

כתב עת לעיון ולהוראת מקצועות הקודש

שמעתין

ב"ה, חשון תשע"ג
שנה נ', גליון מס' 183
ISSN 0582-9836

המערכת:

הרב גואלמן יששכר
הרב זולדן יהודה
הרב זיכל מאיר
הרב סלושץ צבי אברהם
הרב ד"ר רודיק יוחאי
הרב ד"ר רחימי משה
הרב שחור דב
הרב שלום אריה

העורך:

הרב מקובר מנחם

כתובת המערכת:

שמעתין, מכללת אורות ישראל - קמפוס רחובות,

ת.ד. 1106 רחובות 76110

shmaatin@gmail.com

פקס: 077-3410223

קריאה לקהל הקוראים

אנו קוראים לקהל קוראינו לחתום על מנוי, במחיר סימלי של 68 ₪ בלבד לשנה, זאת עבור 3 גליונות שיופיעו בע"ה במהלך שנה. כל פניה למערכת, הן לצורך שליחת מאמרים והערות והן לצורך רישום כמנוי, תתבצע אך ורק דרך כתובת האימייל של כתב העת:

shmaatin@gmail.com

מאמרי שמעתין, החל מגיליון 160 ואילך, נמצאים לעיונכם באתר מכללת אורות:

www.orot.ac.il

**משלוח דואר: מערכת שמעתין, מכללת אורות ישראל - קמפוס רחובות, ת.ד. 1106 רחובות 76110.
פקס: 077-3410223**

קריאה לקהל הכותבים

אנו חוזרים וקוראים לקהל הקוראים, המורים ורבני בתי הספר להיות שותפים פעילים בהוויתו של העלון. זאת - בשליחת מאמרים המתאימים לרוח כתב העת, חומרי עזר והעשרה שונים וכד'.

נא לשלוח את המאמרים אך ורק לכתובת המייל הנ"ל.

נודה לכל המבקש לכתוב לפנות דרך המייל לשם קבלת קובץ עם הוראות כתיבה על-מנת להקל עלינו את עבודת העריכה. ברצוננו להזכיר כי מערכות שיקולים שונות מנחות אותנו לגבי קבלת החלטה על פרסום מאמר, ואותן איננו נוהגים לפרסם. אולם אנו מתכוונים להודיע לקהל הכותבים, בזמן סביר בלי נדר, האם מאמרם ישובץ.

תוכן העניינים

מאמרים בנושא הרצי"ה

- 11 הרב פרופ' נריה גוטל - דברי פתיחה לחוברת
הרב חיים דרוקמן - רבינו הרצי"ה - התבוננות במלאת שלושים שנה
- 13 לעליתו לגנזי מרומים
- 23 הרב שלמה אבינר - שיטת הרצי"ה בלימוד פרשת השבוע
- 35 הרב צבי א. סלושץ - קווים לדמותו, לשיטתו, ולדברי תורתו
- 41 הרב שמואל כ"ץ - יום העצמאות במשנתו, הגותו והנהגתו של הרצי"ה
- 53 הרב זאב נוימן - מושג הקדושה במשנת הרצי"ה
הרב יהושע וייסינגר - רבינו וארגוני המחותרת - מאמר זיכרון ליעקב
- 71 רוזנברג הי"ד תלמיד הישיבה ולוחם הלח"י
הרב רפאל וסרטיל - המפגש עם דבר ה' בדור התחיה - דרכו של מרן
- 105 הרצי"ה בלימוד התנ"ך
- 111 הרב שי הירש - "הרבו אור" - "הקץ המגולה" במשנת הרצי"ה
- 131 הרב אברהם וסרמן - האור יוצא ממזרח
הרב אריה כץ - מיקום הציווי של בניית מזבח הזהב בתורה לאור
- 141 ביאור הרצי"ה

תושב"ע ובירורי הלכה

- 149 הרב יהודה זולדן - עוסק במצווה פטור מהמצווה
ד"ר יהודה שורץ - שיטה מחודשת בהוראת גמרא - על שלושה ספרים
- 161 חדשים בהוראת הגמרא

זכר להולכים

- 175 ד"ר יהושע מנחם רוזנברג - דברים לזכרו של פרופ' יונה פרנקל ע"ה

- 181 הרב מנחם מקובר - אלי מקרא - עיון וחקר בסוגיות מקראיות לד"ר יהושפט נבו
- 182 הרב א"ש - מסורת התורה שבעל-פה לפרופ' הרב שלמה זלמן הבלין שליט"א
- 185 הרב א"ש - נתיבי מאיר לרב ד"ר מאיר רפלד
- 186 הרב א"ש - המהר"ל המבואר "נצח ישראל" לרב אביגדור שילה
- 188 הרב א"ש - "הלכה לתלמיד" לרב עמוס מימון

בעלי המאמרים (לפי סדר הא"ב)

- הרב שלמה אבינר - ראש ישיבת עטרת כהנים
- הרב פרופ' נריה גוטל - נשיא מכללת אורות ישראל
- הרב חיים דרוקמן - ראש ישיבות בני עקיבא
- הרב שי הירש - ישיבת מרכז הרב
- הרב יהושע וייסינגר - ישיבת מרכז הרב
- הרב רפאל וסרטייל - ישיבת אוהל שלמה, באר שבע
- הרב אברהם וסרמן - רב קהילת גבורת מרדכי, גבעתיים
- הרב יהודה זולדן - מפמ"ר לתלמוד ותושב"ע, משרד החינוך
- הרב שמואל כ"ץ - רב ממ"ד תורני הר נוף ואולפנת חורב
- הרב אריה כץ - מכון פוע"ה
- הרב מנחם מקובר - מכללת אורות ישראל
- הרב זאב נוימן - ירושלים
- הרב צבי אברהם סלושץ - בני ברק
- ד"ר יהושע מנחם רוזנברג - משרד החינוך
- הרב ד"ר יהודה שורץ - מפקח באגף להכשרת עובדי הוראה, משרד החינוך
- הרב אריה שלום - המינהל לחינוך דתי, משרד החינוך

דבר העורך

שלום רב לאוהבי תורתך

חוברת זו פותחת את שנת היובל להיווסדו של שמעתין. אין ספק שאריכות ימיו של כתב העת מעידה על חשיבותו, בהיותו במה לרבנים, מורים וחוקרים אשר באמצעותו זכו להעשיר את רוחם של מורים ואנשי תורה וחינוך רבים. מגוון הנושאים שהתפרסמו במהלך השנים הוא רב, וזאת בתחומים שונים בעולם התורה והחינוך. יוזמה שהחלה כיוזמה פרטית מצומצמת והפכה לכתב עת מקיף ונכבד. בגליון הבא נודיע בע"ה לקהל הקוראים בדבר אירועים ופרסומים מיוחדים לציון יובל השנים.

נושא החוברת - מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל (הרצי"ה)

בשנת הלימודים הנוכחית אנו מציינים שלושים שנים להסתלקותו לגנזי מרומים של הרב צבי יהודה זצ"ל, אשר הוליך והיטווה את הדרך של הציבור הדתי הלאומי. חוברת זו מוקדשת ברובה הגדול למשנתו הגדולה ולדמותו המעטייה של הרב זצ"ל. טרחנו רבות באיסוף החומר לחוברת זו, תוך מטרה להציג את משנתו ופועלו של הרצי"ה בהיבטים שונים ומגוונים. פרט לכך – ראינו חשיבות מיוחדת לשלב בחוברת גם את תלמידי הדור השני, דהיינו: את תלמידי תלמידיו של הרצי"ה. מחד מופיעים בחוברת מאמרים של תלמידיו ונאמני ביתו, כמו הרב דרוקמן והרב אבינר. נציגות של צעירי התלמידים, כמו הרב שמואל כ"ץ, הרב זאב נוימן והרב וסרמן וכן תלמידי הדור השני כמו הרב וסרטיל, הרב וייסינגר ועוד. דומני שמגוון זה, בצירוף אוסף הנושאים העשיר המציג פנים רבות ומעניינות מדמותו של מורנו הגדול – מבהיר לנו ולו במקצת את קומתו האדירה והכוללת אותה אנו כה חסרים.

תודתי לנשיא מכללת אורות ישראל, הפורסת חסותה על כתב העת, הרב פרופ' נריה גוטל על דברי הפתיחה לחוברת. ברצוני לציין כי בין המאמרים השונים מופיעה שיחה מיוחדת של הרב בני איזנר זצ"ל, מתלמידיו הקרובים של הרצי"ה, אשר הסתלק מעימנו לפני כשנה.

אני תקווה שהחוברת תעניק לקהל המורים והלומדים הבנה מעמיקה יותר לאישיותו של הרצי"ה, וכן תוכל לשמש כחומרי עזר לשם חיבורם של התלמידים לדמותו המיוחדת.

בחוברת הנוכחית

לקמן סקירת המאמרים המופיעים בגליון הנוכחי:

קובץ המאמרים לזכר הרצ"ה

❧ **הרב פרופ' נריה גוטל** פותח את החוברת בהבהרת החשיבות והעניין של העיסוק בהכרת דמותו ואשיותו של הרצ"ה.

❧ ראש ישיבות בני עקיבא, **מורנו הרב חיים דרוקמן שליט"א**, מכבדנו במאמר העוסק בגודל אישיותו, הנהגותיו ומידותיו של הרצ"ה.

❧ **הרב שלמה אבינר**, שזכה להסתופף בצילו של הרצ"ה ואף להוציא לאור עולם חומרים רבים ממשנת הרצ"ה, עוסק במאמר עיוני החוקר את שיטת הרצ"ה באופן לימוד פרשת השבוע.

❧ **הרב צבי א. סלושץ**, ממייסדי שמעתין וחבר מערכת פעיל, זכה להימנות על תלמידי ישיבת מרכז הרב ולספוג מאורו של הרצ"ה. הוא מתאר מרשמו על הנהגותיו ותורתו.

❧ **הרב שמואל כ"ץ**, אשר מפירותיו כבר נהנינו בעבר, מזכנו במאמר מקיף ויסודי על משנתו הסדורה והנהגותיו של הרצ"ה בנושא יום העצמאות.

❧ **הרב זאב נוימן** עוסק בנושא חשוב במשנת הרצ"ה, הלא הוא נושא הקדושה. במאמרו הוא מביא מובאות מעניינות מכתביו והנהגותיו של הרצ"ה.

❧ **הרב יהושע וייסינגר** דן באופן מקיף בנושא מאלף, הוא יחסו וקשריו של הרצ"ה עם המחתרות שטרם קום המדינה. המאמר נכתב לזכרו של תלמיד ישיבת מרכז הרב יעקב רוזנברג הי"ד, לוחם הלח"י, תוך תאור קשריו המיוחדים עם הרצ"ה.

❧ **הרב רפאל וסרטייל** עוסק בנושא בעל חשיבות רבה במסגרת החמ"ד, והוא דרכו והשקפתו של הרצ"ה לגבי לימוד התנ"ך.

❧ **הרב שי הירש** מזכנו בעריכת שיעורו של נאמן ביתו של הרצ"ה, תלמידו המובהק הרב בני אייזנר זצ"ל. השיעור עסק בנושא הקץ המגולה במשנת הרצ"ה, ויש בו הן התייחסויות של הרצ"ה והן ניתוחיו של הרב בני לגבי אירועי זמננו.

❧ **הרב אברהם וסרמן** דן באופן מקורי בנושא היחס בין תרבות ישראל לתרבות העמים, במשנת הרצ"ה ואביו הרא"ה.

❧ **הרב אריה כץ** דן בדבר מיקומו של הציווי על בניית מזבח הזהב, המופיע במנותק מיתר הכלים אשר בקודש פנימה. זאת – לאור ביאורו של הרצ"ה.

במדור הלכה ותושב"ע

✪ חבר המערכת, הרב יהודה זולדן, המפמ"ר לתושב"ע, עוסק בסוגיית "עוסק במצווה פטור מהמצווה" ממסכת בבא קמא אותה לומדים במסגרת החמ"ד.

✪ המפקח הרב ד"ר יהודה שורץ, כותב מרכזי בשמעתין, עוסק במאמרו בניתוח מעמיק של שלוש שיטות העוסקות בהוראת הגמרא. זאת - בעקבות הופעתם של שלושה ספרים חדשים העוסקים בנושא.

במדור זכר להולכים

✪ ד"ר יהושע מנחם רוזנברג מעלה דברים לזכרו של פרופ' יונה פרנקל ע"ה, מגדולי חוקרי המדרש והאגדה בימינו, מורה גדול שהעמיד תלמידים רבים.

במדור בשדה ספר

במדור סקירה על ספרים חדשים, העשויים לסייע לקהל המורים והרבנים. הספרים הנסקרים הפעם:

✪ "אלי מקרא - עיון וחקר בסוגיות מקראיות" פרי עטו של ד"ר יהושפט נבו, כותב ותיק בשמעתין.

✪ "מסורת התורה שבעל פה" של פרופ' שלמה זלמן הבלין, מגדולי החוקרים והמרצים בתחום.

✪ "נתיבי מאיר" לרב ד"ר מאיר רפלד, מותיקי קוראי שמעתין המכיל אסופת מאמרים בכמה נתיבים.

✪ הרב אביגדור שילה בספרו "המהר"ל המבואר נצח ישראל".

✪ הרב עמוס מימון בחוברות "הלכה לתלמיד" - חוברות עבודה חדשות ללימוד דינים.

החוברת הבאה תצא בע"ה לאור עולם במהלך החורף. קהל הכותבים מוזמן להפנות מאמרים לפי כתובת המייל של המערכת:

shmaatin@gmail.com

כמו כן - אנו מבקשים כי כל פניה למערכת תתבצע אף היא אך ורק דרך כתובת האימייל.

ברצוני להודות הן לחברי המערכת הן להנהלת החמ"ד בראשות מכובדנו

הרב ד"ר אברהם ליפשיץ. תודות וברכות להנהלת מכללת אורות, בראשות הרב פרופ' נריה גוטל, על הסיוע השוטף והמסור בקידום והפצת כתב העת.

גם הפעם ברצוני להודות לגרפיקאית המסורה **צופיה הרבנד**, על עבודתה הנאה בעיצוב החוברת.

אני חוזר ופונה בקריאה לחתום על מנוי שנתי לשמעתין, וזאת במחיר של 68 ₪ בלבד, עבור שלושה גליונות שנתיים. מחיר זה הינו סימלי כידוע, ומהווה את תרומתכם הצנועה להמשך הוצאת כתב העת.

משלוח דואר: מערכת שמעתין, מכללת אורות ישראל - קמפוס רחובות, ת.ד. 1106 רחובות 76110.

**בברכת התורה,
הרב מנחם מקובר**

מקבץ
מאמרים -
הרב צבי
יהודה זצ"ל

הרב פרופ' נריה גוטל

”לאותות ולמופתים לדרך אשר ילך בה ולמעשה אשר יעשה ישראל”

דברי פתיחה לחוברת בנושא הרצי”ה מאת נשיא מכללת אורות ישראל

רבים מגדולי ישראל הבליטו את חשיבות הכרת ”האומר” שמאחורי ”האמירה”. בירושלמי שבת (א', ב')¹ אף נאמר שראוי לשלשל שמועה עד לשורש מקורה הראשוני - ”עד משה”, ושמקור לחיוב זה נמצא כבר בתורה: ... רבי ירמיה רבי חייא בשם רבי יוחנן, אם יכול את לשלשל את השמועה עד משה שלשלה ואם לאו תפוש או ראשון ראשון או אחרון אחרון, מה טעמא 'והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת', עד 'יום אשר עמדת לפני ד' א-להיך בחורב'. גידול אמר, כל האומר שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה כאלו הוא עומד כנגדו, ומה טעמא 'אך בצלם יתהלך איש' כתיב.²

כל זאת למה? מה חשיבות בדבר? הן לכאורה מבחנה של ”אמירה” - בה עצמה, בחינת ”קבל האמת ממי שאמרה”, ומה לך מיהו ”האומר”?³ כמה תשובות בדבר. הראשונה טוענת כי כאשר אומר השמועה רואה לפניו את דמות דיוקנו של בעל השמועה, הרי הוא מתאמץ למסרה כצורתה, כמו שיצאה מפי אומרה, והוא נרתע מלאומרה בצורה מסולפת, בניגוד לכוונתו ורוחו של מחברה. על תלמידי הבעש”ט, למשל, מסופר [באיגרת הקודש שבסוף ספר נועם אלימלך], כי זו הייתה דרכם וזה גם היה שכרם:

כשלומדים גמרא הם מלבישין עצמם פחד ורעדה ואימה ויראה גדולה... כשמזכירין שם התנא או שאר בעלי השמועה, מציירין בשכלם כאילו התנא ההוא עומד בפניהם חי עם שורש אורו... כדרך שמובא בירושלמי שצריך לצייר לעצמו הבעל השמועה כשמזכירין אותו... כשהולכים מלימודם כזה נעשים להם נסים ונפלאות כמו בדורות הראשונים

1 למקבילות, ראו ירושלמי שקלים ב, ה וירושלמי קידושין א, ז. וראו אור זרוע חלק א - אלפא ביתא סימן לד: 'למד מם נון'; הרא"ה קוק, הסכמות הראיה, "מ ישמח וב"ז כהנא (עורכים), ירושלים תשמ"ח, הסכמה כה, עמ' 29-30; נ' גוטל, 'דולה ומשקה', סיני, קלח (תמוז-אלול תשס"ו), עמ' קד-קיב; נ' גוטל, 'האומר דבר' - מבוא לפרקי אבות, אבות מאורות, אלקנה תשס"ח, עמ' 17-20.

2 וראו עלי תמר, ירושלמי מועד, ח"א, עמ' ג-ח, שהעמיק והרחיב בדברים.
3 ובאמת אין לכחד קיומו של 'דגם' כזה, וראו נ' גוטל, 'בין קבלת אמת "ממי שאמרה" לבין קבלתה מ"מלאך ה' צבאות', עיונים בחינוך היהודי: הבנת המקרא בימינו - סוגיות בהוראתו, ט (תשס"ד), עמ' קכט-קנז.

ומרפאים חולים וממשיכים השפעות על כל ישראל.

טעם שני בדבר, מבוסס גם הוא על מאמר רבותינו בירושלמי שבת (ט', א), מורה כי "תורה שאין לה בית אב אינה תורה", לכן וודאי שחייב אתה לידע בכל אימרה ואימרה מיהו ומהו "בית אביה" וייחוסה. ועוד נימוק שלישי בדבר, "אחרון אחרון חביב"⁴: הרי זה מביא גאולה לעולם, כאשר "דבר" נאמר בשם אומרו (אבות ו', ו).

משימה זו ראוי לה שתעמוד לנגד עינינו השתא סביב אישיותו של רבנו הרב צביהודה זצ"ל, אשר בשנה זו אנחנו מציינים שלושים שנה להסתלקותו. הרצי"ה עצמו לימדנו פרק משמעותי בחשיבות זו של "והיו עיניך רואות את מוריק" (ישעיה ל', כ),⁵ בהקדישו מאמץ לא רק לחשיפת כתביו של "אבא מרן הרב זצ"ל" אלא גם לתיעוד דמותו, הנהגותיו, אישיותו – "קצות דרכיו ועיקר מהלכו בקודש", בחיבוריו 'נפש הראי"ה' ו'לשלושה באלול'. הרצי"ה הדגיש שמגמת התיעוד אינה "לספר שבחים" אלא "לתאר" – כאמור – את הנהגות הראי"ה, ולו גם "בראשית דברים", זאת "כדי לקבעם ולהזכירם לנו, להתבונן בהם ולהשתמש בהם, למחשבה ולמעשה, ככל האפשר, לכל אחד כפי ערכו וכחותיו. והיו לאותות ולמופתים לדרך אשר ילך בה ולמעשה אשר יעשה ישראל" (הקדמת הרצי"ה ל'נפש הראי"ה').⁶ דומה כי יאים הדברים – לא פחות – גם בנוגע לכותבם, רבנו הרצי"ה, מורה הליכות גאולת דורנו.

תיתי ליה לעורך הנכבד, הרב מנחם מקובר, אשר השקיע עמל בריכוז ואיסוף מאמרים המאירים, איש איש בדרכו, עוד היבט, עוד זווית, עוד פינה, ממאור גדול זה, מ"האי שופרא דבלי בעפרא" (ברכות ה', ב). "והאור הזרוע והגנוז במרומים יגלה ויראה, בהגנת זכותו עלינו ועל כל בית ישראל, ויצמיח את קרני הישועה השלמה מארץ החיים על כל עמו עולמו" (מהקדמת הרצי"ה, שם), בעגלא ובזמן קריב.

4 בראשית רבה עח, יא; לקח טוב ורש"י בראשית לג, ב; וראו תוספות יום טוב דמאי ז, ג; תורה שלמה בראשית שם, אות ו.

5 וראו רמב"ם הלכות דעות ו, ג: "מצות עשה להידבק בחכמים כדי ללמוד ממעשיהם, שנאמר 'ובו תדבק' (דברים י', כ), וכי אפשר לאדם להידבק בשכינה, אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו, הידבק בחכמים ותלמידיהם. לפיכך צריך אדם להשתדל... להתחבר להן בכל מיני חיבור, שנאמר 'ולדבקה בו' (דברים יא, כב; שם ל, כ; יהושע כב, ה), וכן ציוו חכמים ואמרו והוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם".

6 וראו גם בהקדמת הרצי"ה לחוברת 'לשלושה באלול - א': "... מהם ישמשו בעצם פרטיותם דוגמא ומופת להנהגת החיים היחידים והכלליים, 'זכן יעשו', ומהם יפיצו עז ואורה, יעודדו ויאמצו... ב'הליכה בדרכיו', לנחותנו ארחות עולמנו..."; וראו שם גם בהקדמתו לחוברת ב': "... מהם 'להליכה בדרכיו' ומהם רבים לעצם ההתבוננות והקרנת הזיו וההסתכלות במפלאות הדמות של בעל השמועות והמעשים...".

הרב חיים דרוקמן

רבינו הרצי"ה - התבוננות במלאת שלושים שנה לעליתו לגנזי מרומים

א. "ויתן על פניו מסוה"

בפרשת השבוע, הסמוכה בדרך כלל ליום הזכרון של רבינו, אנו קוראים על משה רבינו היורד מהר סיני ועור פניו קורן, על כן הוא נותן על פניו מסוה. אף רבינו שלנו, היה נותן על פניו מסוה. רק מבעד למסווה נפגשנו איתו והיכרנו אותו, וככל שהתאפשר לנו להתקרב אליו יותר – כן גילינו עוד ועוד את קרני ההוד הבוקעות ממנו אף מבעד למסווה.

יש "גדולים" ויש "גדולים". ישנם אנשים היוצרים עליך רושם ראשוני גדול מאוד. מרחוק הם מרשימים מאוד, אך ככל שאתה מתקרב אליהם, אתה מגלה שבעצם אין בהם הרבה מעבר לאחד האדם. עם ההתקרבות אל הדמות מתגלים חסרונותיה וחולשותיה, וההתרשמות הולכת ופוחתת. אך ישנם אנשים הפועלים עליך רושם הפוך בדיוק. במבט ראשון – אינך מתרשם במיוחד, אך ככל שאתה קרב והולך – אתה נפגש עם גדלות אמיתית, וההתרשמות היא בבחינת "מוסיף והולך". הרושם הולך וחזק מאוד, ההערכה גוברת ומתבססת.

משל למה הדבר דומה? לשני הרים שאתה ניצב בפניהם. יש ואתה עומד בפני פיסגה מרשימה, ונדמה לך שלעולם לא תצליח לכובשה. אך ככל שאתה מטפס ועולה, אתה חש ש"אין השד נורא כל כך", והיעד הולך ונכבש. ופעמים שאתה ניצב בפני הר שנדמה לך שאין שום קושי להגיע לפיסגתו, אך ככל שאתה מטפס עליו אתה מגלה שהפיסגה האמיתית – הרי היא מרוחקת ממך, וכשאתה מגיע לבסוף לשיאה – אתה מגלה פתאום פיסגה נוספת, גבוהה בהרבה מזו שהגעת אליה. רבינו היה שייך, ללא ספק, לסוג השני של הגדולים. יכול היה אדם להפגש איתו פגישה ראשונה – ולא לעמוד כלל על גדלותו האמיתית. הוא היה כל כולו ענווה, פשטות וצניעות; כל כך סולד היה מכל גינונים חיצוניים שהם; כל כולו פנימיות. אבל מי שזכה – ככל שהתקרב אליו נפגש יותר ויותר עם קרני ההוד האמיתיות שבקעו מנשמתו הענקית. מבעד לכל המסוים שעטפוהו; מעבר לכל המסכים בלטה גדלותו והופיעה אמיתותו.

ב. גדול בתורה ובמידות

אני רוצה לציין בראש ובראשונה את גדלותו בתורה. הוא היה מצוי ובקי בכל חדרי התורה. תורה שבכתב ותורה שבעל-פה, בבלי וירושלמי, מדרשים, ספרות

המחשבה והסוד, של ראשונים ושל אחרונים. כאשר הוציאו ספר כלשהו מארון הספרים שלו – הרי לא היה ספר ששוליו לא היו מלאים מהערותיו. ואין זה משנה כלל באיזה מתחומי התורה מדובר. הש"ס שלו היה מלא הערות; כל גמרא שלמד בה מצאת בה הערות. ה"אור החיים" שלו על התורה היה מלא הערות בשוליים. כל ספר שנזדמן לידי, כל הוצאה חדשה שקיבל, עבר והעיר.

בתנ"ך היתה לו בקיאות מופלגת. אנחנו נוהגים להשתמש בקונקורדנציה לתנ"ך כדי לאתר פסוק על פי מלה ידועה. אנחנו בדרך כלל מתעניינים רק באיתור הפסוק – וטוב שכן. אבל בעצם יש בקונקורדנציה (זו של מנדלקורן) גם הערות באותיות קטנות, שפעמים רבות אינן עולות בקנה אחד עם רוח התנ"ך. אנחנו לא שמים לב לזה, אבל רבינו לא היה מוכן להשלים עם ההערות האלו הפוגעות בקדושתו, באחדותו ובמקוריותו הא-לוהית של התנ"ך. "איך זה יתכן?" היה אומר. וחלקים גדולים של הקונקורדנציה שלו היו מלאים הערות תוכן, שבאו כנגד אותן ההערות השליליות.

באופן אישי נזדמן לי להיווכח פעמים רבות בבקיאותו העצומה בתורה. היה זמן שעזרתי בהכנת דברים של הרב זצ"ל לדפוס, למשל כרך ג' של אגרות הראי"ה, ובאגרות יש תמיד ריבוי של הערות ומקורות. כיום יש ב"ה אמצעי עזר רבים שיכולים לסייע באיתור המקורות על נקלה, אבל הוא לא נזקק לאלה. הוא ממש הפליא אותי; אצלו זה שפע, זה "נזרק" מן הפה בלא כל מאמץ – זה בגמרא זו, זה בירושלמי, זה במדרש, זה בזוהר, זה פה וזה שם – עם כל הדיוקים. אני מדגיש תחום זה – מכיוון שרבינו הצניע אותו במיוחד, מאוד לא נטה להבליט את בקיאותו. כאמור – מסווה היה על פניו תמיד.

הזכרנו כבר את צניעותו וענוותנותו – יסוד כל המידות הנאצלות. ושוב מופיע הדמיון למשה רבינו ע"ה. "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר י"ב, ג). התכונה הזאת בלטה בכל אורחות חייו: בהופעתו, בלבושו, בדיבורו, בהתנהגותו, בקורות ביתו – הכל אמר פשטות, צניעות והסתפקות במועט. כל מה שאפשר לתאר אין בו כדי לתת ביטוי בכהוא זה לעוצמת הקרינה של המידות באישיותו; אין בו כדי לתאר את קרני ההוד שנבעו מנשמתו הענקית, כשניסית להפגש איתה, להאזין לסוד שיחה.

ג. הטביע חותמו על דור שלם

הגמרא ביומא (ל"ח, ב) אומרת: "ראה הקב"ה שצדיקים מועטין, עמד ושתלן בכל דור ודור, שנאמר (שמואל א, ב) "כי לד' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל"; "מצוקי ארץ" מפרשת כאן הגמרא במובן יסודות העולם, שעליהם מושתתת תבל. ו"צדיק – יסוד עולם" (משלי י', כב), כפי שמביאה שם הגמרא בהמשך דבריה.

כל דור זקוק לצדיק המיוחד לו. כל תקופה זקוקה להדרכה המסויימת שלה, המתאימה לאופיה ולמהותה, והעונה לצרכיה המיוחדים. אורו של רבינו זרח בשעה היעודה לכך; הוא הופיע בציבור כשהתקופה היתה צריכה לכך. אני מוכרח לספר כאן על הרגשה אישית. בראשית שנות המדינה נפגשתי עם רבינו לראשונה. עדיין לא למדתי בישיבה באותו זמן. "בני עקיבא" החליטו אז להוציא מחדש את "אורות התשובה" בלבוש חדש, בתוספת ניקוד והערות, ולצורך זה נפגשתי רבות עם רבינו. היינו יושבים לילות שלמים, והשיחה גלשה לעיסוק בכל הנושאים הגדולים והיסודיים ביותר. כל פעם יצאתי בהרגשה שהתמלאתי במטען אדיר, ותמיד חזרה ההרגשה הכאובה – אוי, רבנו של עולם, אורות אדירים שכאלה ואנחנו כלל לא מודעים להם! ענק שכזה – והוא נמצא לגמרי בצד. כלל לא שומעים עליו ולא יודעים אודותיו! והדבר הזה הפריע לי מאוד, והתמיהה אותי מאוד. במשך השנים למדתי לדעת – "ראה הקב"ה שצדיקים מועטין עמד ושתלן בכל דור ודור". כשהגיעה השעה הנצרכת לכך הופיע רבינו במלוא עוצמתו. התקופה הגדולה והמסובכת של שנות תקומתה של מדינת ישראל, על אורותיה וצלליה, על בעיותיה ותסבוכותיה, על מעשיה ומחדליה, על עליותיה וירידותיה, היתה זקוקה לשליח הא-לוהי המיוחד הזה שיאיר את אורותיו. ואלה הלכו והתעצמו עד כי הטביעו את חותמם על דור שלם.

ד. "ברא כרעיה דאבוה"

עוד בשנת תרס"ח, כאשר טרם מלאו לרבינו 17 שנה מעיד עליו אביו הגדול, מרן הרב זצ"ל, כי "הוא כמעט האחד עמי המתרגל לעמוד על דעתי ולהקשיב את שיח נשמת"י" (אגרות הראי"ה ח"א אגרת קב, עמ' קכא). רבינו היה **ההמשך החי של אביו, הרב זצ"ל**. היו אמנם בידינו ספריו של הרב זצ"ל, שגם בהם זכינו באמצעותו – הוא היה זה שעסק בעריכתם ובהוצאתם לאור. הוא גם היה זה שהפיץ את מעיינות אביו זצ"ל חוצה – העיסוק בכתבי הרב זצ"ל, הלימוד אותם, ההעמקה בהם – אף זאת בא ממנו ונעשה על פיו. אבל מעל ומעבר לכל זה, הוא היה המיישם את דברי הרב זצ"ל בפועל, הלכה למעשה, במדינת ישראל הממשית על כל הופעותיה.

קל יותר לעסוק בכתבי הרב זצ"ל בצורה עיונית, לדבר על סגולת ישראל, על קדושת ישראל, ללמוד על מהותה המיוחדת של ארץ ישראל, לעסוק בעיון תיאורטי בתהליכי גאולת ישראל, ללמוד על העקרון שהגאולה באה קמעא-קמעא, ושהיא ענין של תהליך, לדעת בצורה מופשטת ש"מדינת ישראל היא יסוד כסא ד' בעולם, אשר כל חפצה הוא שיהיה ד' אחד ושמו אחד", כפי שכתב הרב זצ"ל (אורות עמ' קס), אבל לחיות את הידיעות האלה, ליישמן במציאות

הממשית, לתפוס באופן מוחש את סגולת ישראל ואת קדושת ישראל, להכיר בכך שהדברים מתייחסים ליהודים האלה ממש הניצבים בפנינו, לעם ישראל זה העכשווי, גם כשאיננו תמיד במצב של טלית שכולה תכלת, גם כשיש אנשים כאלה ואנשים אחרים, תופעות חיוביות וגם הפוכות מזה, לתפוס את קדושת ארץ ישראל באופן ממשי וריאלי – זה קשה הרבה יותר. זה איננו פשוט כל כך. ואת זה הוא היה חי, את זה הוא הקרין, ואת זה קיבלנו ממנו. ישנם כאלה היודעים לדבר דיבורים אידיאליים ויפים במישור התיאורטי - עקרוני, אבל כשהם נתקלים בתופעה ממשית קשה הם מאבדים את העשתונות; כל הבנין התיאורטי שלהם קורס תחתיו ואינו עומד במבחן המציאות. רבינו חי את אביו זצ"ל ויישם את תורתו הגדולה בפועל; כל הדברים הנפלאים שאנחנו פוגשים בדברי הרב זצ"ל באופן עיוני – לימדנו רבינו – קיימים במציאות. עלינו רק לפקוח עיניים, לחדד את הראיה ולגלות אותם. וההסתכלות טובת העין הזו איננה באה לטשטש הבחנות ולטייח תופעות שליליות, חלילה, אלא היא באה ומזכירה לנו כי אין לתת לטפל לתפוס את מקומו של העיקר; דברים אינם נמדדים בקנה המידה של הרגע, אלא במבט הנצח, המקנה להם את משמעותם האמיתית.

ה. מדינה א-לוהית

מרגלא בפומיה היה פסוקו של הנביא ישעיהו (נ"ב, ח): "כי עין בעין יראו בשוב ד' ציון". מה פירוש הביטוי: "עין בעין" – היה שואל: וכי יש עין בתוך עין? אלא שיש ללמוד לכוון את העין האנושית שלנו כנגד העין הא-לוהית העליונה, הנצחית – ואז מתגלה המבט האמיתי, אז רואים בשוב ד' ציון, באופן ממשי ביותר.

הוא היה מן היחידים שבדור, ואילולא דמסתפינא הייתי אומר היחיד שבדור, שתפס במלוא עומקו את הגילוי המשיחי שבמדינת ישראל, שראה את אורו של משיח בוקע ועולה ממדינת ישראל. היו מגדולי דורנו שהתייחסו לנושא המדינה, העריכו את קיומה וסייעו בדרכה, אבל לתפוס את עומק האמת של הגילוי הא-לוהי שבתקומת מדינת ישראל, להזדהות בצורה מוחלטת עם האמת שמדינת ישראל, למרות כל בעיותיה, היא מדינה א-לוהית - את זה שמענו אך מפיו; את זה חזר ושינן בלי גבול, ואת זה הקרין מעצם הוויתו.

מתוך כך נבעה שמחתו העצומה ביום העצמאות, שקשה לתת לה ביטוי תיאורטי. אפשר לומר: מי שלא ראה את רבינו זצ"ל שמח ביום העצמאות - לא ראה שמחה מימיו. ומי שזכה לראותו בשמחה זו, מי ששמע את דבריו ביום העצמאות – ראה איך כל כולו מזדהה עם הודו של יום, עם קדושתו של יום, עם עצמותו המיוחדת של היום. בדבריו ביום העצמאות הוא היה מגיע לעוצמת

התרגשות שהביאה אותו לידי בכי. אפשר היה להרגיש איך נשמתו מתרוננת, איך נשמתו שמחה ב"זה היום עשה ד", ועל כך ומתוך כך "נגילה ונשמחה בו". בשנותיה הראשונות של המדינה היתה הישיבה רוקדת ברחובות ירושלים, בכיכר ציון. לכותל לא היתה אז אפשרות להגיע, כל הוא היה בידי אויבינו, והיינו רוקדים עד בית הנשיא. כך היה הסדר: בשמחת תורה היינו רוקדים עד בתי הרבנים הראשיים, וביום העצמאות – עד בית הנשיא. בדרך היו יהודים שונים, מכל מיני חוגים, מצטרפים למעגל שלנו, ושמעתי את רבינו אומר: כשאני רואה את היהודים רוקדים פה ביום העצמאות, אני רואה את רבוננו של עולם רוקד יחד איתנו ושמח יחד איתנו.

בשנה הראשונה להקמת ישיבת "כרם ביבנה", שנת תשי"ד, היה בה עדיין ציבור בחורים מצומצם בלבד, והוחלט לחוג את יום העצמאות עם ישיבת בני עקיבא בכפר הרא"ה. רבינו הוזמן לשם מירושלים כדי לשאת דברים מענייניו של יום. אותה שנה הייתי ביום העצמאות בקבוצת סעד, והגעתי לכפר הרא"ה באיחור, אחרי שכבר סיים רבינו את דבריו ועזב חזרה לירושלים. סיפר לי אחד הבחורים, כיום ראש כולל בכפר חסידים: 'כשהרב סיים את דבריו – פרצנו בשירת "ועל ידי זה יושפע שפע רב בכל העולמות" (שהרי היה זה בימי הספירה), ותאמין לי, כך אמר, כך באמת הרגשנו - שעל ידי זה יושפע שפע רב בכל העולמות'.

מתוך אותה התייחסות למדינה יובן גם היחס המיוחד לצה"ל, כהגדרת אביו זצ"ל: "צבאות ישראל – צבאות ד' הם" (אורות עמ' כד). הגיעו הדברים לידי כך, שהרב ראה בטנקים של צה"ל, בתותחים, במטוסים, ובמדים של צה"ל – תשמישי מצוה, תשמישי קדושה, שהרי אנו מממשים את מצוות ישוב ארץ ישראל באמצעותם, ועל ידם היא מתקיימת; ואם מצוה – הרי קדושה - "אשר קדשנו במצוותיו וצווננו". זכור לי היטב באיזו שמחה היה הולך בעצמו לצפות במצעד צה"ל ביום העצמאות, והיה אומר: 'הרי בזה באים לידי ביטוי עצמאותנו בארץ ושלטוננו עליה'.

מתוך אותה תפיסה נבעה אהבתו אהבת נפש את אנשי ההתיישבות לכל גווינה, שהרי אלה מקיימים בגופם את מצוות ישוב ארץ ישראל. עם כל הכאב והצער על חוסר השלימות באורחות חייהם של חלק מהם, על אי ההקפדה במצוות מסוימות, עם כל זה רחש לאנשי ההתיישבות כולם אהבה רבה, ודווקא מתוך אותה אהבה כאב את החסרון - "נאמנים פצעי אוהב".

ו. "וצדיק באמונתו יחיה"

באמירה כוללת – רבינו זצ"ל היה מאדירי האמונה שבדור. ודאי – כולנו "מאמינים בני מאמינים" - מאמינים בקדוש ברוך הוא שברא את העולם, שהוציאנו ממצרים, שנתן לנו את התורה, שהכניסנו לארץ ישראל, שפעל לנו ניסים גדולים, ומאמינים במעשי הקב"ה שניתגלו במשך הדורות שעברו, אבל להאמין במעשי ד' המתגלים לעינינו, להאמין שכל אותם מאורעות מופלאים שאנחנו זוכים להיות עדים להם – יד ד' היא הפועלת ומופיעה אותם במציאות. זוהי אמונה שלמה, אמונה גדולה, אמונה אמיתית.

האמונה במוחלטות קדושת ישראל הגנוזה במעמקי המעמקים, גם כשהיא עטויה המון מסכים, ההכרה ב"בנים אתם לד' א-לוהיכם" (דברים י"ד, א) – "בין כך ובין כך קרויים בנים" (קידושין לו.) – זוהי אמונה שלמה בא-לוהי ישראל, בתורתו ובעמו.

"וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב, ד).

ז. מחנך בחסד עליון

רבינו היה מחנך אדיר קודם כל באישיותו ובמופת האישי שהקרין. הגמרא בברכות (ג', א) מספרת:

אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל, בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח, והמתין לי עד שסיימתי תפילתי. לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי - שלום עליך רבי, ואמרתי לו - שלום עליך רבי ומורי, ואמר לי – בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו? אמרתי לו – להתפלל, ואמר לי - היה לך להתפלל בדרך, ואמרתי לו - מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים, ואמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה. באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים, למדתי שאין נכנסין לחורבה ולמדתי שמתפללין בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה.

ולכאורה איך למד ר' יוסי שלושה דברים, והרי רק אמר לו רק שניים: "היה לך להתפלל בדרך" ו"היה לך להתפלל תפלה קצרה", ומניין למד שאין נכנסים לחורבה? אלא כפי שמדייק הצ"ח (ברכות שם): למדתי ממנו שלושה דברים, ולא רק מדבריו, אלא שראיתי שהוא לא נכנס לחורבה אלא המתין לי בחוץ. כך גם רבינו; למדנו ממנו ולא רק מדבריו. למדנו המון מאישיותו, ממידותיו ומאורח חייו.

אבל הוא ידע לחנך גם בדבריו. על הדברים היסודיים ביותר ועל אותם דברים שמצא לנכון להדגיש, הוא חזר המון פעמים, בכל הזדמנות שהיתה ובכל צורה שהיא, ועל ידי כך ממש חדרו הדברים לליבנו, ובנו אותנו והפכו חלק בלתי נפרד מאיתנו.

ח. "שפתי כהן"

בספר מלאכי (ב', ו-ז) מתואר שבט לוי בשני פסוקים, המבטאים נאמנה, כך אני חש, גם את מהותו של רבינו, שאף הוא מבני לוי היה:
תורת אמת היתה בפיהו, ועולה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אחי,
ורבים השיב מעון. כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ד'
צבאות הוא.

אנסה לעמוד על הביטויים המרכזיים בתאור הזה, ועל התגלמותם באישיותו של רבינו.

"תורת אמת היתה בפיהו" – כל מי שהכירו למד לדעת שהוא אמר בדיוק מה שהוא חשב, וחשב מה שהוא אמר. אמת מוחלטת היתה בפיו, ואני משוכנע שזה היה אחד הצדדים שכל כך משכו באישיותו. צעירים ומבוגרים מכל הגוונים והמינים נמשכו אליו, מפני שידעו שאמת בפיו. לא היו אצלו שום חשבונות צדדיים; האמת נאמרה במלוא עוצמתה, בין אם נעמה לאזניים השומעות אותה, ובין אם לאו. כששמעת אותו, חשת שיש כאן הזדהות מלאה עם תוכן הדברים.
"ועולה לא נמצא בשפתיו" – מעולם לא עיוות את הדברים מתוך חשבון קטנוני כלשהו, משום "מה יאמרו". מושגים של כסף, כבוד או מעמד, לא תפסו אצלו שום מקום; לא היו לו מושגים כאלו כלל. מעולם לא חשש שמא לא ייתפסו הדברים נכון בעין חיצונית. אם מצא לנכון לומר משהו – אמר, אם מצא לנכון לעשות – עשה. אינני יכול שלא להזכיר – כשהיו נכנסים לביתו תלמידיו, שהפכו להיות רבנים בישראל – היה קם מפניהם. "והדרת!" בכל פעם הייתי נדהם מחדש ממעשה זה.

"בשלום ובמישור הלך אחי" – שגורה היתה על לשונו מימרתו של הלל באבות (א', יב) – "הוי מתלמידיו של אהרון, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה". והיה מציין וחוזר ומציין, שלא נאמר "אוהב את הבריות על מנת לקרבן לתורה", אלא ב-ו' החיבור קושרו שני הערכים האלה, של אהבת הבריות וקירוב לתורה. אהבת הבריות היא ערך בפני עצמו ולא אמצעי למטרה הגדולה של קירוב לבבות לתורה - "אוהב את הבריות" ומתוך כך ממילא "ומקרבן לתורה". והוא שהיה מבניו של אהרון הכהן והיה מתלמידיו – אוהב גדול היה, אוהב שאין רבים כמוהו. אוהב לא רק את הקב"ה אלא את בריותיו, ואת בניו - את ישראל באשר הם. מי שבא אליו לראשונה, ולא משנה מי שהיה, לאיזו קבלת פנים זכה - לחום, ללבביות ולקרבה. "אוהב את הבריות" - פשוט אוהב, בלא חשבון.

"ורבים השיב מעון" – קודם כל נתחיל בעצמנו, כולנו. הרי יש צדדים שונים של עוון. התורה השלמה כוללת מצוות שבין אדם למקום, בין אדם לחברו, וגם מצוות שבין אדם לעמו, לארצו ולמדינתו. ובאלה, במיוחד באלה האחרונות, מי

יודע היכן היינו כולנו אלמלא הוא. אבל "רבים השיב מעוץ" – גם במה שמקובל על לשוננו, בקירוב רחוקים. התופעה הזאת של בעלי תשובה – הלא הוא הוא זרע את הזרעים הראשונים שלה. כמה נבוכים, כמה מחפשי דרך, מצאו אצלו את תיקון הנפש שביקשו. אני זוכר עוד את הבחור הראשון שהגיע לשנה לישיבה מקיבוץ לא דתי. היתה זו תופעה יוצאת דופן; איש לא ידע איך להתיחס אליה, איך "לאכול" אותה. בקיבוץ ניסו הכל כדי להניא את הבחור מן ה"שגעון" הזה; היו מוכנים לאשר לו ללכת לשלוש שנים לאוניברסיטה, ל"בר – אילן", אבל לישיבה?! והוא הגיע אל רבינו – "ורבים השיב מעוץ" – פשוטו כמשמעו. "כי מלאך ד' צבאות הוא", וכדברי חז"ל (מועד קטן יז) "אם דומה הרב למלאך ד' צבאות – יבקשו תורה מפיו". כשהתבוננו בבאים לביתו, במשחרים לפתחו מידי יום – אנשים שונים ומשונים, גברים ונשים, תלמידי חכמים ופשוטי עם, אנשי התיישבות ואנשי צבא, אנשי מדע וראשי המדינה; כשהתבוננו בכל אלה, בדרך שבה קיבל כל אדם ודיבר אליו בשפתו; כשראינו את האנשים תמיד שמחים בצאתם, כשרבים מהם מציינים בהתפעמות את האור הזורח על פניו – עמדנו על משמעות הביטוי "כי מלאך ד' צבאות הוא".

ט. "לא תגורו מפני איש"!

ישנה עוד נקודה שרציתי להעלות – והרי יש עוד רבות כל כך. היו הזדמנויות שיכולת לשמוע ממנו דברים תקיפים כלפי אדם או עניין מסויים, ולעיתים דברים קשים ובוטים. והרי היה ודאי מי ששאל את עצמו – איך זה? למה זה? ובמיוחד על רקע התמונה השלמה: האהבה העצומה, הרוך והענוה כלפי כל אדם – איך עולים הדברים בקנה אחד?!

בהקשר עם זה אביא את ששמעתי מפיו בהסבר דברי הגמרא (פסחים ג', א) – "לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו, שהרי עקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר: 'מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה...'. כאן על מנת שלא לנקוב במלה "טמאה" דיברה התורה, שהיא חסכנית לא רק במילים אלא אף באותיות, בלשון ארוכה, הוסיפה שמונה אותיות וכתבה "אשר לא טהורה". לעומת זאת, כשפותחים בפרשת שמיני בענייני בעלי חיים מותרים ואסורים באכילה, שומעים פעם אחר פעם את הביטוי "טמא הוא לכם", "טמא הוא לכם" – והרי זו אותה תורה עצמה, תורה אחת!

אלא שיש הבדל גדול בין סיפור עובדה כלשהיא, שאז יש עניין להאריך על מנת לנקוט לשון נקיה, ובין פסיקת הלכה, הדרכה למעשה, ששם ראתה התורה לנקוט לשון חדה וברורה שאינה משתמעת לשני פנים. כך גם אצל רבינו, עם כל האהבה והרוך שחש רבינו כלפי כל אדם – כאשר היה צורך להורות, להדריך, לפסוק בהלכות ציבור – כאן נקט עמדה חד-משמעית,

תקיפה, ולא פעם אפילו קשה ובוטה. כך הספיד רבינו זצ"ל את הרב משולם ראטה זצ"ל: "ישנם רבים הפוסקים בהלכות יחיד, אבל ר' משולם היה מן היחידים הפוסקים בהלכות ציבור". כי זאת לדעת: הפסיקה בהלכות ציבור הינה תמיד מסובכת יותר, ויש צורך לפעמים לומר דברים קשים, אך ברורים שאינם משתמעים לשני פנים. כשהיה צורך היה רבינו איתן בדעתו כצור. לפעמים היו מבקשים ממני "שאשפיע עליו"; הייתי תמיד אומר – אני רק מושפע ממנו; עליו אי אפשר להשפיע – הוא משפיע עלינו. והוא השפיע – בעוז וענווה כאחד, הכל לפי השעה ולפי הצורך המסויים.

הוא לימד אותנו שלימות מהי: עם ישראל שלם, על כל גווניו וחלקיו - איננו מותרים על שום יהודי! תורת ישראל שלמה, על כל חלקיה ותחומי מצוותיה השונים, וארץ ישראל שלמה, על כל חבליה, וכל אלה יחד מצטרפים לשלמות אחת, לקדושה משולשת אשר רק על ידה מתגלה קדושה בעולם ומופיעה שכינה בעולם.

אני מודה – תם ולא נשלם. גם אצל רבינו זצ"ל כך היה: אף פעם לא סיים. תמיד עצר במקום שעצר – ושב והמשיך, כמעין המתגבר. וכך אף עתה, בישיבה של מעלה – עשייתו, השפעתו והקרנתו עלינו – לא תמו ולא נשלמו.
לאורו נחיה.

הרב שלמה אבינר

שיטת הרב צבי יהודה בלימוד פרשת השבוע

1. תקפו של רבינו

ברצוננו להתבונן בשיטת רבינו ובדרכו בלימוד פרשת השבוע, כי דווקא בשיעורים אלו התגלה כוחו בכל תקפו. כאשר הוא לימד ספר, הוא היה כבול לו במידה מסויימת. מה שאין כן בלימוד פרשת השבוע - סגנון רבינו היה חופשי וכן תוכן השיעור היה חופשי. כך שכמעט כל עיקרי תורתו של רבינו התגלו בשיחותיו על פרשת השבוע.

2. להפגש עם רבוננו-של-עולם

מה היתה מגמתו של רבנו בשיעורים אלו? הרי זכינו להרבה פירושים על התורה, למאות ולאלפים. על פירוש רש"י בלבד נתחברו יותר ממאה פירושים. אם-כן, מה יוסיף לנו עוד פירוש? זאת הסביר לנו רבינו בעצמו: כל מוצאי שבת התרגלנו להפגש עם דבר ד' המתגלה אלינו מדי שבוע בשבוע בפרשיות התורה. כל המגמה שלנו, כל הענין שלנו הוא להפגש באיזו מידה עם רבוננו-של-עולם. איננו עוסקים בפרטים ובפרשנות, אלא בעצם הענין באופן כלל-כלל-כללי. וזה הבדל יסודי. יש לראות מה מעשי ד' בסדרי הדורות, בסדרי הזמנים, בסדרי הנחמות מתוך שלמות של מחשבה ושלמות של אמונה. 'בינו שנות דר ודר'¹⁰. להפגש עם 'תורת ד' תמימה'¹¹, ועם מעשה ד' תמים. להתרגל בדעת אלוהים. להתרגל לתפוס גילויי האלוהות מתוך הכרה והבנה. (שיחת רבינו השואה שיחה ב סע' 2)

כמעט כל המפרשים הינם פרשנים המבררים את מובנם של פסוקים. לפעמים מתוך אחיזה בתחביר, ולפעמים מתוך אחיזה במורפולוגיה של המילים. עניינם לברר את הרעיון שנמצא בפסוק מסויים, לפעמים בפרק מסויים ולכל היותר בפרשה מסויימת. דרכו של רבינו שונה לחלוטין: הוא מראה לנו את הזרם הכללי העובר דרך כל פרשיות התורה ודרך כל התורה כולה. ענייננו להיפגש עם רבוננו-של-עולם, הפועל בסדרי הדורות, סדרי הזמנים וסדרי הנחמות, כלומר: סדרי הגאולות.

10 דברים ל"ב, ז.

11 תהילים י"ט, ח.

ביתר הרחבה הסביר רבינו:

ישנם פרשנים רבים על התורה, אבל עם כל זה ומעל כל זה, יש מקום לבירור כללי לאמיתה של תורה. כל הפירושים, בין קדומים בין אחרונים, עוסקים בפרטי הדברים. עם כל חרדת הקודש כלפי הסבר פרטי תורה על-ידי הראשונים, שליחותנו המיוחדת וזכותנו המיוחדת היא בירור הדברים והתגלותם לאור 'תורת ד' תמימה' ושלמה. כל הפירושים הינם אמיתיים, אבל על גבי כל זה ובפנים לכל זה, יש לקבוע את הדברים היסודיים, ולהבין מה עניינו של דבר ד' המתגלה אלינו בכל פרשה, וחוזר משנה לשנה. יש לגשת בחרדת קודש אל כל הפירושים הקיימים, ויחד עם זה להתרגל ליסודות שקבענו, ולזכור שאנו נפגשים עם רבונו-של-עולם, המתגלה ב'שנות דר ודר' ובהופעת עם ישראל.

(שיחת רבינו מס' 12 תלמוד תורה ב הוספה עמ' 60).

זאת שליחותו המיוחדת של רבינו ותפקידו המיוחד לגבי לימוד פרשת השבוע, עבור זה הוא נשלח לכאן: להסתכל על התורה מתוך מבט אחד כולל ומקיף, להכיר את רבונו-של-עולם המתגלה במהלך ההיסטוריה ובהופעת עם ישראל. כשלומדים פרשת השבוע עם רבינו מגמתנו היא להפגש עם רבונו-של-עולם. יש דרכים שונות לפגוש את הקדוש-ברוך-הוא: על-ידי נפלאות הטבע¹², וכן בעומק הנפש פנימה.

כאן אנו נפגשים איתו מתוך ניסיון להבין ולהכיר איך הוא פועל במהלך הדורות, באיזה כיוון הוא מוביל ומדריך את הדורות. מובן מאלינו, שמתוך כך יש גם אפשרות להכיר מה קורה בדור שלנו ובדורות אלה, ולאיזה כיוון נטויה יד ד'.

3. אמונה

למקצוע זה, של פגישה עם רבונו-של-עולם, יש שם אחר: לימוד אמונה. רבינו הירבה להסביר את המושג של האמונה. יש אנשים הסוברים שאמונה היא מין רגש, מין המיית הלב, מין צביטה בלב. רבינו נשאל: "יש טוענים שאמונה היא רגש?"

והשיב¹³: "שקר! קודם כל, אמונה היא אמונה! והיא הכרת אמת, הכרת האמת היותר גדולה". תפיסה זו שאמונה היא רגש נותנת נשק בידי האפיקורסים, הטוענים שאמונה אינה דבר גדול שמקיף במהותו את כל עם ישראל ואת כל

12 "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ - מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול" רמב"ם, הלכות יסודי התורה.

13 שיחת רבינו מס' 15 אמונה סע' 1.

האנושות, אלא חוויה פרטית: לפלוני קרה מאורע מסויים, לכן הוא מאמין, מה שאין כן אלמוני, לכן אינו מאמין. יש מי שאוהב מאכל מסויים, ויש מי שאוהב ספר מסויים, כך יש מי שמאמין בד'. זהו רגש אישי פרטי. רבנו ממשיך בדבריו שם: "את השיבוש הזה שאמונה היא רגש, יש לעקור מן השורש. יש להשתחרר מהבנה שטחית זו". אין התנגדות לשיר בבוקר "אני מאמין", לזמר ולרקד. גם זה טוב, אך זו עדיין לא אמונה. אפשר לומר שזהו ביטוי ריגשי של האמונה. אבל אמונה מהי? "אמונה היא דבר שבשכל, היא השכל היותר גדול, האמיתית ביותר, שכל אלוהי, דעת אלוהים". אמונה היא ההבנה, התפיסה, ההתבוננות היותר עומקית, היותר אמיתית שיש בעולם. "דע את אלהי אביך ועבדהו"¹⁴. לדעת את ד', כלומר: אמונה. "ניתן להבין שלדבר שכלי יש ערך צבורי-כללי. כל ענין הדעת, השכל, ההכרה שייך לטבע האדם, לצבוריותו של האדם. מה שאין כן צד הרגש, שאינו הצד המיוחד של האדם בתור אדם" (שם). השכל הוא דבר כללי, ולעומתו הרגש הוא אישי פרטי¹⁵. מה שפלוני מרגיש, אין אלמוני מרגיש.

"אדם יכול להסביר לחבירו דבר מה שהוא עצמו מבין, וחבירו יבין גם הוא את אותו דבר. אם הענין לא יתברר בפעם אחת, אז אחרי עשר פעמים, — מכל מקום אפשרי מאוד להעביר תוכן שכלי. אבל האם זה ניתן בדבר שברגש? לא, כיון שלא בהכרח אדם מרגיש את מה שחבירו מרגיש. מזה נמשכות כל הסטיות של האפיקורסים: 'אתם הדתיים, אשריכם שאתם מאמינים. אתם מרגישים טוב לכם, נעים לכם. אבל אנחנו לא מרגישים'. סילוף זה נובע מההבנה השטחית שאמונה נתפסת ברגש, — ושאין הרגש שייך לצלם אלוהים שבאדם, מצדו הכללי והצבורי. אמונה היא שכליות.

שאלה: אבל יש עוד הרבה הכרות של שכל בעולם?

הרב: השכל המצוי הוא הקטנה של האמונה. האמונה היא השכל במובן הגדול, העליון, האלוהי. היא דעת אלוהים המיוחדת לאדם" (שם).

גם מתמטיקה היא שכליות, גם בוטניקה היא שכליות, אך סוג זה של שכל אינו אלא אמונה קטנה, תפיסה קטנה וחלקית. אמונה אינה רגש, אם-כי ודאי אדם יכול להרגיש את אמונתו, אפילו לשיר לרקוד ולזמר. כמו כן אמונה היא למעלה מן השכל, אך היא יכולה להתברר בשכל. אפשר לתת לה ביטוי שכלי: אפשר ללמוד אמונה.

14 דברי הימים א' כ"ח, ט.

15 עיין מאמרי הראיה א, עמ' 148.

4. לימוד אמונה

לימוד אמונה אינו זהה ללימוד "מחשבה". הרי קיימות כל מיני מחשבות: מחשבות של בודהיסטים ומחשבות של אפיקורסים, ולעומתם — להבדיל — מחשבות של הרמב"ם ומחשבות של הרמב"ן. העוסקים ב"מחשבה" מתיימרים באוביקטיביות: הם מנתחים מחשבות, מסדרים אותן, משווים אותן ומבררים אותן; לא כן אנו: אנו לומדים אמונה. ידיעה אינה בהכרח אמונה. רבינו הסביר זאת מתוך השוואת שני פסוקים. "החכמה תחיה בעליה"¹⁶. החכמה שאדם לומד מסוגלת לתת לו חיים. הרי לא כל דבר שאני מכיר בחכמה — בהכרח אני חי אותו. הוא יכול להיות לי זר ורחוק, ללא שייכות. כאשר אני חי את הדבר הנלמד, אז מתקיים "החכמה תחיה בעליה". החכמה בעצמה אינה חיים, אך היא מסוגלת להעניק חיים. לעומת זאת "וצדיק באמונתו יחיה"¹⁷. המאמין בדבר, חי את הדבר, מחובר אליו, דבק בו ושייך לו. החכמה נותנת חיים והאמונה היא בעצמה חיים¹⁸. הלומד אמונה, אינו מאמין בהכרח, אך מתוך לימוד אמונה, יגיע לאמונה.

5. אמונת ישראל ותורה

רבינו הביא הוכחה לכך שאמונה אינה רק דבר שברגש או אימרת כנף בעלמא, אלא דבר אותו יש ללמוד, מדברי הגר"א. הגאון מוילנא מוסר לנו הדרכה לימודית איך להתגדל בתורה. גאון זה של כל הדורות מודיע לנו שיש ללמוד ספר מסילת ישרים, וכן "ספר הכוזרי הראשון"¹⁹ שהוא קדוש וטהור ועיקרי אמונת ישראל ותורה תלויים בו²⁰. יש הרבה ספרי אמונה, אך ספר הכוזרי אינו ספר בין הספרים; הוא ספר שעיקרי האמונה תלויים בו. אחרי שאדם התגדל באמונה וקלט את עיקרי האמונה, יש מקום שילמד ספרים אחרים, הכוללים עניני אמונה שאינם עיקריים, אך גם חשובים מאוד; אך ראשית-כל יש ללמוד עיקרי אמונה. "אם כן, למה יש ללמוד ספר הכוזרי? כי עיקרי אמונה תלויים בו.

16 קהלת ז', יב.

17 חבקוק ב', ד.

18 "אמר כ"ק אאמ"ר הרב זצ"ל, שלעומת ערך מעלתה של החכמה, שהיא גורמת ומסבבת את החיים, 'החכמה תחיה בעליה', הנה ענינה של האמונה הוא שהיא בעצמה היא מהות החיים 'צדיק באמונתו יחיה' הערת רבינו, עולת ראייה ב, עמ' תע"ה. ועיין שיחת רבינו להלן בראשית סדרה א סע' 10.

19 קיים גם ספר כוזרי שני, לרבי דוד ניטו שחי בלונדון לפני כמה מאות שנים, והוא ויכוח על אמיתות תורה שבעל-פה.

20 סידור בית יעקב לרבי ברוך ברוידא ירושלים תרמ"ד, תוספות מעשה רב לרבי ישראל משקלוב סעיף טו. סידור הגר"א אישי ישראל עמ' 512 (574) הערה לח.

אתה שומע מזה, שאמונה צריכה לימוד²¹. בלימוד פרשת השבוע עם רבינו, אנו רוצים להפגש עם דבר ד', ואנו לומדים אמונה.

"אבל אין זה מספיק. כל מלה פה — בדברי הגאון — היא בשקל הקודש: אמונת ישראל ותורה". תוכן האמונה שלנו הוא ישראל ותורה, ולפי הסדר הזה. "אם הגאון היה אומר: אמונת תורה וישראל, היה זה הנוסח של המכונים חרדים". לדעתם, כביכול קיום התורה יוצר אותנו בתור ישראל. "אבל לא כן אומר הגאון: אמונת ישראל ותורה. וכן חז"ל שקבעו את מטבע הברכות: 'אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו'²². לכאורה, מה הוא היחוד שלנו? במה אנו עם סגולה? היה מתאים לומר: אשר נתן לנו את תורתו, ובחר בנו מכל העמים. נוסח 'חרדי' מאוד. אבל חז"ל לא תקנו כך".

(מתוך שיחת רבינו מס' 15 אמונה סע' 4).

ראשית-כל יש ללמוד מהו עם ישראל, מתוך כך נבין מהי תורה, וגם נבין מי הוא רבנו-של-עולם.

"שאלה: איך מביאים אנשים להכרה שיש בורא?
הרב: על-פי מה שנאמר בישיבה: 'אתם עדי'13'. אתם עם ישראל, 'אתם עדי נאם ד'. לא רק 'השמים מספרים כבודו'²³ אלא גם עם ישראל הנצחי וההיסטורי. 'עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו'²⁴. העובדה הנצחית של מציאות היהודים בעולם-הזה לדורות עולם, היא העד.
שאלה: אדם שאינו מאמין ושואל מה היא אמונה, איך מסבירים לו?
הרב: 'אתם עדי' — עדי אמת. אנו מכירים את רבנו-של-עולם דרך נצח ישראל".

(שיחת רבינו שם סע' 3).

אדם הרוצה ללמוד אמונה, אינו יכול לעשות זאת אלא מתוך הבנה הכרה ושייכות לעם ישראל, כך בנויה כל התורה כולה; היא סיפור ובירור מהו עם ישראל, איך הוא נוצר ומה הם שרשיו. כל מצוות התורה משולבות במהלכים ההיסטוריים של עם ישראל.

רבינו נהג לצטט גויים שהתבטאו בשבח עם ישראל. לעיתים, כשיש גויים שמכירים מהו הערך המיוחד של עם ישראל, יש במקורות אלה קידוש השם

21 שיחת רבינו מס' 15 אמונה סע' 4.

22 ברכות התורה.

23 פיוט יום זה מכובד, על-פי תהילים "ט, ב.

24 ישעיה מ"ג, כא.

מיוחד, מעין מלאך רע שבעל כרחו עונה אמן. גיתה ההוגה, המשורר, הפילוסוף הגרמני המפורסם כתב: "לאור דברי ימיו וקורותיו של העם המיוחד, מתווה ההנהגה האלוהית בכתבי הקודש את הדרך לכל האדם והעמים"²⁵. רבנו-של-עולם מדריך את האדם ואת העמים מתוך התורה. התורה אכן פונה אל כל האנושות כולה, אך מה שמסופר בה הוא דברי ימיו וקורותיו של עם ישראל. "ההנהגה האלוהית מתווה, מסדרת ומציינת את הדרך לאנושות כולה, בכתבי הקודש אשר רוב דבריהם הם דברי ימי ישראל, לאור ענינו של העם המרכזי העולמי"²⁶. אנו ניגשים לתורה ולאמונה בד', מתוך הבנה מהו עם ישראל. כאשר רוצים להגיע מתוך גישה אחרת, כקיצור דרך, בדילוג על עם ישראל, מופיעה הנצרות²⁷.

6. הנצרות - כפירה ב"נצח ישראל"

רבינו הסביר שעניינה המיוחד של הנצרות בניגודה ליהדות, אינו דווקא אי קיום המצוות²⁸. לצערנו, היו יהודים שלא קיימו מצוות, גם לפני הנצרות, ויש אפיקורסים גם חוץ לנצרות. נצרות היא אמנם עבודה-זרה: כקבלת אלוהותה של השמש כך היא קבלת אלוהותו של אדם. העברת תואר אלוהי אל אדם היא עבודה-זרה²⁹. נכון שבנצרות יש עבודה-זרה וניתוק מן המצוות, אך לא מזה היא מתחילה: יסודה הוא התמוטטות מ"נצח ישראל". הנוצרים הראשונים היו מאמינים בד' ואף קיימו מצוות: הם היו יהודים של מצוות ויהודים של אמונה. אלא שהתמוטטה אצלם ההכרה שעם ישראל הוא נצח³⁰. נכון שבאותה תקופה מצבו של עם ישראל היה מסובך, הן מבחינה רוחנית הן מבחינה לאומית. אמרו הנוצרים: כיוון שעם ישראל חוטא, הרי הוא נמחק, בוטלה הבחירה בו, וד' יבחר לו עם אחר. הנצרות היא כפירה ב"נצח ישראל", דבר שמביא במקדם אובמאוחר לעבודה-זרה.

7. פסוקים וגמרות

אם-כן, כאשר רבינו היה מברר לנו מידי שבוע בשבוע את פרשת השבוע, לא היתה כוונתו לפרשנות פרטית של פסוק או עניין, אלא להיפגש עם רבנו-של-עולם שפועל בהיסטוריה דרך עם ישראל. מן האמור לעיל, שעיקרי שיטתו של

25 מובא, לנתיבות ישראל ב, עמ' קכ. שיחת רבינו מס' 5 עם ישראל סע' 14.

26 שיחת רבינו שם סע' 16.

27 בענין זה עיין עוד: לנתיבות ישראל ב, עמ' ס-סב. להלכות צבור עמ' קנא. שיחת רבינו מס' 3 ולמינים אל תהי תקוה. צמח צבי א, אגרת עא.

28 שיחת רבינו מס' 3 ולמינים אל תהי תקוה סע' 27.

29 שם סע' 5, 20.

30 ראה הערה 17 לעיל.

רבינו היו כלולים בשיחותיו על פרשת השבוע, נמצאנו למדים שכל דבריו היו מעוגנים בפסוק, או במאמר חז"ל. בזה שונה במקצת דרך הרצאתו והסברתו של רבינו מזו של אביו, מרן הרב. אמנם לא זכיתי לשמוע את מרן הרב, אך דבריו נכתבו על-פי-רוב כמעט בלי מקורות מתוך שפיעה נשמתית רוח-קודשית. ברור שלדבריו היו מקורות, אך הם נאמרו שלא מתוך מקורות. אם נטרח, נמצא מקורות לכל דבר, כפי שכתב רבינו בשמו: "ביחס לעניני דעות ומחשבות שהביע ביחוד בדברי ספרות אין שום דבר, מהדעות והמחשבות שלי שאין לו מקור בכתבי האר"י ז"ל"³¹.

כמובן, דברי האר"י הינם נשגבים מבינתנו כדי שנצליח לגלות בהם מקור לכל דבר מדברי מרן הרב.

לעומת זאת, דברי רבינו היו מעוגנים בפסוק שזכה להסברה והרחבה, וכן מאמר חז"ל, ובאופן יוצא מן הכלל ביטוי של רבותינו הראשונים או האחרונים. בזה דומה דרכו לזאת של המהר"ל, אשר כמעט כל פרקיו פותחים בפסוק, והולכים ונבנים על גבי מאמרי חז"ל, כך שכל דבריו הינם שזורים בפסוקים ובמאמרי חז"ל, ומתוך כך מתברר שאין כאן דבריו הפרטיים של המהר"ל, אלא תורה שבכתב תורה שבעל-פה. כך אצל רבינו, מקורותיו היו גלויים, פשוטים, ו"מונחים על שולחן"; לא כאצל מרן הרב שהיה סודי וכמוסס בדרך הרצאתו, ולא ידע האדם ניין באו הדברים. אצל רבינו הכל היה בנוי על פסוק מפורש או גמרא מפורשת - אך, כמובן, על בירור עומקי של הפסוק, בדומה לדרכו של המהר"ל. אך היה הבדל ביניהם, ביחס לעניין האסמכתא.

8. אסמכתא

הרבה דברי חז"ל נסמכים על פסוקים, והקשר ביניהם לבין הפסוק נראה לכאורה רחוק מאוד. יש בעניין זה שתי שיטות אצל רבותינו הראשונים. יש אומרים שאכן אין קשר תוכני, אלא שחז"ל אמרו את דבריהם שהם אמת, ויחד עם זה ראו עניין לקשר אמת זו אל פסוק, כאדם שקושר מפתחו למחזיק מפתחות, אף-על-פי שמחזיק מפתחות זה כשלעצמו אינו פותח דלתות, אלא כדי שהמפתח לא יאבד, קושרים אותו לבגד, וכך קושרים חז"ל את דבריהם לפסוק. כך שיטת רוב הראשונים³².

יש ראשונים אחרים הסוברים שדרשת חז"ל מחוברת באופן עצמותי לפסוק, ואם לא נראה כן, יש להעמיק יותר ויותר עד אשר יתגלה הקשר, וכן ביחוד דרכו של המהר"ל בכל ספריו³³. רבינו הלך בדרך הראשונה שהקשר אינו קשר עצמי.

31 לשלשה באלול חוברת א סע' מו, עמ' כג.

32 רמב"ם, הקדמה לפירוש המשנה. כוזרי ג עג. תוס' מנחות צ"ב, ב ד"ה גירסא.

33 באר הגולה באר א.

היה מצטט דרשות של קדמונים או אחרונים בליווי חיוך מיוחד, כאילו אומר לנו: ודאי שדרשה זו אמת כשלעצמה, אך אל לכם לחשוב שזו כוונת הפסוק. דוגמה להסביר אסמכתא מהי נתן לנו רבינו מדברי חכמינו בדורות האחרונים: נתאר לעצמנו יהודי עוסק בתורה ומקיים מצוות כראוי אך קיימת אצלו בעיה אחת: הוא בעל גאווה, וגאווה היא דבר מתועב, "תועבת ד' כל גבה לב"³⁴. אם היה קצת מתכופף, היה אדם מצויין, כמו שכתוב "כף אחת עשרה זהב"³⁵. אין עליך אלא להתכופף כף אחת, כפיפה אחת, ותהיה יו"ד זהב, כלומר ייד שפירושו ביידיש יהודי, מזהב. זה בודאי לא פשט הפסוק. דוגמה נוספת: יהודי עוסק בסודות התורה, אך גם הוא בעל גאווה, על-כן אין הוא מעניין אותנו, כמו שכתוב "אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו"³⁶. פשט הפסוק הוא שעניי ד' משוטטות בכל³⁷, לא יוכל אדם להסתיר בלי שד' יראנו. והנה דרשו: "אם יסתר איש במסתרים" — לעסוק בסודות התורה, "ואני" — אך יש לו גאות ה'אני', "לא אראנו" — אין הוא מעניין אותי. הפסוק אינו משמש משענת לדברי חכמים אלה שהם אמת כשלעצמם, רק שהם קשרום לפסוק. שיטת המהר"ל, לחבר את תוכן הדרשה אל עומק הפסוק, היא יותר קשה, מסובכת וגם מסוכנת. אך רבינו היה מאוד זהיר בכל דבריו מלומר דברים שאינם ברורים.

9. דברים ברורים

מרן הרב מזכיר הדרכה זו בתשובתו לגבי המחלוקת על המציצה אחרי בריית מילה. יש שטענו שהיא אינה היגיינית ועלולה להזיק לבריאות התינוק. אגב, עד היום הזה לא שמענו על מקרה שתינוק חלה מזה. על-כל-פנים, דין זה מדרבנן הוא, וחכמים תקנו למצוץ כדי למנוע סכנה לתינוק. באו הרופאים וסברו דווקא להיפך, שהמציצה היא כביכול סכנה. תלמיד-חכם רצה לחזק דין המציצה בטענה שלא מפני הסכנה תוקנה, אלא הוא דין גמור. כתב מרן הרב שדרך הסברה זו אינה טובה: כל האומר דברים בלתי ברורים בכוונה לחזק, סופו להחליש. כאשר עוסקים במלחמת הרוח, אסור להשתמש בטענות חלושות ובלתי ברורות, ואפילו לצרפן, כי האויב שיכה דבר זה יחשוב שהפיל את כל הבנין³⁸. כך מדריכנו רבי סעדיה גאון, הלוחם הגדול נגד הקראים "שמסיבות הכפירה, ר"ל הוא ראותו מיחידים אחרים שדברו בטענות חלושות"³⁹. אין

34 משלי ט"ז, ה. ועיין סוטה ה', א.

35 במדבר ז', יד.

36 ירמיה כ"ג, כד.

37 על-פי זכריה ד' י.

38 דעת כהן סי' קמ.

39 פתיחת ספר האמונות והדעות.

להשתמש בדברים מעורפלים שיש בהם אפילו שמינית שבשמינית של קושיה, כי מי שיתקוף אותך בפרט זה, יתפאר שמוטט את כל הבניין. רבינו מסר לנו רק דברים ברורים לחלוטין, ולא אמר את כל מה שידע. הרי אוצרות ידיעותיו נפתחו קצת לפנינו באגרותיו שנדפסו ואלה שעדיין לא נדפסו, ובשיחותיו האישיות, שאז גם העלה סברות. בסברא יש מקום לכאן ולכאן, יש מקום להקשות, לא הכל "תפור עד הסוף". אך בשיעוריו על פרשת השבוע בפרט, ובדבריו אל הצבור בכלל, היה מוסר רק את התמצית של התמצית של שיטתו, מעין משנה אחרונה, הסברות ברורות לחלוטין, מאמרי חז"ל המתייחסים ישירות לנושא; לא כאדם המביא עוד צירוף, עוד סניף ועוד הוכחה צדדית. הכל פשוט, ברור וחלק ולא אסמכתא. דברי רבינו היו גלויים, הסגנון היה גלוי, המקורות היו גלויים, או לפחות פתוחים לפנינו. אמר לי מ"ר הרה"ג הרב אברהם שפירא זצ"ל הרב הראשי לישראל וראש ישיבת מרכז הרב: פלא עצום הוא איך כל מלה של רבינו יש לה מקור בדברי חז"ל!

10. סגנון השווה לכל

סגנון רבינו לא היה רק ברור, אלא היה גם שווה לכל. אותם הדברים אמר לתלמידי חכמים ולעמי-הארץ, לתלמידי שיעור י' ולתלמידי שיעור א', למכונים דתיים ולמכונים חילוניים, לאינטלקטואלים ולפשוטי עם. כמובן, היו חילוקים דקים. בשיחה לתלמידי ישיבה השתמש בביטוי "ישראל ואורייתא"⁴⁰, אך לחיילים הוא אמר "ישראל ותורה"⁴¹, ולא ראה עניין לסבך אותם בארמית, שפה אותה אינם מבינים.

העובדה שרבינו פנה אל הכל באותו סגנון, לא היה דבר מקרי. דרך ההסברה של רבינו היתה כזאת שגם אדם של תורה, אדם ירא-שמים היה ניזון ממנה, וגם אדם השייך לנוף המשכילי מלא תרבות כללית היה ניזון ממנה. אותם הדברים מצאו מסילות ללב של חכם עליון ושל סנדלר כאחד⁴², — כלומר נאמרו בסגנון כלל-ישראלי. אין כוונתנו לומר שכל אחד הבין את דבריו מיידית, אך רבינו היה מוכן לחזור עליהם עוד פעם ועוד פעם, עשר פעמים, מאה פעמים, מתוך סבלנות אין-סופית. הוא היה אומר: "כבר דיברנו על כך, אך טוב לחזור". "אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד". על-כל-פנים, הדברים שייכים לכל נפש בישראל, מן הפילוסוף הגדול עד האדם ההמוני, מן התלמיד-החכם עד האדם הפשוט. לכן רבינו השאיר לנו מחיה לכמה דורות, כי בדבריו הנראים פשוטים למראה, גנוזים אוצרות אדירים.

40 שיחת רבינו מס' 8. תלמוד תורה א סע' 2. מס' 12 תלמוד תורה ב סע' 6. ועוד.

41 שיחת רבינו מס' 8. תלמוד תורה א סע' 2. מס' 12 תלמוד תורה ב סע' 6. ועוד.

42 עיין אורות הקודש ב, עמ' שסה.

11. משלים והסברות

הסברי רבינו היו לקוחים מכל הבא ליד. כמובן, תוכן דבריו היה כולו קדוש טהור ומקורי, אך את ביטוייו ומשליו הוא שאב מכל אוצרות הרוח, בעיקר של גדולי ישראל אך לפעמים מגויים, כמובן אחרי שטיהר אותם מסיגיהם, ו"גייר אותם"⁴³. כל כיכר המחשבה האנושית עד דורו ועד בכלל היתה פרושה לפניו. לאדם רגיל, היקף של כל-כך הרבה ידיעות הינו בלתי אפשרי ולו מבחינה טכנית בגלל הזמן הדרוש לכך, אך, כידוע רבינו ניחן בכשרון נדיר של קריאה מהירה, כך שההתייחסות העראית לספרות גויית⁴⁴ לא מנעה ממנו ידענות עצומה. הוא היה מסוגל לגמור בחצי שעה ספר פילוסופי עמוק, ולהשאיר אותו חרות בזכרונו כל השנים⁴⁵, כך שהיה יכול לדלות משם בשעת הצורך אבני בנין, או ליתר דיוק חומר ציפוי.

12. "דע מה שתשיב"

אך ייאמר ברורות, שמעולם לא הכניס רבינו זמורות זרות בתוך עץ החיים של מחשבותיו. אפילו בדרך שלילה הוא לא הזכיר פילוסופים גויים, ולא ראה את עצמו חב לתת לנו תשובות לדבריהם של כופרים וטועים שונים כמרקס, פרויד או קירקגור. הוא לא חש שום שעבוד לגויים או לאפיקורסים יהודים, אפילו לסתור דבריהם. עצם הזכרת דעה זרה אפילו כדי להורסה, הרי היא כבר נותנת לה חשיבות, בדומה למושג ההלכתי "אחשביה". לצטט אותה ולהקשות עליה, כבר נותן לה חשיבות יתר. למשל, על השולחן ערוך יש הרבה מפרשים שמקשים עליו, וזה סימן שהם מחשיבים אותו מאוד. רבינו לא התייחס ישירות לדעות השונות שהתהלכו בדורנו, אלא דרך אגב הוא סיפק לנו תשובות לרוב עבור כמעט כל ההתלבטויות הראשיות אשר בימינו. הרי חז"ל ציוונו: "הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס"⁴⁶. אם-כן, למה לא קיימת "מסכת אפיקורסים"? למה אין בישיבות תכנית שיטתית המתעסקת בנושא

43 עיין עקבי הצאן, המחשבות, עמ' קכב.

44 שר"ע יר"ד סי' רמו סע' ד, הגה.

45 "אמנם גם כשאין הולכים (לטיול) לכל היום אני לוקח אתי גמרא קטנה בלתי מכורכת ואיזה דבר מדעי קטן ולומד וקורא מעט..." רבינו, צמח צבי א, עמ' קמח. "מקריאת ספרים מדעיים אזכיר: כך א' מכתבי קנט הקטנים... ומאמר א' של לצרוס בעניני פסיכולוגית העמים, מתוך עתונם שהיה מיוחד לענינים אלה ושהדר"ק בקשהו זה כמה כמדומה" שם עמ' קטו. "ומקריאת והכרת אחד הספרים הראשיים של מחקרי העמים העתיקים וישראל ע"י חכמי הזמן של אוה"ע המונים ושואפים ומשפילים את ישראל וקדשו לדי', שנזדמן לידי, ומלבד ערכו הכללי, המדעי והרוחני, לבינה והבחנה בע"ה, יוכל להיות לו אולי עוד גם ערך פרטי לסדר למודים מעשי, המצטרף סוף סוף גם הוא לשאיפות אותם הערכים הכלליים" שם עמ' קלז. ועיין באריכות רבינו, לנתיבות ישראל ב, עמ' קמב-קמג.

46 אבות ב', יד.

זה? אלא שרבינו סובר כדעה שאין כאן שני ציוויים נפרדים⁴⁷, אלא "הוי שקוד ללמוד תורה" ומתוך כך "דע מה שתשיב לאפיקורוס". אם נלמד תורה בעמקות, בגדלות וברחבות, ממילא נמצא גנוז בה כל מה שנצרך כדי להשיב לכל סוגי האפיקורסים שקמו, קמים ויקומו.

13. "תורת ד' תמימה"

קיימת גם אפיקורסות ביחס לתורה עצמה, המפקפקת בתורה ומכונה "מדע המקרא"⁴⁸. עיקר עיסוקם של חוקרים אלה - לחתוך את המקרא חתיכות-חתיכות. אפילו קיימת הוצאה צבעונית של התנ"ך בו כל פסוק מופיע בצבע אחר בהתאם למחברו, כדי שיהיה אפשר לזהותו מיידית. כך המקרא מפורר לפירורים, לפי זמנים בדויים של חיבור כל קטע. כמובן, לדעתם, משה רבינו לא היה ולא נברא, אלא הוא דמות תיאורטית מיסטית, כדברי אחד האפיקורסים⁴⁹: גיבור לאומי תיאורטי. מה משיב רבינו על טענות אלה ודומיהן? הוא אינו משיב, אלא מלמדנו תורה, ומתוך כך מתבררת לנו אחדותה. הדבר קשור למה שהזכרנו לעיל, שרבינו לא התעסק דווקא בפרשנות. כאשר כל לימוד התורה מרוכז בפרשנות, בבירור המובן של המילים ובתחביר של הפסוקים, וכל שיעור נסוב על פסוק אחד או קבוצת פסוקים, — יש צורך להשיב לטענות שהתורה היא פירורים-פירורים, אך כשלומדים בבחינת "תורת ד' תמימה"⁵⁰, כשרואים את הזרם הכללי, את ההמשך הגדול המקיף את כל התורה כולה, אז רואים שבאמת "תורת ד' תמימה", כלומר:

שלמה שלמות אחת, עניין אחד גדול המקיף פרטים רבים. המדרש אומר: "תורת ד' תמימה" ואז היא "משיבת נפש"⁵¹. איך נבין את העובדה שיש העוסקים בתורה ובכל זאת הינם מבולבלים ומטורפים, ואינם מצליחים למצוא מעמד, עד שמסתבכים באפיקורסות? התשובה: תורתם אינה תמימה, אינה שלמה, אינה אחדות אחת. כאשר רואים את הכל כהיקף אחד, זרם אחד, מלה אחת, דבר ד' אחד, ממילא נופלים מעצמם כל דברי האפיקורסים שמחתכים בתוך דברי אלוהים חיים.

47 ספורנו. רבינו יונה. מחזור ויטרי. פתח עינים לחיד"א. לחם שמים, שם

48 עיין מאמרי הראיה א, עמ' 176-177, 249; ב, עמ' 470. שיחת רבינו מס' 15 אמונה סע' 11.

סדרה ב תרומה סע' 2.

49 אחד העם.

50 תהילים י"ט, ח.

51 שוחר טוב שם. ועיין ירושלמי ברכות ה', ג.

הרב צבי א. סלושץ

להגה"צ רבי צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל

קווים לדמותו, לשיטתו, ולדברי תורתו

לזכר עולם יהיה צדיק
אביהם ורבים של תלמידיו
ממשיכי דרכו,
אשר נשא במשאם מאז פטירת
הרב זצ"ל.
נסתלק לבית עולמו ללא זש"ק.
תנצב"ה.

קשה להעריך ולמצות דמות רב-ענפין, מחנך ואיש אשכולות כמו"ר הגה"צ רבי צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל (המכונה בפי כל: "ר' צבי יהודה")- ראש ישיבת "מרכז הרב".

אמנם, מאחר וכותב הטורים נמנה על תלמידיו, וכחבר מערכת "שמעתין", אתייחס לנושא שהוכרז עליו במערכת, ולו בנגיעה בשולי אדרתו בקווים קצרים ומעטים כפי שהכרתיו מקרוב.¹

א. מהדיר ספרי אביו הראי"ה קוק זצ"ל

בהקדמתו למהדורת "אורות התשובה" שיצא לאור ערב ראש השנה לשנת תרצ"ו, למלאת שלושים לפטירת הרב א"י קוק זצ"ל- ציין הרב ר' צבי יהודה ש"בשעותיו האחרונות ציווה לעסוק בסידור כתבי קדשו והכנתם להוצאתם לאור".

הרצ"ה, שעוד בחיי אביו עסק בסידור כתבי אביו, הקפיד מאוד לציין בהקדמותיו לספרים אימתי נכתבו דברי תורתו של הרב. ציונים אלו מקרבים את הקורא להבנת הדברים שנאמרו ושנכתבו בשעתם. ולא עוד, אלא שהרצ"ה החשיב לברר מתוך כתבי הרב זצ"ל מה להקדים

1 מילדותי הכרתיו עוד טרם שנכנסתי ללמוד בישיבה. אבי ומורי זצ"ל היה מתלמידי הישיבה, אשר מרן הרב זצ"ל שלח סרטיפקט להצילו מרוסיה הסובייטית- הבולשביסטית והביאו ארצה בניסים. ככבוד להורי ע"ה, פדאני הכהן הגדול רצ"י זצ"ל. מבקר הייתי לעיתים קרובות בבית הרב בישיבה ובביתו הפרטי ברח' עובדיה 30 בירושלים, שם למדנו בצוותא עם כמה בחורים מן הישיבה בספר "מוסר אביך" שחברו אביו הרב זצ"ל. מאז נקשרה נפשי עמו, ומעט מהנהגותיו ודרכו המיוחדת אכתוב בזה, ויהיו דברי אלה קרובים לליבם של המורים והמחנכים להעביר לדורות הבאים קצת מתורתו ומחוכמתו.

להדפיס ומה לאחר. בכל מקום נתן טעם לסידור העניינים עם קביעת שמות לפרקים, ובתוספת מראי מקומות והערות ובידורים לפי הצורך.²

ב. יחסו לכבוד אביו

הרצ"ה החשיב את כבוד אביו מרן הגאון הרא"ה זצ"ל כפוסק וכמדריך רוחני-תורני כמו התורה עצמה. וכמו שאמרו חז"ל על תלמיד חכם שתורה דיליה הוא (קידושין ל"ב, ריש ע"א) וכפירוש רש"י שם: "ומשלמה גרסה היא נקראת תורתו". אין פלא שבכל כתבי הרב זצ"ל שהדיר היה מקפיד עליהם "כאמיתה של תורה" (מגילה ט"ז, ב) והיה קנאי לכבוד אביו שיהיו הדברים שיצאו מפיו או שנכתבו בכתביו, שיהיו מדויקים ללא תוספת או גרעון.

הקפדתו על כבוד אביו, כידוע, היתה מאוד קיצונית. באחד ממאמריו שפרסם הרצ"ה ציטט דברי גאון מרבני הונגריה-רבה של קלויזבורג, שכתב על הרב זצ"ל וז"ל: "אחרי עלותי הנה ב"ה, מצאתי לי חבר, הלא הוא מרן הגאון הקדוש ראש הרבנים בארץ ישראל". וכו'. הוסיף ליד המילה "חבר" ("או רב") בסוגריים. למרות שמי שקורא שם, מבין שאין בכוונת הרב מקלויזבורג הנ"ל, לכנותו בשם חבר שווה לו, אלא חבר ברעיון בחיבוב הארץ.³

בשנת תשכ"ב יצא הספר "האיש נגד הזרם" שחיברו הסופר הרב שמואל הכהן אבידור, בו תואר תולדות הרב ופעולותיו. ביררתי אצל מו"ר רצ"י זצ"ל אם ניתן לסמוך על הסיפורים והמעשים שנכתבו בספר. הרצ"ה השיב לי במכתבו אלי מיום בין כסה לעשור תשכ"ג וז"ל:

"את הספר 'נגד הזרם' לא ראיתי. מאז כשנדפס בהמשכים בשבועון (הכוונה לשבועון 'פנים אל פנים' שבעריכת הרב אבידור) - וראיתי איזה פעמים, כמדומני שיש כמה דברים לא מדויקים. יש לברר את הפרטים בזה". עכ"ל. גם מתוך תשובה קצרה זו, ניתן לראות שהשמיט משם הספר את המילה "האיש", ברצונו להביע בזה התנגדות לכנות את הרב בשם "איש" סתם.

ג. משנתו הסדורה על קדושת א"י

משנתו על ארץ ישראל וקדושתה הייתה ברורה: אין לשלול את ערך הקדושה האלוקית של מדינת היהודים בארץ ישראל. וכך כתב: "צריך לדעת שמלכות

2 רשימה ביבלוגרפית מפורטת על כתבי הרב זצ"ל בהלכה ובאגדה (33 במספר) ומחקרים ופרשנות על כתביו, ומה שעדין נמצא בכתב יד, ראה בחוברת: "מרן הרב א. י. הכהן קוק-פרקי חיים ומעש", בעריכת ש. רייך, הוצאת "בית הרב", ירושלים, על כריכת החוברת החיצונית.

3 ראה מאמרו "לאחדות ה' וישראל עמו" שנתפרסם ב"הצפה" ד' אייר תשכ"ו.

שמים מתגלית במלכות זו, ואפילו במלכות בן גוריון⁴.
בשיעוריו היה מצטט סימוכין לשיטתו מתוך ספרי ראשונים ואחרונים, ובעיקר דברי הרמב"ן במצוות ישוב א": "שנצטוונו לרשת אותה ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות". וכן מהרבה ספרים שלא נוכל במסגרת זו לצטט דבריהם.⁵
הרצ"ה דגל בחשיבות ייחוד ה' וייחוד עם ישראל, והיה מציין: "אתה אחד ושםך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". מכאן מסקנתו: כשם שאי אפשר חלילה ייחוד ה', כך אי אפשר חלילה להפריד בין ייחוד עם ישראל. ומאחר שארצנו הק' נתברכה בריבוי קיבוץ גלויות, לא ייתכן שלא יהיו מדרגות בין אחינו בני ישראל. יש יהודים כשרים ויראי שמים ושלמים בתורה ובמצוות, ויש שאינם במדרגה כזו, או גם רחוקים מאוד ממנה. אבל כולם הנמצאים בארץ ישראל ועוסקים בישובה ובבניינה, האמין, שבוודאי במשך הזמן בכוח קדושת אווירא דא"י יחזרו בתשובה שלמה.⁶

ד. יחסו לצעירי תנועת "בני עקיבא"

בשתי הזדמנויות הקפיד הרצ"ה להשתתף בריקוד צעירים של תנועת "בני-עקיבא":

הרצ"ה קבע תפילותיו בימים הנוראים (בשנים שלמדנו בישיבה) בבניין הישן של ישיבת "עץ חיים" שבשכונת מחנה יהודה. במוצאי יום הכיפורים בדרך הליכתו משכונת מחנה יהודה לביתו, עבר ליד סניף בני עקיבא שסיימו גם הם תפילתם, ולאחר שהבדילו וטעמו דברי מזונות, יצאו ורקדו על שמחת מחילת עוונות. הרצ"ה

4 "ספר המועדים", כרך ח', בעריכת ד"ר יום טוב לוינסקי, תשט"ז, עמ' 471.
5 לתועלת הקוראים אביא את המקורות כפי ששמענו ולמדנו ממנו: תשובות הריב"ש סימן שפ"ז, תשובות חתם סופר חלק ו' חידושי לולב הגזול, תשובות "ישועות מלכו" חלק יורה דעה סימן ס"ו, תשובות אבני נזר חלק יורה דעה. כמו כן היה מצטט מתוך מכתביהם של הגאון ר' מאיר שמחה הכהן מדוינסק בעל ה"אור שמח" ומשל הגאון אברהם דובער כהנא שפירא בעל ה"דבר אברהם" זכר צדיקים לברכה, שהתייחסו למרן הרב זצ"ל בעניין זה.

6 רעיון דומה שמעתי בשם הגאון ר' מאיר שפירא מלובלין זצ"ל (מייסד רעיון לימוד הדף היומי) שא"י נשתבחה שהיא "זבת חלב ודבש". ואומר שרמזה תורה כי סגולת ארץ ישראל היא כטבע החלב והדבש. שהרי בהלכה ידענו שכל הדבר היוצא מן הטמא-טמא, רק בשני דברים מצאנו סגולה להפוך טמא לטהור: א) חלב- שכידוע חז"ל קבעו שראשיתו דם, והוא נעקר ונעשה חלב (בכורות ו, ע"ב). והנה אין לך דבר משוקץ ומתועב יותר מדם, ובכל זאת אותו הדם יתהפך לחלב זך וטהור.

ב) דבש- ידוע בהלכה כי רגלי הדבורים וגם בשר שיפול בדבש מתהפך לדבש, (ראה רא"ש לברכות פרק כיצד מברכין סימן לה, ומגן אברהם א"ח סימן רט"ז ס"ק ג'). וזהו ששבחה התורה את ארץ ישראל הקדושה שיש לה אותה סגולה של החלב והדבש שגם מבני ישראל שאינם שומרים תורה ומצוות, אבל דרים בא"י יתהפכו ג"כ לדבש (ראה עוד בחוברת "שיחות חכמים"- קובץ מאמרים שיצאו מפומייהו דרבנן שהוציא לאור הגמ' ראובן מרגליות ז"ל ת"א, עמ' ב').

התעכב להשתתף עימם בריקוד, אע"פ שטרם טעם דבר מה בפיו לאחר הצום. בליל יום העצמאות לאחר התפילה החגיגית בבית הרב, יצא לריקוד עם בני הנוער ברחבת ככר ציון הסמוכה לבית הרב בירושלים. על שני ריקודים אלה היה אומר: "לא היו ימים טובים לישראל כיום הכיפורים וכחמישה עשר באב": הערך הדתי- יום הכיפורים, והערך הלאומי ט"ו באב, וכנגדן צריך בימינו לרקוד.

ד. מתורתו

אביא בזה כמה חידושי תורה ששמעתי מפיו ורשומים בכתבי, וכמדומי שלא ראו עדיין אור בכתביו.

1) בעניין הפנית פניו בשעת הנענועים

לפי סברת חז"ל בסוכה (דף ל"ז, ב—דף ל"ח, א), הנענועים הם מעין קבלת עול מלכות שמים: "מוליך ומביא- למי שארבע רוחות שלו, מעלה ומוריד- למי שהשמים והארץ שלו". וכן כתב בספר החינוך מצווה שכ"ד: "ודיני הנענוע שהחיוב להוליך ולהביא ולהעלות ולהוריד. והעניין לעורר הנפש שתזכור בעת השמחה כי הכל לשם יתברך מלמעלה עד מטה וארבע רוחות, שהכלל נכלל בזה". א"כ בנענועי לולב הזכירה הגמרא קודם ארבע רוחות ואח"כ שמים וארץ", ואילו לגבי קריאת שמע הזכירה הגמרא קודם למעלה ולמטה ואח"כ לארבע רוחות, כדאיתא בברכות (דף י"ג, ב): "ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' חייא בר אבא, חזייה דהוה מאריך (באחד) טובא. אמר לו: כיוון דאמליכתי למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים- תו לא צריכת". והסביר מו"ר הרצ"ה, כי יש שני עניינים בהמלכת קודשא בריך הוא: "המלכה רוחנית" "והמלכה מעשית". "המלכה רוחנית" שאין הזולת רואה, כי אם אותו שממליך יודע בזה. "המלכה מעשית" היינו שבאפשרות הזולת לראות ויבין שפלוגי ממליך עליו את ה'. לכן קריאת שמע, שהיא מצווה של "המלכה רוחנית"- שכלית המתייחסת אל הראש הנוטה כלפי שמים, ימליך במחשבתו קודם את הצד הרוחני כלפי שמים. משא"כ ב"המלכה מעשית", דהיינו מצוות לולב שמתגבשת בצורה חומרית, הנוטלו בידיים מנענע לרוחות קודם, היינו שממליך קודם הצדדים הקרובים יותר לידי האדם ואח"כ כלפי שמים - הצד הרוחני.

2) ל"ט מלאכות כנגד עבודות המשכן

בשבת (דף מ"ט, ב) שנינו: "הדור יתבי וקמי בעיא להו דתנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת. כנגד מי? אמר להו ר' חנינא בר חמא- כנגד עבודות המשכן". ופירש רש"י: "ופרשת שבת נסמכה לפרשת מלאכת המשכן ללמוד הימנה". ובהמשך שם

בגמרא: "אמר להו ר' יונתן ב"ר אליעזר: כך אמר ר' שמעון ב"ר יוסי בן לקוניא- כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכות שבתורה ארבעים חסר אחת". וכתבו שם התוס' שגם למ"ד שלמדים ממלאכה שבתורה "נראה דיליף נמי ממשכן, שהרי לכך נסמכה פרשת שבת לפרשת משכן".

חקר הרצי"ה האם חוץ מסיבת סמיכות הפרשיות שממנה למדים איסורי מלאכות בשבת מעבודות המשכן, היש עוד משמעות פנימית ללימוד זה דווקא ממשכן? והסביר הרצי"ה: מצינו למי שנדר נדר, התורה מצווה: "ככל היוצא מפיו יעשה", מניין הכוח שניתן לאדם לאסור על עצמו דבר מותר וזה יהפוך לגביו כמו חתיכה דאיסורא של נבילה? הגמרא בריש נדרים קובעת שנדר על דבר רשות יכול לחול רק אם התפיס בדבר הנדור, ולא בדבר האסור שהתורה אסרה (כגון נבילה). לפיכך לשון הנדר הוא: "ככר זה יהיה אסור עלי כקרבן". ומאחר וקרבן של גבוה הוא דבר הנדור שאחד מבני העולם נדר שבהמה זו תהיה קרבן וחלה עליה קדושה, לפיכך יכולים אנו להמשיך קדושה גם על דבר הרשות. מלאכת המשכן וכליו, אע"פ שהמלאכה עצמה אין בה שום קדושה, מ"מ המשכן וכליו קדושתם נעשית בפה. כמו שכתבו המפרשים שלכן נאמר "כאשר ציווה ה' את משה" בכל פרט ופרט, כי מאמירה זו נמשכת הקדושה על המשכן וכליו.⁷ וכיוון שמלאכת המשכן נתקדשה בפה, יכולה המלאכה ל"התקדש" שתהיה אסורה בשבת, מכוח שהקב"ה קידש יום זה ע"י שביתה ממלאכה שהייתה באמירה. וזוהי המשמעות הפנימית למה רק מלאכות שהיו במשכן נאסרו בשבת.

3) "אך את שבתותי תשמורו" (שמות ל"א, ג)

ברש"י כתב למה נסמכה פרשת שמירת שבת לפרשת מלאכת המשכן הכתובה לעיל? לומר שאין מלאכת המשכן דוחה שבת. לקמן בפ' ויקהל פותחת הפרשה בשמירת שבת ואח"כ פרשת עשיית המשכן וכליו. וברש"י שם: "הקדים להם אזהרת שבת למלאכת המשכן- לומר שאינו דוחה את השבת" (ל"ה, ב). ויש לעיין מדוע בפרשת תשא מצווה ה' למשה תחילה על בניין המשכן ואח"כ מצווה על שמירת השבת, ואילו בפרשת ויקהל מצווה משה לישראל בתחילה שמירת שבת ואח"כ ציוו על בניין המשכן?

והסביר הרצי"ה עיקר בנין בית המקדש זהו כבודם של ישראל שה' משרה שכינתו בתוכם שנאמר "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". שמירת השבת עיקרה כבודו של הקב"ה שברא עולם בשישה ימים ואנו מצווים לשומרו ולזכרו שביום השביעי "שבת וינפש". לכן כשה' מצווה למשה שבני ישראל יעשו מקדש, מקדים ה' בניית המשכן שזזהו כבודם של ישראל, וה' מכבד את ישראל וא"כ מזהיר

7 ראה "אור החיים" (שמות לט, א)

על כבודו בשמירת שבת. אבל כשמשה מעביר את הציווי לבני ישראל, מזהירם קודם על כבוד ה' - שמירת השבת ואח"כ מצווים על בניין משכן שזהו כבודם של ישראל, ויש כאן בחינת "אני לדודי ודודי לי"⁸.

4) עטיפת הראש בקריאת י"ג מידות רחמים

מעשה שהיה בתענית ציבור במנחה שאחד הבחורים קרא בתורה, וכשהגיע לקרוא י"ג מידות מיהר הרצ"ה לבעל הקורא ומשך טליתו מעל כתפיו והעלה לראשו. לאחר התפילה ביקשו התלמידים לדעת למה עשה זאת, והרי ממסכת קידושין דף כ"ט, ב משמע שבחור שלא נשא אשה לא היה מכסה ראשו בטלית. וכך היה מובא שם: "משתבח ליה רב חסדא לרב הונא בדרך המנונא דאדם גדול הוא. אמר ליה: כשיבוא לידך הביאהו לידי. כי אתא חזייה דלא פריס סודרא (ופירש"י: חזייה רב הונא לרב המנונא דלא פריס סודר כדרך הנשואין שהיו רגילים לכסות ראשם)". א"ל: מאי טעמא לא פריסת סודרא? א"ל: דלא נסיבנא. אהדרינהו לאפיה מיניה". הרי שבחור שלא נשוי אין מכסה ראשו בטלית. וכן כתב בעל "מגן אברהם" בסימן ח'.

ענה הרצ"ה: במסכת ראש השנה (דף י"ז, ב) שנינו: "ויעבור ה' על פניו ויקרא-אמר ר' יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמורו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור והראה לו למשה סדר תפילה. אמר לו: כל זמן שישאל חוטאין, יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם". מוכח שש"ץ היורד לקרא לפני התיבה צריך להתעטף בטלית ואין עיטוף אלא על הראש. הרי עיטוף הראש בטלית בזמן קריאת י"ג מידות הוי מדינה דגמרא, ואילו בחור שאין מתעטף בטלית הוא רק מנהג בעלמא ובמקום שצריך לקרא י"ג מידות עדיף הדין על פני המנהג. לבסוף, אספר על אירוע מצער שקרה למשפחתו של הרצ"ה, ומסיפור זה נוכל לעמוד על גדולתו ועל אורך רוחו האצילה. המקרה היה בע"ש פר' ראה כ"ד מנ"א תשי"ט. הגיעה הידיעה המעציבה שהבחור יניק וחכים ר' אברהם יצחק רענן ז"ל - בנו של ראש הישיבה הרב הגאון ר' שלום נתן רענן זצ"ל, גיסו של הרצ"ה - נטבע בים וגופתו נמשתה מהמים. מחמת קוצר הזמן לסידור ההלוויה בו ביום, נדחתה ההלוויה למוצאי שבת. כל אותה שבת לא ניכרו על פניו שום צער ויגון, ונהג ככל שבתות השנה באין משבית ומפריע. עם צאת השבת לאחר שסיים הבדלה, הרים קולו בבכי וקנן בזעקת כאב לב: "אוי מה היה לנו! ומכאן ואילך ניכרו סימני צער ואבלות על פניו."⁹

8 לאחר זמן רב מצאתי בנקמת מדין (במדבר פרק כה), ה' מצווה למשה "נקום נקמת בני ישראל מאת המדיינים", ואילו משה מצווה "לתת נקמת ה' במדין" וזה על דרך הביאור הנזכר בפנים.

9 על ר' אברהם יצחק רענן ז"ל, ראה בקובץ לזכרו "לחי רוא" בהוצאת מרכז הרב- השיבה המרכזית לישראל, ירושלים, תשכ"א

הרב שמואל כ"ץ

יום העצמאות במשנתו, הגותו והנהגתו של הרצי"ה

בראש ישיבת 'מרכז הרב' עמד בשנים תשי"ב-תשמ"ב, הרב צבי יהודה הכהן קוק (להלן: הרצי"ה), בנו יחידו של מייסד הישיבה ורבה הראשי של ארץ-ישראל, מרן הראי"ה קוק. זכה הרצי"ה, מה שלא זכה אביו, לחזות בתקומתה של מדינת ישראל ולחגוג זאת מידי שנה ביום העצמאות. הוא היה אחד הבודדים שהבינו לעומק את משמעות היום, אותה הסביר באומץ ובסבלנות לתלמידיו ולציבור כולו. הוא תרם תרומה חשובה ביותר לעיצוב דמותו הדתית של יום גדול זה, כאשר עברו יום זה היה אחד הימים הגדולים והמשמחים ביותר בשנה.

ערב החג

הרצי"ה סבר, שיום העצמאות הוא יום קדוש על כל המשתמע מכך, וקדושת היום מתפשטת גם לזמן שלפני כניסת החג. לכן היה מן הראוי להימנע מאמירת 'תחנון' בתפילת מנחה בערב החג, כנהוג בתפילת מנחה בערב שבת ויום טוב. למרות זאת, הוא הורה בישיבה לומר "תחנון" בתפילת מנחה בערב יום העצמאות, כי יום זה הוא גם "יום הזיכרון לחללי צה"ל", שנקבע על פי החלטת מנהיגי המדינה בהסכמת הרבנות הראשית, וביום אבל וכאב שכזה יש לומר "תחנון".¹ הוא גער בתלמידים שבאו לתפילת ערבית בליל החג עם זיפי זקן של ימי ספירת העומר, וזאת בבחינת "הכרת פניהם ענתה במ".² בשעת סעודה שלישית בשבת פרשת אמור תשכ"ז, שאל אחד התלמידים את הרצי"ה האם מותר להתגלח ביום העצמאות והוא לא השיב לו. במוצאי שבת, לפני שהוא נפרד מהתלמידים, אמר: "ביום שני יהיה מבחן על הפנים!" ואכן, כאשר הוא נכנס לבית המדרש בליל החג וראה תלמידים לא מגולחים, פנה אליהם: "הכרת פניכם ענתה בכם, גם בתוכנו יש מפקפקים באמונה, עד מתי תהיו פוסחים על שני הסעיפים? כשיש אמונה - יש שמחה, וכשיש שמחה - אין ספקות בהלכה!"³

1 ר"ש אבינר (עורך), שיחות הרצי"ה: מדינת ישראל, גליון 34, עמ' 7; הנ"ל, עטורי כהנים, 97 (אדר תשנ"ג), עמ' 25; הנ"ל (עורך), שיחות הרב צבי יהודה: מועדים, ב, ירושלים תשס"ז, עמ' 149-150.

2 ר"ש אבינר (עורך), (לעיל, תחילת הערה 1), עמ' 4.

3 שמעתי זאת ממר"ר הרב בנימין איזנר. וראה: עטורי כהנים, 52 (תמוז תשמ"ט), עמ' 45; שם, 235 (אייר תשס"ד), עמ' 39; שו"ת במראה הבזק, ד, ירושלים תשס"ב, סי' נג-נד. רבה של קרית ארבע, הרב דב ליאור, מסר לי, שהנימוק של הרצי"ה להתיר את הגילוח ביום זה, היה

תפילה חגיגית ומרוממת

הרצי"ה, כבנו של מייסד הרבנות הראשית⁴ וכממשיך דרכו של אביו, נהג מטבע הדברים ביום זה על פי ההוראות שקבעה הרבנות הראשית לדורותיה,⁵ וכך הנהיג בישיבתו. הוא הצדיק את הוראות הרבנות הראשית לכלל הציבור, שלא לברך על ההלל ביום העצמאות, למרות שהוא אישית סבר שיש לברך, בהסבירו - פסק זה לא נבע מפחד או חשש כלשהו, אלא החלטותיה נועדו לכלל ישראל, וכל עוד יש בציבור כאלה שאינם שמחים ביום זה ואינם מכירים בערכו הגדול, לא ניתן לחייב את הכלל לברך על ההלל. הוא השריש בתלמידיו כלל חשוב ביותר:

בישיבתנו המרכזית נהגנו כפסק הרבנות כי אין אנו קלויז של חוג מיוחד - שייכים אנו לעניינו של כלל ישראל המרוכז בירושלים, ומכיון שבכללו של הציבור יש לעת עתה, לצערנו, ולבושתנו, עיכובים בשלמות האמונה והשמחה, ומתוך כך - בחיוב הברכה, נכון הוא שננהג אף אנו כהוראת הרבנות הראשית לכלל כולו.⁶

ועוד הוסיף, שהרבנות הראשית היא הסמכות היחידה הרשאית לקבוע סדר תפילות ליום קדוש זה, וכל הרוצה לשנותו עליו לחוש לאזהרה החמורה שלא לעשות את התורה כשתי תורות.⁷ יחד עם זאת, אם יש ציבור או יחידים, כגון: הקיבוץ הדתי, הצבא והרב "ל מימון, החשים בלב שמחה יתרה ביום זה, הרשות

4 - זה כסנדק ובעל ברית הרשאים להסתפר ביום הברית המתקיימת בספירת העומר, ראה: משנה ברורה, סי' תצג ס"ק יב.

4 על ייסוד הרבנות הראשית ופועלו של הראי"ה קוק, ראה מאמרי: 'הרקע להקמת הרבנות הראשית: ארגונה, ביסוסה ופעילותה עד הקמת המדינה', בתוך: ר"י אלפסי וג' בת-יהודה (עורכים), יובל המאה של המזרחי, ירושלים תשס"ב, עמ' רסו-רפח.

5 ראה על כך במאמרי: 'הרבנות הראשית ויום העצמאות', בתוך: ר"א ורהפטיג וש' כ"ץ (עורכים), הרבנות הראשית לישראל: שבעים שנה לייסודה, ב, ירושלים תשס"ב, עמ' 804-966.

6 רצי"ה קוק, 'מזמור י"ט של מדינת ישראל, לנתיבות ישראל, ב, ירושלים תשל"ט, עמ' קנז. וראה עוד: עטורי כהנים, 94 (כסלו תשנ"ג), עמ' 38; ר"א רמר, גדול שימושה, ירושלים תשנ"ה, עמ' לה; רח"א שורץ, בדרך התורה הגואלת, בית-אל תשס"ו, עמ' רכב; ר"ה רבינוביץ, מאורות הרצי"ה, אלקנה-רחובות תשע"א, עמ' תקצט. הרב דוד שפירא מסר לי, שהוא שמע את הרצי"ה מברך בליל החג ברכת 'שהחיינו' על מגבעת חדשה שקנה לכבוד היום, כי הוא סבר שיש לברך ברכה זאת, אך הוא לא רצה לעשות זאת בפרהסיה בניגוד להוראת הרבנות הראשית. על ישיבת 'מרכז הרב', ראה: ר"י רודיק, ישיבת "מרכז הרב" - התפתחותה ומגמותיה החינוכיות (תרפ"א-תשמ"ב, 1921-1982), דיסטריציה אונברסיטת חיפה, תשנ"ה; הנ"ל, חיים של יצירה: ישיבת מרכז הרב לדורותיה: הגות, חינוך ומעש, א, ירושלים תשנ"ח.

7 על פי יבמות יג, ב; סנהדרין פח, ב.

בידם לברך, ואין בכך זלזול ברבנות הראשית, כי דבר זה תלוי בתחושת הלב.⁸ לאחר מלחמת ששת הימים, כאשר המצב המדיני-בטחוני השתנה לטובה, ולא היתה עוד סכנה לחלוקת הארץ, סבר הרצי"ה שיש לומר הלל בברכה וביתר שמחה,⁹ אך הוא לא שינה ממה שהיה נהוג בישיבה, כי הרבנות הראשית לא הורתה לעשות זאת. רק בשנת תשל"ד, לאחר שהרב הראשי, הרב שלמה גורן, הורה בשם מועצת הרבנות הראשית לומר הלל בברכה בליל וביום העצמאות, הוא הורה לומר בישיבה הלל גם בלילה ובברכה.¹⁰ הוספה זו הפכה את תפילת ליל החג בישיבה למעמד אדיר שהשאיר רושם עז על כל המשתתפים בו. המונים, ביניהם בני נוער ותלמידי ישיבות, הצטרפו למעמד זה תוך הצטופפות בבית המדרש של הישיבה.¹¹ בישיבה המשיכו לומר הלל (ללא ברכה) בליל החג גם לאחר פטירת הרצי"ה בשנת תשמ"ב, משום כבודו של הרב גורן אף על פי

8 רצי"ה קוק (לעיל, הערה 6), עמ' קנד-קנה, קנז; רח"א שורץ, (לעיל, הערה 6), שם; ר"ה רבינוביץ, (לעיל, הערה 6), עמ' תקצט-תר. לדעה זו הסכימו הרבנים הראשיים, הרב ר"א הרצוג והרב י' נסים, ראה: א' יעיר, עמודים 553 (אייר תשנ"ב), עמ' 363; הנ"ל, הצופה, ד' באייר תשמ"ט; ר"ש אבינר, באהבה ובאמונה, א, ירושלים תש"ס, עמ' 312. הרב י"ל מימון היה שר הדתות הראשון של מדינת ישראל, הוא הנהיג בבית הכנסת שלו לומר הלל בברכה, וברכת 'שהחיינו'.

9 על פי מכתב מט"ז בסיון תשל"ז, הובא אצל: י' סטרולוביץ, הסדור החדש והשלם לתפילות יום העצמאות ויום ירושלים, מעלה חבר תשנ"ו, עמ' 184; א' יעיר, 'סידור התפילות החדש ליום העצמאות', עמודים, 520 (אייר תשמ"ט), עמ' 258; ר"א שרקי, סידור בית מלוכה, ירושלים תשנ"ט, עמ' 168; הנ"ל, 'אמירת הלל בליל יום העצמאות', בתוך: כלביא שכן, אור עציון תשס"ג, עמ' 375.

10 הרב גורן נבחר לרב ראשי בז' בחשון תשל"ג. לפני החג באותה השנה, השיב לשואלים - שיש לומר הלל בברכה בליל החג וביומו. למרות זאת, הרצי"ה לא שינה מהנהוג בישיבה, בהסבירו, שהפסק ניתן באופן פרטי ולא מטעם מועצת הרבנות הראשית. גם בשנת תשל"ד, כך היתה תשובתו, ראה: מ' ברש, ידיעות אחרונות, ט' בניסן תשל"ד [= ר"י ברמסון (עורך); במערכה הצבורית, ירושלים תשמ"ו, עמ' קג]. רק לאחר שפורסמה, בכ"ה בניסן תשל"ד, הוראת הרב גורן בשם מועצת הרבנות הראשית, לומר הלל בברכה בליל וביום העצמאות, הורה הרצי"ה לתלמידיו, בכתב ובעל פה, לנהוג כפסק של הרב גורן, וכך הנהיג גם בישיבה. לפני צאתו מביתו בדרכו לישיבה לתפילה החגיגית בערב, אמר בהתרגשות: "היום, הלל בברכה!" כך שמעתי מנאמן ביתי, הרב יוסף בדיחי. לאחר שיחה טלפונית עם הרב גורן, על פועלו של הרב גורן בנושא זה, ראה במאמרי (לעיל, הערה 5), עמ' 888-895. הרב איתן איזמן מסר לי, שבתפילת ערבית באותה שנה, לאחר תפילת העמידה, שאל הש"ץ את הרצי"ה: כיצד לנהוג? תשובתו היתה: "לחלוק על הרב הראשי זה יותר חמור מברכה לבטלה!" הרב יעקב פילבר מסר לי - לאחר שהרצי"ה שמע שתלמידים מתווכחים ומתלבטים אם יש לנהוג כפסק של הרב גורן, הוא אמר על הויכוח: "זה יותר חמור מברכה לבטלה!" וראה עוד: הצופה, ד' באייר תשל"ד; ז' באייר תשל"ה; עטורי כהנים, 62 (אייר תש"ן), עמ' 38; ר"א רמר (לעיל, הערה 6), עמ' לה; ר"א שרקי, (לעיל, הערה 9), עמ' 372.

11 רח"א שורץ, (לעיל, הערה 6), עמ' רכא-רכב.

שהוא כבר לא היה רב ראשי, עד פטירתו.¹² בשנה בה יום העצמאות חל ביום שישי או בשבת, וכדי למנוע חילול שבת הוקדמו החגיגות, על פי חוק הכנסת, ליום חמישי - ובהתאם לכך הוקדמו גם התפילות כהוראת הרבנות הראשית - הדגיש הרצי"ה, שזהו קידוש ה' של המדינה לעיני כל העולם, שהשבת קרבה ומשום שמירתה וקדושתה מקדימים את החגיגות ליום חמישי.¹³

בשנת תשט"ז, כאשר יום העצמאות חל ב"שני קמא", הנהיג הרצי"ה בישיבה לומר סליחות וגם הלל. הוא לא ראה בכך סתירה, אלא השלמה, כי הסליחות, שאינן כקינות, עניינן התעוררות לתשובה וכמיהה לגאולה השלימה, ואמירתן נותנת יתר רצינות ליום זה, שגם בו ראוי להתעורר לכך. מה עוד, שזו תענית של יחידים שאינה פוגעת באופי הציבורי החגיגי של יום זה.¹⁴ מספר תלמידים, שלא קיבלו את ההבחנה הזו של רבם, יצאו מבית המדרש. הרצי"ה הקפיד על כך מאוד, הוא סירב לדבר עם אותם בחורים למרות שהם ניסו לפייסו, ולא בא לישיבה מספר חודשים, באומרו: "מי שאין בו יראת שמים - אין דבריו נשמעים"! לאחר זמן אמר

12 כך הסביר לי ראש הישיבה והרב הראשי (בשנים תשמ"ג-תשנ"ג), הרב אברהם שפירא. בשנת תשמ"ו נשאל הרב שפירא - האם אין סימן להקצנה בישיבה, מאחר ובאותה שנה אמרו בישיבה הלל ללא ברכה? תשובתו היתה: כל עוד כיהן הרב גורן כרב ראשי קיבלנו את פסק דינו, עתה הוחזר המצב כפי שהיה בימי הרב הרצוג כמו בכל השנים. והוסיף: "אין למצוא ישיבה שבה תומכים בתקיפות בערכו של יום העצמאות כמו בישיבת 'מרכז הרב'. אלמלא ישיבת 'מרכז הרב' לא היתה גושפנקא דתית ליום העצמאות"! [הדגשה שלי - ש.כ.], הצופה, ה' בסיון תשמ"ו. בהצופה, ז' באייר תשנ"ה, התפרסמה ידיעה כאילו בישיבה לא אמרו הלל בברכה ופרשנות על כך [עיתון המודיע (בח' באייר) העתיק ידיעה זו כהוכחה שבישיבת 'מרכז הרב' 'חזרו בתשובה'!]. הרב הלל פלסר, שהיה ש"ץ בתפילת ערבית, פרסם בהצופה, בט' באייר, מחאה על דברי פרשנות זו, ש"הנה שקרית ומחוצפת". הוא הסביר לי את אשר אירע: בטעות הוא סבר שבישיבה נהוג בלילה שלא לומר הלל, כפי שהורתה הרבנות הראשית מקדמת דנא, ולא היתה כל אידיאולוגיה מאחרי השמטה זו. בשנה זו נפטר הרב גורן, לכן משנת תשנ"ו הפסיקו בישיבה לומר הלל בתפילת ערבית.

13 ר"י אריאל, תחומין, ח (תשמ"ז), עמ' 61; ר"ש אבינר (עורך), (לעיל סוף הערה 1), עמ' 135-136 [= הנ"ל, שיחות הרצי"ה: יום העצמאות, ירושלים תשס"א, עמ' 13]; ר"ה רבינוביץ, (לעיל, הערה 6), א, עמ' שכט-של; שם, ב, עמ' תרד. וראה במאמרי: (לעיל, הערה 5), עמ' 861-851, 897-900. 14 רצי"ה קוק, 'להבהרת חילוקי היחסים אל יום העצמאות', (לעיל, הערה 6), עמ' קנג-קנד [= זרעים, קצא (אייר תשי"ז), עמ' ד-ו; הנ"ל, לנתיבות ישראל, ג, ירושלים תשנ"ז, עמ' עג-עז]; שיחת הרצי"ה לחברי קשת (חזה"מ פסח תשל"ח), סע' יב [בשכפול], והוסיף שם, שנכדו של החתם סופר, הרב ע' סופר, הסכים אתו; ר"ש אבינר, עטורי כהנים 30 (תשרי תשמ"ח), עמ' 11 [= שו"ת שאילת שלמה, ו, ירושלים תשס"א, סי' נא]; הנ"ל, טל חרמון: מועדים, ירושלים תשנ"ט, עמ' 147-148. וראה במאמרי, (לעיל, הערה 5), עמ' 869-865.

לאחד מאלו שיצאו: "אתה חושב שאתה אוהב את מדינת ישראל יותר ממני?"¹⁵

סעודת מצווה ודרשה בענייני דיומא

בעיני הרצי"ה יום העצמאות היה יום קדוש ונעלה עם כל המשתמע מכך, ולא יום של חופשה ושמחה בעלמא.¹⁶ הוא הצליח להשרות אווירת חג מיוחדת בישיבה, שלא באה לידי ביטוי רק בתפילה החגיגית והמרוממת, אלא גם בסעודת ההודיה שנערכה בליל החג לאחר התפילה, אותה הוא ראה כסעודת מצווה.¹⁷ בסעודה זו, שהחלו לקיים בישיבה רק בשנת תשי"ד,¹⁸ השתתפו מנהיגי האומה ואישי ציבור. בכל שנה, עם סיום המסיבה, בהיותו אחרון הנואמים, העמיק הרצי"ה בדרשתו במעלת היום ובקדושתו, תוך הדגשת מספר נושאים: משמעות העצמאות והקמת המדינה, כיבוש ויישוב ארץ-ישראל ושלטון עם ישראל בה (עפ"י הרמב"ן), שלבי הגאולה, 'הקץ המגולה', קיבוץ גלויות, גדול קידוש ה' הנובע מתוך חילול ה' ועוד. לרוב הוא פתח את דבריו בשני הפסוקים האחרונים של תהלים ק"ז, הפרק שפותח את תפילת ליל יום העצמאות,¹⁹ תוך התייחסות לפרק בתהילים התואם את מספר השנה לשנות קיומה של המדינה, ולאירועים החשובים שהתרחשו באותה השנה.²⁰

15 כך מסר לי הרב יעקב פילבר. וראה: רח"א שורץ, (לעיל, הערה 6), עמ' רכב-רכג. מהרב ישראל מלכיאל שמעתי, שבשנת תשכ"ג, סיפור זה חזר על עצמו, אז הרצי"ה הלך אחר היוצאים והחזירים לבית המדרש. וראה עטורי כהנים 235 (אייר תשס"ד), עמ' 39. כעבור שנים גם בישיבה לא אמרו סליחות ביום זה.

16 ר"ש אבינר, צבי קודש, א, ירושלים תשס"ה, עמ' 316.

17 ר"ש אבינר (עורך), (לעיל, סוף הערה 1), עמ' 199-197; [= הנ"ל, שיחות הרצי"ה: יום העצמאות, ירושלים תשס"א, עמ' 44-46]. תיאור חי על האווירה המיוחדת בישיבה בליל החג, ראה: ר"א ריגר ור"י פריד (עורכים), לחי ראוי, ירושלים תשכ"א, עמ' תעג-תעד; צ' קפלן, בשיפולי גלית, ירושלים תשד"ם, עמ' 107-109. ברשותי מצוי נוסח של "קידושא רבה" שנאמר במסיבה זו בשנת תשכ"ט, הנוסח נערך על ידי הרב ש' שמואלי בהתייעצות עם מנהל הישיבה, הרב שלום נתן רענן-קוק.

18 פרופ' נחום רקובר, תלמיד הישיבה באותם הימים, מסר לי, שהוא זה שפנה לרצי"ה בהצעה לקיים מסיבה בישיבה כמו בחנוכה, תשובתו היתה: יש לי תוכנית לרדת לרחוב כדי לשוחח ולרקוד עם החוגגים כבעבר, ובכך לקרבם לאמונה. הוא נתרצה לבקשה זו, לאחר שתלמידו הציע - תחילה תתקיים המסיבה, ואחר כך ירדו כל התלמידים לרקוד ברחובות.

19 ביאור לפרק זה ביחס ליום עצמאות, ראה: ר"י בן-נון, חזון למועד, ירושלים תשס"ב, עמ' 172-171; הנ"ל, נס קיבוץ גלויות: מיציאת מצרים למדינת ישראל, ירושלים תשס"ח, עמ' 120-129.

20 ראה: רצי"י קוק, 'לתוקף קדושתו של יום עצמאותנו', לנתיבות ישראל, א, ירושלים תשכ"ז, עמ' 177-180 [= הצפה, ה' באייר תשי"ב; ר"ח שטיינר ור"א קלונסקי (עורכים), אור לנתיבותי, ירושלים תשמ"ט, עמ' צ-צא; י' קיל (עורך), ישראל וגאולתו, ירושלים תשל"ה, עמ' 241-242; ר' שריד (עורך), סידור גואל ישראל, רמת גן תשנ"ח, עמ' 296-294; רצי"י קוק, (לעיל, הערה

ריקוד של מצווה

ביום העצמאות הראשון בשנת תש"ט, הרצי"ה יצא עם תלמידי הישיבה לרקוד ב'כיכר ציון' ברחוב יפו, אליהם הצטרפה קבוצה מתלמידי ישיבת 'חברון'.²¹ מאז הוא הקפיד בכל שנה לצאת עם תלמידיו לרחובות ירושלים, ולרקוד ולשוחח עם בני הנוער ותושבי העיר על מהות היום. הוא רקד שם בשמחה ובהתלהבות עצומה, למרות שהיה אחד הרבנים הבודדים שנראו בחוצות העיר, והישיבה הייתה היחידה שנהגה כך. לאחר חצות הרוקדים הגיעו עד בית הנשיא, כדי

(6, עמ' קנו-קסא [= הצפה, ט"ו בסיון תשכ"ז; בעצם, 10-11 (ניסן-אייר תשל"ג), עמ' 20-18; ר"א סופר (עורך), חסד לאברהם, ירושלים תשל"ב, עמ' 111-118; שנה בשנה, תשל"ו, עמ' 267-274; בתוך: י' תירוש (עורך), הציונות הדתית, ירושלים תשל"ח, עמ' 140-146; דף לתרבות יהודית, 96 (אייר תשל"ט); זרעים, תצו (ניסן תשמ"ב), עמ' ד-ו; ר"א דסברג (עורך), יראו ישרים וישמחו, אייר תשמ"ה, עמ' 4-10; ר"ז מלמד (עורך), ארץ הצבי, בית אל תשנ"ה, עמ' א-י; רצ"י קוק, לנתיבות ישראל, ג, ירושלים תשנ"ז, עמ' עח-פו; ר' שריד (עורך), סידור גואל ישראל, רמת גן תשמ"ח, עמ' 297-304; ר"א שרקי, (לעיל, הערה 9), עמ' קנח-קסח; ר"ש אבינר (עורך), שיחות הרצי"ה: יום העצמאות, ירושלים תשס"א, עמ' 66-88; הנ"ל, (לעיל, סוף הערה 1), עמ' 143-165; ר"י בדיחי, גאולת אור הצבי, ירושלים תשס"ה, עמ' 314-323; יוסף פלאי (עורך), עץ יהודה: ספר זכרון לרב יהודה חזני ז"ל, ירושלים תשס"ו, עמ' 28-21; א' שפירא (עורכת), אנו מכריזים בזאת: 60 נאומים נבחרים בתולדות ישראל, תל-אביב 2008, עמ' 106-110 - זו השיחה המפורסמת ביותר, שנאמרה שלושה שבועות לפני פרוץ מלחמת ששת הימים. תיאור חי של אותו לילה מרגש, ראה: ר"ש ירושלמי, 'תלמידי ישיבת "מרכז הרב" במערכות ישראל', אור המזרח, נז-נח (ניסן-אלול תשכ"ז), עמ' 160-164; ארץ הצבי, עמ' פ; ש' רז ואחרים (עורכים), משמיע ישועה, אור עציון תש"ע, עמ' 331-332]. על שיחות נוספות, ראה: עלי משמרת, 2 (סיון תשי"ח), עמ' 3-6; הצפה, ה' באייר תשל"א; מעריב י"ד באייר תשל"ד; שיחות יום-העצמאות התשל"ט שנאמרו בישיבת "מרכז הרב", ירושלים (חש"ד), עמ' 9-12; ר"י ברמסון (עורך), להלכות צבור, ירושלים תשמ"ז, עמ' ריד, רכו; עטורי כהנים, 100 (סיון תשנ"ג), עמ' 43-44; שם, 149 (אייר תשנ"ז), עמ' 1-16; שם, 173 (אייר תשנ"ט), עמ' 1-2; ר"ז מלמד (עורך), ארץ הצבי, עמ' כד-כז; רח"א שורץ, (לעיל, הערה 6), עמ' קכג-קכד, ר-רח; ר"ש אבינר (עורך), שם; ר"ה רבינוביץ, (לעיל, הערה 6), עמ' תקצא-תריג. וראה: שיחת הרב ש"נ רענן-קוק בשנת תשכ"ז (1967), בתוך: ב"צ שפירא (עורך), בשמן רענן, א, ירושלים תש"ן, עמ' רכז-רכח. על שיחות הרב אברהם שפירא, ראה: שיחות ליום העצמאות התשל"ט שנאמרו בישיבת 'מרכז הרב', ירושלים (חש"ד), עמ' 13-19; הנ"ל, בתוך: ש' רז (עורך), קובץ הציונות הדתית, ירושלים תשנ"ט, עמ' 25-34; הנ"ל, שם, ירושלים תשס"ב, עמ' 97-105; הנ"ל, בתוך: מ' אריאלי (עורך), נשמה של שבת, חברון תשנ"ט, עמ' 273-277; הנ"ל, מקולות מים רבים, ירושלים תש"ס, עמ' 9-16. על שיחות הרב שאול ישראלי במסיבה זו, ראה: הנ"ל, זה היום עשה ה': לקט דרשות ומאמרים ליום העצמאות ויום ירושלים, ירושלים תשס"ג. וראה עוד: ר"ש אבינר, טל חרמון: מועדים, ירושלים תשנ"ט, עמ' 226-205; ר"א וישליצקי, מדור לדור, ירושלים תש"ס, עמ' 201-229; ר"ע ולנסקי, אבן ישראל, ד, ירושלים תשס"א, עמ' קיט-קנה; כי עין בעין יראו, ירושלים תשס"ד, עמ' עה-רי; ר"ח דרוקמן, קמעא קמעא, ישראל תשע"ב, עמ' 278-195.

21 רח"א שורץ, (לעיל הערה 6), עמ' רלג.

לבטא ביום זה את השילוב של תורה וממלכתיות. הרצי"ה נהג לומר לתלמידיו שתמהו, הרי הנשיא לא נמצא בביתו או שהוא ישן: "מה איכפת לי אם הוא ער או ישן, אנו נותנים כבוד למלכות שיש לנו נשיא", וביקש מהשומרים למסור לו את ברכתו וברכת הישיבה.²² באחת השנים הרצי"ה עבר ניתוח כחודש לפני יום העצמאות, הוא לא יכל לצעוד על רגליו ובקושי יצא מהחדר ב'בית הרב', שם גר גיסו, הרב שלום נתן רענן-קוק, שם נח. בליל החג קם ממיטתו, ולא נענה להפצרת אחותו, הרבנית בתיה-מרים, שלא ירד לרחוב. הוא רקד שם כהרגלו במלוא כוחותיו ובשמחה גדולה.²³ הרצי"ה הקפיד על תלמידים שרקדו בישיבה, לאחר סעודת הצהריים ביום העצמאות, ללא התלהבות. הוא עצמו רקד בבחינת "כל עצמותי תאמרנה".²⁴

לגבי חשיבות הריקודים ביום זה, הסביר לתלמידיו:

"ריקודים אלה הם הפגנה כלפי עולם ומלואו כי 'נצח ישראל לא ישקר', בין אם נטורי קרתא ירצו ובין אם לא ירצו".²⁵ והוסיף: "כשאני רואה את היהודים רוקדים פה ביום העצמאות, אני רואה את ריבונו של עולם רוקד יחד אתנו ושמח יחד אתנו",²⁶ וזו מין קדושה מיוחדת המתגלית בתוך החילוניות שברחובות.²⁷

שנה אחת, שאל את אחד מתלמידו בעת הריקוד - מה השעה? משזה השיב: "חצות", אמר לו: אם כן, מה שאנו עושים עכשיו זה תיקון חצות, יש היושבים ב'תיקון' על הארץ ובוכים, ויש בריקוד של שמחה והודאה מיוחדת במינה.²⁸

22 ראה: לתשובת השנה, ירושלים תשמ"ג, עמ' 16-17; עטורי כהנים, 103 (אלול תשנ"ג), עמ' 40-41; ר"ח דרוקמן, צהר, י (אביב תשס"ב), עמ' 10, ושם, עמ' 17-18; ר"ז מלמד, לנתיבות רבנו, בית-אל תשע"ב, עמ' 42. וראה עוד: הצופה, ט' באייר תשי"ב; ה' באייר תשט"ו; ו' באייר תשט"ז; ו' באייר תש"ך (ריקוד עם השר ח"מ שפירא); ה' באייר תשכ"א, ו' באייר תשכ"ב; ה' באייר תשכ"ד (ריקוד עם ראש העיר לבית הנשיא); ו' באייר תשכ"ז; י"ב באדר תשמ"ג; ר"ש ירושלמי (לעיל, הערה 20); צ' קפלן, (לעיל, הערה 17), עמ' 107-109.

23 עטורי כהנים, 194 (טבת תשס"א), עמ' 46; ר"ז מלמד, שם, עמ' 72.

24 עטורי כהנים, 80 (חשון תשנ"ב), עמ' 43.

25 פנים אל פנים, 2 (אייר תשי"ט), עמ' 7; שם, 518 (אייר תשכ"ט), עמ' 7; במערכה הצבורית (לעיל, הערה 10), עמ' נג; רבנו זצ"ל, ירושלים תשמ"ב, עמ' 47.

26 כך שמעתי ממר"ר הרב חיים דרוקמן, מופיע גם בהצופה, י"ב באדר תשמ"ג; דף לתרבות תורנית, 131 (ניסן תשמ"ג), עמ' 4. מעין זה הוא אמר בשנת תשי"ד בישיבת בנ"ע בכפר הראוה, כאשר הזמינו אותו לדבר בפני תלמידי ישיבת 'כרם יבנה' (שהוקמה באותה שנה) שהתארחו שם.

27 מתוך שיחתו בשנת תשכ"א, ר"ה רבינוביץ (לעיל, הערה 6), עמ' תרד.

28 ר"ז מלמד, לזמן הזה, בית אל תשנ"ט, עמ' לז; ובגירסה קצת שונה: הנ"ל, (לעיל, הערה 22), עמ' 71.

משנת תשכ"ה, לאחר שהשיבה עברה לבנין החדש בשכונת קרית משה, הסעודה התקיימה שם, ואילו השיחה בענייני היום ניתנה בישיבה הישנה, 'בית הרב'. באותה השנה הרצי"ה רקד עם תלמידיו עד הישיבה הישנה במרכז העיר, למרות הכאבים העזים ברגליו, בהגיעו למדרגות הבית הוא רעד בכל גופו מהמאמץ. להצעת אחד מתלמידיו, לנוח מעט לפני שידבר שמא הוא עייף, הוא השיב: "חס וחלילה! עייפות זו עבירה, ככתוב: "ואתה עיף ויגע" (דברים כ"ה, יח), קם מיד ודיבר באריכות כאילו לא צעד כלל.²⁹ לאחר מלחמת ששת הימים, הרצי"ה ותלמידיו רקדו מהישיבה דרך מרכז העיר (בשנותיו האחרונות הוא נסע במכונית), הם הגיעו בשעות הקטנות של הלילה לכותל המערבי, שם נמשכו הריקודים ונאמרו פרקי תהלים של הודיה לה'.³⁰

מאור פניו של הרצי"ה ביום העצמאות, התרגשותו ושמחתו העצומה, תפילתו בדבקות ובאריכות, וההתלהבות שלו בעת הריקודים ברחובה של עיר, לימדו את תלמידי הישיבה על גדולת היום יותר מהדברים שאמר ביום זה.³¹ ואכן, כולו זרח משמחה ביום זה, בה הדביק את כל העומדים במחיצתו. "הוא היה ה'שרף' של מלכות ישראל המחודשת".³²

קדושת היום ואופיו הרוחני

בשנים שהמצב הדתי, הכלכלי, החברתי והביטחוני במדינה היה קשה, ושרר בה אווירת ייאוש ואכזבה, היו שסברו שיש לבטל את החגיגות ביום העצמאות. הרצי"ה קבע נחרצות - תוקף קדושת יום העצמאות לא נפגם בגלל תופעות שליליות במדינה, ויש להמשיך לשמוח ביום זה, לרקוד בחוצות, ולהודות לקב"ה על צמיחת גאולתנו!³³ יש לכלול בשמחת יום העצמאות את השמחה

29 ר"ז מלמד, (לעיל, הערה 22), עמ' 11. ופעם בעת שהם רקדו ברחוב אמר לו: הריקוד לא צריך להיות סתמי, צריך לדעת לרקוד, צריך לדעת להתכופף (והדגים זאת), מתי להרים את הרגל ומתי להורידה. כל תנועה פועלת בריקוד ביום העצמאות, וכך מחברים את הארץ עם ריבונו של עולם, שם עמ' 10-11.

30 הצופה, ה' באייר תשל"א; ו' באייר תשל"ה; רח"א שורץ, (לעיל, הערה 6), עמ' קנז, רכא. על פי הוראתו, הרוקדים הפסיקו לשיר בעוברים ליד בית החולים "שערי צדק" הישן, כדי לא להפריע לחולים (מזיכרון אישי).

31 עטורי כהנים, 198 (אייר תשס"א), עמ' 46.

32 הצופה, ד' באייר תשכ"ב.

33 פנים אל פנים, 259 (ה' אייר תשכ"ד), עמ' 10-11 [= במערכה הצבורית, (לעיל, הערה 10), עמ' כז-לא]; שם, 720-721 (ב' באייר תשל"ג), עמ' 3-4; עטורי כהנים, 106 (כסלו תשנ"ד), עמ' 19; ש' רז ואחרים (עורכים), (לעיל, הערה 20), עמ' 286. על השקפתו בדבר ערכה של מדינת ישראל, למרות מגרעותיה, והשתלבותה בחזון הגאולה, ראה: רצי"ה קוק, בתוך: מצפה, ירושלים תשי"ג, עמ' סט-עה; הנ"ל, לנתיבות ישראל (לעיל, תחילת הערה 20), עמ' 63-66, 82-87, 188-200; שיחות הרצי"ה, (לעיל, הערה 2); רח"א שורץ, מתוך התורה הגואלת,

על כל הנסים הקשורים בבניין הארץ.³⁴ לדעתו - אנו נמצאים כבר באמצע הגאולה; יש לתת צורה של קודש ליום העצמאות, ולהרבות בו בשמחה על: גילוי השכינה, שיבת ציון ומלכות ישראל הנבנית מחדש. והוסיף - יש צורך באמונה בקדושת הארץ שתתן ערך אמיתי לחג העצמאות; צה"ל הוא ביטוי של קדושה המסמל שלטון עם ה' על ארצו; מלכות שמים מתגלית אפילו ב'מלכות' של דוד בן-גוריון. יש לכנס כינוסים כדי להחדיר בעם אמונה זו. לדעתו המיוחד בה' באייר (תש"ח), התאריך שקבעה הכנסת לחוג בו את יום העצמאות, הוא - האומץ והגבורה שהיו לראשי הציבור להכריז ביום זה על הקמת המדינה, לכן יש להלל ולשמוח דווקא בתאריך זה.³⁵

הרצי"ה התנגד לביטוי: "לתת צביון דתי לחג", בחגיגות ובטקסים, כי מעשים חיצוניים לא יועילו לציבור להבין את מהות היום ולשמוח בו. זו שאלה של פנימיות האמונה במעלת היום, וכדי להשריש זאת יש להרבות באמונה בקב"ה הגואל את עמו, ולא לתת לו עצות, ובאהבת הבריות בדרך חיובית ולא בשלילה. ככל שתגדל האמונה - כך תגדל השמחה. מהסיבה הזו הוא התנגד גם לקיום 'סדר' מיוחד בסעודת ליל החג, ולהכנת מאכל מיוחד לסעודה זו.³⁶ כאשר באו ראשי אחת הישיבות להתייעץ אתו אם להעסיק תלמיד חכם בישיבה, הוא יעץ להם לבדוק את סדר תפילתו ביום העצמאות.³⁷

הרצי"ה ראה כזכות גדולה, כאשר כיבדוהו בהדלקת משואה בהר הרצל ביום העצמאות תשי"ז (1957).³⁸ לעומת זאת, בשל ענוותנותו, הוא סירב בשנת

ד, ירושלים תשנ"א, עמ' נא-ס; הנ"ל, (לעיל, הערה 6), עמ' רכה-רכז.

34 הצופה, ט' באייר תשט"ז.

35 רצ"י קוק, (לעיל, תחילת הערה 20), עמ' 178-179; הצופה, ה' באייר תשי"ג, ד' באייר תשכ"ב; יו"ט לוינסקי (עורך), ספר המועדים, ז, תל-אביב תשט"ז, עמ' 470-471; עמודים, 142 (אייר תשי"ח), עמ' 3; זרעים, קמג (אייר תשי"ג), עמ' ה; ר"ש פדרבוש (עורך), תורה ומלוכה, ירושלים תשכ"א, עמ' 102-103; ג' כהן, מעריב, י"ד בניסן תשכ"ג; רח"א שורץ (לעיל, הערה 6), עמ' רכג-רכה; ר"ש אבינר, לעיל (סוף הערה 1), עמ' 131-132, (לעיל, הערה 16), עמ' 316-317.

36 ש' שמיר, פנים אל פנים, 52 (אייר תש"ד), עמ' 8-9; עטורי כהנים, 111 (ניסן תשנ"ד), עמ' 43; שם, 149 (אייר תשנ"ז), עמ' 14; ר"י הס, אמונה לדור התהיה, ירושלים תש"ן, עמ' 258-266. לגבי נוסח ומאכל מיוחד בסעודת החג, ראה: ר"ש אבינר, עטורי כהנים, 149 (אייר תשנ"ז), עמ' 14; הנ"ל, (לעיל, סוף הערה 1), עמ' 182-183, 234; ר"ה רבינוביץ (לעיל, הערה 6), עמ' תר. כאשר הגיעה לידי החוברת שהוציא משרד החינוך 'מקראי חג לסעודת יום העצמאות', בה הושמט שם ה', הוא פרץ בבכי, באומרו: "משרד החינוך חירף וגידף מערכות ישראל", הצופה, ג' באייר תשט"ו. לעומת זאת, הוא כתב הקדמה ל'הגדת העצמאות', שערך תלמידו, דוד ברגמן, בשנת העשור למדינה [תשי"ח (1958)].

37 עטורי כהנים, 102 (אב תשנ"ג), עמ' 40.

38 הצופה, ו' באייר תשי"ז.

תשכ"א (1961) לקבל ביום העצמאות את פרס ישראל לספרות תורנית, יחד עם הרב דוד כהן ('הנזיר'), על פועלו הגדול בהפצת כתבי אביו.³⁹

מצעד צה"ל

הרצ"ה דחה את הדרישה, שהרבנות הראשית תאסור ללכת לחזות במצעד צה"ל, נימוקו היה: כל מה ששייך למצוות כיבוש ארץ ישראל וליום הזה של קימום מלכות ישראל - הכל קודש, ואין בכך משום "כוחי ועוצם ידי"! הוא הבהיר לתלמידיו, שחובה עלינו לעשות חיל, אלא שיש לייחסו לקב"ה ולהבין שהוא הנותן לנו את הכוח ואת החיל הזה.⁴⁰ במצעד הוא ראה קידוש ה', העלאת כבוד ישראל בעיני העמים, וביטוי לעצמאות עם ישראל בארצו ושלטונו בה. בטנקים, בכלי הנשק ובמדי צה"ל ראה תשמישי מצווה וקדושה, כי באמצעותם מקיימים את מצוות כיבוש וישוב ארץ-ישראל. בשנים תשי"ח, תשכ"א, תשכ"ז, תשכ"ח ותשל"ג, כאשר מצעד צה"ל התקיים בירושלים, הוא עודד את תלמידיו לצאת ולחזות במצעד, ואף הוציא את הלומדים מבית המדרש. בשמחה גדולה יצא בעצמו לחזות במצעד. הוא התעניין בכל כלי נשק שעבר לפניו, ועל כל טנק שחלף אמר: "אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו". הוא עמד לאורך כל המצעד, למרות השמש הקופחת, וסירב לשבת על כיסא שהוצע לו.⁴¹ הוא הקפיד לחזות במצעד בעומדו מול הכנסת (הישנה), ולא בתחילת רחוב המלך גורג' הסמוך יותר ל'בית הרב'.⁴²

השפעה לדורות

ישיבות תיכוניות, אולפנות, ישיבות 'הסדר' וישיבות גבוהות רבות הלכו בדרכה של ישיבת 'מרכז הרב', המהווה את ספינת הדגל של הציונות הדתית. הן נהגו כסדר התפילות שקבעה הרבנות הראשית, אם כי לא בכולן היה נוסח אחיד, והנהיגו סעודת הודיה. ראשי הישיבות, בדרשות החג ובעלוני הישיבות, העמיקו

39 ש' רז ואחרים (עורכים), (לעיל, הערה 20), עמ' 398.

40 רצ"י קוק (לעיל, הערה 6), עמ' קנז-קנח; הנ"ל, עלי משמרת (לעיל, הערה 20), עמ' 5; ר"ש אבינר (עורך), שיחות הרצ"ה: בראשית, ירושלים תשנ"ג, עמ' 382-383; הנ"ל, (סוף הערה 22), עמ' 92; הנ"ל, (לעיל, סוף הערה 1), עמ' 153-154. הסבר לכך ראה: ר"ע קלכהיים, 'כוחי ועוצם ידי', זרעים, שמה (אייר תשכ"ט), עמ' ג; ר"א קלונסקי, ארץ הצבי, ירושלים תשנ"ב, עמ' 26-27 [= הצופה, כ"ו באייר תשנ"א].

41 רצ"י קוק, שם; דף לתרבות תורנית, 131 (ניסן תשמ"ג), עמ' 4; ש' רז ואחרים (עורכים), (לעיל, הערה 20), עמ' 282-283. עטורי כהנים, 109 (אדר תשנ"ד), עמ' 45; שם, 235 (אייר תשס"ד), עמ' 39. כאשר צעדו החיילות הוא לא מחא כפיים, ר"א רמר, (לעיל, הערה 6), עמ' צו; ר"י אריאל, בשיפולי הגלימה: הרב צבי יהודה הכהן קוק, ישראל תשע"ב, עמ' 109.

42 ר"י אריאל, (לעיל, הערה 41), עמ' 109.

והסבירו לתלמידיהם הצעירים את המהות הרוחנית וגדולת היום, לרוב ברוח תורתו של מרן הרא"ה קוק וממשיך דרכו, בנו, הרצ"ה. הרצ"ה תרם יותר מכל אדם אחר לצביון הדתי של יום העצמאות. הוא הצליח, בסבלנות רבה ובשיחות רבות, להבהיר את ערכו ומעלתו של יום זה. בזכות התמדתו בשמחה וריקודים בשנותיה הראשונות של המדינה, למרות שהמצב בה היה קשה בכל התחומים, ובפרט בתחום הדתי, נשאר ביום העצמאות הצביון הדתי, והציבור הדתי-לאומי יכול לחוג יום גדול זה גם בבתי הכנסת.

🌸 "קדוש לעולם קיים" - 🌸

מושג הקדושה במשנת הרב צבי יהודה¹

פתיחה

בספרו "מסילת ישרים" מציב בפנינו החסיד רבי משה חיים לוצאטו, סולם שראשו מגיע השמימה ובפסגתו מידת הקדושה. דברי רמח"ל אלה בנויים על דברי הברייתא של רבי פינחס בן יאיר (עבודה זרה כ', ב):

... מכאן א"ר פנחס בן יאיר: תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי (חסידות, חסידות) [מסורת הש"ס: קדושה, קדושה] מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי (קדושה, קדושה) [מסורת הש"ס: חסידות, חסידות] מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים...

אמר רבינו, הרב צבי יהודה זצ"ל:

בכל דבר יש מדרגות. אצל האדם המדרגה הראשונה היא צדקות. כל יהודי צריך להיות צדיק. זהו המינימום: שלמות בתורה ומצוות. מעליה עומדת מדרגת החסיד, העושה לפניו משורת הדין. ומעל הכל מופיעה הקדושה... (שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 225)

כתב מרן הראי"ה קוק:

הקודש שבטבע פורץ גדריו, הולך הוא בעצמו להתאחד עם הקודש שלמעלה מן הטבע הגס, עם הקודש הלוחם בטבע... לחמנו בטבע ויצאנו בנצחון, אבל הטבע המגושם עשה אותנו לבעלי מומים... אבל השמש הלא לנו זרחה לרפאותנו מצלעתנו... לחמנו נגד הטבע כדי לנצחו, כדי לרדותו בתוך ביתו, והוא נכנע בפנינו... העולמות הולכים ומתבסמים, בעצם עומק הטבע תביעה גדולה מתגברת לקדושה ולטהרה, לעדינות נפש ולזיכוך החיים... הטבע... הולך הוא ונכבש לפנינו ודרישותיו הולכות ומתתאמות עם דרישותינו האציליות שממקור הקודש. הרוח הצעיר התובע את ארצו, שפתו, חרותו וכבודו, ספרותו וכחו, רכושו, רגשותיו, נזרמים הם על ידי שטף של טבע שבתוכיותו מלא הוא אש קודש. (אורות, אורות התחיה, ל, עמ' ט)

1 ערכנו מאמר זה מתוך חיבור מקיף של הרב נוימן בנושא הקדושה במשנת הרב צבי יהודה. השתדלנו להתמקד במספר נושאים יסודיים, ואיך זיל גמור (העורך).

וביאר דברים אלו בנו, רבינו הרב צבי יהודה:

יש עכשיו בעולם וביהדות מהלך וסגנון של חזרה אל הבריאות. הגלות היא דלדול כוחות, היא אינה הטבע שלנו... יש דרישה גדולה להיות... אנושיים טבעיים יהדותיים-לאומיים. זה הצד השטחי החיצוני. בפנים כל זה, יש תביעה גדולה להיות בריאים מאוד, בבריאות של קדושה... קם דור הגאולה... 'נזרמים הם על ידי שטף של טבע, שבתוכיותו מלא הוא אש קודש'. זהו זרם של טבע אמיתי... יהדות... פנים-פנימי, שנמשך ומתגלה ממקור הקודש.

(הטבע הישראלי, שיחות הרב צבי יהודה, לספר אורות, עמ' 121-122)

אך אל מול דרישה זו, "הנה 'זה לעומת זה עשה האלהים' (עפ"י קהלת ז', יד), וכוחות הקדושה לפרטיהם כמו-כן כוחות הטומאה הנוגדים אותם, כענין "ב שטבי י"ה ושנים עשר נשיאים לבית ישמעאל, וכמש"כ 'יצב גבולות עמים למספר בני ישראל'..." (מאמרי הראיה, ב, עמ' 422), באים אלה שבכל יום מתפללים אנו לד' שיצילנו מהם, והם ה"עזי פנים - הם העומדים בכל דור נגד יסוד התפשטותה של הקדושה העליונה ודעת ד' בעולם"² (עולת ראיה, א, עמ' פ-פא).

דברי רבינו, הרב צבי יהודה זצ"ל, בנושא זה של קדושה, מפוזרים במקומות שונים ובתחומים שונים. במאמר שלפנינו לקט מתוך דבריו, והינם בבחינת פתיחה לנושא רחב ועמוק זה במשנת רבינו זצ"ל.

א. "קדשים תהיו" - ציווי וברכה

נאמר: "קדשים תהיו כי קדוש אני ד' אלהיכם" (ויקרא י"ט, ב). ובאו על זה הפסוק, ועל הגדרת הקדושה, דברים רבים. רש"י פירש: "הווי פרושים מן העריות ומן העבירה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה". היינו, לדעת רש"י התקדשות האדם נעשית בהתגברות על יצר העריות דווקא. רמב"ן הביא דברי רש"י וחלק עליהם. לדעתו, התקדשות האדם מתקיימת בפרישה מן המותרות, וביאר הרמב"ן ש"אחרי שפרט הכתוב האיסורים שאסר אותם לגמרי, וצוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות, ימעט במשגל...

2 מידת הקדושה, והמידות הקרובות אליה והשלכותיהן, נמצאות חסרות גם בעטיים של אלה אשר מדבריהם, שבתב ושבעל-פה, עולה גישה כאילו על-פי "תורת ארץ-ישראל" הנלמדת בדורנו תש כוחו של אותו מלך זקן וכסיל ושוב אין מאבק בין האדם ובין יצרו הרע. ואף שאין כוונתם לכך, השלכות דבריהם חמורות בעיני; אלא שאין עינינו נשואות לפולמוס, אלא לצאת בעקבי הצאן, כדרכם של הצדיקים הטהורים ש"אינם קובלים על הרשעה אלא מוסיפים צדק, אינם קובלים על הכפירה אלא מוסיפים אמונה, אינם קובלים על הבערות אלא מוסיפים חכמה" (ערפלי טוהר, עמ' לט).

ויקדש עצמו מן היין במיעוטו...” וכך לא יהיה “נבל ברשות התורה”. והנה, בין רש"י בין הרמב"ן מפרשים את המילים “קדשים תהיו” כציווי, שאנו עם ישראל מצווים להיות קדושים. רבינו ביאר שלא רק ציווי יש כאן אלא משמעות נוספת: זו ברכה, הבטחה וקביעת מציאות, שעם ישראל הוא קדוש! בזוהר (קדושים, פ"א, א) כתוב: “קדושים היו לא כתיב אלא תהיו, תהיו ודאי”. על כך העיר רבינו: “מתוך יסוד הקדושה של התורה, שנקבע אחר הטהרה, מתגלה כיוונה לא רק בתור צווי אלא גם בתור חלות ברכה והחלטת הויה כמו כל ענין סגולת ישראל” (מובא בשיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 145 הערה 96 ועוד).

וכך אמר: “... 'קדשים תהיו' הוא ציווי אבל לפני כן הוא קביעות, החלטה וברכה...” (שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 182).

והנה מקורות נוספים מדברי רבנו בנדון:

“קדשים תהיו”. ביטוי זה יש לו שני מובנים, ושניהם אמיתיים... המובן הראשון הוא: מצווים אתם להיות קדושים... אתם צריכים להיות קדושים, חייבים להיות קדושים. המובן השני: אתם תהיו קדושים, זאת הבטחה ומציאות, לא יתכן אחרת ולא יהיה אחרת, “כי קדוש אני ד' אלהיכם” (ויקרא י"ט, ב), כי אתם שייכים לי. בהחלט, אתם תהיו קדושים. ככל שתדעו מי אתם, מה אתם ומה חייכם, יותר תזכו לסייעתא דשמיא כדי שתתגלה האמיתיות הפנימית שלכם...

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 145)

... אתם מחוייבים ומצווים להיות קדושים - 'והתקדשתם והייתם קדשים' (ויקרא י"א, מד. כ', ז) - ונמשכים מזה הרבה פרטים. אבל לא פחות מזה, זו ברכה. אני מבקש מכם ש"קדשים תהיו" ואני גם מחליט ש"קדשים תהיו" - הביטוי הלשוני "קדשים תהיו" כולל שני המובנים האלה: חיוב וציווי וגם החלטה וברכה. יש כאן יותר מסתם מצוה, יש כאן קביעת טבע ומציאות, כפי שאנו מכריזים שלוש פעמים ביום: "וקדושים בכל יום יהללוך סלה" (ברכת האל הקדוש, שמונה עשרה).

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 181)

3 עיין מחלוקת אב"י ור"ב (יבמות כ', א), שלדעת אב"י המקיים דברי חכמים נקרא קדוש, ולדעת ר"ב רק המקדש עצמו במותר לו, היינו בעריות, הוא הנקרא קדוש, ועיין בנתיב הפרישות למהר"ל (פרק א, עמ' קיא ב) שמבאר מחלוקת זו, וכן בבאר הגולה (הבאר הראשון, י"ח, ב).

... "קדשים תהיו" זו 'כפייה דתית', לא תוכלו להמלט מכך בכח בחירתכם. על כורחכם קדושים תהיו. זהו ציווי וגם מציאות...

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 83)

כמה פעמים הדגשנו שסגנון זה בעברית, בלשון הקודש, צורה זו של דיבור בעתיד כולל שתיים: "תהיו" זה ציווי, ו"תהיו" זה הבטחה, ידיעה. אתם תהיו קדושים, כי אתם קדושים בטבע. הכירו את עצמכם. דעו את עצמכם. אל תזייפו את עצמכם כי קדושים אתם. מתוך שאתם קדושים באמת, "והייתם קדשים כי קדוש אני" (ויקרא י"א, מד). אתם "עם סגולה" (שמות י"ט, ה. דברים ז', ו ועוד), "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות י"ט, ו). זאת האמת שלכם, בכל האברים והגידים שלכם, בכל נשמה רוח ונפש שלכם, בכל הפרטיות וכל הכלליות שלכם...

(שיחת רבינו, יום-הכיפורים, תשמ"א, סע' 7, מועדים, א, עמ' 108)

ב. רוחניות היא מציאות

בבוא רבינו, הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, לעסוק בענינה של הקדושה, התמודד עם שתי טעויות רווחות ומתוך-כך עולה הגדרה מחודשת שלו לנושא זה. יש החושבים כאילו רוחניות בכלל, וקדושה כאחד מפרטיה, אינן באמת מציאות אלא דווקא הגשמיות הנראית לעינינו והניתנת למישוש בידינו היא היא המציאות⁴.

מתוך-כך נתפסת הקדושה כמיעוט מציאות, כמסכנות חולשה ורפיון. ממילא סותרת היא את מידות העוז והגבורה.

בענין זה עסק כבר הרמב"ם בספרו מורה הנבוכים (א', מו, בתרגום הרב קאפח):

...כי לא יבין ההמון דבר שמציאותו ודאית אמת שאין בו פקפוק כי אם הגוף וכל שאינו גוף אלא שהוא בגוף הרי הוא מצוי, אלא שהוא גרוע במציאות מן הגוף מחמת שהוא זקוק במציאותו לגוף, אבל מה שאינו

4 סיפרה הרבנית דבורה אושפיזאי (עלון מגד ירחים, גליון מס' 72, מרחשון תשס"ה): "באחת השיחות שלנו, שאל אותי חמי מורי ז"ל [=הרב מנחם יהודה הלוי אושפיזאי ז"ל, תלמיד מרן הרא"ה זצ"ל, רבה של רמת-גן עשרות בשנים], אם 'קדושה' זה משהו מיסטי או מוחשי, והאם אפשר לראות קדושה. עניתי שזה לא דבר ממשי שאפשר לראותו בחושים. לא נכון, פסק לי, וסיפר שבעיירתו של הרב קוק היו כל בעלי החנויות, גויים כיהודים, גברים ונשים, יוצאים מן החנויות שלהם ועומדים בפתחן, בשעה שהרב קוק היה פוסע ברחוב לעבר בית-המדרש. כאשר שאל אותם מדוע הם עושים זאת, ענו לו, כי הוא אדם קדוש, והם רוצים להסתכל בפניו כי רואים ממש בעין אנושית את הקדושה השוכנת עליו. ומאז, כך סיים וסיפר לי, החליט שכאשר יעלה לארץ-ישראל, ילך ללמוד בישיבתו של האדם הקדוש הזה".

גוף וגם לא בגוף אינו דבר מצוי כלל בשום אופן בראשית עיונו של אדם, ובפרט בדמיונו.

ראשית נעסוק בטעות הראשונה. וכך אמר רבינו:

יש אנשים שנדמה להם שהמציאות שנראית בעינינו ובחושינו הבשריים היא ממשית וריאלית, ולעומתה המציאות הרוחנית אינה אמיתית, אלא ענין של דרשה, מגידות ו'מיסטיקה'. זאת קטנות ושיבוש, שקר וטעות! הרוחני הוא אמיתי ויסודי. ומן האמת הגדולות השורשית הזאת, נמשך העולם המוחשי שאנו רגילים להחשיב כאמיתי.

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 65-66)

... על-פי-רוב אנשים רגילים להבין, מתוך הסתכלות שטחית, שהחול הוא המציאות הממשית מפני שהוא נתפס על-ידי החושים...

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 216)

... יש אנשים, שלא מבינים את השפה הזאת. בענין זה הם עמי ארצות, מסלפים ומעקמים דברי תורה. ישנם כאלה פרופסורים, אנשי מדע שמוסרים ידיעות, וגורמים קלקולים וצרות...

(מתוך התורה הגואלת, א, עמ' צ)

מכאן מלחמת הקודש של הרמב"ם נגד ההגשמה במחשבה: ככל שנוכל, עלינו להתרומם ולהבין שעיקר המציאות היא המציאות הרוחנית הגדולות והנצחית, וממנה נמשכת מציאותנו.

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 66)

כך גם לגבי החלק הרוחני-האמוני שבתורה, שיש הסוברים כאילו אינו "ממש". וכך סיפר רבינו:

לפני כמה שנים נכנס מישהו לישיבה כאשר היינו עסוקים בבירור הלכה, ועלו דברים בעמקות העיון. הסברתי: זה במובן רוחני. הוא אמר: אז אין זה ממש? השבתי: ואם זו רוחניות, אין זה ממש?! זו טעות יסודית. היסוד הרוחני הוא המתגלה בממשיות המציאותית...

(שיחות הרב צבי יהודה, שמות, עמ' 303)

לפני זמן מה, הזדמן לפני בירור בעיני גמרא והלכה. הערתי שיש להבינו באופן יותר גדול, באופן רוחני. אמר מישהו: 'אם-כן, אין זה ממש?' אין זה אמיתי? אמרתי: 'מה פירוש 'ממשי'? לא רק דברים שאפשר להרגיש באצבע או לראותם בעינים הם ממשות!' דברים רוחניים הם ממשות, הם אמת, באופן הרבה יותר גדול מאשר דברים מוחשיים...

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 288)

... אידיאה היא שורש המציאות במובן הרוחני-מציאותי, וכן שורש נשמת האדם. יש אנשים הרגילים לומר: 'רוחניות אינה מציאות', כאילו המציאות אינה אלא מה שרואים בעינים. תלמיד ישיבה אחד בא אלי, ודיברנו יחד. תוך כדי הדברים אמרתי לו: 'את הענין הזה צריך להבין במובן רוחני'. הוא אמר לי: 'אם-כן אין זה ממש, אין זה באמת'. השבתי לו: 'מה זאת אמת? מה זאת ממשות? צריך להתרגל לכך שהרוחני הוא אמת, הוא שורש המציאות שלנו'.

(שיחת רבינו, מהות כנסת-ישראל ותכונת חייה, שיעור באורות ישראל, א, סע' 23, עמ' 199).

... אך לא זו האמת. אמנם החול הוא גם-כן קצת מציאות, חלק מהמציאות, מעין מציאות, אבל חז"ל מדגישים: "קדוש לעולם קיים" (סנהדרין צ"ב, א). תכלית הקיימות והמציאות הוא הגדר של הקדושה. גם לחול יש מציאות אבל הקודש הוא המציאות שבמציאות - יסוד המציאות. (שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 216)

בערכים שבקדושה, יש מדרגות שונות, ויש להבחין בפנים המיוחדים ובגוונים השונים שבקדושה. החכמה ממשיה הרבה יותר מהממשיות שאנו מכירים; היא מקור הממשיות. המעבר ממעלה אחת של חכמה למעלה אחרת, הוא כמעבר מאקלים אחד לחבירו. ככול שנכיר בחכמה כדבר ממשי, כך גם נכיר במעבר ממעלה אחת של חכמה למעלה אחרת, כמעבר גדול. מתוך הכרה זו, שהרוחניות היא מציאות, אנו באים להכרה בצדדים השונים שברוחניות, בדרגות השונות שבקדושה.

(רבינו, קנין תורה, בעריכת הרב נחום פרופ' רוקובר, עמ' מא)

"גשמיות זה 'ממש' נראה לכאורה, אך גם רוחניות היא מציאותית וממשית. אלא שצריך לתפוס בחוש את המציאות הזו, [באופן המתאים לה], ולא להלביש אותה בקטנות וגשמיות כפי שאנו תופסים, אך [צריך לתפוס כי] יש מציאות [רוחנית] עליונה נצחית, והיא אמיתית המציאות, המרחבת ומתפשטת בכל העולם כולו..."

(מאורות הרצ"ה, בראשית, עמ' ד)

"צריך להבין שרוחניות היא מציאותית, אך רחבה וקיימת במציאותה [באופן] שאין אנו מבינים אותה, אבל יש לה תוכן גדול וענקי..." (שם, עמ' ה).

וכך כתב מרן הראי"ה קוק זצ"ל:

... מה שאנו חשים בנפשנו הוא עולם מלא וממשי... החושים הם הרבה קטנים במדרגתם בחיים לעומת הדעה והרעיון, א"כ למדנו שהתיאור המחשבי, אפילו היותר פנימי וסוביקטיבי, הוא יותר ממשי מכל שאר חזיונות החיים... הגיאוגרפיה המחשבתית היא הרבה יותר חשובה ומחזקת מהגיאוגרפיה החמרית הנהוגה. ומי שמתרגל בדעה והשכל, במנוחה והרחבת הדעת, מוצא את עצמו - כשהוא משוטט באלה העיונים, שהוא הולך ומטייל בעולם ממשי, מבונה ומיושב, למרות מה שהמגושמים חושבים שזהו עסק של דברים שאין בהם ממש. הם אומרים כן מפני שהם מגושמים, ובאמת אין להם בעולם כי אם ציורים מחיים, קרובים לחיי הבהמה יותר למחיי האדם בעל חוש של דעה. (אגרת משנת תרס"ז, נדפסה בשיחות הרב צבי יהודה, דברים, עמ' 91, מגנזי ראי"ה, עמ' 140-141).

ומכאן נשוב לדברי רבינו:

ישנו מאמר חז"ל: "קדוש לעולם קיים". קדוש הוא מציאות אמיתית. לא הכל קודש, רוב הדברים אינם קודש, אך קדוש הוא לעולם קיים. הקיים האמיתי הוא הקיים של קדושה. המציאות של חול היא הצד השטחי שבחיים... הקדושה היא עיקר המציאות, תוכן המציאות. "האידיאליות האלהית חיה היא במילואה" (עולת ראייה, ב, עמ' רנה). נשמת כל העולם, חיה בכל העולם, וענינו הוא לבטא את זה, לגלות את זה, להביע את זה. "... בכל פנה ונקודה של חיים זמן ומקום ומקוריהם ותולדותיהם לאין-תכלית בגדול ובקטן" (שם). צד החול לכאורה בולט, אך זהו באופן שטחי, עיקר המציאות והחיים היא הנשמה, הגוף הוא רק הצד החיצוני. כח החיים של כל העולם כולו, של כל האדם כולו, של כל האנושות כולה, של כולנו, הוא הקודש. "תוכן החול איננו כי אם מסוה המסתיר, הפועל תעלומה על כל זהר-האורה של החיים הנחמדים והחביבים" (שם עמ' רנה-רנו)...

(שיחת רבינו, הגדה של פסח, סע' 12, מועדים, ב, עמ' 66)

"מלכותך מלכות כל עולמים" (תהילים קמ"ה, יג). יש המון עולמים, ולא רק העולם שאנו פוגשים בחושינו. ומה אנחנו? אנחנו איננו רק הפרצוף החיצוני שלנו, אלא נשמותינו. נשמה זו מציאות, מציאות יותר ממשיית מזו של העולם הגופני...

(שיחת רבינו, שדים ודברים שבנסתר,

נדפסה כתוספת לשיחת רבינו, פסח, תשל"ג)

הגוף הוא חלק מחיינו, אך העיקר הוא הנשמה, ערך הקדושה שבאדם. יש נשמה ואליה מצטרף הגוף. ”ועם רוחי, גויתי”. החול מצטרף אל הקודש. (שיחת רבינו, שבועות, תשל”ה, סע’ 7, מועדים, ב, עמ’ 324)

וכך היה רגיל רבינו לבאר את המילים ”ועם רוחי גויתי” שבפיוט ”אדון עולם”:
העיקר הוא הפנים, הנשמה, ”ועם רוחי - גויתי” ולא ’עם גויתי - רוחי’.
הרוח קודמת לגויה. כאשר מתוך הרוח יש גויה, אז ”ד’ לי ולא אירא”.
זהו הביטוי היהודתי הנכון והצודק, מתוך תפיסה שלמה וכוללת.
(שיחת רבינו, מס’ 42, בינה יתירה באשה, סע’ 13.)

והובא רעיון זה בקצרה בשיחות הרב צבי יהודה, שמות, עמ’ 395).
האדם מורכב מגוף ונשמה. את הגוף ניתן לראות, למשש, לשקול, ואף לחשב את מרכיביו הפיזיים. לעומת זאת, הנשמה היא ”רואה ואינה נראית” (ברכות י’, א), ובודאי שאי-אפשר למששה. והנה, כל בר-דעת מבין שהנשמה היא עיקרו של האדם. בהסתלקה, בטלה חיותו של האדם.

אנו נמצאים בעולם-הזה, ואנו מסתכלים זה על זה וחושבים שמה שאנו רואים זהו האדם. אבל ”האדם יראה לעינים” (שמואל-א ט”ז ז).
אנו רואים רק מציאות של צללים. הגופניות היא רק החיצוניות של המציאות, היא רק הצל. אבל לפי ערך גדלות הקדושה, יש יותר מקום להיפגש עם עצם הנשמה... הנשמה זהו האדם האמיתי והפנימי, זאת מציאותו האמיתית...
(שיחות הרב צבי יהודה, במדבר, עמ’ 330-331)

כך באדם, שנקרא ”עולם קטן” וכך בעולם. נשמתו של העולם היא התורה, וכן נאמר על עם ישראל, והא בהא תליא.

”אילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר (ירמיה ל”ג, כה) ’אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתיי” (פסחים ס”ח, ב).
”ויהי ערב ויהי בקר יום הששי” (בראשית א’, לא) – הא יתירה למה לי? מלמד שהתנה הקב”ה עם מעשה בראשית ואמר להם: אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו” (שבת פ”ח, א).
”יום הששי” (בראשית א’, לא) - ”הוסיף ה’ בששי בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר, יום הששי, כולם תלויים ועומדים עד יום הששי, הוא ו’ בסיון המוכן למתן תורה” (רש”י, בראשית שם).

הן התורה והן עם ישראל נקראו ”ראשית” שלמענם נבראו שמים וארץ.
”בראשית ברא’ - אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו:

בשביל התורה שנקראת 'ראשית דרכו' (משלי ח', כב), ובשביל ישראל שנקראו 'ראשית תבואתה' (ירמיה ב', ג) " (רש"י, בראשית, א', א).

וכך אמר רבינו:

... לכל דבר יש נשמה וגוף. התורה היא נשמת העולם, ישראל קדמו לעולם (בראשית רבה, א' ד), והתורה קדמה לעולם (פסחים נ"ד, א). ושניהם ענין אחד. הקדוש-ברוך-הוא הסתכל בתורה וברא את העולם (בראשית רבה, א' א). מתוך התורה נברא העולם-הזה החומרי והגיאוגרפי. לעולם החומרי והטכנולוגי יש פנים. כמו שלאדם יש נשמה, כך גם לעולם יש נשמה. התורה היא הנשמה, הפנים של העולם. לכל דבר יש פנים וחוף - אין גוף בלי נשמה ואין נשמה בלי גוף. כך הוא אצל האדם הפרטי ולא פחות מזה אצל האדם הצבורי. לכלל-ישראל יש תוכן פנימי, "חלק ד' עמו" (דברים ל"ב, ט). גם לכללות האדם הנברא בצלם אלוהים בכל גזעו, יש פנים וחוף. לכן דבר מציאותי וטבעי הוא שבאנושות יש חלק פנימי, "חלק ד' עמו", ששייך לנשמתיות של האדם והעולם.

(שיחות הרב צבי יהודה, במדבר, עמ' 150)

... הקדוש ברוך הוא הסתכל בתורה וברא את העולם (בראשית רבה א', א). **התורה היא נשמת העולם.** רבנו-של-עולם הסתכל בתורה וברא את העולם, ומתוך-כך יש ערך, יסוד וקיום "חוקות שמים וארץ" (ירמיה ל"ג, כה). העולם מתגלה בצורה חיצונית פסיקלית וחומרית, וכל החומר הזה יש לו ערך מתוך הנשמה המחיה אותו, מתוך השאיפה האידיאלית האלוהית לקיום העולם.

(שיחת רבינו, פסח, תשל"ג, סע' 22, מועדים, ב, עמ' 40)

להבהרת הקשר שבין התורה כנשמת העולם ובין התייחסות דומה לישראל כנשמת העולם, נביא את הסבר רבינו למאמר חז"ל, שיש שנכשלו בהבנתו. וכך אמרו חז"ל:

אמר אליהו: פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום, בא לפני אדם אחד והיה שואלני בדברי תורה. אמר לי: רבי, שני דברים יש לי בלבבי ואני אוהבן אהבה גדולה: תורה וישראל, אבל איני יודע אי זה מהן קודם. אמרתי לו: דרכן של בני אדם שאומרים: תורה קדומה לכל, אבל [אני] הייתי אומר: ישראל קדושים קודמין. (תנא דבי אליהו, פרק טו. ועיין קהלת רבה, א', ד)

וכך ביאר רבינו:

כשאומרים "ישראל קודמים", צריך להבין מה זה ישראל: האם הכוונה לגוף הלאומי-צבורי-חברתי? לא, מדובר על **ישראל החי!** ישנם אנשים השקועים בסיבוכים מחשביים, במחשבות מטריאליסטיות, שטחיות, חיצוניות. כשהם מדברים על אדם פלוני, הם רואים רק את צורתו

החיצונית וחושבים שזאת הממשיות שלו. אבל לאדם החי יש גם משהו פנימי, נשמה, שמתגלה בגוף, בעצמותיו ובגידיו. כך אצל כל יחיד, ולא פחות מזה, באדם הצבורי. לכל אומה ואומה יש נשמה, **נשמת האומה**, שר האומה (דניאל י' יג, כ, כא), מלאך האומה. עם ישראל קיים במציאות, אבל אמיתיות המציאות שלו היא **ישראל החי**. כשמדברים על ישראל, אין אומרים מלה בעלמא ללא תוכן. בעל כרחך צריך אתה להודות שיש לך עסק עם **ישראל החי**, עם הגוף הלאומי הצבורי **החי: נשמת חיים של ישראל, נשמתם של ישראל**. יש נשמה בלי גוף? גוף בלי נשמה? כך הדבר גם במובן הצבורי: יש נשמה המחיה את הגוף הלאומי. ישראל שקדמו, זהו **ישראל החי**. ומה ענין החיים? צלם אלוהים שבו, המהות הפנימית שבו, החיוניות שמחיה אותו, התוכן התרבותי הרוחני הנשמתי שלו. לכן הביטוי 'ישראל החי' כולל את התורה, "כי הם חיינו ואורך ימינו". 'ישראל שקדמו' הכוונה לנשמתם של ישראל, דבר האלוהים המחיה אותנו, "רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיו" (ישעיה נ"ט, כא). ישראל שקדם, אין זה גל של עצמות, אלא ישראל הנורמלי והגדול, החיוני והשלם, החי והקיים, אשר בתוכו חיוניות המקיימת אותו: תורת ישראל. כשם שאם אין ישראל אין תורה, כך אם אין תורה אין ישראל. אין לדבר על הגוף הלאומי המדיני והצבאי, בלי הפנים, בלי הנשמה. מתוך-כך מובן שכשמדברים על ישראל, **ממילא מדברים על התורה**. במושג 'ישראל' טמון המושג 'תורה'. אם-כן, מה היא התורה שאחרי ישראל, נוספת על שלמותן של ישראל? זאת התורה שלומדים בישיבה, זאת **התורה המתפרטת לכל פרטיה ודקדוקיה**... רבוננו-של-עולם יצר נשמה כללית לאומית בעלת תוכן מיוחד: התורה. ביצירה המיוחדת הזאת כבר מונח היסוד והשורש של התגלות כל התורה כולה לכל פרטיה ודקדוקיה. ישראל בנשמתו וחיוניותו הוא **הכלל של התורה**, ומן היצירה הזאת נמשכים **פרטים של תורה**.

(שיחות הרב צבי יהודה, תלמוד תורה, שיחה ב, סע' 8, עמ' 65)

שלוש פעמים אנו חוזרים בכל יום: "אתה קדוש, ושמך קדוש, וקדושים בכל יום יהללוך סלה". מי הם הקדושים? זה אנחנו בכבודנו ובעצמנו. מה זה קודש? צריך להבין. "המבדיל בין קודש לחול". הבדלה בין מה ששייך לקודש, ומה ששייך לחול. הקודש זו מציאות. גדולה וחזקה מאוד.

... צדיק נקרא בחז"ל: כושי⁵, בריאה משונה, מוזרה. קדוש זה יותר מצדיק. הפרק האחרון במסילת ישרים הוא פרק הקדושה. המון מדרגות בקודש. יש שחושבים, שקדושה זה לא ריאלי, לא מציאותי, ובגמ' בסנהדרין (צ"ב, א): "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו" (ישעיה ד', ג), ושם בגמ' - צריך לשמוע שמיעה שלימה, בהירה, ברורה של דברי חז"ל - "מה קדוש לעולם קיים", קיים - זו מציאות, זו ממשות ריאלית, תוקף המציאות, "לעולם קיים". אנחנו שייכים לנצח. קודש זה לא מיעוט מציאות אלא תוקף מציאות, ריאליות ממש במובן המילה היא דווקא הקדושה.

ברמב"ם הלכות יסודי התורה (א' א): הקב"ה הוא המצוי האמיתי מכל המציאות, וחוזר עוד ועוד כבמהר"ל: נחזור ונחזור ונחזור עוד ועוד, אולי תבין משהו... אנחנו שייכים לאמיתת המציאות, "בני אל חי" (הושע ב', א. ועיין קידושין ל"ו, א). כל הנמצאים אינם אלא מאמיתת הימצאו, ואנחנו עמך, בני בריתך, הדבקים בד' אלוהינו, ומתוך כך אנחנו עם הנצח...

בדברי חז"ל (פסחים נ"ד, א): "תורה קדמה לעולם". "הסתכל בתורה וברא את העולם" (בראשית רבה, א' א). זהו ביטוי של ניגוד לחמרנות. העולם [הוא] על פי התורה. חתיכות הבשר אינן אמיתת המציאות שלנו, אלא נשמת החיים היא אמיתת מציאותנו, ומתוך הנשמה מתגלות מדרגות הרוח והנפש. וכן גם העולם בכלל. ממקור הקודש מתגלה החול. זוהי חכמת האמת שלנו. אמיתת המציאות מן המקור האלוהי, "מאמיתת הימצאו". זוהי אמת מוחלטת. "האלהים בשמים ואתה על הארץ" (קהלת ה', א), ופלאי פלאים, "במקום גדלותו של הקב"ה, שם אתה מוצא ענותנותו" (פסוקי ברכה למוצאי שבת, ועיין הערת רבינו, עולת ראייה, ב, עמ' תל), תעשו לי בית קדושה, ואשכון בתוכם. קוב"ה ושכינתה, מציאות אחת שלימה, ומתוך-כך, אנחנו, מציאות כלל ישראל, "אתם עדי" (ישעיה מ"ג, י). אנחנו קדושים, אנחנו המשך גילוי אלוהות בעולם, המשך "אתה קדוש". אנחנו עם הקודש, ויש ארץ הקודש ולשון הקודש וכתבי הקודש וזמני הקודש - חלקי מציאות שממשיכים את הנצח כאן. מלאכים מקדשים את שמו בעליונים, ואנחנו נקדש את שמך בעולם, בתחתונים. לקדש בשמי מרום, מאי קמ"ל? אבל אנחנו

5 "שגיון לדוד אשר שר לד' על דברי כוש בן ימיני" (תהילים ז' א) - וכי כוש שמו והלא שאול שמו? אלא מה כושי משונה בעורו, אף שאול משונה במעשיו" מועד קטן ט"ז ב ופירש רש"י שם: "משונה במעשיו - צדיק גמור".

יש לנו כח, נוצרנו כאלה, לקדש בתחתונים, וזה הרבה יותר מסובך, ובודאי יותר עליון. וכך כתוב בספרי קודש: צדיקים הם יותר ממלאכים. במהר”ל ב’נצח ישראל’ פי”א: המבדיל בין ישראל לעמים. צריך לשבוע מהדברים האלה, ולברך את הקב”ה, אשרינו שזכינו לזה... (מתוך התורה הגואלת, א, עמ’ צ-צא)

הגדרת המלה ‘תורה’ בלקסיקון כוללת תורה נביאים וכתובים, הלכה ואגדה, לימוד תורה וקיום תורה. באופן יסודי כל מה ששייך לתורה נקרא בשם תורה. התורה כוללת ‘פרטי תורה וכללותיה’ כפי שנמצא ב’אורות התורה’ (פרק ג), והאחדות הזאת מתגלה ב**שני צדדים**, שני צדדים שהם אחד: “אחת דבר אלהים, שתיים זו שמעתי” (תהילים ס”ב, יב) **כפילות קדושה**°. יש תמיד שני פנים לתורה: נגלה ונסתר, הלכה ואגדה, קיום ולימוד, **מעשיות ורוחניות**. יש ערך כפול של **תורה ומצוות**. אנו פוגשים בפרטיהן ודקדוקיהן של מצוות, אבל הדבר הראשוני, האל”ף - זה עצם התורה. התורה היא הנשמה, והמצוות - פרטים. קודם יקבל אדם עליו עול מלכות שמים ואחר כך עול מצוות (משנה ברכות י”ג, א). התורה, האמונה ועול מלכות-שמים, הולכים ומתפרטים במצוות. כמו שיש ענין שנשמת האדם תתגלה בגוף האדם, בפנימיות האדם ובחיצוניותו - כך יש ענין שנשמת התורה תתגלה בגופי תורה ובגופי הלכות, ו**שנשמת התורה** בשלמותה תרד משמי מרומים אל קידוש השם בעולם-הזה. **ענינה של תורה - שתיתן לישראל בממשיות מצוותיה**.

(שיחות הרב צבי יהודה, שמות, עמ’ 144-145)

ואת קידוש השם בעולם עושים ישראל. כך גם לגבי מושג הזמן. ששת ימי המעשה מחוברים אל יום השבת. בכל יום אומרים אנו שירו של יום, ובו אומרים אנו: “היום יום וכו’ בשבת”. “השבת היא נשמת ששת ימי המעשה” (שיחות הרב צבי יהודה, שמות, עמ’ 169-170. וכן ויקרא, עמ’ 79). ערכם של ימי המעשה נובע מתוך חיבורם ויניקתם מן הקודש. “הקודש קודם לחול, ולא החול לקודש. ‘ששת ימים תַעֲשֶׂה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לד’” (שמות ל”ה, ב). השבת היא הנשמה, המרכזיות, הפנימיות, וממנה נמשך ערך המלאכה של ששת ימים...” (שיחות הרב צבי יהודה, שמות, עמ’ 376).
כך גם לגבי ארץ ישראל:

6 “מנה של קודש כפול היה” בבא בתרא צ’ ב.

כשם שבאדם יש קשר בין גופו לנשמתו, כן קיים קשר בין הקרקע ובין הקדושה הנמצאת בה. הקרקע איננה יתומה, אלא היא קשורה לפנימיותה...

(קנין תורה, בעריכת הרב נחום פרופ' רקובר, עמ' צ).

בית המקדש הוא נשמת העולם ונשמת בית-המקדש היא הארון. הנשמה מתגלה בגוף. נשמת בית-המקדש היא הארון (עיין רמב"ן, ריש פרשת תרומה). "ואל הארץ תתן את העדת אשר אתן אליך" (שמות כ"ה, כא). "אורייתא וקודשא-בריך-הוא - חד הוא" (זוהר אחרי מות ע"ג, א). התורה היא ההופעה של המקוריות האלוהית העליונה... התורה היא הממשיות האידיאלית של העולם: "אנכי - אנא נפשי כתבית יהבית" (שבת ק"ה, א). רבוננו-של-עולם הסתכל בתורה וברא את העולם (בראשית רבה, א' א). נשמת העולם הופיעה בתוך ממשיות העולם (עיין נתיב התורה, פרק א). היסוד של "ושכנתי בתוכם" (שמות כ"ה, ח) נמשך מתוך הנקודה הראשונה של נשמת כל העולם, נשמת כלל-ישראל ונשמת בית-המקדש. החיוניות הפנים-פנימית מתפשטת על המקדש ועל כל העולם כולו.

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 14-15)

ג. קדושה היא תוקף מציאות

ומכאן לטעות השניה, והיא כאילו קדושה היא כפיפות קומה ומיעוט מציאות, וממילא אדם קדוש מסכן הוא. וכך אמר רבינו:

...לא כמחשבת הגויים והאפיקורסים שאדם קדוש הוא אדם מסכן
ופגום...

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 238)

יש להבין שקדושה אינה חולשה או מסכנות...

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 216)

יש אנשים החושבים שקדושה פירושה כפיפות קומה וחולשה. זו
הסתכלות שטחית ומוטעית...

(שיחות הרב צבי יהודה, בראשית, עמ' 225)

... ישנם דברים שעומדים ברומו של עולם - בקודש, ואילו אותם עמי

ארצות (אנשים שאינם מבינים את מושג הקודש, ואף שהם פרופסורים, לענין זה הם עמי ארצות) חושבים שקודש זו בטלנות, אינה שייכת לממשיות החיים...

(מתוך התורה הגואלת, א, עמ' צ)

יש אנשים החושבים באופן שטחי שקדושה אינה מתאימה לחיים. בניגוד להם קובל הנביא ישעיה: 'הכזה יהיה צום אבחרהו, יום ענות אדם נפשו, הלכף כאגמן ראשו?' (ישעיה נ"ח, ה), האם זאת צדקות? יש כאן נזיפה אלוהית נגד סילוף מושג הקדושה. קדושה היא זקיפות קומה: 'ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות' (ויקרא כ"ו, יג). אצל חז"ל נמצאת הגדרה: 'קדוש לעולם קיים'. קיים - פירושו: נמצא. הקדושה היא קיימות, שלמות מציאות, גדלות מציאות. קדושה אינה המעטה, אלא גדלות של ריאליות ועובדתיות ממקור המציאות כולה, 'כי קדוש אני ד' אלהים' (ויקרא י"ט, ב). ממקור המציאות נמשכת אליכם גבורת מציאות, ומתוך כך יש ערך לכל קדושתכם...

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 280-281)

... קדושה אין מובנה חולשה ובטלנות, אדרבה, היא הביטוי החזק ביותר של מציאות, כדברי חז"ל: 'קדוש לעולם קיים'. קיימות היא מציאות. הקדושה נמשכת ממקור הקודש, שהוא אמיתת המציאות. 'וכל הנמצאים... לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו' (רמב"ם, הלכות יסודי התורה א א)...

(שיחות הרב צבי יהודה, שמות, עמ' 332)

הגדרתו היסודית של רבינו את מושג הקדושה מתבססת על אמרת חז"ל "קדוש לעולם קיים", אותה ציטט במאמרו "לצניעות ולטהרה בישראל", אותו פרסם באדר תשי"א, ומאז חזר על כך בשיעוריו שוב ושוב:⁷ תאר הקדושה הוא הקיום המלא והמשוכלל של המציאות, "קדוש לעולם קיים - אף צדיקים לעולם קיימים"

(לצניעות ולטהרה בישראל, אור לנתיבותי, עמ' רעו)

7 אמנם כבר בשנת תרע"ב, באגרת לרב יעקב משה חרל"פ זצ"ל, הזכיר רבינו מאמר חז"ל זה וביקש לברר אם ישנו מאמר חז"ל נוסף המבטא ענין זה, ראה "צמח צבי", א, אגרת יג, עמ' לט. וראה תשובת הרב חרל"פ (הד הרים, מהדורת אלון מורה תשנ"ז, איגרת יג עמ' מ): "במה שכתבתי (במאמר "הד החיים הישראליים") כי על כן קדושה נקראת שנצחיותה קימת לעד, מלבד המאמר שכתבת אתה, הנה בכלל כונתי למה שמבואר בזוה"ק ובכתבי האריז"ל שכל קדושה מנחת רשימו".

חז"ל מגדירים: 'קדוש לעולם קיים'. קדושה אינה ביטול מציאות או שלילתה, אדרבה, גבורת מציאות ושלמות מציאות היותר גדולה. בהפטרות יום-הכיפורים אנו קוראים: 'הכזה יהיה צום אבחרהו, יום ענות אדם נפשו, הלכף כאגמן ראשו?', שהוא היפך מגבורה ושלמות מציאות, וכן מתברר ב'מסילת ישרים' (פרק כו) בפרק על קדושה, שהאדם הקדוש הוא האדם היותר שלם, עד שגם כל הגשמיות שלו, מאכלו ומשתהו הם קדושה...

(שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא, עמ' 181-182)

הקדושה במובנה השלם היא שלמות המציאות, כדברי חז"ל "קדוש לעולם קיים". קדושה היא המציאות בשלמות תוקפה ומציאותה. ד' הוא הקודש האמיתי 'כי עמך מקור חיים' (תהילים ל"ו, י) וממנו נמשכים גילויי קדושה בעולם. כל מלה ומלה של חז"ל היא עולם מלא, אוצר של חכמה...

(שיחות הרב צבי יהודה, תלמוד תורה, שיחה א, סע' 11, עמ' 24-25)

כמקור לדברי רבינו, ניתן להביא מדברי מרן הראי"ה קוק זצ"ל. וכך כתב: בקטנות הדעת מונח ארס פנימי, שנדמה על ידו, שכל הנתקה מן החול אל הקודש היא דחיה מישות אל אפסיות... חסר... היסוד המאיר... שכל הנתקה מן החול אל הקודש היא בריחה מחורבן ואפסיות אל הישוב המילוי והישות הכבירה והאיתנה, אל חיי החיים בעוצם מקוריותם... (אורות הקודש, ב, עמ' שח)

... הדבר הנוטל את טעם החיים מההגיון העליון... שלא יחוו את נועם הקודש, את אור ד'... [הוא] אותו הדמיון המתעה, המראה את הוד האצילות בצורה שוממה, ואת כל המהומה שבחיים בצורה מיושבת ובנויה, מה שהוא השקר היותר מסואב שבעולם... (שם, שם, עמ' שי)

... אין תועלת בעקשנות ספקנית, האומרת במרמה, שתתנה תנאים של שוא, לבנות עליהם את עמודיה, כלפי האלהים ועולמו, שתתעקש למצא את הנוחם, את הפתרון, דוקא ברשף הקטן הזה של חיי החושים, הבשר והרוח המוגבל, בחיי השעה, החולפים כצל עובר... (אורות הקודש, ג, עמ' ח-ט)

האומץ של הישות הרוחנית מתבלט הוא לפנינו על פי השקפת העולם החדשה של כח המושך, שהוא הוא המעמיד את כל המערכה העולמית תלויה ארץ על בלימה. והרינו רואים איך כל דבר כבד, מבנינים היותר גדולים, טעון בסיס חזק לעמדתו, והכבדות הכללית של כל הכדור, המחזיק את הפרטים כולם שהם צריכים לבסיסים חמריים חזקים, הנהו עומד על יסוד הכח הרוחני. ומזה אנו למדים כמה נפיש חילה דהמציאות הרוחנית. ועולים מזה מעלה על גבי מעלה, עד שכל מה שנדמה לעינינו לאפסיות מפני קוצר השגתנו, שאיננו יכולים לתאר עליו תארים נטפלים, שם הוא העז הנאדר של היש הגמור.

(שמונה קבצים, קובץ ח, סע' עט, כרך ג, עמ' רסו-רסז)

כמה אַמללה היא הריאליות, בשעה שהיא מתגדרת בעצמה, ורוצה להנתק לגמרי מההארה הרוחנית הנפשית. כשם שהיא מאירה את ההכרה בדברים הסובבים והממלאים את חוג הרגשותינו, כך היא מחשיכה את העולם כשהיא חפצה להיות השלטת בכל. המתאדק בריאליות, מוכרח הוא להיות טובע והולך בה... העסקנים הריאליים, כשהם נתונים לאיזה אידיאל המעסיק אותם, הם נתונים במצב של ניגוד עצמי עצום מאד. מתוך ההשקפה הריאלית אין מקום למסירה לשום אידיאל, כי כל אידיאל, ענינו המענין והמושך את הלב הוא מצד כחו המוסרי, שהוא בעצמו ערך רוחני נשמת, שאין הריאליות כוללתו... המגמה הנצחית החיה בקרבנו, תכריחנו בשביל כך להיות חושקים אל התוכן האידיאלי, ולא תתן לנו מנוחה בריאליות מוגבלת ויבשה.

(שם, קובץ א, סע' ריח, כרך א, עמ' פה)

במאמרו "לצניעות ולטהרה בישראל" (עמ' רעו) כתב רבינו שהקדושה "מתגלית היא ב'נשיאת ראש וזקיפת קומה".

דברים אלו לקוחים מדברי בעל "אור החיים" הקדוש. בראש פרשת כי תשא כתוב (שמות ל', יב): "כי תשא את ראש בני ישראל..." וכתב על כך בעל "אור החיים" הקדוש: "... ובחינת הקדושה היא נשיאת ראש..."

וכך בראש פרשת ניצבים (דברים כ"ט, ט): "אתם נצבים היום לְפָנֵי ד' אֱלֹהֵיכֶם..." וביאר בעל "אור החיים" הקדוש: "... לפי שכל שהוא מרוחק מהקדושה קומתו נמוכה וראשו שפלה, לזה אמר כי להיותם לפני ד' נצבו ונשאו ראשם".

עוד ציין רבינו בהקשר זה (ראה אור לנתיבתי, עמ' שסד) את דברי תיקוני הזוהר, תיקונא חמישאה וביאור הגר"א שם. ונראה שכוונת רבינו לדברים הבאים:

"... ורזא דמלה (בראשית ל"ז, ז) 'והנה אנחנו מאלמים וגו' והנה קמה אלומתי וגם נצבה' דא א' בחל"ם דאיהו לעילא מכל נקודין בקומה זקוף... ", וביאר הגר"א: "בקומה זקוף: בקומה הוא 'קמה', זקוף הוא 'נצבה'".

ד. "... ונאה מקיים" - מהנהגות רבינו

אחת הדמויות עליהן דיבר רבינו בשיעוריו, היה רבי יהודה הנשיא, מחבר המשנה. וכך אמר רבינו:

... רבי יוסי היה אדם עצום, נורא, מגדולי התנאים מלפני רבי. רבי יהודה הנשיא, רבינו הקדוש, הוא אחרון התנאים, מסדר המשנה. לאדם זה היו שלושה שמות, מלבד שמו הפרטי רבי יהודה. א. רבי יהודה הנשיא. כנשיא היו לו לפעמים מפגשים עם גויים, כגון אנטונינוס, שנחשב גוי לא רשע, ורבי יהודה הנשיא ישב אִתּוּ במסיבה מתוך יחסי כבוד. רבי יהודה הנשיא תפס מקום מכובד מאוד, ובודאי היה גם לבוש בצורה מכובדת.

ב. לרבי המכובד הזה היה עוד שם: סתם "רבי". כמו שיש חסידים של "רבי", הוא היה רבי, הרבי של כל ישראל.

ג. שם שלישי לרבי הזה: רבינו הקדוש. זהו תואר מיוחד שלא העיזו לתת לאף אחד. ולמה שם זה? הרי הוא לא התבדל, אלא מצוי בין הבריות, מופיע ביניהם בצורה מכובדת, נפגש עם אנשים ומנהיגים. אומרים חז"ל (שבת ק"ח ב) שמעולם לא ראוהו ששלשל את ידו לחלק התחתון של גופו. מעל בגדיו היתה חגורה, אבנט, ו"לא הכניס ידו תחת אבנטו" – היה תמיד עם ידיים למעלה, "שאו ידְכֶם קדש" (תהילים קל"ד, ב). אדם זה המעורב עם הבריות, הנשיא המופיע במפגשים, אצלו הכל היה בקדושה.

רבינו הקדוש היה אחרון התנאים, וסידר לנו את התורה שבעל-פה, את המשנה, 'משנה - אותיות נשמה', נשמה של קודש. הרבי הזה, רבינו הקדוש, לא היה רק 'מחבר' ספר קדוש, אלא היה ראש ישיבה גדול, ראש ישיבה גדולה מאוד של מאות ואלפי תלמידים.

רבינו יהודה הנשיא נקרא "רבינו הקדוש", כי לא שלשל ידיו מתחת לאבנטו, וכן נהג רבינו, ומעולם לא הכניס ידיו בכיס מכנסיו אלא תמיד החזיק ידיו למעלה. [רבי יהודה הנשיא היה חותם המשנה, ואנו מוצאים אצלו שלושה שמות, ולא בחינם: א. רבי יהודה הנשיא, על שם תפקידו הגדול; ב. רבי, על שם

היותו ראש הישיבה, הגדול בתורה, הוא נקרא סתם 'רבי'; ג. רבינו הקדוש, על שם קדושתו האלוהית המיוחדת. אלו שלוש דרגות, שלוש הופעות” (שיחת רבינו, שבועות, מועדים, ב, עמ' 334)

רבינו הרצי”ה היה מתפלל בעל פה, או מתוך סידור, שהוציא מכיס פנימי בחלק העליון של מעילו, ודווקא בחלק העליון, ונזהר מאוד מלהחזיק דברי קודש בכיסים התחתונים.

רבינו הרצי”ה חיפש הערות שכתב על ”אורות התורה”. אמר לו תלמיד: אולי בכיס. השיב: איני חשוד על כך (כלומר לשים דבר מתחת לחגורתו, כדוגמת רבינו הקדוש שלא הושיט ידו מתחת לחגורתו).

רבינו הרצי”ה היה מלמד שיעורים, פעמים שמתחילת השיעור ועד סופו לא נשען על משענת הכסא. הרבה פעמים רבות הוא דיבר על רבי הקדוש מחבר המשנה, שקדושתו המיוחדת התבטאה בכך שמעולם לא ירדו ידיו מתחת לאבנטו. מי שהתבונן היטב ראה שרבינו הרצי”ה במשך כל השיעורים, כל הסעודות, כל השיחות שדיבר עם אנשים, תמיד היו ידיו על השולחן, ולא ירדו אל ברכיו או כיסיו מהשולחן!

הרב יהושע וייסינגר

רבינו וארגוני המחותרת

מאמר זיכרון ליעקב רוזנברג הי"ד תלמיד הישיבה ולוחם הלח"י

לרפואת א"מ

גדעון בן ציפורה שיחי'

א. הקדמה

תקופת המחותרות וקום המדינה הינה סמל ותשתית לקיומנו בארץ כיום. בחורים רבים וטובים התגייסו למטרת המאבק על תחייתנו הלאומית, חלקם נפלו בלחימה זו וישנם לוחמים שאף את שמם איננו יודעים. יעקב רוזנברג, או 'יואב' כפי שכונה על ידי חבריו בלח"י, היה אחד מדמויות המופת אשר השכילה לשלב בין ספרא וסייפא בצורה מופתית ומיוחדת, כל זה בעידוד ובהמרצת מורו- רבינו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, ומו"ר הרב שלום-נתן רענן זצ"ל.

מאמר זה נכתב כבקשתו וכצוואתו של רבינו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל למשפחה, אשר ביקש לתת יד ושם לזיכרון אחד מתלמידיו הקרובים תלמיד חכם ומוסמך להוראה - לוחם הלח"י, שנהרג במלחמת השחרור על קידוש השם¹.

אחלק מאמר זה לשלוש חלקים, חלק ראשון בו אסקור בקצרה את תולדות חייו הקצרים והמופלאים של יעקב רוזנברג הי"ד כפי שסופר ע"י המשפחה וספרי ההיסטוריה. בחלקו השני, נבחן את הקשר המיוחד של רבינו ורוזנברג ונעיין בדברי הספדו של רבינו על יעקב מתוך כתב יד. מתוך העיסוק בדמות הפרטית נבחן ונתבונן ביחסו הכללי של רבינו לפעילי המחותרות, נושא שלא נחקר בצרה שלמה עד עתה.

ב. יעקב רוזנברג הי"ד

יעקב נולד בה' כסלו ה'תרפ"ו (1925) בגרמניה כבן יחיד להורים שומרי דת ואוהבי ארץ ישראל, אשר כספו לעלות אליה בכל מאודם. ברבות השנים, בשנת תרצ"ו (1936) רצון זה התגשם והם עלו לארץ והשתקעו בתל אביב. יעקב החל ללמוד בבית-הספר 'תחכמוני', משם עבר לבית-ספר שהקימה 'ההסתדרות החרדית', ובכל מקום נתגלה בהתמדתו שהייתה למופת, בבקיאותו ובתפיסתו

1 עפ"י דבריו משפחתו וכעדות לכך המכתבים הרבים שכתב רבינו בעניין, ויובאו להלן.

המהירה. יעקב התמסר לפעילות בתנועת-הנוער הדתית-לאומית 'ברית-החשמונאים' (ארגון דתי רויזניסטי) וגילה כושר ארגוני רב לצד המימד התורני שהיה משרה בקרב חבריו. בהגיעו לבגרות עלה לירושלים ללמוד בישיבת 'חברון', בניגוד לרצון הוריו אשר רצו שימשיך את לימודיו בגימנסיה. יעקב עלה והתעלה בלימודיו ועם השנים הכל הכירוהו כתלמיד-חכם, עילוי ואיש-אמת. באותה תקופה התכונן לבחינות-כניסה לאוניברסיטה העברית ללימודים כלליים². לימודים אלו מנעו ממנו את המשך לימודיו בישיבת חברון, ועל כן עבר לישיבת 'מרכז הרב' (לקמן 'הישיבה') שם למד רוב שעות היום. יעקב היה מסיים את סדר יומו בשעות מוקדמות, ומשכים קום לפנות בוקר ללימודיו האקדמאים³. במהלך שנות לימודיו בישיבת 'מרכז הרב', עוד בהיותו בן 19 שנים בלבד, הוסמך להוראה ולרבנות על ידי מו"ר הרב שלום נתן רענן זצ"ל⁴.

במהלך שיחה עם הרב שאר ישוב כהן שליט"א רבה הראשי של חיפה, הוא סיפר במפתיע שאינו מכיר את "יעקב רוזנברג" אלא את "הרב יעקב רוזנברג" שהיה ידיד נפשו באמת, הם למדו בחברותא במשך שנים, ויחדיו התכוננו לסמיכה. "ת"ח יותר ממני", כך העיד, "יחדיו התכוננו לסמיכה, למדנו יחד לסמיכה יו"ד, עסקנו בסוגיות חולין וכו' כל זה מעבר ללימודים הסדירים בישיבה שם למדנו נדרים נזיר וכו' כסדר הרגיל. היה שיעור מיוחד בישיבה באישורו של הרצי"ה כהכנה לסמיכה. היה מתוכנן שנקבל את הסמיכה מהרב הראשי, הרב הרצוג זצ"ל, אני קיבלתי אחרי שחזרתי מהשבי אך הרב יעקב לא קיבל".

בתקופה טרום קום המדינה, הצטרף ר' יעקב כרבים מתלמידי הישיבה אל לוחמי המחותרת ואל הלח"י בפרט, והיה פעיל בשורותיה. בליל ה-17.9.1947

2 לימודיו היו בתחומי הפילוסופיה הכללית והעברית, קבלה והיסטוריה ואף מאד חפץ היה ללמוד משפטים בהיותו בקי במשפט עברי. בשיעורים של הרב הנזיר זצ"ל היה מתבלט מאוד בשאלותיו ומוחו החריף. היה מתייחס בעיקר לעניינים פילוסופים רבים (קאנט וכו') כנראה מהשפעות לימודיו הכללים באוניברסיטה כך סיפר הרב שאר ישוב שליט"א.

3 כך סיפרה אחותו, ציפורת כהן- רז ז"ל.

4 עיין נספח א'. וכך כתוב שם: ב"ה, ירושלים עיקות"ו ט' אלול תש"ז. האי צורבא דרבנן דנביט, יקירנו תלמיד ישיבתנו הק' ה"ה יעקב רוזנברג נ"י מעו"ח תל אביב ת"ו התעסק בזמן האחרון ורכש לו בידיעה תורה דיליה היא עניני הלכות או"ה במקורם ובפסקם, הנהו צעיר ממולח בלמודים, ובשקידה עצומה נוסף על כשרונותיו הנעלים הן בהבנה והן בחריפות מצא מידה גדושה בידיעת תוה"ק גפ"א או"א והבנתם. בלב נעוריו שלהבת עזה לאהבת ד' ויראתו אהבת ישראל ו.. תקומתם, כל מן דין תפארתו על מקום גידולו ויפאר את בית ישראל בע"ה. כשחפץ ה' בידו יצלח להמשיך שקידת תוה"ק הבנתה והאדרתה, יבורכו כל מאשריו ויתענגו על טיבו וטובו, כנה"י ונפש הכו"ח למען כבוד התורה והוגיה, שלום נתן רענן.

תוך כדי לימודיו בחדרו בישיבה בסוגיות "איסור והיתר" בשו"ע חלק 'יורה דעה' בנגינה נעימה ומפלאה כדרכו, הוא נתפס על ידי הבריטים⁵. בשעת החיפוש נמצאו בכליו כרוזים של המחתרת והוא נדון לשנתיים מאסר. תחילה ריצה את עונשו בלטרון, לאחר-מכן בבית-הסוהר בירושלים, ולבסוף הועבר לעתלית. בתקופת מאסרו היה אחראי לענייני הדת והתפילה, לצד שיעורי העשרה ליתר האסירים במקצועות השונים שידע. על אף מעצרו ושהותו בתנאים קשים המשיך את עבודתו המחתרית, בחופרו מנהרות לבריחה בעתלית.

בתקופה שבין החלטת חבר האומות המאוחדות, הידועה בשם "כ"ט בנובמבר", לבין יום הכרזת המדינה, ה' באייר תש"ח, הרוחות סערו בישיבה סביב שאלת הגיוס לצבא או המשך הלימודים בישיבה. רבינו הרצל"ה נקט עמדה ברורה של חובת הגיוס למלחמת מצווה, בטענו כי חיוב ההתגייסות להגנה על עם ישראל מבוסס על חיוב הצלת נפשות ומצוות כיבוש ארץ ישראל המהווה מצווה לדורות, ואף פירסם כרזות בנושא⁶. ומאיך מו"ר הרב יעקב משה חרל"פ זצ"ל נקט שעל בחורי הישיבה להישאר ולעסוק בתורתם. רבים מתלמידי הישיבה התגייסו כמצוות רבם, הרב צבי יהודה, למלחמות התקומה של מדינתנו מדינת ישראל.

גם יעקב רוזנברג התגייס למאמץ המלחמתי. על אף שעברו רק יומיים מעת שחרורו מהכלא הבריטי בעתלית בניסן תש"ח, ולמרות שהיה בן יחיד שלא חייב להילחם⁷, נקרא לפקד על קבוצת לוחמים לקראת מלחמת השחרור. יעקב יצא לקרב ושירת בחטיבה 8. מהקרב הזה לא שב. הוא נפל בד' סיוון תש"ח מכדור שפגע ברקתו, בעת לחימתו בכפר ענאה, ונקבר בבית הקברות בנחלת יצחק. משפחתו סיפרה שבימים בהם היה נתון במעצר, ואף בימים טרום המלחמה בעת שהותו בצה"ל, היו מעבירים אליו משלוחי מזון ומכתבים ואף הוא היה כותב אליהם חזרה מכתבים שחלקם אף נשמר כפי שנראה לקמן.

"בעת המלחמה יצאתי לשבי הירדני מהרובע היהודי", ממשיך הרב שאר ישוב שליט"א בסיפורו, "מאז לא שמעתי ממנו ולא פגשתיו, הרב יעקב היה בתחילה בברית החשמונאים והיה צריך להיות עימי בישיבה הלוחמת הראשונה שהקמנו ברובע. יעקב היה אמור להקימה עימי (עוד לפני ישיבות ההסדר), אך מכיוון

5 על פי עדי ראייה ששהו במקום.

6 כדוגמא לכך כותב רבינו: "גבורת ההעפלה של העלייה לארץ ישראל ובשכלול הצבא הישראלי לכל גווניו, המגלות יחד את רוממות ימין ה' המחזיר שכינתו ציונה" (למצוות הארץ' בתוך: לנתיבות ישראל עמ' קיח-קכז. תשובה זו התפרסמה כחוברת עצמאית בחודש אייר תש"ח).

7 על פי ארכיון אתר 'בית יד לבנים'.

שלא הצליח להיכנס לרובע היהודי הלך ונלחם בפ"ת ויהוד, ושם נהרג. בתחילה היה בלח"י, אח"כ בהגנה בגדוד מוריה, ובהמשך נהרג ביהוד. כשחזרתי מהשבי שמעתי שנהרג, בכיתי והצטערתי רבות".

"הרב יעקב היה תלמיד חכם אמיתי, הרבה יותר ממני, מלא ביראת שמים, עדין וצנוע אך מלא עוז דקדושה. הוא היה איש לאומי, כל ישותו הייתה לאומיות, לוחם בעל עוז ואמיץ כוח, לא ירא, אשר הלך בראש כל משימה. יהי זכרו ברוך".

לאחר נפילתו ביקש רבינו הרב צבי יהודה, ולאחר מכן עמד על כך מרן ראש הישיבה הרב אברהם כהנא שפירא זצ"ל לכתוב ספר זיכרון ליעקב רוזנברג, ספר שינציח את אישיותו המופלאה ואת סיפור נפילתו.⁸

ג. הקשר בין רבינו הרב צבי יהודה ויעקב רוזנברג הי"ד

הקשר המיוחד בין רבינו הרצ"ה לתלמידיו הינו מן המפורסמות, ואף במקרה הנוכחי, הקשר החם והאמיץ שהיה בין רבינו ליעקב רוזנברג היה מיוחד ביותר. כבר בימי לימודו בישיבה קשר יעקב קשר מיוחד עם רבו, קשר שהתבטא בלימוד משותף יום יומי, ואף התייעצויות כל אימת שעמד מול צומת דרכים, כשאלת ההצטרפות למחתרת, ואף בשאלת הגיוס לצה"ל אחרי שהשתחרר מהכלא. גם בעת שבתו בכלא הבריטי, התכתב רוזנברג עם רבו ושיתפו בקשייו והתלבטויותיו וקיבל בחזרה מרבינו כוחות ודברי חיזוק לאמיתת דרכו. כך כותב הרב צבי יהודה במכתב אחד מיני רבים המודפס לראשונה מכת"י⁹ (ההדגשות אינם במקור י.ו.):

ב"ה, כ"ח תשרי תש"ח

ר' יעקב יקירי מאד,

שלמא וברכת ד' עליך.

אבקשך מאד תסלח נא כי מתוך טרדה מרובה בהמשך עבודת הקודש העמוסה עלי נתעכבתי עד הנה מכתוב אליך במצב מעצרך המשונה הזה. הלא תבין ותדע כי מעת שנודע לי המעשה המוטעה והמכאיב של מאסרך לא נחתי ולא שקטתי מדאוג לשלומך ומחפש את הדרך הנכונה לביוררה של אמתת צדקתך וישרתך ושל הטעות הגמורה שבמעשה

8 בפרק זה נעזרנו ב'אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו' כרך ה', נכתב ע"י דוד תדהר.
9 עיין נספח ב'. מכתב זה כיתר המכתבים והמסמכים הקשורים ליעקב רוזנברג, התקבלו מאחותו, ציפורת כהן רז ז"ל, במטרה לפרסמם כהוראת רבינו זצ"ל, והיא עמלה ודאגה לכך רבות. לצערנו, לפני כתיבת מאמר זה, היא נפטרה לבית עולמה, יהי זכרה ברוך.

זה. במשך השבועות האלה הלא ניכר היה אצלנו חסרונה של הופעתך החשובה גם בסדר התפילה של ישיבתנו המרכזית הקדושה וגם בסדר הלימודים שלה, והנה עתה עם תחלת זמן-הלימודים החדש אנו עומדים להמשיך את שיעורנו המיוחד בספרו הקדוש של מרן אאמו"ר הרב זצ"ל מ"עולת ראיה", - בודאי לא ירבו הימים ותשוב ותתפוס בזה את מקומך המצוין לנעימות כולנו, בע"ה.

כי כל מעשה מאסרך זה אינו אלא טעות מעיקרו, - הלא ברור וודאי היה זה לנו מתחילה, גם לפני קבלת מכתבך היקר וכל הבירורים המפורטים המעשיים, - לפי ידיעתנו והכרתנו באמת את כל גודל שקידתך בתורה ומסירותך השלמה אליה בטהרות רוחך היקרה, איך שהיא תופסת את כל זמנך וכל מהותך, באין שום מציאות לטיפול בדברים אחרים שהם חוץ ממנה. אך כמובן לפי תסבוכת המצב הכללי של הימים האלה יש אפשרות למקרי טעות כאלה אפילו ביחס לאדם נעלה שכמוך. מד' מצעדי גבר, ואם נזדמן לך, מתוך טעות מצערת ומכאיבה זו של מי – שהוא שגרמה לך להרגיש במצבך האישי משהו מסבלו וממעצרו של עם ישראל כולו, להשפיע מתורתך ויראתך וכל שאר-רוחך ושפע בית מדרשנו, הלא תקבל את זה באהבה ובנעם כראוי לך, חזק והתעודד במשגב שם-קדשו של אלהי- (...) וכל אור תורתו וישועתו כולה, להכיר כולם את אמתת כל ישרתך, ובתשובה לדברי כתבי זה נשוב בימים הקרובים בעז"ה להתעלס אתך באהבים באותם דברי-הקודש הרוחניים הרוממים שהיינו רגילים לעסוק בהם, "ואשתעשע במצותיך" ו"תורתך שעשועי".

ידיך מוקירך מצפה שלומך ונעמך
צביהודה כהן קוק

ממכתב זה עולת כמה נקודות חשובות, שעולות גם ממכתבים אחרים שנשלחו ביניהם. ראשית הרצי"ה מציין את הדאגה וחוסר השקט שבקרבנו כל עת היות רוזנברג כלוא והרצון העז לעזור ולשחררו מכלאו. יתר על כן, הוא מציין את החיסרון המורגש בין כתלי הישיבה בעת התפילות, השיעורים והלימוד.

עיקרו של המכתב טובב סביב הרצון להעניק כוחות ועוצמות ליעקב בעת שיבתו בכלא, באומרו שכאבו וצערו הפרטיים מקורם מתלאות הזמן והשעה הלאומית. הרצי"ה מעמיק יותר ואומר שדווקא רוזנברג שהינו בעל רוח טהורה, הוא זה שיכול לקבל את הייסורים האלו באהבה ובנועם, וזוהי הדרך האמיתית להתמודד עימם. את מכתבו הוא חותם בצפייה עזה למפגש מחודש ללימוד ונועם.

לצערנו, צפייה זו לא זכתה להתממש, ויעקב נהרג על קידוש השם בד' סיון תש"ח. ידיעה זו התקבלה בכאב וצער אצל משפחתו ואצל ראשי הישיבה ותלמידיה. רבינו הרב צבי יהודה שהיה בקשר רציף עימו נשא עליו דברי הספד מרים, ולאחר מכן אף כתבם בקצרה כדברי זיכרון למשפחה, וכך כתב¹⁰:

- א. בישיבה, מלבד קביעותו בלימודים במסגרת "הכללית"¹¹, השתתף בקביעות בשיעור המיוחד של "עולת הראיה". כאן התבלט ברצינות ובהתרכזות מעמקת, כמו בפעילות רוחנית עירנית ע"י הערותיו המחכימות ומוסיפות בירור.
- ב. שלמותו הדתית, שהיתה מבוססת ביראת-שמים פנימית, טהורה ומחודרת, מוארת בבירורי דעות והשקפות ומושרשת במסירות-נפשית תקיפה ושקטה, - מכרת היתה גם בזהירות המצוות וביחוד בנעימות התפילה.
- ג. לפי כל אפיו וכיוונו הרי היה נטול ורחוק לגמרי מכל תכנית מעשית של שימוש בתפקיד של רבנות בפועל. מתוך-כך התאמצותו בלימודים בתקופת זמנו האחרונה במקצוע זה דוקא, עד לקבלתו את תעודת -הסמיכה הרבנית בהצטינות מרובה מאת אחד הגדולים שבדור¹², לא היתה אלא ההגשמה של השאיפה האידיאלית לשכלול המעלה של קנין תורה.
- ד. שקידת קביעותו התורנית הזאת קבלה הפסקות מפעם לפעם אך ע"י התמסרותו למלחמת חרות ישראל, מתוך החלטיות הכרה וכנות אמונים של עבודת -קודש, שחייבנו לצאת לעזרת ד' בגיבורים.
- ה. הסתגרותו הרוחנית הלימודית, שכאילו הוסיפה לה, לפי תנאי המצב ששררו אז, הצטמצמות פנימית ע"י פעילותו המעשית בנטייתו המדינית, מתובלת היתה אעפ"כ בסבר -פנים- יפות ובהארה של טוב לבב כלפי חברים. עם זה בא לו לידי ביטוי גם עוז מוסרי בתביעה והוכחה של דרישת צדק ויושר.
- ו. גם כשהופתע בחדרו באשמורת הבוקר למאסר ע"י הבולשת הבריטית, נלקח מתוך למודו בספר "יורה דעה" הגדול, שנמצא שם פתוח אח"כ.
- ז. במשך הזמן של שבתו במאסר, כשלא היתה לו האפשרות למלוא הסדר הלימודי של הישיבה ולקיום חובת עבודתו מצד הרגש הלאומי בכוון המדיני, הוסיף ושקד בדברי תורה ובפתוח המחשבה הישראלית

10 עיין נספח ג'.

11 המסגרת 'הכללית' הינה סדר הלימודים הרציף היום-יומי שקיים בישיבה.

12 הרב שלום נתן רענון, עיין לעיל הע' 4.

ושכלול הבעתו אותה. השתדל להשפיע חזק יהדות ובסוסה על שאר החברים שהיו נמצאים שם אתו. החברים החפשים – בדת היו מרושמים מטהר אישיותו, בתקף מוסריותו ודתיותו ובגבוש התכן הרוחני המוצק שהתגלה בו.

ח. אחרי השתחררותו, כשנקרא לפיקוד כתה צבאית במערכת החזית, לא שעה לעיכוב המעצורים, הזדרז לקיום המצוה הרוממה לשחרורה של ארץ-חיינו האלהית, ועלה במעלות קדושים¹³.

בנקודות אלו משרטט הרצי"ה בצורה מיטיבית את דמותו של יעקב הי"ד, בהשוואה להספד אשר נשא על דוד רזיאל הי"ד תלמיד הישיבה – מפקד האצ"ל שנהרג בפעולה בעיראק, יש לציין שכאן רבינו משרטט את מכלול אישיותו, בצדדים שונים בחייו, ואילו בהספד על רזיאל, כפי שיובא בהמשך, רבינו עומד על הנקודה המרכזית באישיותו ועליו מרחיב. ניתן לומר שרזיאל, שהיה דמות מופת המוכרת בציבוריות הישראלית די היה לדבר על הנקודה העיקרית, ועליו לבכות. ואילו על רוזנברג, שלא היה מוכר, ודומה לכאורה כ'עוד חייל אלמוני' יש מקום להדגיש כמה וכמה נקודות המאפיינות אותו ויוצרות אותו כמשהו מיוחד.

ברבות השנים, לאחר תום ימי האבל על יעקב רוזנברג, פנה הרצי"ה למשפחתו של יעקב בבקשה ורצון לכתוב חוברת לזכרו. רצונו העז של רבינו להוציא חוברת מעין זו משתקף מתוך המכתבים הרבים ששלח לזרז את המשפחה ואת יתר הנוגעים בדבר לעשות כן¹⁴. רבינו ראה חשיבות בזיכרון של הנופלים, וביחוד של אלו ששילבו בין תורה ללחימה, ונפלו על קידוש השם. יש לציין שמרן ראש הישיבה הגר"א שפירא זצ"ל המשיך את הקשר החם עם המשפחה ועודד והמריץ אותם לכתוב דברי זיכרון לזכרו של יעקב הי"ד.

וכך כותב רבינו במכתבו הראשון למשפחה¹⁵:

ב"ה כ"ד מרחשון תשי"ג
שלום לך וכ"ט,

אחרי הסתדר חוברות-זכרון לשאר החברים הלוחמים שהיו כאן יחד אתו, נתעוררתי כי אולי וראוי כי נתאושש סוף-סוף למלא את חובתנו זו כ"כ ביחס ליעקב אחיך חמודינו ז"ל הי"ד. אולי יתכן כי ניפגש לבירור

13 כאן השתמש רבינו במושג 'קדושים' בעקבות אביו מרן הרא"ה קוק זצ"ל במאמר 'על במותינו חללים', מאמרי הראיה ח"א.

14 עיין נספח ד'. (חלק מהמכתבים הובאו כאן, וחלקם כנספחים, עיין נספח 3ד)
15 נספח ד1.

ותיכון, מבחינה ספרותית ומעשית. אם כן – אחכה לידיעה מוקדמת על הזמן המתאים.
בכל יקר ובברכת האור המתחדש על ציון וירושלים וכל מקראיהן
(-)

וכך כותב במכתב אחר¹⁶:

ב"ה, עיקר"ת ירושת"ו, כ"ז שבט תשי"ג
לכבוד מרת ציפורה רז, ברכה מרובה ממרום משגבתו. ותודה רבה על יקרת מכתבך וכל תכנו.
לענין הנדון, למלוא חיובנו, האישי והכללי, לר' יעקב חמודנו, זי"ע ועכ"י, עלה בידי לעורר את ידידנו מר ברוך דובדבני, שקיבל עליו והודיעני שהתחיל לארגן את החומר הספרותי, וכדבריו מוכן סכום מסוים לתקציב ההדפסה.
עם זה אחכה לקבל את החומר אשר ברשותך, ואת הרשימה והכתבות של מועמדים מתאימים להשתתף בכתיבה ובאפשרות ההדפסה.
בכפלי ברכות למהלך השתלמותך (אם אמנם לא פרטת לי כיוונה)
בכל יקר ובצפיית האור המתחדש על ציון וירושלים וכל מקראיהן.
(-)

לצערנו, לא זכה רבינו ולא זכתה המשפחה להוציא חוברת זיכרון ע"ש יעקב רוזנברג, ועתה, זוכים אנו במאמר אחד, לעמוד על דמותו המופלאה ולפרסמה ברבים, כפי בקשתו ורצונו של רבינו.

ד. הרב צבי יהודה וארגוני המחתרת

מתוך העיסוק בדמות הפרטית של יעקב רוזנברג, ננסה לעמוד על דעת רבינו ועמדתו לארגוני המחתרת. דבר זה קשה שבעתיים כיון שלא נשארו רבים שיודעים לספר אודות פרט חשוב זה.
בבואנו לעסוק בתחום נרחב זה, אני נזכר מיד בשאלה ששאלו את רבינו¹⁷:
"האם לרב היו קשרים עם האצ"ל והלח"י? רבינו ענה: "היסטוריה, מאי נפקא מינה?" השיבו לו תלמידיו, תורה היא וללמוד אנו צריכים, נענה רבינו ואמר, "אכן תורה היא...".

16 נספח ד2.

17 קורות רבינו, עיטורי כהנים, אדר תשנ"ז, גיליון 146, עמ' 46.

פרק זה מהווה עבורנו את עיקרו של המאמר, בו נסקור בהרחבה את הקשר בין רבינו למחתרות הלח"י, האצ"ל וההגנה. ננסה לשרטט את מהלכי הדברים מתוך עדויות בכתב ובע"פ כפי ששמענו מזקני הציבור שחיו באותה התקופה. ראשית נבחן את היחס של רבינו לאצ"ל וללח"י למול ההגנה, כתנועה וכפרטים, תוך ציון הגישות השונות במחנה הדתי. לאחר מכן נציג את פעולותיו המעשיות של רבינו במערכה הנ"ל.

1. יחסו לארגוני המחתרת הלח"י, האצ"ל וההגנה

הבסיס להשקפת עולמו של רבינו ביחס לארגוני המחתרת הינו בהתייחסות לאנגלים כאויבים שיש לסלקם מארץ אבותינו¹⁸. דבר זה אמר רבינו פעמים רבות (עפ"י עדויות תלמידיו), ואף כתב זאת בכתובים, מכתב אחד כזה הגיע אלינו מכת"ק, המתפרסם פה לראשונה, וזה לשונו (ההדגשות אינן במקור י.ו.)¹⁹:
לפי חשיבותה המיוחדת של השעה הזאת הנני מרשה לי להטרידו בדברי אלה, שאני רואה כעת בשובי מאסיפת פתיחת הכינוס צ"ך להעירם ולהזכירם למעכ"ת, ואתו לכל תמימי דענו המשתתפים בו... גם ביחס לרשעות הממשלה והתאבקותנו אתה, צריך היה להיות פחות מובלט הצד השלילי והמלחמתי כלפיה, ויותר מובלט הצד החיובי של תוקף עמדתנו הקדושה והמוחלטת שלא תשונה, מתוך החיוביות השלמה, של ייעודנו האלהי וקשר חיינו למקומנו, מקום קיומנו עילוינו והצללתנו, ואך מתוכה תובלט שליליותנו הגמורה ומלחמתנו האמיצה נגד רשע הגויים, תעלה ותרומם מאליה ובה נשכיל ונצליח בשם ד'.

על גבי יסוד זה, מעידים תלמידיו שדעתו של הרצ"ה תאמה יותר ללח"י ולאצ"ל, מאשר להגנה²⁰. דבר זה התבטא בכך שרבים מתלמידי הישיבה היו חברים בתנועות הלח"י והאצ"ל, דבר זה היה בהסכמתו של רבינו והתבצע למרות שרבינו סבר ששיבה הינה מקום שרק לומדים בו תורה, ואין לה שום

18 מספרת הרבנית יוכבד הוטנר ז"ל כי בתקופת הספר הלבן ועולי הגרדום פירסם רבינו מספר מאמרים חריפים בעיתונות נגד הבריטים עד שהיה חשש למאסרו (מופיע בקורות רבינו, עיטורי כהנים, אדר תשנ"ח גיליון 72). המאמר היותר תקיף בו כתב רבינו דעת תורה אמיתית, ללא התחשבות בשלטון הבריטי הכובש והתנהגותו כלפי המחתרות, נתעכב מפרסום ב'הצופה' מפני אימת הצנזורה הבריטית, ונדפס בחוברת 'למצות הארץ' באייר תש"ח וכן ב'לנתיבות ישראל' פד-פ.

19 עיין נספח ה' המכתב המלא. התודה והברכה לרב יוסף בדיחי ולנאמנו ר' חזקי פוקס, על שהואילו למסור לידי מכתב זה.

20 כך שמעתי מהרב שאר ישוב כהן, הרב חיים שטיינר, הרב אביהו שוורץ, הרב יוסף בדיחי והרב זאב סולטנוביץ, וכן מציין גם יצחק אלידר בעיטורי כהנים, חשוון תשנ"ג, עמ' 93.

קשר לתנועה כזו או אחרת.²¹ יחד עם זה רבינו עודד את תלמידיו, בצורה פרטנית, להצטרף לפעילויות ולמעשים אקטיביים מתוך שליחות לאהבת העם והארץ כפי שחינכם.²²

על אף נטייתו הברורה של רבינו לתנועות ה"ל, חובה לציין שרבינו לא היה בקשר רשמי ופורמאלי עם שום תנועה, לא עם האצ"ל ואף לא עם הלח"י. התנועות נוהלו ע"י צעירים, ורבינו שהיה מבוגר בגילו לכך, לא נטל חלק בפעילויות האקטיביות שלהם, כך ציין ההיסטוריון פרופ' יהודה לפידות²³, שאף היה חבר באצ"ל. התנועה, הוסיף לפידות, לא שמעה ולא הייתה קשורה לאנשי רוח דתיים כלל, המוביל והמנהיג האידיאולוגי היחיד שלה, היה זאב ז'בוטינסקי ז"ל. אמנם, לפידות ציין שקשרים בלתי פורמלים או לחילופין קשר אישי עם חברי התנועות כאנשים פרטיים ובודדים בעצה והכוונה, מסתבר שהיה, ובזה נדון מיד.

דבר זה עולה אף מתוך דבריו של חיים קוברסקי²⁴, תלמיד ישיבת תורת ירושלים (שקדמה לישיבה לצעירים), וחבר במחתרת, בראיון שנתן למוזיאון בית הרב²⁵:

"אני לא יכול להצביע על קשר ממשי יום-יומי בין ישיבת "מרכז-הרב" לבין תנועת "ברית-החשמונאים" והמחתרות בכלל. כי הישיבה באותם ימים לא מילאה תפקיד מרכזי, היא היתה קטנה. מדובר משנת 1939 עד הקמת המדינה... הרב צבי יהודה כמעט ולא מילא אצלנו כל תפקיד. לכל היותר, לפעמים היינו מזדמנים לביתו כדי ללמוד דבר קונקרטי, כמו אורות התשובה, או משהו מסוג זה או להתייעצות. אבל הוא מעולם לא היה מקובל עלינו כאיזה דמות מנהיגה לגבינו".

בנוגע ליחס הכמותי שבין לוחמי האצ"ל ואנשי ההגנה שלמדו בישיבה, נדמה שרובם היו באצ"ל, וכך מספר הרב שמואל אריכא, תלמיד הישיבה- לוחם

21 דבר זה עולה מתוך דבריו של הרב שמואל אריכא, תלמיד הישיבה ולוחם האצ"ל, בראיון שנתן לבית הרב, ירושלים. "שאלה: איך בישיבה, הגיבו משהו על זה שבחורים מתגייסים? תשובה: הם העלימו עין, וכנראה תמכו לא באופן רשמי".

22 עפ"י דברי הרב שמחה ירושלמי, מתוך עיטורי כהנים, קורות רבינו, תמוז תשמ"ט, גיליון 52. 23 פרופ' יהודה לפידות, האוניברסיטה העברית, ירושלים, חיבר ספרים רבים בנושא זה, ביניהם: בלהב המרד 'מערכות האצ"ל בירושלים', פרקים בתולדות האצ"ל.

24 חיים קוברסקי (1923-1997), כיהן כמנהל המחלקה לחינוך ותרבות בעיריית ירושלים, כמנכ"ל משרד הפנים וכיו"ר הדיקטוריון של "בנק מזרחי המאוחד". לאורך השנים לקח חלק בוועדות ציבוריות מרכזיות רבות. בשנת 1997 זכה באות אביר איכות השלטון.

25 הראיון נעשה ע"י מוזיאון בית הרב, המרכז התיעודי, מדור אישים, חיים קוברסקי, ירושלים, התודה והברכה להם.

האצ"ל, בראיון שערכו עימו אנשי בית הרב²⁶ וכך הוא מספר:

ש: אבל הרוב היו באצ"ל או הרוב היו בהגנה?

ת: ...היה חלק שגם הלך להגנה, כי הרב נריה²⁷ היה מפקד סניף בני עקיבא בירושלים ואני הייתי באצ"ל והוא היה בהגנה. ואז ההבדל היה גדול (לא כמו היום), בין המפא"י והאצ"ל תהום הייתה ביניהם.

ש: ואז זה היה תוך כדי תקופת הלימודים בישיבה?

ת: כן. הרב נריה בהגנה, בבנ"ע ואני הייתי באצ"ל וכן הבחורים.

ש: אבל באצ"ל היו גם כן די הרבה...

ובמה זה התבטא? ביום למדו ובלילה שמרו?

ת: לא, פתאום הם נעלמים מהישיבה, מחפשים אותם. ביום למדו, בלילה שמרו.

ש: הבחורים האחרים, איפה שמרו?

ת: סביבות ירושלים. הרי אצ"ל והגנה התחלקו ביניהם: הגנה לקחה את החלק הדרומי והאצ"ל - את החלק הצפוני. אבל ביום היינו לומדים רגיל. אח"כ הייתי עסוק כל ערב...

נראה מראיון זה, שהרוב אכן היו באצ"ל והלח"י, שככל הנראה תאמה את השקפת ראש הישיבה - הרצ"ה, אך מידע זה לא מוחלט, מכיוון שהיו רבים בהגנה, ורבים עוד יותר עברו בין הארגונים השונים בתקופות שונות.

1.1 תנועת הלח"י

רבינו היה קשור בקשר הדוק עם אנשי הלח"י (דוגמת יעקב רוזנברג, עיין לעיל), ביטוי לכך אנו מוצאים בקשר העמוק עם שני מפקדי הלח"י הרב משה סגל ומאיר מדן, אשר היו מבקרים אצלו לעיתים תכופות ומתייעצים עימו בנושאים אידיאולוגיים - רעיוניים, ואף בנושאי הלכה מובהקים ומעשיים²⁸.

דוגמאות לשאלות וקשיים שהובאו לפני רבינו, מספר ר' יצחק אלידר, תלמיד בישיבה וחבר בלח"י²⁹. ראשית הוא מציין דילמה הלכתית בשאלה האם מותר

26 הראיון התקבל מהארכיון התעודי, ראיונות אישים, בית הרב, ירושלים, באדיבותו של הרב ארי שבט.

27 הרב משה צבי נריה (מנקין) (כ"א בשבט ה'תרע"ג - י"ט בכסלו ה'תשנ"ו; 29 בינואר 1913 - 12 בדצמבר 1995). רב, מחנך ומנהיג רוחני, מייסד מרכז ישיבות בני עקיבא. מכונה "אבי דור הכיפות הסרוגות", בשל השפעתו הרבה על עיצוב פניה של החברה הדתית-לאומית, הדוגלת בשילוב של תורה, עבודה ומדינה. הוא כיהן כחבר הכנסת למשך קדנציה אחת מטעם המפד"ל, וחתן פרס ישראל על תרומה מיוחדת לחברה.

28 מופיע גם בעיטורי כהנים, חשוון תשנ"ג, גיליון 93, עמ' 40, מפי יצחק אלידר.

29 דבר זה אף מספר הרב יוסף ברמסון.

לעקוב בשבת אחרי אישים בריטים ולבצע פעולות שונות בשבת ואם בכלל. בנוסף, רבינו היה מקבל מידי חודש את ביטאון התנועה 'החזית' שכלל רעיונות אידיאולוגיים של התנועה. הרב היה קורא את החומר ועפ"י עדויות הפעילים, מאוד נהנה ממנו. פעם, כך מספר אלידר, לקח את החוברת בידו וחייבה, הכניסה בספרייתו במדור מיוחד שהיה מכוסה בוילון לבן, וכששאלו אותו מה מיוחד במדור זה ענה שכל הספרים כולם קודש "ומה שאתם מביאים לי, זה קדש קודשים" כלשונו³⁰.

אנשי הלח"י הרגישו חופשיים להגיע לרבינו בכל עת ומצאו בביתו מקום מסתור ומגן לעת הצורך. דבר זה התבטא במקרים רבים, ודוגמא לכך במעשה כפי שמספר הרב שאר ישוב כהן שליט"א³¹: "כשברח אנשל שפילמן מפקד הלח"י בירושלים, מבית הסוהר של הבריטים הוא התחבא בבית גיסי המנוח הרב גורן זצ"ל שהיה בקצה העיר, ברחוב עזה. הוטל עלי התפקיד להביא את הבורח, ולשכנעו להגיע ולהסתתר בית הרצי"ה, כיון שהבריטים שעקבו אחריו גילו את מקומו. הולכתיו דרך רחובות צדדים מקצה העיר עד עובדיה 30 כדי שלא יראוהו ולא יתפסהו. כשנכנסו לבית רבינו הוא קיבל אותו בחום ואהבה רבה, אך אנשל שהיה ללא כובע לראשו התבייש לשהות בצורה זו בבית רבינו. הרצי"ה שהרגיש בכך, אמר לו, "לא מרצונך אתה בא, ולא בבחירתך אתה מגיע, אתה בורח, תתנהג כביתך, ביתי וביתך, ואין צורך בכיפה". נכנסנו לחדר השני (היו שם הרבה תמונות על המכתבה, כתמונת הרצל ועוד) הבורח אמר לי שלא נעים לו להסתובב כך בבית הרצי"ה. אמרתי לרצי"ה שהבורח מבקש כיפה כי אם יסתובב כך ללא כיפה, יחשד שאינו מאנשי המקום. הוא חייב להסתובב כמו כולם, ולהראות כיתר האנשים. וכך ניתן לו כובע ע"י הרצי"ה. אך מעיקר הדברים, אומר הרב כהן, למדנו שהוא לא כפה אותו, ומאידך זה הראה את הקשר המיוחד שהיה לרצי"ה לאנשי המחתרת, וקרוב מאוד את אנשי הלח"י והאצ"ל".

30 באותה התקופה חברי הלח"י היו נרדפים כינו אותם בכינויי גנאי רבים למשל מ"דחי ללחי", דבר זה גרם לחברים להרהורים שמא אינם בדרך הנכונה, אך פעולה זו של רבינו חיזקה אותם בצדקת הדרך.

31 מופיע גם ב'משמיע ישועה', שמחה רז, אור עציון, תש"ע, עמ' 264.

1.2. ארגון האצ"ל

דוד רזיאל

רבינו היה מזוהה גם עם תנועת האצ"ל ואף סייע לה בפעולותיה השונות, כפי שיתואר בהמשך. קשר מיוחד היה לו עם מפקד האצ"ל דוד רזיאל, שאף למד תקופה מסוימת בישיבת מרכז הרב. בצעירותו למד רזיאל בביה"ס תחכמוני ולעת בגרותו חפץ היה ללמוד בישיבה³² ואף עשה מאמצים להתקבל אליה, כפי שמצטייר מתוך מכתבו³³ של מנהל ב"ס שבו למד רזיאל, לרבינו, לאחר פנייתו למרן הראי"ה זצ"ל:

"...מרן הרב הסכים לקבלו ובקשני לפנות אליו בדבר הסידור, התלמיד רזיאל הנהו צעיר ירא-שמים, הנהגתו טובה ומבין דף גמרא יפה מאוד, נפשו חשקה בתורה ורוצה עתה להקדיש את עצמו ללימודי קודש. אשמח מאוד אם יקרב אותו"³⁴.

מובן שרבינו קיבלו ורזיאל למד בישיבה כשנתיים בשקדנות רבה, ולא רק לימוד ישיבתי רגלי מצא בישיבה, אלא אף חיזוק לדעותיו בדבר התחייה הלאומית. רזיאל היה בקשר חם ואוהב עם ראש הישיבה, הרצי"ה, ואף למד עימו בחברותא את כתבי אביו, מרן הראי"ה זצ"ל³⁵. היחס המיוחד אותו קיבל רזיאל התבטא בדאגה לכל פרט מענייניו החומריים והרוחניים, כפי שמצטייר מתוך המכתב הבא היוצא לאור בפעם הראשונה מכת"י, בו רבינו כותב לאשתו הרבנית על יום הכיפורים שעבר עליו:

³⁶התפללתי עם בני הישיבה הי"ו בעץ-חיים, במחנה-יהודה, בכיתי והתפללתי הרבה על הפרט ועל הכלל, גם דברתי לפנייהם דברים אחדים קודם נעילה, גם סדר התפלה בכללו הי' ת"ל הגון מאד מאד ומלא התרוממות קדושה וטהרה על כאו"א והצבור בכללו, והשפעה של התחזקות והתעודדות פנימית והתקשרות רוחנית חשובה מאד, וביחוד גם על החברים הצעירים החדשים מכאן, מת"א, רזיאל פעם ראשונה כאן ביום כפור, והתפתח הרבה, וכן השאר, ומהמושבות, והרוסיים, והקרמניים והאמריקאיים כ"א לפי ערך.

32 סיבת רצונו ללמוד דווקא בישיבה, מספרת אחותו, אסתר נאור, היא שבישיבה דיברו ולמדו בעברית (ארכיון 'בית הרב', תיעוד אישים, ירושלים).

33 המכתב מיום ט"ו, מרחשוון תרפ"ט.

34 ספר 'צבי קודש', הרב שלמה אבינר, עמ' 247.

35 עפ"י דברי פרופ' אריה נאור, אחיינו של רזיאל; מובא גם בספר 'דוד רזיאל', אריה נאור, פרק שלישי.

36 עיין נספח ו, המכתב בשלמותו, המכתב התקבל מהרב בדיחי שיחי'.

בתחילת דרכו, רזיאל פעל בשורות ההגנה, אולם בשנת 1931 החליט לפרוש ולהקים יחד עם חבריו את האצ"ל. רזיאל היה ממצדדי שבירת מדיניות ההבלגה כלפי הערבים. ואף שבשנת ב-1937 הגיעו לידי הסכם המאחד את האצ"ל עם ההגנה, רזיאל נשאר באצ"ל עם הרוויזיוניסטים ואנשי בית"ר. בעקבות הישארותו באצ"ל, מינהו ז'בוטינסקי למפקד האצ"ל. בתקופה זו רזיאל כבר לא יכול היה להמשיך בלימודיו הסדירים בישיבה, ואע"פ שעד אז ידע לשלב בין הפעילות המחתרתית ללימוד בישיבה, כעת הוא נצרך להקדיש את כל זמנו ומרצו לחימה. על כן בשלב זה הוא פורש בעצב מלימודיו התורניים, ומודיע זאת לרבינו. זוהי תגובת הרב צבי יהודה, מתוך מכתב בכת"י³⁷:

אמנם הנני מצטער מאד, וגם כל בני חבורתנו יצטערו מזה לכשיודע להם. לעת עתה אינני מוסר את זה למישהו, מפני שאין ברצוני לצער אחרים ולהמשיך בהם את אי הנעימות שלי, מהודעתך ע"ד הפסקת לימודיך בישיבה. ובפרט באופן פתאומי כזה, מבלי היות לזה זכר של ידיעה מקודם... אבל אחרי כל זה, גם אם תתקיים באמת הודעתך זו, הלא אינך פורש ומנותק לגמרי מאיתנו, "קשה עלינו פרידתך אבל יפה עלינו פרי דתך" כמליצת רבינו יהודה הלוי ז"ל, והלא תודיעני לאן פניך מועדות עתה, והלא נמשיך להיות איתך בקשר רוחני גם להבא בע"ה.

רזיאל הודיע סיבת הדבר לרבינו, קיבל את ברכת הדרך והמשיך בפעילויות הפיקודיות באצ"ל. תחת פיקודו, החל מיולי 1938, בוצעו מספר רב של פעולות נגד ערבים ברחבי הארץ וזאת כתגובה להירצחם של יהודים רבים שנהרגו באותן שנים במאורעות. מעשים אלו הביאו לידי קיטוב ביישוב היהודי בארץ. ראשי המוסדות הלאומיים גינו אותם בלשון חריפה ואנשי מחנה הפועלים החליטו החלטות אופרטיביות כדי להחליש את האצ"ל ולבודד מהיישוב היהודי. בכל התקופה הזו, היה רזיאל בקשר רציף עם הרצ"ה שעימו התייעץ ובו נעזר בכל מהלכי פעולותיו. לאחר שנפל בפעולה בעיראק (בשנת 1941) במטרה לחבל במתקני הזיקוק שנועדו לעזור לגרמנים ימ"ש, נשא עליו רבינו הספד מיוחד. בהספדו השווה רבינו את רזיאל לדוד המלך, עפ"י דברי חז"ל "בשעה שהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת וכשהיה יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ"³⁸ ומציין שזוהי סגולה "דוידית" מיוחדת, מחד עדינות בעת עיסוקו בתורה, ומאידך קשיחות בזמן הקרב, כפילות שלא באה לידי ביטוי אצל הרבה אנשים. בהספד זה אף כינהו בכינוי חיבה מיוחד, 'רזיאלי', ואף השתמש

37 עיין נספח ז, המכתב בשלמותו, המכתב התקבל מהרב בדיחי שיחי'.

38 מועד קטן ט"ז, ב.

בביטויי חיבה כמו 'הבן היקר לנו ולכל ישראל' ועוד³⁹. רבינו הירבה להתפאר ברזיאל, במשך השנים הזכיר אותו כבוגר הישיבה שידע לשלב בין ספרא לסייפא בצורה יוצאת מן הכלל. יש לציין שלא רק בו התפאר, אלא אף ביתר תלמידיו לוחמי המחותרות כ'איר' אברהם שטרן, יעקב רוזנברג ו'פיטר ברגסון' הלא הוא הלל קוק⁴⁰ אשר היה מראשי האצ"ל, נציג האצ"ל באמריקה, שהיה מביא נשק מאמריקה ומחביאו במחסן שהיה במכון הארי פישל בירושלים, ושהה רבות אצל רבינו.

היחס ללוחמי האצ"ל בכלל

האהדה והקירבה הגדולה של רבינו ללוחמי האצ"ל התבטאה בקיום ישיבות הארגון אצל רבינו מפעם לפעם. הרצ"ה רצה להתעדכן בקורה ולהשפיע ולו במעט, כך מספר הרב חיים שטיינר, ולאורך השנים תמיד הירבה לדבר באהבה על אנשי האצ"ל. בעקבות האהדה והחום שהשפיע רבינו הרצ"ה, אנשי הארגון החשיבהו כאחד משלהם, וזה היה הבסיס ליחס החם למנחם בגין ז"ל⁴¹ טרום הנסיגה מסיני. בנוסף הוא מציין שחיבה זו של רבינו התפרצה והשפיעה על סובביו בני הישיבה ורבניה. ידועה העובדה⁴² שמרן ראש הישיבה, הגר"א שפירא

39 ההספד הודפס ב'לנתיבות ישראל' ב עמ' עד-עה, (מהד' מאבני המקום)
40 אחינו של מרן הרא"ה קוק זצ"ל, בן לרבי דוב בער הכהן קוק זצ"ל, המידע אודותיו, מפי משפחתו, ומפי הרב ש.י. כהן שליט"א.

41 מנחם בגין ז"ל ראש ממשלת ישראל ומפקד האצ"ל לשעבר.
42 בספר ראש דבריק (עובדות וסיפורים על מרן הגר"א שפירא, מאת הרב יצחק דדון) מובא הסיפור הבא בשמו של הרב מרדכי גרינבלט:

"אמו של מרן הגר"א שפירא הייתה אלמנה שפרנסה את בני ביתה בקושי רב. ביתה של אמו היה גדול יחסית, וכך יכלה להשכיר חדרים בביתה ומשכירותם נעזרה מעט בפרנסת בני ביתה. והנה, את חדרו שלו השכירה אמו לשני בחורים מיוחדים, הלא הם: דוד רזיאל הי"ד ויאיר שטרן הי"ד – שניהם היו מפקדים באצ"ל (קודם הפילוג בין האצ"ל ללח"י). בחדר הקטן היו שתי מיטות, ורבינו ראש הישיבה שהיה חוזר בלילות מהישיבה סיפר כיצד היו מתחלקים שלשתם בשתי המיטות. בדרך כלל יצא כך שבכל פעם יצא האחד מהבחורים-המפקדים לפעולה לילית, פעם יצא זה ופעם יצא השני, כך שהייתה מיטה פנויה עבורו בדרך כלל, אך כששניהם נשארו ולא היתה פעילות מיוחדת, ולא נשארה לו מיטה פנויה עשה רבינו "משמר", היינו שהעביר את כל הלילה בלימוד.

לאחר זמן, כשעמדו שני המפקדים על אופיו המיוחד של ר' אברום, מתוך שיחות רבות שניהלו, ראו את התמדתו וכח רצונו האדיר בעמל התורה, פנו השניים באחת ההזדמנויות לרבינו והציעו לו להצטרף לשורות האצ"ל, שכן בכוחות הנפש הגדולים שראו אצלו הגיעו למסקנה שאם יפנם לכיוון המאמץ המלחמתי בבריטים, בלי ספק ישיג הישוב העברי הישגים משמעותיים על לוחמים כאלה, וכיון שידעו שיהיה קשה לשכנעו אמרו לו שאם יענה לבקשתם יכתירוהו מיד כמפקד וישבצוהו בסגל הפיקוד. רבינו חיך והשיב להם שמפקדים צריך גם בעולם התורה".

זצ"ל, אהד את אנשי המחתרות והיה עימם בקשר, ובתקופה מסוימת אף לן בחדר יחד עם 'איר' – אברהם שטרן, ודוד רזיאל, בביתו שבגאולה. לדעת הרב חיים שטיינר יש לשער כי אהדה ותמיכה זו, נבעו מהיחס החם להם זכו בתוככי הישיבה ואצל הרב צבי יהודה.

יש לציין שאנשי האצ"ל שהו בבית רבינו והרגישו בו את ביתם אף לאחר סיום תפקידם הרשמי בארגון, כפי שמספר סבי, פרופ' מנחם לוי ז"ל, פעיל באצ"ל ואסיר ציון, אשר לאחר שיצא מבית הסוהר בעכו, ללא פרוטה ורכוש כלל (בשנת 1942), חיפש מקום לדור עד שיבנה את חייו מחדש, הלך וקיבל חדר בבית רבינו אשר קיבלו בחום⁴³. דבר זה גם משתקף מתוך דברי הרב אורי שרקי שמספר על פעילי הארגון שהיו מגיעים לרבינו רבות אף לאחר תום עידן המחתרות. פעם במוצאי שבת בהגיע אחד הפעילים לרבינו, בדיוק שרו את שיר האמונה למרן הראי"ה זצ"ל, אמר הפעיל שזהו שיר הרבה יותר יפה מ'התקווה' שהינו שיר גלותי, נענה רבינו ואמר "וזה שיר גאולתי"⁴⁴.

1.3. תנועת ההגנה

רבים מבני הישיבה שירתו בשורות ההגנה⁴⁵, כך סיפר מר שמואל סגל, "האווירה בישיבה הייתה אוהדת למחתרות, הרב צבי יהודה שהרגיש בהיעדרויותינו, הבין לפשרם והתעניין מאוד במתרחש, תמיד שאל האם ובמה יכול לעזור... יצאנו לאימונים בים המלח והודענו לרב כי עלינו להפסיק ללמוד... הרב התעניין ובחום רב אמר שזכויותינו בישיבה יישארו תמיד, הישיבה תהיה תמיד פתוחה בפנינו ותמיד נוכל להרגיש בה כביתנו"⁴⁶.

הרב יוחאי רודיק⁴⁷ כותב, "מעדויות המצויות בידי⁴⁸ עולה כי הרב קוק תמך בבחורים שנטלו חלק באימוני ה"הגנה" כביתר הארגונים. תלמידי הישיבה נטלו

43 מופיע גם בספרו האוטוביוגרפי, 'מגילת מנחם', מנחם לוי, הוצ' מכון ז'בוטינסקי, ת"א, עמ' 99.

44 קורות רבינו, עיטורי כהנים, ניסן תשנ"ב, גיליון 86, עמ' 45.

45 כבר אחרי מאורעות תרפ"ט התגייסו רבים מתלמידי הישיבה לשורות ההגנה. ובעזרתו של מרן הראי"ה זצ"ל האימונים נקבעו ליום שישי ולא לשבת. (עלון ההגנה תשל"א, ספר תולדות ההגנה ב' עמ' 348, מובא בצבי קודש, הרב שלמה אבינר, עמ' 246).

46 'משמיע ישועה', שמחה רז, אור עציון תש"ע, עמ' 263.

47 עבודת דוקטורט 'הרב צבי יהודה קוק כמנהיג חינוכי', הרב יוחאי רודיק על קורות רבינו.

48 עפ"י עדויות כתובות וראיונות של תלמידי הישיבה מאותה תקופה, הנמצאות ב'בית הרב', בארכיון התיעודי, ירושלים (ע"ע הלל קוק, שמואל אריכא ועוד).

חלק גם בעבודות ביצורים במסגרת "גדוד טוביה" (בזמן מלחמת השחרור - י.ו.) והקימו ביצורים בכל רחבי ירושלים, במקרים רבים תחת אש מרגמות".
בביטאון הגדוד שנקרא "מבצר", באחד משני העותקים שיצאו לאור, מצאנו עדות ותיאור פעילותם של בני הישיבות: "בחורים שמעולם לא עסקו בעבודה גופנית, בימי חייהם לא עבדו בעבודה שחורה הרגישו חולשה בעבודה המפרכת אולם לא התאוננו"⁴⁹.

למרות כל זה יחסו להגנה היה שונה מהיחס לאצ"ל וללח"י. ההגנה ביטאה את השיתוף עם הממסד, הממלכתיות הרשמית, ורבינו דגל בעמדה של אקטיביזם. דבר זה אמנם לא נאמר בצורה פומבית – ציבורית⁵⁰, אך כך מספרים התלמידים הקרובים. דוגמא ורמז לכך אפשר ללמוד מהמקרה הבא, כששאלו את רבינו האיך אנשי הלח"י והאצ"ל נלחמים בבריטים, הלא עוברים הם על השבועה שלא למרוד באומות? ענה הרצי"ה שאין כאן בעיה של מרידה באומות מפני שלבריטים ניתן מנדט לאחר מלחמת העולם הראשונה להקים בית לאומי ליהודים, ממילא האומות בכללם הסכימו לבית לאומי לעם ישראל והבריטים לא קיימו את חובתם, וממילא אין בעיה להלחם בהם, **אדרבא חובה היא**. וכן הוא הזכיר את דברי הרב יוסף שאול נתנזון זצ"ל, כשהגויים לא מקיימים מה שחובה עליהם לעשות, אף אנחנו פטורים מלקיים מה שעלינו לעשות⁵¹.

1.4. את אחי אנוכי מבקש

בסופו של דבר לרבינו היו תלמידים בשלוש התנועות והארגונים הנ"ל, הוא אהב את כולם, ותמך בפעולותיהם. אך לצערנו תנועות אלו לא פעלו בשיתוף פעולה ופעמים אף הגיעו לניצים ומריבות ביניהם.

בטבת תש"ה החלה תקופת ה'סזון' שנמשכה בהפסקות עד כסליו תש"ח. מוסדות הישוב וההגנה סברו ששיתוף פעולה עם האנגלים הוא תנאי להקמת המדינה. לעומתם האצ"ל והלח"י סברו שהאנגלים הם לא אלו שיקימו את המדינה שהרי הם חוברים ועוזרים לערבים, ולכן יש להילחם נגדם כדי שתקום מדינה. בתקופה זו ההגנה מונתה ע"י הנהגת הישוב לפעול נגד אנשי האצ"ל, אך לא כנגד אנשי הלח"י בעקבות התחייבותם לא לפעול כנגד הבריטים. אנשי יחידת הסזון החלו לעקוב אחרי חברי אצ"ל ולאסוף מידע אודותם. חוליות של אנשי היחידה, שתפקידם היה לחטוף אנשי אצ"ל, עצרו "חטופים" במקומות מסתור

49 "עם חברי הגדוד בתפקידים", מבצר, גיליון ב', הוצאת גדוד בני טוביה, ירושלים תש"ח.
50 תנועת ההגנה הייתה תנועה רווחת בציבוריות הישראלית, ולכן תלמידים רבים היו חלק משורותיה. ניתן לשער שזו הייתה הסיבה שרבינו לא יצא חוצץ נגדה.
51 בשם הרב אברהם יצחק נריה זצ"ל, ספר 'אפיק בנגב' עמ' 233; עיטורי כהנים, קורות רבינו, שבט תשנ"ב, גיליון 83.

בקיבוצים, ומרגע לרגע המאבק בבריטים הפך למאבק פנימי בין המחתרות. הדברים גלשו לשנאה, לדברי בלע ועלבונות והגיע אף לשפיכות דמים.

אז יצא רבינו לראשונה במאמר שפרסם ברבים⁵²: 'את אחי אנוכי מבקש'. במאמר זה הוא מבקש כי בל נשכח שאחים אנו. אפשר להתווכח, לתבוע, לבקר, לומר דברים בכל תוקף, אך לא לחצות קווים אדומים. ללא שנאה, ללא ביזוי וללא אלימות. כך הוא כותב בחרוז זה⁵³:

את אחי ואת אחיותיי, בכל חלקי עמנו... את כולם אני מבקש ומפיל
תחנונים לפניכם. חוסו נא על נפשותיכם ועל נפש עמנו כולו. אל נא
יתעלם מאתנו אף לשעה חומר האחריות, לעומת גודל הבניין של פרק
זמן נורא ונשגב זה, ואל נגיע לידי חילול השם חלילה... אל יחפוץ ואל
ידמה, במצבנו האיום הזה, להטיל את דעתו בכפיית ידים על חברו; אל
ישכח, מתוך ההתרגשות של האידיאליות הקדושה, כי הדעה לא תוטל
ולא תתקיים בזה אלא תעוררב ותרפה ותימוג... נזכור, כי "המגביה ידו
על חברו נקרא רשע" וכי היחס השלילי מתכפל בהדדיותו לאין מעצור
בין אדם לאדם ובין אח לאח....

במאמר זה, וכן במקומות רבים נוספים, מתבטאת השותפות והאיכפתיות של רבינו לארגוני המחתרות ולכלל העם. האיכפתיות והדאגה הכנה שמביאה לב שבור לזעוק באמת לשלימות העם כיסוד קיומו בארצנו.

2. גישות שונות לארגוני המחתרת בציבור הדתי

בקרב ציבור שומרי התורה והמצוות בארץ באותה התקופה היו כמה גישות ביחס למחתרות ולגיוס אליהן. הרבנות הראשית והרבנים הראשיים באותה תקופה התנגדו לפעולות הלוחמניות של הלח"י והאצ"ל, ודבקו בדרך פעולתם של ההגנה ובהיגיון שלה.

דוגמא לכך אנו מוצאים בין פסקי הרבנות הראשית של אותם הימים "כל הריגה של בני אדם, יהיו מי שיהיו – שוטרים, פקידים, חיילים, אזרחים – שפיכת דמים נקיים היא". עם פסק הלכה זה ניגשו אנשי 'ליגה-לא תרצח', ובראשם עמד ח. ברקאי, לרבינו וביקשו שיחתום את שמו. רבינו סירב להצטרף לאוסרים, ובמכתבו כתב⁵⁴:

52 "מאמריו הקודמים של רבינו נכתבו בקבצים סיפוריים תורניים כמו 'התרבות הישראלית', 'סיני', 'הקהל', 'בית הכנסת', או בעיתונים כ'הצופה' ו'היסוד' שפנו לציבור מצומצם של אנשים יראי שמים, ולא לכלל העם היושב בציון. במאמר זה פנה רבינו לאומה כולה, והוא פרסם אותו בכל העיתונות, מפאת חשיבותו". (צבי קודש, הרב שלמה אבינר, עמ' 266).

53 לנתיבות ישראל א עמ' קמ-קמא, (מהד' מאבני המקום).

54 כת"י הנוכחי והמעודכן של המכתב התקבל מאת הרב חיים שטיינר, תלמיד רבינו, עיין

”...כי בימים אלה, שבאים עלינו רוצחים, הלא החיוב היסודי הראשוני של כל אדם ישר הוא לחזק את העזרה וההצלה מיד מאת הרוצחים, וכל פעולה שהיא יכולה להחליש במשהו את העזרה וההצלה המחויבת יש בה משום ”תרצח” משום עידוד וסיוע לרוצחים.

... אכן אם אנו נגשים – וברור ומובן לכל בר-דעת שאנו אכן נגשים – לפעולה צודקת וישרה של הגנה על עם ישראל, שיש לה סיכויים נכונים לעכב באמת את הרצחנות הערבית, הרינו נענים בזה לא לקריאת ”העולם” של ה”אומות”, – אותו עולם-אומות, שהמשיך וממשיך לעמוד על דמנו ולסייע לרוצחינו, – אלא לצו התורה והיהדות, החי במעמקי נפשו של כל אדם מישראל, ואשר הוא הנהו מקור היושר והצדק ויסודו הנאמן של ”לא תרצח”.

יש מקום לציין שאמירה זו של הרבנות הראשית עוררה אף את תמיהת תנועות השמאל, שבראשם עמד בן גוריון, שתמה על המניעה במלחמת קיום למטרת חירות לאומית.

הרבנים הראשיים העדיפו שהנוער האידיאליסטי יעסיק את עצמו באפיקים ממלכתיים צבאיים, ולו גם ממלכתיים זרים. וכך טען הרב הראשי הרב יצחק הרצוג בתקופת מלחמת העולם השנייה כי מי שמתגייס לבריגדה היהודית של צבא בריטניה ”מקדש שם שמיים”.

הנוער הדתי הצטרף בהמוניו אל הארגונים, למרות הוראות הרבנות, אשר זו האחרונה ראתה בהם ככישלון חינוכי. אחוזי המצטרפים לארגונים הרוויזיוניסטים היה גבוה משיעור המצטרפים להגנה. עובדה לכך ניתן לראות מרשימת חללי הארגונים, אשר לשומרי המצוות יש בה נוכחות מרשימה. אף הרבנים הראשיים דאז (הרב י.א. הרצוג והרב עוזיאל) ראו בראשי המחותרת אשמים בפרישה ממרות התנועה הציונית הכללית, ובשלהי חודש טבת תש”ז, חודש סוער במיוחד במלחמה נגד הבריטים, הצהיר הרב עוזיאל: ”על פי תורה, פעולותיהם אסורות וכל פרישה ממרות ציבורית היא עוון ציבורי. יש להילחם נגד הספר הלבן אך ורק לפי ההוראות של המוסדות הנבחרים”. הוא הדגיש כי הכרוזים נגד הפורשים ”לא נבעו מרצון לצאת ידי חובה כלפי ממשלת המנדט, אלא מתוך הכרה דתית ומצפון לאומי שיש במעשיהם משום רצח”¹⁵⁵.

אף בתנועת בני עקיבא לא ראו בתנועות הרוויזיוניסטיות את דרכם. כך מספר ד”ר אמנון שפירא, ממייסדי התנועה בארץ: ”זה לא דיבר אלינו. לא

במכתב המלא בנספח ח’; המכתב פורסם במהדורה קודמת שלו, ב’להלכות ציבור’.

55 ‘בבתי הכנסת העדיפו את המלך גורג’? חגי סגל, מקור ראשון.

הכרנו את תורת ז'בוטינסקי, ובעצם גם לא את תורת הרב קוק. הראש שלנו היה במקומות אחרים, בעיקר בתחום ההתיישבות. הייתה לנו מנטליות אחרת לגמרי מזו של בני עקיבא בימינו. החלום הגדול של כל חניך היה להתיישב בכפר-עציון, שהיה אז מיתוס. זה שאב את כל האנרגיות שלנו".

בצורה קיצונית יותר מעיד פרופ' אליעזר בשן, פרופ' להיסטוריה יהודית ממשואות יצחק מותיקי מדריכי בני עקיבא, ודבריו מדברים בעד עצמם: "על פי מדיניות מגבוה, הטפנו לחניכים לא להתגייס לארגוני הפורשים. אני למדתי בתיכון הדתי 'בנה' בחיפה, וכשהתלחשו על משהו שהוא בית"רי, הוא מיד היה על הכוונת. כשהצטרפתי אחר כך לקיבוץ משואות-יצחק בגוש עציון, האווירה הכללית שם נגד האצ"ל הייתה אפילו יותר קשה, החברים חשבו שצריך לרדוף את אנשי האצ"ל".

בניגוד לעמדת הרבנים הראשים ותנועת בני עקיבא באותה התקופה, בישיבת מרכז הרב, רבינו הרצ"ה והרב דוד כהן המכונה הרב הנזיר זצ"ל, תמכו בפעולותיהם של תלמידיהם שהיו חברים בתנועות הרוויזיוניסטיות, כפי שהוזכר לעיל. בשיחתו עימי, הרב שאר ישוב כהן, בנו של הרב הנזיר, נזכר בערגה כיצד באותה התקופה הגיעו נציגים של הבולשת הבריטית לישיבה, שוחחו עם הרב צבי יהודה בארבע עיניים, והתלוננו באוזניו שחלק מתלמידיו "מתרועעים עם אנשים חשודים" כלשונו. בין השמות שהוזכרו, נקבו גם בשמו של שאר-ישוב. הרב השיב להם ש"אנחנו לא אומרים לבחורים מה להחליט בעניינים פוליטיים". זאת הייתה אמת לאמיתה, טען הרב שאר ישוב. התלמידים אכן השתייכו לכל שלוש המחתרות, כי הרב צבי יהודה חיבב את שלושתן.

יש לציין שאף הצדיק הירושלמי הנודע, רבי אריה לוי זצ"ל הנודע בכינויו כרב האסירים, שהיה בקשר הדוק עם המימסד, לא הסכים להערים עליהם ולהסתיר מהם מידע, זאת עם כל אהבתו לאסירי המחתרות ולפועלם. הוא טען שאם יתגלו מעשי המירמה על ידי השלטון הם עלולים לגרום לחילול השם ברבים, ואף קיים חשש שלא יתנו יותר אימון ברבנים, לכן לא הגניב דבר לאסירים.

בעניין זה מספרת גאולה כהן, שפעם פיזרו אנשי ארגון הלח"י כרוזים בעיר ורבי אריה רצה להביאם לאסירי המחתרת. הוא התלבט רבות ולבסוף הטמינם עמוק במעילו ועלה על עגלה בדרך לבית הסוהר. לפתע עצרום שוטרים, החוויר ר' אריה וחשש שיערכו עליו חיפוש כפי שעשו ליתר נוסעי העגלה, ויגלו את הכרוזים, לבסוף ראו את מאור פניו ולא נגעו בו⁵⁶.

56 בשם גאולה כהן, 'משמיע ישועה', שמחה רז, אור עציון, תש"ע, עמ' 265.

רבינו המשיל את ההבדל שבין הרב הראשי הרב הרצוג, לבין רבי אריה לוי זצ"ל, כהבדל שבין רבי יהודה הנשיא המקורב למלכות, לקיסרות של אותם הימים, לבין רבי פנחס בן יאיר, שהיה הצדיק והחסיד שבדור אשר היה מחובר יותר לפשוטי העם. רבינו הוסיף ואמר שאומנם קשר קרוב לרב הרצוג לא היה לו בעניין הזה, אך לא הסתייג ממנו לחלוטין⁵⁷.

3. פעולותיו המעשיות של רבינו במערכה

רבינו עצמו לא פעל בפעילויות הרוויזיוניסטיות המעשיות, אך הוא היה שותף פעיל וסייע למאבק בצורות אחרות, על ידי הכוונה ושיחות עידוד, הסתרה של לוחמים בביתו ואף בדרכים נוספות, כפי שנראה.

ראשית, רבינו כיון את תלמידיו לפעילויות אקטיביות, ופעמים אף נכנס לתוך פרטי הפרטים בארגונם. פעם התבטא רבינו באומרו: "כמובן איני אחראי על כל הפרטים, על כל הטקטיקה ועל כל הפעולות הפרטיות... לפעמים התעניינתי בפרטים מסוימים כאשר היה צורך בכך, אך לא בכל פרטי הדברים"⁵⁸.

תלמידיו מספרים על שיחות עידוד ומכתבים לאהבת ארץ ישראל, שקיבלו מרבינו קודם יציאה לפעילות, וכך יצאו לפעולה חדורי אהבה שליחות ואידיאליזם⁵⁹. עדות לכך אנו מוצאים בספרו של רבינו 'אור לנתיבות', שם רבינו מספר על דברי חיזוק ועידוד שנתן לתלמידיו לפני היציאה לתגבורת בכפר עציון⁶⁰, וכך כותב רבינו⁶¹:

בבוא אלינו חבורת חיילנו מבני ברק ורמת גן, ואמרו שהולכים לתגבורת לכפר עציון, ולבקשתם לדבר לפניהם, אמרתי להם בתוך הדברים על גודל ענין קידוש השם ומצוות מלחמת הארץ, עם חיוב הצלת הנפשות של עכשיו. בברכה נרגשת ומועמקת שהם יקדשו את השם בחייהם (וכן היה אחר כך תודה לאל), עד ההודעה כי דוקא ממקור האמונה והקדושה, התורה והמצוות, בשם ד' נצח ישראל, הוא יתר הגבורה והאומץ והתוקף והנצחון, ומאתכם תמשך הזכות והגבורה בעזרת השם גם לישובי השומר הצעיר, עין חרוד וכדומה".

יש לציין שרבינו לא דיבר על כך בצורה פומבית בישיבה⁶². אולם הוא פירסם מאמרים ציבוריים בתחום זה, כמאמר 'את אחי אנוכי מבקש', 'למצות הארץ'

57 מפי הרב זאב סולטנוביץ.

58 קורות רבינו, עיטורי כהנים, אדר תשנ"ז, גיליון 146, עמ' 43.

59 צבי קודש, הרב שלמה אבינר, עמ' 267, וכך סיפר הרב שאר ישוב כהן שליט"א.

60 כפר עציון כותר כמה פעמים בחורף התש"ח על ידי ערבים.

61 'אור לנתיבות', מאמרי רבינו, עמ' שי"ב, בעריכת הרב חיים שטיינר, הרב איסר קלונסקי.

62 עפ"י דברי תלמידיו הרב זאב סולטנוביץ, הרב שאר ישוב כהן שליט"א.

ועוד, בהם ביקש לומר את דעתו הברורה בדבר המלחמה הצודקת על ארצנו, והדרך הנכונה לעשותה.

פן נוסף בעידודו של רבינו למאבק האקטיבי אנו מוצאים בדיון סביב שאלת הגיוס לצבא או ההישארות בישיבה שנערך בתקופה שבין החלטת חבר האומות המאוחדות הידועה בשם "כ"ט בנובמבר" לבין יום הכרזת המדינה, ה' באייר תש"ח. רבינו הרצל"ה נקט עמדה ברורה של חובת הגיוס למלחמת מצווה, ומאיזך הרב יעקב משה חרל"פ זצ"ל נקט שעל בחורי הישיבה להישאר ולעסוק בתורתם⁶³. על תקופה זו מספר הרב שאר-ישוב כהן⁶⁴ סיפור ממנו ניתן לראות בבירור את עמדת רבינו ביחס ללוחמי המחתרות לפני קום המדינה:

"התייצבתי לשרת ביחידות המיוחדות שהתגייסו להגן על ירושלים העתיקה. עשיתי זאת בהסכמתו ובברכתו של אבי מורי הרב הנזיר זצ"ל. העיר העתיקה של ירושלים הייתה נתונה במצור בתוך מצור והיה צורך להזדמנות של מעבר בשיירה של הצבא הבריטי כדי להיכנס אליה. בימי ההמתנה המשכתי ללמוד בישיבה. באחד הימים, הבחנתי ליד הישיבה ברח' הרב קוק, במודעת ענק המכותרת כ"דעת תורה" של מרן הרא"ה קוק זצ"ל נגד גיוס בני הישיבות לצבא, ובה דברים חריפים שצוטטו מאיגרת שלו, כלפי מי שעושה אנגריא בתלמידי חכמים, בקביעת דעתו שלא לראוי לגייס בני תורה לצבא, וצריכים לשחרר אותם, ודברים שמאד הדהימו אותנו. עמדתי מול המודעה הזאת וחשבתי "מה עושים עכשיו?" כל אחד מבני הישיבה נוהג חלילה כנגד פסק דינו של הרב זצ"ל? לאחר קריאת הכרוז אני יורד, שקוע במחשבות והתלבטות, ופונה למרכז העיר, במורד רח' הרב קוק. לפתע עולה לקראתי מורי ורבי הרב צבי יהודה קוק זצ"ל ובהיותי מקורב מאד אליו יכול היה להעריך באיזה מצב רוח אני נמצא.

63 את דעתו של הרב חרל"פ ניתן ללמוד מתוך הספר שירת ה"ם, עמ' 492 שם מופיע הסיפור הבא: "סיפר ר' רפאל זמיר שלמד בישיבת חברון באותם ימים. לפני קום המדינה בחורי ישיבה רבים היו חברים בהגנה או במחתרות אחרות. פעילות זו נעשתה מאחורי גבם של ראשי הישיבה. זה היה שונה מהנהוג בישיבות בני עקיבא ששם אימוני ההגנה היו כלולים בסדר הלימודים הקבוע.

שאלתי את הגר"מ חרל"פ האם רצוי שגם אני אצטרף לפעילות כזאת. הרב היסס קצת ואמר שקשה לו לענות כיוון ש"אם בחור שקוע בלימוד התורה אין לו להסיח את דעתו מהלימוד. אם הוא מצטרף רק משום לחץ חברתי שהחברים הולכים, מוטב שילמד תורה. אבל אם הוא מרגיש צורך חזק להשתתף בפעילות כזאת משום שאהבת ישראל בוערת בקרבו טוב שישתתף", ע"כ. אמנם הרב שאר ישוב כהן ציין שבענין זה הרב חרל"פ שתק ולא הביע את עמדתו, אך בנו וחתנו הם שהתנגדו לגיוס בני הישיבה, והם אלו אשר פירסמו את המודעה המוזכרת להלן.

64 כך סיפר בשיחה עימי; בדרך התורה הגואלת, הרב א. שוורץ, עמ' קצ"ח; 'לנתיבות ישראל' מהד' מאבני המקום; קורות רבינו, עיטורי כהנים, סיון תש"ן, גיליון 63, עמ' 38.

ויאמר לי: "שאר ישוב, מה קרה, מדוע אתה כך נרגז וחיזור?" סיפרתי לו את המעשה, ומשהצבעתי על המודעה, ממש שאג בקול (גם מי שזוכר את שאגותיו של רבינו כאשר היה מתרגש, לא שמע שאגה כזו): "זה זיוף! זה זיוף ממש". כך צעק, בקול גדול פעם ועוד פעם.

אחרי שנרגע הסביר לי: "הדברים לקוחים ממכתב הרב קוק לרב דר' הרץ, הרב הראשי בלונדון, לעניין גיוס לצבא הבריטי. תלמידי הישיבה אשר הגיעו מרוסיה או מפולין ללונדון, כפליטי מלחמת העולם הראשונה, ולמדו תורה, נשמטו מרשימת "פרחי כהונה" (הפטורים משירות צבאי) שהרב הראשי של אנגליה הגיש לשלטונות. ואין הדבר נוגע כלל למלחמתה של ירושלים". לבקשתי כי יברר לנו בכתב את דעתו השיב כי העיר במצור ואין דפוס המסוגל לפעול ללא דלק, פרט לדפוס בודד שפעל בשירות ועדת המצב. משנטלתי את עניין ההדפסה על עצמי נאות לכתוב את מחברתו הידועה "למצות הארץ- על דבר חובת ההתגייסות למשמר העם הישראלי".

כשחזרתי פצוע ופגוע רגל משבי האויב, כעבור שמונה חודשים בסביבות חנוכה תש"ט, הועברנו לשיקום בבית הבראה בוילה של משפ' אהרונסון בזכרון יעקב, שהוקדש לפצועי היחידות הצבאיות. למחרת בבוקר כמדומני יום חמישי היה, בסוף התפילה אני רואה מבעד לחלון את הרב צבי יהודה מטפס במעלה המקום לבקרני. התרגשתי מאד. הרב צבי יהודה נכנס לחדרי, חיבק ונישק אותי ופרץ בבכי. לפתע הוציא מכיסו את החוברת הקטנטונת הנ"ל, ובראשה הקדשה⁶⁵ זו החוברת הראשונה שיצאה מהדפוס. חוברת זו שמורה עימי עד היום".

מסיפור זה, אנו לומדים יותר מכל, על הרצון והתמיכה של רבינו בלוחמים, על העידוד והתמריצים שנתן להם.

רבינו רצה אף לסייע למאבק בצורה מעשית, בצורה בה היה מסוגל, אומנם הוא לא הסתיר בביתו חומר נשק אך חומרי תעמולה וספרות של ארגוני המחתרת הוא הסתיר. פעם האנגלים באו לחיפוש בבית רבינו, והרצ"ה אמר להם, "נשק לא תמצאו פה", והאנגלים עמדו על כך לערוך חיפוש, ואכן לא מצאו דבר⁶⁶. אמנם היו פעמים שרבינו אכן הסתיר חברים מהארגונים הנ"ל, כפי שהוזכר לעיל⁶⁷, ופעם אחת, כך מספר הרב זאב סולטנוביץ', תלמיד רבינו, נעצר

65 בהקדשה נכתב: "לחמוד נפשי ורוחי וידידי הרב רבי אליהו יוסף שאר ישוב בן הרב דוד הכהן, היועץ, היזם, הדורש- ערוכה ושמורה מראשית הופעתה בשוב פדויי ד' ירושלימה, בכל שמחת ישע אשר מעולם ומלא הגלותה בשנת הקטרת (תש"ט), צבי יהודה הכהן קוק".

66 קורות רבינו, שם, שם.

67 פרק ד', 1.

הרצ"ה ליממה בעקבות מציאת חומרי תעמולה וספרות אצלו בבית, ורבינו התפאר בזה במשך שנים.

במקרה אחר, מספר הרב אביהו שורץ מתלמידי רבינו, ששמע מרבינו, שפעם החביא חומר תעמולה נגד בן גוריון בין הגמרות הגדולות, ולילה אחד הגיע קצין אנגלי, באחת בלילה לערך במטרה לערוך חיפוש, רבינו שהיה שקוע בלימוד לא שמע את הדפיקות, לאחר זמן פתח להם את הדלת והתקיים המאמר "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך", וכשראו את פניו, כמלאך ה' צבאות, הסתובבו וברחו, ולא ערכו חיפוש בבית⁶⁸.

ניתן לציין את העובדה שרבינו רצה מאד להשתתף במאבקים ובפעילויות חרף גילו המבוגר יחסית לרוב חברי הארגונים, ואף התנדב לתפקידים שונים בשטח כפי שמספרים תלמידיו. בתקופה שקודם מלחמת העצמאות, בכניסה לירושלים בסביבות התחנה המרכזית (על הגבול שבין השכונות הערביות לשכונות היהודיות), היה מחסום דרכים על-מנת לוודא שלא יכנסו מכוניות תופת. באותו המחסום, מספר הרב שאר ישוב כהן, עמד יהודי עם זקן שחור ועם כובע רבני שחור לבוש מעיל ארוך וסרט של משמר העם, עוצר ובודק מכוניות. לתדהמתו, הוא ראה שהיהודי הנ"ל הוא רבינו, כשראה הרב את פני הרב שאר ישוב, האיר לו פנים. רבינו סבר שחשוב שהוא יעשה תפקיד זה בעצמו. מיד ניגש הרב שאר ישוב יחד עם עוד מתלמידי רבינו שנכחו במקום, לראשי ומפקדי 'משמר העם' ושאלום לפשר הדבר, בטענה שאין להשתמש באישיות כזו לתפקיד זה. לאחר בירור מסתבר שרבינו הוא שהתנדב לתפקיד והפקיד שלא הכיר את הרב שלחו לשם בתמימות. את מאמרו 'למשמר העם הישראלי' שכתב באותה תקופה היה נאה דורש ונאה מקיים⁶⁹.

רבינו לא ראה את עצמו מהדור המבוגר, שכבר אין לו שייכות למאבק, הוא נלחם, בצורה פיזית ואף בצורה ערכית.

ה. סיכום

מאמר זה על שני חלקיו, עסק בקשר בין רבינו הרב צבי יהודה הכהן קוק לארגוני המחתרת. ראשית עסקנו בדמותו של לוחם הלח"י תלמיד ישיבת מרכז הרב, יעקב רוזנברג הי"ד. נגענו בקשר המיוחד שלו עם רבינו, ואף למדנו על

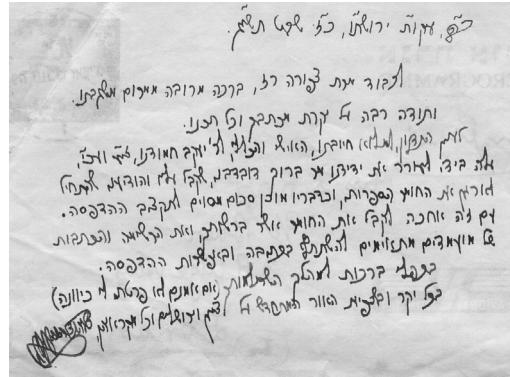
68 סיפור זה אף מופיע בספר 'מתוך התורה הגואלת' פרשות שבוע, הרב א. שוורץ, ואף שמעתי מממששו בקודש, הרב יוסף בדיחי.

69 הסיפור פורסם בעיתורי כהנים, סיוון תש"ן, גיליון 63, עמ' 39.

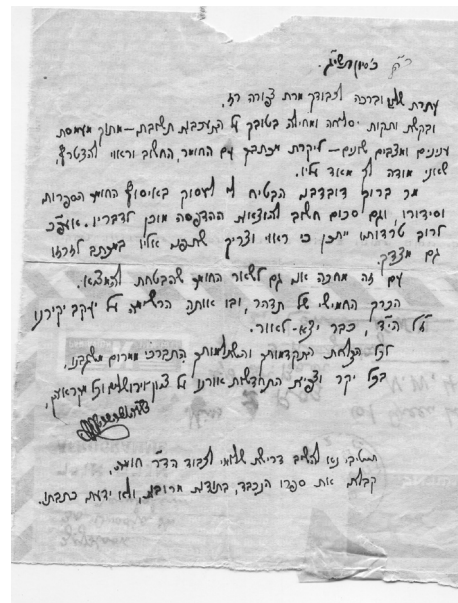
דמותו המאירה והמיוחדת. בחלק השני, חלקו המרכזי של המאמר, ניתחנו את היחס של רבינו לשלוש המחותרות לפליהן (לח"י, אצ"ל והגנה), מתוך ניתוח מכתבים מכת"י וסיפורים ששמענו וקיבלנו מתלמידיו ואף ממומחי היסטוריה שונים. בנוסף, סקרנו בקצרה את העמדות השונות בציבוריות הישראלית – דתית ביחס לארגוני המחותרות ואת היחס של הרצי"ה אליהם, ולבסוף הצצנו לפעילותו של רבינו במערכה המעשית, פעילות לוחמנית וערכית לעידוד יציאת הבריטים מהארץ ונחלתנו את ארץ אבותינו.

לסיום, חשיבותו של מאמר זה אינו רק בלימוד ההיסטורי של דמותו המופלאה של רבינו, ועמדותיו אז כלפי ארגוני המחותרת. נדמה, שיש למחנכים ולתלמידי רבינו להשליך לימוד זה לימינו, אם בתקופה ההיא, תנועות הנוער הדתיות לא היו כלל חלק מלוחמה זו, כיום נראה שהמצב התהפך, מוזאוני המחותרת מלאים מפה לפה בחובשי כיפה, ועל כל גבעה ביר"ש אנו מוצאים נוער דתי לאומי הנאבק על לאומיותה של ארצנו. רבינו הנחיל לתלמידיו את הדרך והצורה הנכונה במאבקנו על ארצנו, עוד קודם קום המדינה.

נספח ד-2

נספח ד-3

כ' סיוון תשיג

עתרת שלום וברכה לכבודך מרת
צפרורה רז.
ובקשת ותקות שליחה ומחילה
בטובך על התעכבות תשובתי- מתוך
מעמסת ענינים ומצבים שונים-
ליקרת מכתבך עם החומר החשוב
וראוי להצטרף, שאני מודה לך מאד
עליו.
מר ברוך דובדבני הבטיח לי
לעסוק באיסוף החומר הספרותי
וסידורו, וגם סכום חשוב להוצאות
ההדפסה מוכן לדבריו, אעפ"כ לרוב
טרדותיו ייתכן כי ראוי וצריך שתפני
אליו במכתב לזרוז גם מצדך.

עם זה מחכה אני גם לשאר החומר שהבטחת להמציא.
הכרך החמישי של תדהר, ובו אותה הרשימה על יעקב יקרנו ז"ל הי"ד, כבר
יצא לאור. לכל הצלחת התקדמותך והשתלמותך התברכי ממרום משגבנו,
בכל יקר וצפיית התחדשות אורנו על ציון- וירושלים וכל מקראיהן (-)

נספח ה

ב"ה אור לט"ו מרחשון תש"ו

אדוני אהובי הנערץ והיקר לי בכל מעמקי נפשי
הרב המאור הגדול לישראל לתורתו תעודתו ותחיתו
הנשיא מהר"ם ברלין שליט"א
ויחזק ויאמן,
רב שלומים וברכות ד'.

לפי חשיבותה המיוחדת של השעה הזאת הנני מרשה לי להטרידו בדברי אלה, שאני רואה כעת בשובי מאסיפת פתיחת הכינוס צרך להעירם ולהזכירם למעכ"ת, ואתו לכל תמימי דענו המשתתפים בו. עם כל ההנאה הגדולה והיתירה שהיתה לי הפעם, גם מעצם הופעתו ודבורו המבורך של מעכ"ת, גם תודה להש"ת, כה יוסיף להשגיב כחו למענו ולמעננו, גם מהדרת סגנונו נוי לשונו וחסוב מבנהו, שהיה מעולה ומשובח ביותר, – מן הצרך הוא להעיר ולהשלים בנוגע לתכנם של הדברים בשתיים שהן אחת.

א. גם ביחס לרשעות הממשלה והתאבקותנו אתה, צריך היה להיות פחות מובלט הצד השלילי והמלחמתי כלפיה, ויותר מובלט הצד החיובי של תוקף עמדתנו הקדושה והמוחלטת שלא תשונה, מתוך החיוביות השלמה, של ייעודנו האלהי וקשר חיינו למקומנו, מקום קיומנו עילוינו והצללתנו, ואך מתוכה תובלט שליליותנו הגמורה ומלחמתנו האמיצה נגד רשע הגויים, תעלה ותרומם מאליה ובה נשכיל ונצליח בשם ד'.

ב. ועאכ"ו כלפי פנים. היסוד העקרי, שהוא הצריך להיות מונח ומבוטא בדבר הפתיחה, בהיקפו ובפומביותו, הוא לא ה"שותפות" עם כל שאר חלקי עמנו, אלא האחדות הגמורה אתם כלם, המקפת וכוללת כלם מתוך עצמיותה של קדושת ישראל כלה, את כל חלקי גוינתנו הלאומית, מפנימיות המח והלב עד חיצוניות השערות והצפרנים, מריש כל דרגין עד סוף כל דרגין, – ואך מתוך שלמות אחדותנו הישראלית, – שהיא ענין אחד עם האחדות האלהית של אורייתא ישראל וקוב"ה, של "אתה אחד ושמן אחד" "ומי כעמן ישראל גוי אחד בארץ", – נמשך סדור הכוחות והצדדים השונים שלנו, בנגודיהם ובהתאמותיהם, בהתרוצציותיהם ובהשלמותיהם, ומתוך חיוביותה המוחלטת תקום ההשתפות הממוזגת והנאדרה בקודש של כל אברינו, ותפקידהם וכווניהם.

הרבו אור וחיוב, של תוכן הויתנו העצמית, קריאת קדושתנו העליונה, עז
אמונתה וחסן הכרתה, בטהרת אורה כבירה וזיו גבורה רוממה, באחדות
איתנה כלפי פנים ובחייביות מוצקה כלפי חוץ, – ומתוך כך יאיר אור ישע ד'
ושגב ימינו את נתיבותנו במשמרת תורתנו ומצותנו בבנין מולדתנו ומדינתנו
בישוב ארצנו ותקומת חיינו.

הסבוכים והלבטים הנוראים, אשר מבית ומבחוץ, אל יעבירונו על דעת
חובתנו הגדולה למקום, ב"ה, ואל יכשילונו לרפיונות, וצידודי ארחות גלותיים
אגודאיים, – דרך הקודש השלמה תאיר לנו בשם ד' ואור תורתו עד נכון היום
לגאולתנו ופדות נפשנו.

בכל אמון הרוח הלב והנפש
וצפית נעם צור משגבנו על כל מעשנו
(-)

נספח ו

ב"ה מוצאי יום-הכפורים [התרצ"א]

שנה טובה וברוכה וחגים טובים וברוכים ושלוש רב וכל הטוב והברכה
לך חולאה⁷⁰ יקירתי הי"ו.

ומרת אמא חותנתי הרה"צ⁷¹ תחי'
וכל יקירנו ואהר"נ⁷² הי"ו.

את המכתב הר"פ⁷³ כתב אבא שליט"א בשעה מאוחרת ביום רביעי לפנות
ערב לפני כניסת היום הקדוש, והי' קשה מאד, או אי אפשר לשלוח אז, וחשבתי
והסכמנו לשלוח במוצאי יו"כ, כי הלא למשלוח הדאר אין נפ"מ⁷⁴, ועכ"פ זה ילך
ביום שישי בבוקר, ויגיע אליכם לחג הבעל"ט, והעיקר הוא שנכתב והועלו אלה
האותיות של ברכת קדשו על הנ"ר אז באותה השעה המקודשת ומוטהרת. נצפה
להתקיימותה והתמלאותה המרובה בעה"י. ועתה, אחרי התענית, הנני ממהר
לשלוח, והתחלתי אז וגם עתה לחכות למכתבה של אמא תחי', שאמרה שרוצה

70 הרבנית חוה-לאה קוק, רעיתו של הצב"י.

71 הרבנית הצדקת.

72 ואהובי נפשנו.

73 הרצוף פה.

74 נפקא מינה.

לכתוב, ולא אשלח עדיין, ואני האמיני לי יקירתי, בנאמנות אין לי שום אפשרות לכתוב עתה כמו שצריך. מובטחני שתאמיני לי ותסלחי לי.

ב"ה עצם התענית עבר עלי באופן קל ונוח מאד. שלא הי' כן כבר מכמה שנים כמדומה לי, אך בשנה העברה ג"כ הי' טוב, כמדומה לי, אך לא באופן כזה, אבל עכשיו העיפות היא באופן נורא, מיד בבואי הייתי רוצה לותר על האכילה ורק למהר לנוח, אך כמובן הייתי מוכרח לאכול. ועתה העיפות מרגשת עוד יותר, ואין שום אפשרות לכתוב. לא אכלתי הרבה לפני התענית, אולי גם זה הצטרף למה שהי' יותר קל ונוח ת"ל. התפללתי עם בני הישיבה הי"ו בעץ-חיים, במחנה-יהודה, בכיתי והתפללתי הרבה על הפרט ועל הכלל, גם דברתי לפניהם דברים אחדים קודם נעילה, גם סדר התפלה בכללו הי' ת"ל הגון מאד מאד ומלא התרוממות קדושה וטהרה על כאו"א והצבור בכללו, והשפעה של התחזקות והתעודדות פנימית והתקשרות רוחנית חשובה מאד, וביחוד גם על החברים הצעירים החדשים מכאן, מת"א, רזיאל⁷⁵ פעם ראשונה כאן ביום כפור, והתפתח הרבה, וכן השאר, ומהמושבות, והרוסיים, והקרמניים והאמריקאיים כ"א לפי ערך. אקוה שגם עליך וכלכם עבר הצום בקל וכהוגן, אפשר שגם ההתרוממות וההשתדלות הרוחנית של התפלה הטובה פעלה את הרגשת הקלות והנוחות של היום, לא הי' מורגש כלל איך שעובר היום, ואמרתי בדברי כי חבל וצר מאד כי הנה עובר כבר היום הנחמד והנפלא הזה, מלא הישועה והאורה והתענוג, שהננו זוכים לעמוד בפנים בהיכלות המלכות, – ושוב קשה לי כבר כעת למסור את פרטי הדברים, – ולא מספיק לנו הזמן, ועלינו לנצל אותו הנשאר ולהשתמש בו כהוגן;

ושלום לך ולכלכם,
וכל הברכות,
שלך
(-)

ב"ה, ו' מרחשון צ"א⁷⁶

שלום וברכה לך

דוד⁷⁷ יקירי וחביבי הי"ו,

ותודה רבה לך על מכתבך היקר.

אמנם הנני מצטער מאד, וגם כל בני חבורתנו יצטערו מזה לכשיודע להם. לעת עתה אינני מוסר את זה למישהו, מפני שאין ברצוני לצער אחרים ולהמשיך בהם את אי הנעימות שלי, מהודעתך ע"ד הפסקת לימודיך בישיבה. ובפרט באופן פתאומי כזה, מבלי היות לזה זכר של ידיעה מקודם, ולכפל תמהוני אחרי תשובתו של כ' אביך, כי בימים אלה תשובה הנה, "והתעודה הדרושה בידיך".

אבל אחרי כל זה, גם אם תתקיים באמת הודעתך זו, הלא אינך פורש ומנותק לגמרי מאיתנו, "קשה עלינו פרידתך אבל יפה עלינו פרי דתך" כמליצת רבינו יהודה הלוי ז"ל, והלא תודיעני לאן פניך מועדות עתה, והלא נמשיך להיות איתך בקשר רוחני גם להבא בע"ה.

הנני מחכה לידיעות מבררות ביחוד מהי הסיבה להפסקה פתאומית זו או הודעתה, ומהי תוכניתך לזמן הבא. וגם מהצד הרשמי יש צורך בידיעה ע"ד מעשי תחנותיך כעת. ואולי תוכל אעפ"כ להמציא לנו איזו תעודה רשמית, של לידה או של אזרחות, וכדומה.

מייחל התראותנו

ידידך אמת מצפה שלומך ואושרך

(-)

נספח ח'

ב"ה י' ניסן התש"ח

כבוד ה"ליגה לא תרצח",

ע"י המזכיר מר ח. ברקאי.

מתוך טרדות הימים האלה נתעכבה, לצערי, תשובתי למכתבכם שקבלתי לפני כשבועיים. והנה קביעת היחס העיקרוני⁷⁸ בענין זה קשורה היא עם השפיטה על נוסח הכרוז הנדון, שאיני יודע לדון עליו מכיון שלא ראיתו ואיני מכירו.

כי בימים אלה, שבאים עלינו רוצחים, הלא החיוב היסודי הראשוני של כל אדם ישר הוא לחזק את העזרה וההצלה מיד מאת הרוצחים, וכל פעולה שהיא יכולה להחליש במשהו את העזרה וההצלה המחויבת יש בה משום "תרצח"

76 תרצ"א.

77 רזיאל.

78 העקרוני.

משום עידוד וסיוע לרוצחים. לכן אם הכרוז הוא מנוסח באופן מבורר, שהוא פונה לעכב את הרצחנות ואינו נותן מקום לחשוש להחלשה כזו מתוכו, – רק אז יש להצטרף אליו.

אכן אם⁷⁹ אנו נגשים – וברור ומובן לכל בר-דעת שאנו אכן נגשים – לפעולה⁸⁰ צודקת וישרה של הגנה על עם ישראל, שיש⁸¹ לה סיכויים נכונים לעכב באמת את הרצחנות הערבית, הרינו⁸² נענים בזה לא לקריאת "העולם" של ה"אומות", – אותו עולם-אומות, שהמשיך וממשיך לעמוד על דמנו ולסייע לרוצחינו, – אלא לצו התורה והיהדות, החי במעמקי נפשו של כל אדם מישראל, ואשר הוא הנהו מקור היושר והצדק ויסודו הנאמן של "לא תרצח".

מתוך הכרה ברורה בערכה הנצחי של הארץ, ובעתידה הקבוע מתוך כך, יש לחשוב על אפשרות של השפעת-הבנה, שתוכל להגיע לידי עכוב הרצחנות, ומתוך גישה מושרשת במקוריותנו זאת, ובמרחב תפיסתה ההיסטורית האמתית, יתכן שיתקבלו הדברים ויצליחו.

בברכת זמן חרותנו ולירושלים הבנויה

(-)

79 במקור היה כתוב 'ואם', ועל אחד ההעתקים ציוה הצב"י לשנות ל'אכן אם'.
80 במקור היה כתוב 'נגשים לפעולה', ועל אחד ההעתקים הוסיף הצב"י את המוסגר במקפים.
81 במקור היה כתוב 'לפעולה שיש', ועל אחד ההעתקים ציוה הצב"י לשנות ל'לפעולה צודקת וישרה של הגנה על עם ישראל, שיש'.
82 במקור היה כתוב: 'הרצחנות, הרינו', ועל אחד ההעתקים ציוה הצב"י לשנות ל'הרצחנות הערבית, הרינו'.

❁ המפגש עם דבר ה' בזר התחיה ❁
דרכו של מרן הרצי"ה בלימוד התנ"ך

ישיבה עם שיעור קבוע בתנ"ך

מרן הרב זצ"ל בבואו לייסד את הישיבה המרכזית העולמית בירושלים, קבע מה תהיה השאיפה שתתווה את דרכה של הישיבה ומה יהיו סדרי הלימוד בישיבה (ראה מאמרי הראי"ה עמ' 62). במסגרת זו קבע כי "תורה שבכתב, ילמדו בישיבה בשום שכל עומק הפשט וחכמת הלשון וקדושת הרוח, בסיוע של כל הידיעות המביאות לחקר עומקה של תורה וקדושתה, ולהבנת הרוח העליון והפנימי של כתבי הקודש כולם, כל ספר וספר לפי עניינו וטיבו וערכו". חידוש גדול היה בקביעה זו, שכן ברובם המכריע של הישיבות לא הוקדש זמן מסודר לעיון בפרשיות התורה והנ"ך. לימוד הגמרא והפוסקים היה יסודו ועיקרו של הלימוד הישיבתי. לימוד התנ"ך עורר חששות², לכן לא ניתנה כמעט תשומת לב ללימודו.

יחסו המיוחד של מרן הרב זצ"ל ללימוד התנ"ך בא לידי ביטוי בתאורו הנפלא של הרב משה צבי נריה זצ"ל בספרו "בשדה הראי"ה" (עמ' 126-125. ראה גם אורות התפילה עמ' 27), וכך מסופר שם: מספר הגאון ר' שלמה זלמן אויערבך בשמו של הרב שלמה זלמן זלזניק, מראשי ישיבת "עץ חיים" בירושלים, על אשר אירע כאשר בא לביתו של מרן הראי"ה ערב שבת אחר הצהריים בענין

1 יש לציין כי לקביעת שיעור קבוע בלימוד תורה שבכתב ישנו תקדים. בישיבת וולוז'ין הנהיג הנצי"ב שיעור יומי בפרשת השבוע, שיעור המהווה בסיס לפירושו "העמק דבר" על התורה. בזה ובדברים נוספים, ישיבת "מרכז הרב" ממשיכה את מסורת ישיבת וולוז'ין (עיין "אוהב ישראל בקדושה" ח"א עמ' 16).

דרכו של הנצי"ב השפיעה מאוד על מרן הרב זצ"ל, וכך מעיד רבי מאיר ברלין, בנו של הנצי"ב: "מעטים הם מאוד בין תלמידי וולוז'ין שעלו לגדולה, שחותם הישיבה הזאת ודרך החיים של העומד בראשה, אבא זצ"ל, נשאר טבועים כל כך בנשמתם כמו שהיה במרן הראי"ה" (שם ח"ה עמ' 69).

2 במאמר "תעודת ישראל ולאומיותו" (ראה אוצרות הראי"ה ח"ב עמ' 64, מהדורת תשס"ב) נותן מרן הרב זצ"ל ביטוי ל'חששות' אלו, באמרו: מפי הגדול שבחכמי ישראל [למדנו]: "מנעו בניכם מן ההגיון..." (ברכות כח ע"ב). ורש"י התיר לפרש: "אל תרגילום במקרא יותר מד". הוי מקרא, מקרא! רוח אפינו, דברי אלקים חיים, היש בו די?! האפשר לנו לומר די למקור הטוב והאור?! אבל מה נעשה? אנוסים אנחנו! – מפני תרעומת המינים, האומרים אין תורה אלא זו [שבכתב]. וראה אריכות דברים בנושא בספר "מכתם לדוד" לזכר הרב דוד ד"ר אוקס (הראני מו"ר הרב איתן שנדרפי שי").

דחוף בנוגע לכספי ישיבת "עץ חיים":

כשבאתי לביתו ונגשתי לדלת חדרו הקטן בו ישב ולמד וכתב, לא דפקתי מיד אלא שמתתי אוזן לשמוע אולי הרב לומד ואין להפריעו, והנה עולה באזני קול המיה נרגשת... הרב לומד פרקי תנ"ך בהטעמה מרובה, וחוזר עליו ביתר הטעמה. ופתאום קולו עולה והוא חוזר וקורא את הפסוק בהתרגשות גוברת, וכאילו נתגלו לו דברי הנביא בגילוי חדש. הוא עובר לפסוק נוסף, וחוזרים הדברים, והלימוד נמשך. גדלתי בירושלים בין גדולים ויראים, צדיקים וחסידים, ראיתים בלימודם ושמעתים בתפילתם, אבל מעולם לא שמעתי לימוד תנ"ך כזה. היה זה לא לימוד, אלא תפלה. ולא תפלה רגילה אלא עבודה שבלב. כך מתפללים קדושי עליון בעת רצון, בשעות התעלות, בדחילו ורחימו... אמרתי לעצמי: ידעתי שהרב הוא גאון וצדיק, אולם כאן הוא נתגלה לפני כאחד קדמון, שלא מעולם שלנו...

על השיעור בתנ"ך הופקד מרן הרצי"ה עוד בחיי אביו הרב. בשיעוריו ניכרה בקיאותו המופלגת, ועומק הסתכלותו הרעיונית-אמונית בכל התחומים. השיעורים היו מיוחדים ומרתקים. ומסופר שאביו, מרן הרב זצ"ל, היה לפעמים מתחבא מאחורי המחיצה, כדי שבנו לא יראהו ולא יבוא במבוכה, ומאזין לשיעורי בנו. (ראה "משמיע ישועה" עמ' 120)

ייסודו של שיעור בתנ"ך כחלק מהסדר הישיבתי הצמיח במהלך השנים תלמידי חכמים חשובים ו"מקושטים" אף בכ"ד ספרים.

דרכו המיוחדת של מרן הרצי"ה בלימוד תנ"ך

דרך מיוחדת היתווה מרן הרצי"ה בלימוד פרשיות התורה והנ"ך, דרך הראויה לדורנו, דור התחיה, ויונקת מן האורות הגדולים שהותיר לנו מרן הרב זצ"ל. במלא קומתו, התגלה מרן הרצי"ה, בשעה שהעביר את השיעור בפרשת השבוע, כפי שמעידים תלמידיו הרבים בפה מלא. בשיעור זה, מלבד ההדרכות היקרות בנושאי תורה, מדינה, מוסר, אמונה ועוד, ישנן הדרכות יקרות בדרך לימוד פסוקי התורה והתנ"ך בכלל, בדור של גאולה ותחיה. אבקש למנות חמש מן ההדרכות היקרות העולות מן השיחות ומהוות יחד שיטה כוללת הדורשת מבט חדש ומיוחד על פרשיות התורה והנ"ך, מבט הראוי לבני דור התחיה.

הדרכה ראשונה: מפגש עם דבר ה'

לימוד התורה אינו רק עיון בספר החוקים שניתן לנו על ידי רבונו של עולם בשעה שעמדנו למרגלות הר סיני, אלא מפגש מתמיד עם דבר ה' המתגלה אלינו בכל עת ובכל שעה.

לכן, במהלך לימודנו, נבקש להתרומם, להפגש עם רבונו של עולם ולא רק להבין את מובנם של הפסוקים. נשים דגש על משמעות המקראות עבורנו – עבור כל אחד מאתנו באופן פרטי ועבורנו כאומה.

עלינו להביט בעומקם של פסוקי התורה ויחד עם זאת בעומקם של המאורעות העוברים עלינו כאומה. מאורעות אלו הם המשך ישיר של פסוקי התורה. הליכת אברהם אבינו לארץ ישראל משמשת תקדים לזכותנו לשוב לארצנו לאחר אלפיים שנות גלות, המאבקים עם ישמעאל מהווים תקדים למאבקים המלווים אותנו יום יום שעה שעה. עלינו להאזין היטב לדברי התורה - דברי אלקים חיים - ולכלכל את צעדינו על פיהם.

בל נחשוב כי דברים אלו היו נחלת העבר. אדרבה עלינו להתעמק עוד ועוד בזכות הנפלאה שעומדת לפתחנו – שיבת עם ישראל לארצו והמשכת המפעל הגדול שהחל אצל אברהם אבינו.

הדרכה שנייה: מעלתם של ישראל

שנינו במסכת ברכות (יא ע"ב) כי שלוש ברכות יש להקדים ללימוד תורה. ברכה ראשונה (לפי גירסת רש"י): "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לעסוק בדברי תורה". ברכה שנייה: "המלמד תורה לעמו ישראל". וברכה שלישית, בשם רב המנונא: "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". על זו האחרונה כותבת הגמרא, שזוהי המעולה שבברכות.

מרן הרצ"ה רגיל היה להזכיר כי מעלתה של ברכה זו בהזכרת מעלתם של ישראל, שהיא הסיבה לנתינת התורה, ולא להפך. הבחירה האלקית בעם ישראל קודמת למתן תורה, והתורה מוציאה לפועל את קדושתם של ישראל. לכן, במהלך לימודנו, נזכיר שוב ושוב את מעלתם של ישראל, כהדרת חז"ל במסכת בבא מציעא (פ"ה, ב), שלימוד תורה לאמיתתה הוא בהכרה הברורה המנוסחת בברכת התורה בתחילה. בתוכן הברכה נקבע כי "אשר בחר בנו מכל העמים" קודם ל"נתן לנו את תורתו", וכל כך גדול ערכה של הבנה זו עד שקבעה הגמרא, שחוסר לימוד התורה בדרך זו, הוא העומד בשורש הגלות כולה – אמר רב יהודה אמר רב: ...על מה אבדה הארץ, דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו, אמרו נביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו. שנאמר: "ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם" (ירמיה ט, יב). אמר רב יהודה אמר רב: שלא ברכו בתורה תחילה.

ועוד אמרו חז"ל (ויקרא רבה ב', ה): כך אמר לו הקב"ה למשה: כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל - שבח! לגדלן ולפארן - פאר! למה? שאני עתיד להתפאר בהם, שנאמר: "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר" (ישעיה מט, ג).

הדרכה שלישית: גדלותם של חז"ל ושל חכמי הדורות

שיחותיו ושיעוריו של מרן הרצ"ה מלאים בהתייחסויות לגדלותם של חז"ל באופן מיוחד ולגדלותם של חכמי ישראל לאורך הדורות.³ וכך אמר באחת משיחותיו (ראה שיחות הרצ"ה תלמוד תורה עמ' 296): כשעסקו דורות אחרונים בבירורי הלכה של דורות קדמונים, לפעמים היה מזדמן להם להקשות קושיות, מתוך דרך ארץ אימה ופחד וחרדת קודש. כמובן לא מתוך רצון להקשות קושיות אלא כדי לברר. ואותו ראש ישיבה גדול, רבי, כשרצה להקשות קושיה על רבי יוסי שהיה בדור לפניו, הקדים הקדמה מתוך הערכה נוראה: "אנן עלובייא מקשייא על דרבי יוסי" (ירושלמי גיטין ו, ז) – אנחנו העלובים מעזים להקשות קושיה על רבי יוסי. ומיד יש הגדרה: "כשם שבין זהב לעפר, כך בין דורנו לדור של אבא". ראשונים כמלאכים!

חז"ל אומרים: "אם ראשונים בני מלאכים, אנו בני אנשים. ואם ראשונים בני אנשים, אנו כחמורים" (שבת קיב ע"ב). לפני שנים רבות ביקר אצלנו ידיד חסיד גור. הוא הסביר: אם אתה מתייחס לראשונים כמלאכים, אתה בן-אדם, אך אם אתה מתייחס אליהם כאל בני-אדם, אינך אלא חמור, בלי שכל. אין זה רחוק

3 ראה מכתבו של מרן הרצ"ה למר אמנון שפירא ב"להלכות צבור" עמ' רטו-רטז, שיחות הרצ"ה ארץ ישראל עמ' 345, ועוד.

בהקשר זה נפלא סיפורו של הרב אליהו מאל, ראש ישיבת "מה יפו פעמיך" ביפו (משמיע ישועה עמ' 136): באחת מהשיחות במוצאי שבת הזכיר מרן הרב צבי יהודה את פרשן התורה הקדום ר' אברהם אבן עזרא, שעל חידושו בפרשנות התורה חלקו רבים. לפתע, החל לומר אחד הבחורים, שנמנה על תלמידי ישיבה אחרת, דברים בגנות האבן עזרא. כעס הרב על חוצפת התלמיד, ושאלו: "מי אתה?" – והתכוון – מי אתה שתחלוק על האבן עזרא? אך התלמיד שלא ירד לסוף כוונתו של הרב ענה לו את שמו, ומסר את שמה של הישיבה ממנה בא. הרב היה נסער כולו על הדרך בה מדבר התלמיד על פרשן מראשית תקופת הראשונים כאבן עזרא. הוא שב ואמר שכך לא מדברים. אך התלמיד התעקש, וניסה לתרץ ולהסביר במה טעה האבן עזרא. הרב נזף בו, מחה על דבריו ואמר לו לשוב מדבריו, אך ללא הועיל. מתח רב שרר בחדר בין התלמידים, שלא הבינו כיצד מעז התלמיד להתנהג כך. לאחר דין ודברים חש התלמיד שדיבר שלא לעניין וביקש מהרב סליחה, אך הרב אמר לו שלא ממנו עליו לבקש סליחה אלא מהאבן עזרא. לזאת סירב התלמיד. הוא התבצר בעמדתו שהאבן עזרא טעה, ואז גינהו הרב בחריפות רבה. קשה לתאר את הזעזוע שחשנו אנו התלמידים בשמענו את דברי הרב. אלו היו ביטויים שמעודנו לא שמענו את הרב מוציא מפיו.

מן האמת. הערצה של גדולים היא בעצמה ביטוי של גדלות. הדבר אמור לגבי הדורות הקדמונים וגם לגבי ה'ראשונים'.

הדרכה רביעית: אחדות התורה

באשר לאחדות התורה, רגיל היה מרן הרצ"ה לצטט את הפסוק בתהלים (סב, יב) "אַחַת דְּבַר אֱלֹקִים שְׁתִּים זוֹ שְׁמַעְתִּי כִּי עַז לְאֱלֹקִים". על פסוק זה אמרו חז"ל כי זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו ורק אנו שמענום כשתי לשונות. על כן נוהג היה מרן הרצ"ה בשיחותיו על התורה להראות כיצד כל פרשיות התורה חוברות זו לזו ואחוזות זו בזו ומהוות יחד את דבר ה' האחד אל עמו הנבחר, מראש ועד סוף. וכך אמרו חז"ל (שיר השירים רבה א, ג): "רבי לוי בשם רבי חמא ב"ר חנינא אמר: אלו פרשותיה של תורה שהן חרוזות זו בזו ומושכות זו בזו ומדלגות זו מזו ודומות זו לזו וקרובות זו לזו".

לכן, במהלך לימודנו, נשים דגש על סדר הפרשיות והשתלשלותן מ"בראשית" ועד "לעיני כל ישראל", נעמיק בהן ונבקש לראות את התוכן הפנימי המאחד את פרטיהן. כך תהא התורה תמימה ומשיבת נפש ולא "צו לצו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם" (ישעיהו כח, י).

ככלל, לאורך הדורות, ידע עם ישראל לגשת אל מקורות קודשו, שבכתב ושבעל פה, במלוא חרדת הקודש הראויה להם, מתוך הכרה עמוקה וודאית בכך שהוא נפגש עם דבר ה'. אלא שלמרבה הצער במהלך הדורות צמחו מתוך עם ישראל כתות שונות אשר יסודות אמונת ישראל נשתבשו אצלן (הנצרות המוקדמת, הצדוקיות, הקראות ועוד). עם הופעת תנועת ההשכלה בעם ישראל, נפתח פתח להשפעה נוכרית זו גם בתוכנו, וכך כותב מרן הרצ"ה בשיחותיו (שמות עמ' 276): יש גויים המכנים עצמם אנשי מדע, שאין להם שום שייכות להבנת דברים שמימיים גדולים, הניגשים לדברי קדושה וחיתכים אותם לחתיכות חתיכות. לפעולה מנוולת זאת הם קוראים בשם "מדע המקרא". הם מחליטים שפסוק מסויים שייך לדור פלוני, ופסוק אחר לדור אחר, וכדומה. לצערנו, יש גם אנשים בתוכנו, בתוך עם ישראל, שנמשכו אחרי גויים אלה וכו'.

ובספרו "לנתיבות ישראל" כותב מרן הרצ"ה בהקשר זה: השלילה שבגישה המדעית הנהוגה כיום היא בכך שהשורש שלה פסול. הגישה אינה יודעת כיצד יש להתיחס לכתבי הקודש. היא שכחה את היסוד הראשון שבאמונה, שדברי תורה משמים הם. הגישה אינה מבדילה בין כתבי שמים לכתבי בני אדם, ויחסה לשניהם שווה הוא. מאחר וכן, כל רעיון הנראה לה כבלתי מובן, פסול הוא, לפי שהכל נמדד בקנה מדה אנושי.

לפיכך עלינו לידע כיצד יש לגשת, והגישה היא המחייבת את הטיפול לאחר מכן. אנו נגשים למקורות ישראל כאל מקורות שניתנו משמים, שדבריהם אמת,

אמת בלתי מעורערת וכל מגמתנו היא לגלותה ולא ליצור אותה, ולשם גילוייה הרי משתמשים אנו בכל האמצעים העומדים לרשותנו. ככל שנרבה לחקור, נרבה לחטט, כן ייטב, משום שעל ידי כן נבין יותר את האמת.

הדרכה חמישית: מקורות מבוססים

דבריו של מרן הרצ"ה מבוססים תוך הקפדה יתרה על מקורות חז"ל ורבתינו הראשונים. אין מדובר בסברות בעלמא, אלא בתורה שיסודה בהררי קודש, וכפי שמובא בהקדמה לשיחות הרצ"ה (בראשית עמ' 26) בשם מרן רה"י ר' אברהם שפירא זצ"ל, שאמר: "פלא עצום הוא איך כל מילה של רבנו, יש לה מקור בדברי חז"ל!".

לכן, במהלך לימודנו, נקפיד לבסס את הדברים ולעגנם בדברי חז"ל ובדברי רבתינו הראשונים והאחרונים לאורך הדורות כולם. רק על גבי זה נוכל לשכלל ולהוסיף, בחינת "דור לדור יִשְׁבַּח מֵעַשְׂיָךְ" (תהלים קמה, ד).

יתן ה' ונזכה ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד התורה באהבה. ותעמוד לכולנו זכותו של רבנו הגדול, מרן הרצ"ה, להיות ראויים לפלס את נתיבי גאולתנו לאור האורות הגדולים שהותיר לנו באומר חייו, בכתביו, בכתבי אביו ובתלמידיו.

”הרב אור” - ”הקץ המגולה” במשנת הרצי”ה

עיבוד ועריכה של שיעורו של הרב בנימין (בני) אייזנר זצ”ל¹

לעי”נ הרב בנימין (בני) אייזנר בן ר’ יצחק יהודה זצ”ל
נלב”ע ביום ב’ חשון התשע”ב

א. סגולת ישראל

יש מצווה בתורה, ”בינו שנות דור ודור”, להבין את הדורות, להבין את מעשי ה’, בדרך כלל היו נביאים שהסבירו לנו, היום אין נבואה. אבל צריך לנסות ולהבין את המאורעות על פי מה שקיבלנו מרבתינו. הבסיס של הנצרות והאסלאם הוא האמונה שהקב”ה עזב את העם היהודי, הוא שונא את העם היהודי, העם היהודי לעולם לא יחזור לארצו ולא יגאל, הם טוענים: ”אנחנו ממשיכי דרך ה”.

הנצרות והאסלאם חשבו שעם ישראל ירד מהפרק. הוא לעולם לא יחזור לארצו, לעולם לא יחזור לירושלים. אנחנו ממשיכי דרך אלוקים, הנצרות חשבה ככה וגם האיסלאם. במשך ההיסטוריה היו מלחמות עקובות מדם בין הנצרות והאסלאם. עד מתי? עד שהאויב המשותף, העם היהודי, שהולך להפיל את שניהם מופיע בעולם. ואז פתאום, המופתי של ירושלים נפגש עם היטלר, והם מתכננים יחד איך להיפטר מהיהודים בארץ ישראל. איך לשלוח אותם לאושוויץ. אומנם, היטלר לא היה נוצרי, אבל אם נקרא את הספרות הנאצית, מאיפה היא יונקת וכן את הפילוסופיה הנאצית, השורש של הכול הוא הנצרות. היטלר כתב בספר שלו: העם היהודי זה המצפון של העולם, אני לא יכול לחיות עם המצפון הזה, אני רוצה לעקור אותו. הנפש הברברית שלו לא יכלה לסבול את העם היהודי. או אני או הם². הכול מבוסס על הנצרות שהם

1 הרב בנימין (בני) אייזנר זצ”ל היה מבכירי תלמידיו של הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ”ל. הרב בני היה מחנך דגול ות”ח ארץ ישראלי אשר לימד במקומות רבים ביניהם גם במכללת ”אורות ישראל”.

הרב בני הכניסני לביהמ”ד של ”התורה הגואלת” וממיו, שמקורם בבחירי צדיקיא, שאבתי מים בששון. ת.נ.צ.ב.ה.

אל ביתו של הרב בני, היינו צועדים בקביעות, קבוצת בחורים משיבת ”מרכז הרב” מידי שבוע לשמוע את דברי תורתו. והימים ימי מלחמת אוסלו המרים בחורף תשס”ב, ובכל יום נופלים חללים ונטבחים על קידוש השם צדיקים ויקרים. בל’ תשרי התשס”ב, נפל שר וגדול בישראל בידי בני עוולה, השר רחבעם זאבי ה”ד. בערב שלאחר הירצחו נאמרה שיחה זו.

2 ראה בספר ”שיחות עם היטלר” ד”ר הרמן ראושנינג, הוצאת ”מסדה”.

לא יכולים לסלוח לעם ישראל, ולכן עם ישראל הוא אויב הנצרות. אבא אבן, שר החוץ לשעבר, היה הראשון שביקר בוותיקן. הוא חזר מהוותיקן, ואני זוכר את דבריו: "חשתי בהתלבטות הרעיונית הקשה והעמוקה אצל האפיפיור עם חידוש מלכות ישראל". איך להתייחס לזה. איך "לאכול" את זה, הנצרות טענה שהקב"ה שונא אותנו, "עמא דאהדרינו מריה לאפיה מיניה..." (חגיגה ה:). זה מה שהנצרות אומרת, אתם לא יודעים שהמשיח בא כבר לפני אלפיים שנה! אנחנו ממשיכי דרך אלוהים, אנחנו העם שהקב"ה אוהב, אנחנו ממשיכי דרך אלוהים בעולם. וגם האפיפיור של עכשיו שאומר כל מיני דברים, הוא לא מכיר בירושלים כבירת מדינת ישראל. בשום אופן לא. משום שאז הם צריכים לקיים: "והביאותים אל הר קדשי, ושמחתים בבית תפילתי..." הם לא רוצים את זה, הם רוצים להישאר בשטויות שלהם, הם רוצים להישאר בעבודה זרה שלהם, הם רוצים להישאר בתוך הטומאה שלהם. הם עוד לא מבינים.

אבל בינתיים, הם חושבים שאנחנו בדיוק ההיפך מהם, הם לא מבינים את זה, שזה אושרם שעם ישראל חזר לארצו. הם לא מבינים את זה. "אז יאמרו בגויים הגדיל ה' לעשות עם אלה, הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים". הם לא מבינים. אני חושב שעוד תהיה מלחמה לפני שיבינו זאת. הלוואי שיחזרו בתשובה, זה יותר טוב.

הרב צבי יהודה למד קוראן. הוא אמר לנו שכשעלה לארץ יחד עם הרב זצ"ל, מנהגו של הרב זצ"ל בתקופת "בין הזמנים" היה ללכת לנוח במושבה רחובות, והיו שם זקנים בדואים וערבים והם ישבו ביחד פעם אחת. הם אמרו לו: ידענו שתחזרו לארץ, ידענו שהיהודים יחזרו הביתה, יש לנו מסורת על זה. אתם תחזרו ותהיו בארץ ישראל. יש גם מסמך בבית של הרב צבי יהודה שהערבים הודו לו על זה. פעם הם רצו שהוא יופיע יחד עם מנהיגים ערביים ברדיו, אז הוא אמר: אני לא מופיע ברדיו איתם עד שהם לא חותמים לי על העובדה הזאת שארץ ישראל שייכת לעם ישראל ואז הם חתמו לו.

הקב"ה אומר לאברהם "לך לך מארצך, ממולדתך מבית אביך, אל הארץ אשר אראך ואעשך לגוי גדול" למה? "והיה ברכה ונברכו בכך כל משפחות האדמה" אין דרך אחרת להביא ברכה לכל משפחות האדמה אלא דרך זרעך. דרך העם שעתיד לצאת ממך. זוהי החלטה אלוקית. לכן, מסביר המהר"ל³ את הקושיה של הרמב"ן (עה"ת, בראשית י"ב, ב), מדוע התורה לא מזכירה במילה אחת שאברהם היה צדיק, ולכן ניגלה אליו הקב"ה לעומת נח שאת צדקתו התורה מציינת?? אומר המהר"ל: אצל נח זו היתה בחירה פרטית, מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך, אם נח לא היה צדיק היה נבחר מישהו אחר. אבל באברהם, ודאי שהוא היה הכי צדיק, אבל זו לא הנקודה, אלא יש כאן בריאה, בחירה כללית בזרעו.

3 ספר "נצח ישראל" פרק יא'.

זו לשונו של המהר"ל⁴, בחירה כלל ישראלית, ובחירה כללית לאומית אינה תלויה במעשים, האם אתה צדיק או לא. גם אם אתה לא צדיק אתה נבחר. הגם שתבוא אומה מאומות העולם, ותיטיב מעשיה, ותשתדל להדבק בשכינה, וישראל עוברי רצונו, לא יחליפם ולא ימירם באומה אחרת. אומר את זה אור החיים הקדוש⁵. וזה נקרא סגולת ישראל ובחירת ישראל. אומנם, אברהם כלל גם את ישמעאל ובקש "לו ישמעאל יחיה לפניך" אך הקב"ה אמר לו ביחס אליו לשמוע בקול שרה שכן היא צודקת. לא ממנו תבוא הישועה לעולם - שלח אותו. גם יצחק כלל את עשיו, ולכן אנחנו נקראים בתורה בעיקר "עם ישראל" ולא "עם אברהם". כמו דברי הכוזרי⁶, יש עדיין קליפה. הבחירה היתה באברהם, כאבי האומה הישראלית, שממנו עתידה לקום אומה ישראלית. אומנם, מסביר הרב ב"עולת ראייה", שמה שאומרים בתפילת שמונה עשרה, "אלוקי אברהם, אלוקי יצחק ואלוקי יעקב" ואחר כך חותמים: "ברוך אתה ה' מגן אברהם" איפה יצחק ויעקב נעלמו? אומר הרב זצ"ל, בגלל שאברהם הוא האב שמחבר אותנו לכלל האנושות, הוא "אב המון גויים", כי תפקיד העם היהודי בסופו של דבר להציל את כל העמים. לא להישאר לבד ולכן אנחנו חותמים מגן אברהם. מצד המגמה של תיקון העולם, של "ונברכו בך כל משפחות האדמה" גם זרע ישמעאל וגם זרע עשו. ואנחנו יודעים איפה ראשו של עשו מונח. ראשו זה עיקרו, במערת המכפלה. יעקב הוא אבי האומה הישראלית ואצלו "שב העניין האלוקי הציבורי אחר שהיה פרטי..." כה דברי רבי יהודה הלוי. פעם ראשונה שהעניין האלוקי, או בלשונו: "השכינה", חלה על צבור, היה אצל זרע יעקב, שנים עשר שבטי י-ה, שאצלם השכינה מופיעה בשלמות, שגם אם אחר כך יהיו אנשים אפיקורסים. אתמול אמרנו בסליחות של בה"ב, "בין כך ובין כך קרויים לך בנים"⁷, אפילו אפיקורסים, אפילו עובדי עבודה זרה, אפילו יעשו "שמיניות

4 "...כי אצל נח לא היה, רק בחירה פרטי, והבחירה הפרטית הוא לפי מה שהוא, והכל הוא לפי מעשה צדקות שלו. אבל באברהם לא היה בחירה פרטית, רק באומה הישראלית, שהם זרעו. שהרי כתיב באותה בחירה "ואעשה אותך לגוי גדול", וזה בחירה כללית, ובחירה כמו זאת אין תולה במעשה כלל, ולא בחטא, כי המעשה הוא לפרט. אף כי בודאי זכות אבות מועיל, מכל מקום עיקר הבחירה, בחירה כללית בו ובזרעו." (שם)

5 "וה' האמירך וגו'." אומרו להיות לו לעם סגולה, שהגם שתבא אומה אחרת ותטיב מעשיה ותשתדל להדבק בשכינה לא ישיגו מדרגת ישראל... או ירצה שהגם שיהיה זמן שיכיעסו ישראל את הבורא אף על פי כן לא ימיר אותם באומה אחרת... ופירשנוהו במקומו שהכוונה היא הגם שתכשיר מעשיה אומה מאומות וישראל עוברי רצונו והסכים ה' ודבר לעשות כדברי משה: (דברים, כו' יח').

6 מאמר ראשון צה': "וְהָיָה דוֹמָה לְאַדָּם, וְהָיָה סִגְלָה לְבַב וְזוֹלָתוֹ כְּקַלְפָּה... וְגַי יַעֲקֹב בְּלָם סִגְלָה, בְּלָם רְאוּיִים לְעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְהָיָה לָהֶם הַמְּקוֹם הַהוּא הַמְּיֻחָד בְּעִנְיָן הָאֱלֹהִי, וְזֶה הָיָה תְּחִלַּת חוֹל הָעִנְיָן הָאֱלֹהִי עַל קָהֶל, אַחֲרָי אֲשֶׁר לֹא הָיָה נִמְצָא פִּי אִם בְּיַחֲדִים... (תרגום אבן תבון)

7 "...כנסתך אל תתן לכלה ולחרפה, אם בפיקודיך מתעצלת ומרפה, על כל פשעיה אהבתך

באוויר". זאת ברית! זה ההבדל בין "זכות אבות" ל"ברית אבות". זכות אבות תמה, ברית אבות לא תמה (שבת נ"ה, א). זו ברית עם זרע יעקב, השכינה חלה על העם היהודי לעולם. הבחירה ביעקב לא היתה מצד מעשיו, בפרשת תולדות, עוד לפני שנולדו, הקב"ה אומר לרבקה, "ורב יעבוד צעיר". יש כאן בחירה, "בטרם אצרך בבטן קראתיך". יש כאן סדר אלוקי.

ב. הקמת מדינת ישראל - קידוש השם

עכשיו נראה מה זה שייך להיום. בימינו עם ישראל חוזר לארצו. המאורע החשוב ביותר בתולדות האנושות, מאז חורבן בית שני, הינו הקמת מדינת ישראל. העולם חוזר למסלולו, אין דרך אחרת להציל את העולם מכל הטומאה שלו ומכל הרשעות שלו, אלא "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". החזרה של עם ישראל לציון, העולם חוזר למסלולו. "שהרי אי אפשר לכבוד העליון להתרבות אלא בגאולתם ושלוותם של ישראל, שזה קשור בזה באמת" ("מסילת ישרים" פרק י"ט). כאשר המסילת ישרים מדבר על החסיד האמיתי, אז הוא אומר: יש חסיד שדואג לעצמו, "ואני קרבת אלוקים לי טוב", אבל סוף, סוף, הוא דואג לעצמו, אבל, החסיד האמיתי הוא צופה לישועה ולקבוץ גלויות ולבנין בית המקדש, חסיד כזה הוא קשור אל הדור. "כי אי אפשר לכבוד ה' להתרבות בעולם אלא בגאולתם של ישראל" (שם).

צריך לדעת, המאורע החשוב ביותר, העולם חוזר למסלולו, העם היהודי חוזר לארץ שרק ממנה יכולה לבוא גאולה לעולם. ארץ ישראל גם היא תשתנה ולא תישאר כפי מצבה עכשיו. ארץ ישראל היא "ארץ זבת חלב ודבש". זה מצב נורמאלי היום?!.. מה פתאום? זה מצב לא נורמאלי! ירושלים צריכה להיות עיר יפה, וכי יעלה על הדעת שהשכונות יישארו ככה?! שהעיר העתיקה תישאר בסמטאות המלוכלכות האלה?? חס ושלום!! ירושלים תהיה יפה גם פיזית. רק שם, ב"ארץ אשר אראך" יתקיים "ונברכו בכך כל משפחות האדמה ובזרעך". אם כל העם היהודי יהיה צדיק תמים בחוץ לארץ, הגאולה לא תבוא לעולם. אין אפשרות. העובדה הזאת שחזרנו לארצנו, העולם הגויי לא יכול להישאר אדיש כלפיה. אז היתה שעת רצון, או בלשונו של הרב סולוביצ'יק זצ"ל⁸, מי שהיה נוכח בישיבת האו"ם, כשהחליטו על הקמת מדינת ישראל, והיו לו עיניים אמיתיות היה רואה מי הוא היושב ראש האמיתי באותה ישיבה, שזה לא טריגבלי, הנציג השוודי

תהא מחפה, יתירה חיבתם לפניך אדוני האדונים, בין כך ובין כך קרואים לך בני"ם" (מתוך "פיוט סליחות", לריב"ם, נכדו של רש"י ומבעלי התוס').

8 "מי שהסתכל אז היטב בעינו הרוחנית, הרגיש ביושב ראש האמיתי שניצח על הדיונים - והוא הדוד". מאמר "קול דודי דופק" (יום העצמאות התשט"ז): בתוך "דברי הגות והערכה", עמ' 23.

שישב שם עם הפטיש, אלא הקב"ה ישב שם והחליט: ארגנטינה – כן. בוליביה – לא. ברזיל – נמנעת. ובסוף סיכום הקולות – כן. מי שיש לו עיניים אמיתיות, ראה שהיושב ראש האמיתי הוא הקב"ה שהפיל את החומה, "הפה שאסר הוא הפה שהתיר". הוא הקים חומה שאסור לנו לבוא לארץ ישראל, "אל תעלו בחומה". אל תעלו נגד אומות העולם, ועכשיו, שהחלטת אומות העולם על הזכות שלנו להקים בית לאומי בארץ ישראל, "סר פחד השבועות" ושב ממצוות ישיבת ארץ ישראל ששקולה כנגד כל המצוות, למקומה – דברי 'האור שמח'⁹. אז הייתה שעת רצון כזו להביא גאולה לישראל, אבל אחר כך האומות התחרטו בהם, חזרו בהם¹⁰. גמרנו, הם יכולים לחזור בהם כמה שהם רוצים, אבל זהו, הקב"ה לא חזר בו. תהליך גאולתם של ישראל, הוא תהליך בלתי הפיך. אמר משהו הערב ברדיו, שמדינת ישראל תלויה באמריקה ושנחנו מוכרחים להתחשב איתם. זו ממש כפירה במעשה ה'. אנחנו לא תלויים באמריקה, אנחנו תלויים בקב"ה. היד ה' תקצר!?

ג. מהקמת המדינה ועד מלחמת יוה"כ

נתחיל במלחמת השחרור: אמר הרצי"ה זצ"ל בדבריו במסיבת יום העצמאות בישיבת "מרכז הרב"¹¹: "אף על פי שהייתי, והנני, קשור נפשי, רוחי ונשמתי לעם ישראל, ורציתי לצאת ברחוב יפו לשמוח עם ההמון, עם ישראל, "ישמח ישראל בעושי", לא יכולתי לצאת, באותה שעה שהייתי קרוע כולי, חתוך כולי לגזרים, "את ארצי חילקו". חישובים פוליטיים. הסכמנו לתוכנית החלוקה, לא יכולתי לצאת לרחוב. לשמוח עם הבנים, עם הבנות, לרקוד עם עם ישראל. ואשב בדד כי נטל עליו. למחרת או למחרתיים בא איש ברית קדשנו, ואיך אפשר שלא יבוא, ולאן שיבוא, לחדר הקטן והקדוש, לבית הרב, ישבנו שנינו מזועזעים ודוממים והחלטנו, "מאת ה' היתה זאת". כן, אז הוא צעק: איפה חברון שלנו?, אנחנו שוכחים אותה? איפה בית לחם, אנחנו שוכחים אותה? איפה יריחו, איפה כל רגב ורגב באדמת קדשנו אנחנו עומדים לוותר על זה על אדמת הקודש?¹²

9 "כעת הסבה ההשגחה אשר באספת הממלכות הנאורות בסאן רעמא, ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל, וכיון שסר פחד השבועות וברישיון המלכים, קמה מצוות ישוב ארץ ישראל ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה למקומה. נדפס לראשונה ב"התור" שנת תרפ"ב, וחזר ונדפס בספר "שיבת ציון", מהדורת ישיבת "הר ברכה" עמ' 101-100.

10 וראה "מי מרום ו' - "מעניני הישועה עמ' כח'.

11 נדפס בספר "לנתיבות ישראל", "מזמור יט' למדינת ישראל".

12 "אחר כך היה ויכוח אם הרב הזכיר את עבר הירדן, משהו אמר לרב, אם הרב היה אומר את עבר הירדן, היינו כובשים את עבר הירדן. אז הוא אמר, אני הזכרתי את עבר הירדן. יש לי טייפ של סלילים שאיתו הקלטתי אז את הדברים של הרב, המקור היה אצלי, ואז הבאתי

החליטו הרב צבי יהודה והרב חרל"פ במלחמת השחרור "מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו", בינתיים יש לנו מדינה קטנטונת. הם החליטו שמדינת ישראל הקטנה, גם זה חסד, זה שלב בגאולה, ומאז בלשונו של הרב צבי יהודה: "יש לנו יום הקודש", זה יום העצמאות.

רבותי, ביום העצמאות שלפני מלחמת ששת הימים, אף אחד לא חלם להיות בירושלים, בשכם, בחברון, בית לחם. ופתאום, הרב צבי יהודה שאף פעם לא דיבר איתנו על זה, פתאום, ביום העצמאות שלפני מלחמת ששת הימים הוא אמר את הדברים האלה. אחרי שבועיים, כשאני רץ עם "עוז" בבית לחם לכבוש את בית לחם ואני רואה מול עיני את הרב צבי יהודה עומד בבית המדרש וצועק: איפה בית לחם שלנו??? אנחנו שוכחים אותה?? ואני רץ עם ה"עוז", ואני אומר: הרב, לא, לא שוכחים. הנה, אנחנו פה. לא במקרה שני האזרחים הראשונים שמגיעים לכותל ברגע שחרורו, היו הרב צבי יהודה ו"הנזיר". מי שמתאבל על ירושלים רואה בשמחתה. הגישו לרב רמקול, רדיו, טלוויזיה מכל העולם, מה אתה אומר? אני מודיע לישראל ולעולם כולו שבפקודת ריבון העולמים חזרנו הביתה לנחלות אבותינו, ומפה לא נזוז יותר. הרב צבי יהודה הכריז את זה. אומנם, ממשלת ישראל דאז, לא למדה ב"מרכז הרב", אפילו לא ב"מכינה"... לא הבינו את זה והתחילו עם דיבורי חולשה ופתאום אתה שומע ברדיו "שטחים כבושים", "הגדה המערבית", "הרמה הסורית". אני נמצא בחברון, כבשנו את חברון, הערבים - תאמינו לי - ידעו שחזרנו הביתה. אך הם פתאום קלטו שאנחנו לא מודים בארצנו ואז הם התחילו לזרוק עלינו אבנים, אחרי חודש שהיינו בחברון, טוב, אומנם אז היה עוד יד תקיפה, טיפלנו בהם והפסיקו. אבל הם מיד קלטו שעם ישראל לא מודה בארצו. לא מתנחלים. מכריזים על יש"ע כשטח צבאי. ויהודים צריכים לבוא לחברון בגניבה.

עשו לי 'שבע ברכות' בחברון בשנת התשכ"ח. הרב לוינגר, הרב אבינר, הרב ולדמן עשו לי 'שבע ברכות' בחברון המשוחררת. אבל אתה לא יכול לבוא לחברון כי היא מוגדרת "שטח צבאי". חברון, עיר האבות, ערש מלכותנו, ערש אומתנו, יהודי לא יכול להתנחל שמה, וצריך לבא בגניבה למלון פארק ולומר לבעל המלון: תראה, בא לנו להיות בפסח קרוב לקברות אבותינו, אתה מוכן להשכיר לנו חדרים? ממש אין לו כסף כי אין אף אחד במלון הזה. אחרי זה, פתאום הוא נתן לנו להישאר עוד קצת קרוב לאבותינו. אחר כך זרקו אותנו מהמלון לממשל, ואחר כך בסוף קמה קריית ארבע. אבל הכול בדלת האחורית. איזה מן דבר זה?? זה מצב לא נורמאלי. שום עם לא עושה את זה כלפי מולדתו ככה, אתה בא למולדת שלך, תחיה אותה. אז יש כאן חולשה. החולשה הזאת גררה את מלחמת יום כיפור. יותר מדי יהודים לא מודים בארצם. נכון, לא

את זה לספריה, והקלטנו עם זה, ואמר, הנה אמרתי עבר הירדן, מה אתם רוצים..."

רובם, אבל יותר מדי ואז לאט, לאט יש כרסום אדיר ביחס שלנו לחלקי מולדת. יש הלכה בשולחן ערוך, ברמב"ם, אין מחלוקת, שתלמוד תורה כנגד כולם. עד השלב של מצוה שאין מי שיעשה אותה, אתה חייב להפסיק ללמוד ולצאת לשטח. (על פי גמרא מ"ק ט', א). אם אתה לומד בישיבה ועיוור עובר ברחוב, ואתה לא קם ועוזר לו, אתה פושע. כי, "תן בלבנו לשמוע ללמוד ללמד לשמור ולעשות ולקיים את דברי תלמוד תורתך". הרב צבי יהודה רואה שאף אחד לא הולך להתנחל בארצנו המשוחררת. שטח צבאי. שטח כבוש. ואז הוא קורא לנו ואומר: חבר'ה קדימה. אומנם, הרב צבי יהודה אלף פעמים צעק עלינו: יותר חשוב מהתנחלויות, הסברה! לכו לעם תסבירו לו מי אנחנו, מה הקשר שלנו לארץ שהעם יהיה איתנו. אני זוכר את המינוח שלו: "התנחלויות - מספר ב', מספר א' - זה הסברה". כי העם לא איתנו. לא עשו מספיק. בטח שלא עשינו מספיק. אם בכלל. גם עכשיו צריך לעשות הסברה. אומנם, הוא התנגד לעריכת משאל עם. אין משאל עם. כי גם אם רוב העם חולה, אתה לא מבסס את ההלכות ואת הפסקים שלך על עם חולה, אם רוב העם חולה, יגידו ביהודה ושומרון נקים מדינה פלסטינאית. חס ושלום, אין משאל עם. האם תעשה משאל עם, על האם לשמור שבת או לא? מה פתאום משאל עם?!

אומנם, לשם הכרעה בעניינים אלו צריך הרבה שיקול דעת. כשנכנסו ללבנון בשנת התשמ"א, חבר שלי בא לרב צבי יהודה ואמר לו: הרב נכון שאסור לסגת מלבנון? הרב אמר לו: (אני זוכר את המילים) "עניינינו להשמיד את המחבלים". אבל הרב, נכון שלבנון זה ארץ ישראל? – וודאי. אבל, עניינינו כרגע, להשמיד את המחבלים. זה שיקול של הרב צבי יהודה. כמובן, שבצורה שיצאנו לא היינו צריכים לצאת, על זה לית מאן דפליג גם מאנשים חילונים. זה היה הזמנה לרצח מה שעשינו...

ד. מהקמת "גוש אמונים" ועד הנסיגה מסיני.

ובכן, גם כשהלכנו לסבסטיה לא עברנו על החוק וכך זה היה, תשמעו מכלי ראשון. הרב צבי יהודה קרא לי לביתו, ואמר לי: תקראו לי למשה וחצי...¹³. הלכתי עם ר' יענקל'ה לז'ינ, מי שמכיר אותו, זה אדם שיש לו מהלכים. כל החברי כנסת, כל הממשלה הכירה אותו. אנחנו נוסעים לפיקוד, ישבו שם בפגישה עם אלוף הפיקוד, כל "הפלפלים" מסביב. אמר לי יענקל'ה: אל תפחד. פותח את הדלת, רואה את כל ישיבת המטה, אומר למשה לוי: הרב צבי יהודה צריך אותך, דחוף. תוך שעה, היה אצל הרב צבי יהודה. גם אני הייתי נוכח שם. הרב אמר לו ככה: הבחורים שלי עכשיו נמצאים בשומרון, אני יודע שתקבלו

13 משה לוי ז"ל שאחר כך היה הרמטכ"ל השנים עשר של מדינת ישראל, כונה עקב גובהו הרב "שני מטר וחצי..."

פקודה מהממשלה לפנות אותנו, אני הוראתי לתלמידים שלי, אנחנו עם אחד, שלא יהיה עימות, חס ושלום. אנחנו מצווים להתנחל, ואנחנו מתנחלים. יותר מזה, עוד הוא אמר לו: תודיעו לדיין אנחנו הולכים להתנחל, אף על פי שאנחנו יודעים שהממשלה לא בסדר, הם לא מבינים מה זה ארץ ישראל עדיין, הם לא מבינים מה זה יהודה ושומרון, אבל שזה יהיה בידיעת הממשלה. ככה אמר לי הרב כמה פעמים, תלכו, תוציאו מהכוח אל הפועל את הרצון של עם ישראל. כשבאו לשם לפנות אותנו הרב צבי יהודה שלח אותי להגיד לחבר'ה: בשום אופן לא להרים יד, להתנגד. הרב צבי יהודה אמר: אתם קשורים לאדמה, אתם נמצאים. אם באים ולוקחים אתכם, אתם נלקחים, אתם לא הולכים מרצון מטר אחד מרצון. אז תופסים, חמישה חיילים תפסו אותי וזרקו אותי למשאית. יש גבול עדין מאד שהרב צבי יהודה ידע להבחין. "אין כוח בעולם שימנע אותנו מלהתנחל בארץ ישראל". ו"מתוך התורה אנחנו באים אל המדינה", אני מצטט את הרב צבי יהודה, "מתוך התורה אנחנו באים אל המדינה", ואנחנו נתנחל בארץ הזאת בכוח התורה אבל, בידיעת הממשלה. כאשר הרב צבי יהודה היה בחווארה¹⁴ ובא אלוף הפיקוד, ואמר לו: כבוד הרב, צריך ללכת מפה. אמר לו הרב: תסתכל מסביב, זו ארץ ישראל. אמר האלוף: כבוד הרב, קיבלתי פקודה לפנות אתכם. הרב צבי יהודה אמר לו: אין כוח בעולם שיכול לתת פקודה כזאת. טוב, מפאת כבודו של הרב צבי יהודה, אותו לא תפסו, אבל אותנו זרקו, תפסו בכוח, שישה חיילים על אחד, וזרקו אותנו למשאיות והרב צבי יהודה נשאר לבד בשטח. לא היה לו אפילו אוהל. אלוף הפיקוד אומר לו – הוא לא היה צעיר אז, כבר אז סבל מרגליו מאד – בסוף, שהוא נשאר לבד, ולקחו את כולם, אז הוא אומר לאלוף הפיקוד, שזה חטא היסטורי, וזה פגיעה בנצח ישראל. אבל אלוף הפיקוד לקח אותו במכונית הביתה. הרצ"ה, יכול לכתוב לבגין שהוא יכנס לדיראון עולם בהיסטוריה הישראלית, בגלל מה שהוא עושה, ושבוע אחר כך שהוא שומע שמנחם בגין חולה בבית חולים, לשלוח לו ברכת רפואה שלימה¹⁵.

היינו ממלכתיים. כל ההתנחלויות שאני מכיר קמו בהכרת הממשלה. הממשלה אישרה שנשאר בקדומים, ובדרום, בעצמונה. נכון שזה לא היה בברכת הממשלה, ולא בסיוע כספי של הממשלה, ולפעמים אפילו בהתנגדות חלק הממשלה. אך, כאשר חבר שלי מ"מרכז הרב", הכניס לעיתון "מעריב" קריקטורה של בגין, עם כובע טמבל כזה מצחיק, אז הרב צבי יהודה קרא לו ואמר לו: כך אני לא מתייחס לראש ממשלת ישראל. בשום אופן. זה בזיון האומה. זה בזיון מדינת ישראל.

14 עיירה דרומית לשכם, בטו' סיון התשל"ד, לצורך הכרזת הקמת הישוב "אלון מורה".
15 בתוך ספר: "להלכות ציבור", כרוז קפא', מיום ח"י אלול התשל"ח. וכרוז רכ"ה, מיום "ט כסלו התשמ"ב.

אתה מבזה את המדינה. יש לנו ויכוח איתנו. ויכוח נוקב איתנו. אנחנו לא נוותר לו, אבל לפרסם קריקטורה של ראש הממשלה בצורה כזו נבזית? לא יקום ולא יהיה. אחד מהרבנים בא לבית של הרב צבי יהודה והתחיל לחרף ולגדף את הממשלה; הם לא נותנים להתנחל. הרב צבי יהודה שומע ושותק, והוא ממשיך, ומה צריך לעשות, וצריך להרוס אותם ולזרוק אותם מהארץ. והוא שותק. איזה רבע שעה נמשך ככה. וההוא קם והולך. כשהוא יצא, הרב צבי יהודה אומר לנו: להתווכח, יש לי חשבון עמוק עם הממשלה, אבל, אני בסגנון כזה לא מדבר על ממשלת ישראל. אליהו אומר לאחאב "עוכר ישראל" אתה מוקף באיזבל, שמסיתה אותך והורגת את נבות ואת הנביאים, אבל מלמד אותנו התנ"ך דרך ארץ, "וישנס אליהו את מתניו" והוא רץ לפני מרכבתו של אחאב, עד עפולה. ב"משפט כהן"¹⁶ כתוב באיזו מידה יש למדינת ישראל ולממשלת ישראל דין של מלכות. ככה למדנו בבית מדרשנו שממשלת ישראל היא מייצגת את מדינת ישראל. וזה עניין אחד. לטוב ולרע. עם כל הוויכוחים.

אומנם, ממשלת מיעוט היא לא ממשלה. זה הקו האדום. זוהי בדיוק ההגדרה ההלכתית של הרב צבי יהודה. אני מצטט את הרב צבי יהודה, "המכונים ממשלה". הם לא ממשלה. ברגע שקמה ממשלת מיעוט מלבישים על מדינת ישראל הקדושה ממשלת מיעוט, זו לא ממשלה. אז הרב צבי יהודה התנהג בהרבה יותר תקיפות. הוא אמר למפד"ל לצאת מהקואליציה. וברגע שהמפד"ל לא פרשה, אז כינה אותם: "המכונים שרים". "אני לא אסלח לכם. אין לי שום עסק עם המפד"ל, עם היצור הזה שנקרא מפד"ל, אתם מצטרפים לממשלת מיעוט?" צריך לדעת, זה מאד עדין הגבולות. מאד מסובך.

יש כאלה שרצו להביא ראיה מרבן יוחנן בן זכאי שיש לבצע ויתורים עבור הסכמים עם גויים, אך ההבדל הקטן הוא שרבן יוחנן ידע שאנחנו לקראת גלות ואנחנו יודעים שאנחנו היום לקראת גאולה. זה ההבדל הקטן. בחורבן ימית, כשבאנו לרצי"ה ובכינו אז הוא אמר: כן, חז"ל אמרו שזה "קמעא קמעא". אנחנו לא מתייאשים מהגאולה גם כשיש נסיגות, אנחנו לא אומרים: גמרנו את היחסים. איך אמר לי גיס¹⁷: עוד מעט אתם תגיעו אלינו ותהיו נגד המדינה ותתיאשו מהמדינה, אמרתי לו: אני לא חושב שזה יקרה.

16 שר"ת "משפט כהן" להגרא"ה קוק זצ"ל [סי' קמ"ד ס"ק י"ג-ט"ו]: "וחוץ מזה נראים הדברים שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלו הזכיות של המשפטים ליד האומה בכללה. ובמיוחד נראה שגם כל שופט שקם בישראל, דין מלך יש לו לענין כמה משפטי המלוכה, וביחוד במה שנוגע להנהגת הכלל".
17 הרב אברהם יצחק אולמן שליט"א. דיין בבד"צ של "העדה החרדית" בירושלים.

ה. פסיקה בהלכות ציבור

צריך לדעת דבר גדול, יש הלכות צבור ויש הלכות יחיד. לא כל אחד שפוסק בהלכות יחיד שבקי בכל חלקי שולחן ערוך, יכול לפסוק בהלכות צבור. בהלכות צבור צריך לפסוק אדם כללי, כלל ישראלי, לא מספיק לדעת שולחן ערוך, הוא צריך לדעת גם את הזוהר הקדוש, צריך להיות אדם שמקיף את כל התורה כולה. הרב צבי יהודה היה תלמיד חכם ענק. כאשר רב פלוני אמר שבשביל שלום אפשר להתפשר על שטחים, הרב צבי יהודה אמר לי: הוא לא יכול לפסוק, אין לו סמכות לפסוק בענייני כלל ישראל. הוא תלמיד חכם שינהל את הישיבה שלו, שיחנך את ילדי ישראל לתורה ולקדושה, הוא עוד לא במדרגה של פוסק של צבור, של כלל ישראל. המבדיל בין קודש לקודש. הרב צבי יהודה אמר את זה גם על רב מסוים, הוא תלמיד חכם אדיר, אך להיות פוסק של כלל ישראל הוא עוד לא במדרגה. בענייני כלל ישראל, לא מספיק לדעת את כל מה שהוא יודע. זה לא רק עניין של ידע. בהלכות צבור צריך להיות מה ש"המסילת ישרים" אומר¹⁸, לא פחות מזה. תלמיד חכם כזה אדיר, שלומד תורה לשמה, שמקיף את כל התורה, לא רק את הנגלה, גם את הנסתר, והוא כולו צופה ישועה, כולו אוהב ישראל, כולו מלא יראת שמים אדירה, אהבת ישראל שאין כמוה, שהוא זוכה לרוח הקודש בדבריו כמו מרן הרב קוק זצ"ל¹⁹. הפסיקה על הלכות ארץ ישראל, זה לא פשוט. המבדיל בין קודש לקודש.

אני יודע, על מאות אנשים באמריקה שלא עולים בגלל פסק שישוב ארץ ישראל זוהי מצווה קיומית ולא חיובית²⁰. יש לי המון תלמידים שלא עולים

18 פרק יט', ומקורו בתנב"א. "ודבר זה ביארוהו בתנא ד"א ז"ל אמרו: כל חכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו, ומתאנח על כבודו של הקב"ה, כל ימיו, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים ולכבוד בית המקדש ולישועה שתצמח בקרוב ולכינוס גליות, זוכה לרוח הקודש בדבריו..."
19 "פעם אחת לדעת, אם אתם לא מאמינים בזה, תעזבו את הישיבה מחר, מי שלא מאמין שהרב קוק הוא שליחא דרחמנא ושליחא דידן להארת דרך הגאולה, הוא לא נמצא ב"מרכז הרב" גם אם הוא לומד שם עשר שנים!. הוא לא נמצא ב"מרכז הרב". והוא לא תלמיד של הרב, והוא לא קשור למורה הדור והדורות. הרב קוק זו הנשמה שנשלחה משמי שמים להארת דרך הגאולה. אני מצטט את דברי הרב קוק בעצמו: (אגרת תקנ"ה) "אם כבוד גאונו ושאר גדולי הדור היו נוהגים את מנהגי, מחזקים ונלווים עמדי, היתה באמת מתגלה גאולתם של ישראל, ואי אפשר לתאר ולצייר, כמה רבים, רבים, היו שבים בתשובה שלמה, והייתה באמת מתגלית במהרה גאולתם של ישראל. ואין לי ספק שיום יבוא וישובו יראוי ויודעי שמו ויכירו את טהרת אמיתות דעותיי וכולנו נעשה אגודה אחת ואז תבוא גאולה".
ברנר אמר על הרב: "הרב הזה כולו מלא אורות", אני עדיין לא רואה את האורות שביהדות, הרצ"ה אמר לנו שאם הוא לא היה נרצח הוא היה חוזר בתשובה, הוא הכיר אותו היו לו קשרים. ש"י עגנון לקח את ברנר לרב - וזה מה שאמר כשיצא מן הרב, וכתב בעיתון של "אחד העם", הרב הזה הוא היחיד שמבין את הכפירה שלנו הוא מבין את מה שמתחולל. מאיפה צמחה לאורתודוקסיה ספרות תורנית שכזאת?.

20 שיטת בעל האג"מ זצ"ל, ולעומת זאת, ספר "מנחת אברהם" ח"א, למרן הגר"א שפירא זצ"ל

בגלל זה. זו טעות עצומה. גם הרבה אנשים קיבלו פסק לא לעלות לארץ לפני השואה. מי שמחליט מי פוסק לכלל ישראל ומי לא הוא עם ישראל לדורותיו. אולם אי אפשר להחליט זאת אחרי תקופה קצרה בלבד. בואו ניקח למשל את "החפץ חיים". מי נתן הסכמות ל"משנה ברורה"? כיום, מי שנתן הסכמות הוא פחות מוכר מאשר ה"חפץ חיים" עצמו.

יש השגחה על עם ישראל, לא רק בצד הפיזי שלו, הקיומי, אלא גם בצד הרוחני. יש לפעמים באמת טעות, יש גדולי תורה שטועים²¹, אחד מגדולי האדמו"רים אמר לרב רענן²² שתי מילים: "טעינו בדרך". אחרי השואה אמר: "טעינו בדרך". לעומת הרב קוק שקרא ליהודים אחרי מלחמת העולם הראשונה²³, הצילו את נפשותיכם!! הצילו את דורותיכם!! אל תמתינו לרישיונות. מהרו לארץ ישראל. אתם עלולים לשואה. וכן ה"אור שמח" שהיה ציוני גדול, מה "האור שמח" צעק אחרי מלחמת העולם הראשונה?? תבואו תצילו את נפשותיכם, כשהיהודי יחשוב שברלין היא ירושלים, תבוא שואה ותוכיח שברלין זה לא ירושלים. רוצו לארץ ישראל. אך לא שמעו לו ונכחדו בברלין. החפץ חיים בעצמו כותב לעלות לארץ. "החפץ חיים" אמר לבנו כשהקימו את פתח תקווה: "בני יקירי, הנה הגאולה מתחילה". (ספר "שיחות החפץ חיים") הגאולה לא תלויה בתשובה, "כי קץ הגלות ישנו אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים ח"ו", דברי "אור החיים" הקדוש (ויקרא כ"ה, כה) או דברי הגר"א (אבן שלמה פרק י"א), "בכל דור ודור יש קיצים לפי זכויות הדור, אבל קץ אחרון לא תלוי בתשובה כלל, אלא בבירת. שנאמר: "למעני למעני אעשה". הרב כותב ב"אורות התשובה" (פרק י"ז סע' ב) ששיבת האומה לארצה, יש בה בכלל הארתה של תשובה. ונכון, ככל שיתרבו בעלי תשובה זה יהיה יותר מהר. "אחישנה" נמצא גם בזמן של "בעיתה". כל יהודי שעולה לארץ, כל יהודי שבונה בית או נוטע עץ זו גאולה. זה מחיש את הגאולה. וכן כל יהודי שחוזר בתשובה מחיש את הגאולה. "אחישנה", האופציה הזו תמיד קיימת למרות שאנחנו בתוך תהליך של "בעיתה". הקץ של בעיתה קרוב לייסורים. הגאון מווילנא, כשהגיע לפסוק "ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש" זלגו עיניו דמעות. כך אומר רבי ישראל משקלוב שלפי זה רק מעטים יגיעו לארץ ישראל, וצריך להתפלל שהנבואה הזו לא תתממש. אבל הנבואה הזו כן התממשה.

ואני אומר לכם היום, מה שרבנים מונעים מיהודים מלעלות באמריקה, אני

21 וסיכום הסוגיה בספר "נחלת יעקב" – לרב יעקב זיסברג שליט"א ח"א עמ' 277-312.
 22 ראה "ספר החינוך" מצוה ע"ח, מצות הטיה אחרי רבים - "...ואפילו אם לא יכוננו לפעמים החכמים אל האמת חלילה..".
 23 הרב שלום נתן רענן זצ"ל, (אב תר"ס – י' ניסן תשל"ב) חתנו של מרן הרב קוק זצ"ל ור"מ ומנהל בישיבת "מרכז הרב".
 23 "הקריאה הגדולה לארץ ישראל" – נדפסה בתוך ספר "אורות".

מאד מפחד מזה. אני עובד עם אמריקאים כבר עשרים שנה. ואני יודע שיש רבנים שאומרים להם אל תעלו לארץ.

פעם, הייתי במגדלי התאומים עם תלמיד שלי והוא אומר לי: תסתכל על הכוח של אמריקה...המדע של אמריקה..עיר שלמה יש כאן. עיר שלימה של ארבעים אלף איש. תראה מה זה העוצמה של אמריקה. אתה רואה תסתכל בצד על ניו יורק ... בתים ואתה לא רואה את הסוף שלהם, זה לא בית אחד. מה שאתם רואים בנתיבי איילון מצד ימין זו פינה אחת ברחוב בניו יורק. זה במאות ו"התאומים" אתה רואה אותם ממרחק עשרות ק"מ כשאתה עם מטוס. אותו תלמיד נפצע שם ביום קריסת "התאומים".

אמריקה היום זה אמריקה אחרת. אתם לא מסוגלים להבין, דיברתי עם הרבה תלמידים אחר כך, המון. קיבלתי אותם כבר ביום חמישי. משפחה מניו ג'רזי החליטה השבוע לעלות כמו שהם. בלי כלום. צ'יק צ'ק בגלל "התאומים". המצב לא אותו דבר. אמריקה, בכל מקום יש פחד ואימה ממעטפות ומטוסים. מפצצות זה לא אותו דבר ומייד באותו יום, התחילו להאשים את היהודים שזה בגלל שאמריקה חברה של היהודים... באו לתלמיד שלי, רופא במנהטן, ואמרו לו: אתה אל תטפל בנו, זה בגללכם, בגלל שאמריקה תומכת בישראל. אל תטפל בנו. עוד לא פותחים את העיניים... מה זה קשיות עורף? אומר "החיי אדם" כשבאה צרה או אסון ואתה אומר שזה במקרה - זה "קשינו עורף". במקרה. זה לא מקרה. לא מקרה ב"פנטגון" ולא מקרה ב"תאומים".

ביתי הייתה צריכה להיות באותו יום בניו יורק, היה לה כרטיס טיסה לחברה טובה שלה לחתונה בניו יורק. שבוע קודם אמרתי לה: את לא נוסעת. אמרה לי: אבא, או שאתה נביא או שאתה משוגע - תחליט. אמרתי לה: אני לא נביא ולא משוגע, אני דואג מאוד שלא תוכלי לחזור לראש השנה. כי לא ייתכן, אחרי שנה כזאת שאמריקה כל כך צבועה וכל כך רעה ביחס אלינו, היא מוכרחה לחטוף במוקדם או במאוחר ואני לא יודע... אני מפחד שתיסעי. היא בכתה והחזירה את הכרטיס. אני לא הייתי בירושלים ולא הייתי בבית כשזה קרה, אחרי כמה שעות התקשרה אלי ואמרה: אבא אתה שמעת, מגדלי התאומים נפלו. נכנסתי לשוק. אני הייתי שם, אני יודע מה זה "מגדלי התאומים" זה ממש נורא ואיום, זה אי אפשר לתאר.

עכשיו, אמריקה הסתבכה גם באפגניסטן והיא הולכת ומסתבכת מיום ליום. אני אמרתי שלא ייתכן ששנה שלימה אמריקה אומרת לעם ישראל ומדינת ישראל לנהוג באיפוק וקוראת ל"שני הצדדים להפסיק את מעגל האלימות". כל ילד יודע שבמעגל, יש ההגדרה שלו, כל הנקודות הם במרחק שווה מהאמצע. פירושו של דבר שיש כאן שני צדדים אלימים, ולשבור את מעגל האלימות לנהוג באיפוק. שקר. הרשעה והצביעות הזו, שלא מבחינה בין רשעים וצדיקים,

בין צדיקים וטהורים, בין רוצחים לנרצחים. לא יכול להימשך לעד. יד ה' תוכיח שמי שחושב שהטרור בצורה הזאת יישאר כאן במזרח התיכון וזה בעיה של המזרח התיכון וזה לא יגיע אליו - יתבדה. כי מי שפוגע בלב, כל האיברים מזדעזעים.

1. שמירת הלשון ומאבק על ארץ ישראל

רבתי. כל אחד מכם יודע את ערכו של כוח הדיבור. אם אנחנו לא מאמינים בכוח הדיבור אל תתפללו מחר שחרית, חבל על הזמן. הדיבור של אדם מישראל פועל לטוב ולרע. כשאתה מדבר לשון הרע, אומר "החפץ חיים", אתה פוגע בכוח הדיבור של כלל ישראל בעולמות העליונים. כשאתה משדר חולשה ואומר: מה יקרה? יעקרו אותנו מארץ ישראל, אנחנו לא ראויים לשבת בארץ ישראל. תראו איזה עם... הדיבור הזה, מחליש את אחיזתנו בארץ. זה דיבור של חולשה. משל למה הדבר דומה? אתה נמצא בבית חולים במצב קשה ואתה הולך ומזמין את ה"חברה קדישא". אם הקב"ה הביא אותך לחברון סימן שאתה מצד הסגולה שלך ראוי להיות שם. במלחמת ששת הימים כבר נפסקה הלכה. "חזרנו הביתה. לנחלות אבותינו, בפקודת ריבונו של עולם, ושום כוח בעולם לא יזיז אותנו מכאן יותר". כשאנחנו באים לרב צבי יהודה ואומרים לו: הרב, מה לעשות אם יבואו לפנות אותנו? הרב צבי יהודה צועק עלינו: לא יקום ולא יהיה!! איך אתם מעיזים לדבר, חולשה. שאל את הרצי"ה קצין: הרב, אני הולך לקבל פקודה ללכת לימית עם הפלוגה שלי לפנות את ימית. הרב אומר לו – פקודה לעבור על דברי תורה? אתה לא יכול להשתתף בזה. "לא יקום ולא יהיה". חולשה, מה פירוש? אתה לא יושב בימית וכותב הספד על ימית, זה רוח נכאה. אתה צריך להיות חדור אמונה.

אני זוכר, אחרי שהתחילו לפנות את חבל ימית באנו אל הרצי"ה בבכי. הרב אמר: "לא יקום ולא יהיה". הרב אמר לנו – אותה הדרכה של קימעא קימעא, כוללת כל הנסיגות לא זכינו... אם היינו זוכים... אבל אתה שתהיה שותף בדיבור או במעשה חס ושלום? אנחנו נתנחל ונתנחל עוד פעם ועוד פעם וככל שיותר יהודים יבינו את זה, יהיו פחות נסיגות. אבל, אתה אל תהיה שותף לנסיגות, אל תשדר חולשה. אל תשדר שאנחנו זמניים פה. למשל. שאתה נמצא בסיני או בימית אפילו ואתה עומד ביציאה מימית ורוצה טרמפ לצפון אז עוצר על ידי אדם ואומר: תראה אני נוסע רק קרוב, אני לא נוסע לארץ. כך אמר. מה אתה אומר: לא נוסע לארץ. מה אתה בחו"ל?! היינו בנאות סיני זאת בעיה גדולה מאוד.

אני הייתי ר"מ בישיבה לצעירים. אחד מתלמידי חוזר מימית ומספר את "גבורותי" איך הוא קפץ מהאוטובוס על ראש החייל והפיל אותו וחזר לטפס

על הגג וההוא בכה שמה. אמרתי לו: אם אתה עוד פעם יורד לימית אתה עף מהישל"ץ. הוא אומר לי: למה? אמרתי לו: כי אתה מכה חייל ישראלי. אתה לא יורד לימית יותר. אתה במעצר בית....

כשאנחנו היינו בעצמונה, הגיעה לשם פלוגת צנחנים שהיו עתידים לפנות אותנו. הגיע פורים, ולא יפה שהם יישארו בחוץ בחולות ואנחנו יושבים פה וחוגגים פורים. הזמנו את הפלוגה. הכנסנו ספסלים לאוהלים וקראנו במגילה. ואחר כך רקדנו איתם ונתנו להם משלוח מנות ולקחנו אותם יפה על הכתפיים ורקדנו את כל השירים על ארץ ישראל, "כי נחם" ... כל השירים שהיינו רוצים, ואחר כך הם חזרו למאהל שלהם. אחרי עשרה ימים, הם באו קיבלנו פקודה לפנות אותנו. הם בכו ואנחנו בכינו.

הם לא היו תלמידים של הרצ"ה, הם קיבלו פקודה לפנות אותנו, אנחנו לא הרבצנו, לא עלינו על המכוניות ושרנו "הבאנו שלום עליכם". קשרנו את עצמינו ואז באה משאית וכמו "לגו" תפסה את הקרוואן ועוד לגו אחד ושמו אותנו על משאיות. ככה זה היה.

אבל מה קרה אחר כך? אני יודע מניסיון אישי, החיילים האלו שפינו אותנו נעשו אוהבי ארץ ישראל. "בתוך עמי אנוכי יושבת". אני אראה לך מכתבים שלהם. בעוד שאני מכיר חיילים אחרים אישית שהטראומה של ימית כאשר הרביצו להם ונתנו להם מכות הם גרמו להם למאוס בארץ ישראל.

בהפחדות ומדד איומים לא נשיג דבר, "טראומת גגות ימית" לא מעכבת שום דבר. אם שרון יחליט לפנות ח"ו משהו, זה לא איכפת לו²⁴. אני מכיר את שרון מאז ששת הימים. אני לא יהודי צעיר, שרון, לא איכפת לו הטראומה של ימית מה שכן יזיז לו, זה אנחנו. זה יענקלה, כצל"ה, חברה שלחמו איתו שהיו איתו בצבא, חברה שהיו איתו על הגבעות.

קודם כל היחס הנפשי. היחס הנפשי שלך לממשלת ישראל. היחס הנפשי שלך למדינת ישראל. זה צריך תיקון. הכוח הסגולי והכוח החיובי הרבה יותר עובד מאשר כל השיגועים האלו שאתה מנסה לשגע את החיילים. תאמין לי האמונה של הדבקות הקודשית בארץ ישראל, המסירות נפש, היא משפיעה פי מיליון בצד הסגולי, מאשר כל השיגועים. סגולת ישראל לא תמה. אני לא מאמין שהיא תמה.

ז. "הבו אור" - ריבוי תורה וחינוך

הרצ"ה אמר שבתוך המדינה שהיא קודש, יש שני דברים שהם הפך הקודש:

24 בעת אמירת הדברים, חשוון התשס"ב, אף אחד לא העלה בדעתו את החרבת חבל קטיף והסגרתו לידי המרצחים בידי רה"מ דאז, אריאל שרון. אכן, כמה מדהים להיווכח בהכרת המציאות המופלאה של הרב בני זצ"ל.

החינוך והמשפט. אומנם, הוא לא שלח אנשים להיות משפטנים. כדי להבריא את עם ישראל מצד החינוך יש להרבות ת"ח שיכנסו לחינוך. הייתי השבוע באחת משיבות ההסדר. ושאלתי: מי כאן הולך לחינוך? רק אחד הרים את היד... מי שרוצה לעשות כסף. אז זה לא בדיוק... מיליונר לא תהיה בחינוך. אבל הבעיה הקשה שבאמת הרבה אנשים לא הולכים, אנשים שכן יכולים להיות מחנכים לא הולכים, הרבה משיבות ההסדר הולכים לאוניברסיטה למקצועות חופשיים ועושים כסף טוב. אני זוכר שהרב גולדוויכט זצ"ל כעס מאוד על אחד שהלך לאוניברסיטה. אמר לו: אתה כשרוני ויכול להיות מנהיג וראש ישיבה. וההורים שלו אמרו: מה פתאום ראש ישיבה?! הרב אמר לו: צריך להיות אידיאליסטים להרבות קדושה בישראל.

אתם עכשיו צריכים להרבות תורה, אתם עכשיו בשלב חשוב, אל תלכו כעת להתנחל ואל תלכו לצבא (לא באופן אישי אלא באופן כללי, איני יודע כמה שנים כל אחד מכם בישיבה)²⁵ תגדלו בתורה ויר"ש ותחיו בתודעה כזו שכל התורה שלכם ממש מחזקת את המדינה.

בנו את התורה, זה תפקידכם. כשאני מדבר עם נתן שרנסקי²⁶ אני מדבר בסגנון אחר לגמרי, כשאני מדבר עם שרנסקי אני אומר לו: תגיד לי, אתה חושב שהקב"ה הביא אותך לארץ ישראל בשביל להחזיר את ארץ ישראל? אתה השתגעת?! הקב"ה הביא אותך שתהיה יותר אחיזה של עם ישראל בארץ ישראל, אתה צריך לעמוד מול שרון ולהגיד לו: אי אפשר אין דבר כזה, ארץ ישראל שלנו. עבור מה שנלחמת כל החיים שלך ברוסיה, ביצור אחיזתנו בארץ. אני מדבר איתו בתוקף, ואני לומד איתו "לנתיבות ישראל" ו"אורות" ומחזק אותו וכל פעם אביטל מבקשת, תבוא לתת לו עוד זריקה. כי הוא פוליטיקאי הוא זקוק לזה. רחבעם זאבי ה"ד²⁷ היה פעם ב"מכון מאיר" ואמר מה שאתם

25 הנושא של מתי ללכת לצבא זה עניין אישי, צריך ללכת לראש הישיבה או לת"ח שמכיר אותך. יש אנשים שאחרי חמש שנים, יש אחרי שלוש... אני זוכר בחדר שלי אני הייתי בצבא כבר. אבל חברי החדר שלי עוד לא היו בצבא ואני זוכר אותם הולכים לרב צבי יהודה. אחד מהם, הרב צבי יהודה נישק אותו על ראשו אמר: צאתך לשלום אחרי שלוש שנים. ואילו הרב אברהם רמר זצ"ל. הרב אמר לו: מה פתאום?! אבל הרב: אני אפסיד מלחמה?. הרב אמר לו: זה לא עניינך, אתה עכשיו באמצע גידול, אני מכיר אותך, אתה כל כך מתפתח בכל הכוחות שלך זה לא צודק, לא מצד האישי ולא מצד הלאומי להפסיק את זה עכשיו וללכת לצבא. זה לא צודק, לא מבחינה אישית ולא מבחינה לאומית תמשיך. והבחור השני, הרצי"ה הכיר אותו ומי שמכיר אותו היום יודע שכל כך נכון היה, הוא היום חי באחת ההתנחלויות, אחד מ"תקיפי דארעא דישראל". השני שהלך לצבא. והרצי"ה ידע שזהו איש מעשי וזה למד בישיבה וגדל בישיבה."

26 בביתו של הרב בני בירושלים שכן בזמנו מטה המאבק למען אסירי ציון ובכללם נתן שרנסקי, כך נוצר קשר אמיץ בין השניים.

27 שמעתם בוודאי מתי רחבעם זאבי, ה"ד התחיל להגן על ארץ ישראל? באיזה גיל? בגיל

עושים בתורה אני עושה בפוליטיקה, אחיזתנו בארץ ישראל. אז איש על מחנהו ואיש על דגלו, יש אנשי צבא ויש אנשי פוליטיקה ויש אנשי תורה ואנשי תורה הם הלב. התפקיד שלכם עכשיו זה לגדול בתורה ויר"ש עם תפילה מעומקא דליבא, וגם לדעת שכל ההתפתחות האישית שלכם זה בעצם ערך מדינתי כלל ישראלי עצום.

כשאתה יושב ב"מרכז הרב" ומתפלל ממש: "ולירושלים עירך ברחמים תשוב"...ולא באופן של "מה חובתי ואעשנה". כשאתה מתפלל בכוונה "השיבה שופטינו", תיפטר מהממשלה הזאת²⁸, אתה מתפלל מעומק הלב, "השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה". תוצאה - "הסר ממנו יגון ואנחה". תתפלל את זה בכוונה. אז הדברים נעשים. בזה חיזקת את נשמת האומה. כל עניין שבתורה שאתה יותר מבין. כל סוגיה שיותר מתבררת לך, כל רשב"א וריטב"א ו"קצות" שיותר מתברר לך, כל סוגיה שיושבת לך בראש עם שיטות הראשונים עד ההלכה, אתה מחזק את מדינת ישראל, אתה מחזק את צה"ל. אתה נותן גבורה יותר ויותר והחלטות נכונות לממשלה.

הבן שלי דיבר עם ישיבה של אמריקאים שהזמנתי אותו לפני שנה, בערב יום הזיכרון. הבחור שהזמין אותם לא רצה שקצין בצה"ל ידבר איתם, זה כבר מוגזם, בקושי הוא הסכים שאני אדבר איתם. אז הבן שלי אמר לי: תן לי לדבר איתם רק דקה. הוא לא רצה, אמרתי לו: תן לו, אני סומך עליו. התלמיד שלי שכבר מלמד בישיבה חרדית בירושלים. אז הבן שלי אמר להם. "אני עכשיו נמצא עם חיילי בלבנון כדי שאתם תוכלו לשבת פה וללמוד תורה בירושלים, כדי שעם ישראל ימשיך לחיות חיים נורמאליים. אני לא דורש מכם לבוא מחר ללבנון, עבודת השם שלכם עכשיו היא להיות בישיבה, לגדול בתורה וביר"ש אבל, בתנאי אחד, שתדעו שבזה שאתם לומדים תורה אתם מחזקים אותי. לא שאתם מנותקים ואתם לא אומרים "מי שברך לחיילי צהל" וחושבים שרק התורה שלכם מגינה עליכם. אלא לדעת שזה עניין אלוקי - אתם ואני, אני

ארבעה חודשים. (שנת התרפ"ו) הוא גר בשכונת ימין אבות, מול החומה. ערבים יוצאים מהעיר העתיקה וזורקים אבנים על הבתים היהודיים, ומתקיפים אותה, והיהודים זורקים חזרה אבנים. אבל זה הולך ומתגבר. אז היה אקדח אחד. אצל מי? אצל ההורים של רחבעם זאבי. הוא יוצא ויורה באוויר, וכל הערבים בורחים. מיד הצדיקים שקיבלו מנדט לעזור לנו להתנחל בארץ ישראל, באים לחפש את האקדח הזה. והבריטים הרשעים האלה הגיעו, אז אמא של רחבעם זאבי לקחה את האקדח ושמה אותו תחת המזרון של העריסה של רחבעם זאבי, כשהבריטים הגיעו, ניגשה לעריסה וצבטה אותו חזק, הוא התחיל לבכות, הבריטים, חיפשו בכל הבית, הפכו את כל הבית, אבל התינוק הבוכה הזה, מה פתאום לגשת אליו, הם יצאו הוא נרגע, הם הגיעו עוד פעם, שוב פעם היא צבטה. ואז בזה ניצל האקדח הזה. זו הייתה תחילת דרכו בהגנת המולדת...

28 "מדינה לחוד וממשלה לחוד" - "ארץ הצב" עמוד עד'.

ואתם. כשאתה לומד תורה ב"מרכז הרב" בתודעה כלל ישראלית ובהרגשה כזאת, זה התפקיד שלך עכשיו. אתה לא צריך עכשיו להיות חבר כנסת, לא התפקיד שלך עכשיו. אי"ה תהיה ראש ממשלה מצידו. אבל כרגע עבודת השם שלך עכשיו זה להגדיל את האישיות שלך בתורה וביר"ש טהורה. מתוך מבט כזה ומתוך אחיזה כזאת כלל ישראלית, בזה אתה ממש עושה חסד עם האומה כולה. אתה עושה חסד עם מדינת ישראל. כשיש חושך, השיטה הטובה ביותר להילחם בו היא להוסיף אור. כמה שיותר אור, אז החושך ממילא פג ונעלם. לא לדוש בחושך ולא להילחם בחושך אלא להרבות אור, בחיוב ובאחיזה בקודש, אז החושך ממילא יברח. ולא לקטרג על המדינה ולא לקטרג על עם ישראל, כי הקב"ה לא אוהב את המקטרגים על בניו אפילו עם הקדושים, כך לשונו של הגר"א²⁹.

ח. "בעל מלחמות - מצמיח ישועות"

ההבנות שלנו כעת, באמת משתנות. זה לא רק בטחוני, זה הרבה יותר עמוק, זה אומנם לא מכוח מצוות ישוב ארץ ישראל, אבל יותר ויותר יש הבנה שזו ארצנו היחידה וזו מולדתנו ואין מקום כאן לשני עמים. מה שעם ישראל עובר בשנה האחרונה³⁰ זו סדרת חינוך אלוקית כואבת, כי לפי עניות דעתי, הקב"ה לא רוצה לוותר על השמאל. הקב"ה רוצה שהשמאל יחזור בתשובה, ויפתח את העיניים. כי אם היה הימין מנצח, חלק גדול מהשמאל היה יורד מהארץ והיה נבלע בין העמים. הקב"ה רוצה שגם "שלוש עכשיו" יישארו בארץ. לאט לאט יפתחו את העיניים, ויראו שטעינו בדרך. כל יום ויום יותר ויותר אנשים פותחים את העיניים ואומרים: טעינו בדרך. אומנם, יש כמה "עלים נידפים" שלא יזיק אם ינשרו, והרב כותב שאחת הסיבות שהגאולה לא באה היא משום שיש רשעים שלא ראויים לראות את הגאולה ועד שלא יכחדו לא תבוא הגאולה. ("עין איה" ברכות).

זה התהליך שחז"ל אמרו עליו "קמעא קמעא" (ירושלמי ברכות פ"א). הרצ"ה כתב במאמר "המדינה כהתקיימות חזון הגאולה" (בספרו "לנתיבות ישראל"): "אותה הדרכת ההדרגה קימעא-קימעא, שהיא קובעת את מהלך גאולתם של ישראל לכל צדדיה המעשיים והרוחניים, הלא היא כוללת בתוכה גם את כל הפסקים והעיוכים, גם את כל הנסיגות והכישלונות, גם את כל העיוכים והסיבוכים, אשר לכל פרשת המהלך הזה, אשר לכל שלשלת חלקי ההדרגה

29 "הקב"ה שונא המקטרג על בניו אף הקדושים כמו"ש ו'בידו רצפה .. גר"א, בהתקו"ז דף נז:

30 שנת התשס"א. פריצת האינתיפאדה השנייה, שריפת קבר יוסף, הליני' ברמאללה, רציחות בדרכים ובישובים רח"ל.

הזאת... למה אנחנו מתייסרים כעת? צריך לדעת אומנם, "בהדי כבשי דרחמנא למה לך" אך, מה שלי ברור, דבר אחד. אנחנו יהודים של גמרא והגמרא אומרת (ברכות ה', א): "שלוש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולם לא נתנם אלא ע"י ייסורים"³¹, אחד מהם זו ארץ ישראל. כמה ייסורים? אני לא יודע. מר"ה שעבר עד היום הזה, כמה עשרות נשמות, ממש טהורות וצדיקות עלו למרום... מה הרב אומר עליהם, הרב מדבר עליהם³². הם "נספו בלא משפט" מה זה "השופט כל הארץ לא יעשה משפט"?! מה פירוש, הרב אומר כאן בלא משפט, איזה מן דבר זה? פירושו של דבר: יש נשמות שמהצד הפרטי שלהם לא היו צריכים למות. יאיר הר סיני הי"ד לא היה צריך למות!, אני מכיר אותן, צדיק יסוד עולם! ר' בנימין הרלינג הי"ד אחד מל"ו צדיקים!. "היחידים שנספים בלא משפט בתוך המהפכה של שטף המלחמה יש בה מידת מיתת צדיקים המכפרת" הם מכפרים על הדור והם ממשיכים את אחיזתנו בארץ ישראל, בגללם אנחנו נשאר בחברון ובגללם נשאר בקדומים. "הולכים להם למעלה בשורש החיים ועצמות חייהם מביא ערך כללי לכל בנין העולם". סדר אלוקי. אנחנו לא מבינים בפרטים, מי זוכה למות על קידוש השם ומי לא. אבל בוודאי שיש כאן תהליך אלוקי של אחיזתם של עם ישראל בארץ ישראל שבוודאי שזה יביא לגאולה אדירה שאין כמותה. הרב אומר שכפי עומק הכאב ועומק המלחמה אור יותר גדול מפציע, "אור עולם באוצר חיים, אורות מאופל אמר ויהי".

אנחנו לא יודעים פרטים אבל וודאי שיש כאן תהליך של גאולתם של ישראל ו"אומר לך בדמייך חיי ואומר לך בדמייך חיי" אני לא יודע האם זה "גוג ומגוג". לא למדתי קבלה, אני לא יודע פרטים, מה שברור הוא, שאין דבר יותר וודאי שמדינת ישראל לא תכחד³³. כך כותב הרב זצ"ל ("אורות התחיה, כ"ו): "מאמין הוא העם כולו שאין גלות עוד אחרי הגאולה ההולכת ומתחלת שלפנינו". אבל לגבי הצורה "האמנתי כי אדבר אני עניתי מאוד". אנחנו יהודים מאמינים. "בהדי כבשי דרחמנא למה לך" (ברכות י, א). אנחנו צריכים לעשות את שלנו.

ישנם אנשים שצריכים לכפר על הדור, ולסנגר על עם ישראל דווקא בישיבה של מעלה ולא בישיבה של מטה. אני חושב, זוהי דעתי הפרטית שלא שמעתי

31 "לדעת מראש שארץ ישראל נקנית בייסורים - אבל בזה היא נקנית ממש" - "קול התור" בשם הגר"א.

32 "...היחידים הנספים בלא משפט, שבתוך המהפכה של שטף המלחמה, יש בה ממידת מיתת צדיקים המכפרת, עולים הם למעלה בשורש החיים ועצמות חייהם מביא ערך כללי לטובה ולברכה אל כלל בנין העולם בכל ערכיו ומובניו. ואח"כ כתום המלחמה מתחדש העולם ברוח חדש ורגלי משיח מתגלים ביותר, ולפי ערכה של גודל המלחמה בכמותה ואיכותה ככה תגדל הצפיה לרגלי משיח שבה." "אורות המלחמה", א'.

33 "מי מרום", "ממעיני הישועה", עמ' רכז: "ואומנם ברור הדבר כשמש בצהריים, שחורבן שלישי לא יהיה עוד, ומדינת ישראל שקמה לתחיה בל תמוט עולם ועד".

מאף אחד, שהרב זצ"ל נפטר אחרי שהנאצים עלו לשלטון כדי שהכהן הגדול, יחד עם כל גדולי העולם, יעמוד בפרץ ויצמצמם את השואה³⁴. "צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו". יש מעשים ויש דרך. הרב מסביר ב"עין איה" שגם הדרכים של הקב"ה להביא את הגאולה, לא רק המעשים גם הם במידה כזאת. אנחנו לאט, לאט מבינים את זה. כל רע בתהליך הגאולה הוא מחושב בדקדוק שכך צריך להיות למרות שאנחנו לא מבינים את זה.³⁵

אנחנו לא מבינים את הכול, אנחנו מבינים מעט מאוד. אבל הגישה צריכה לדעת שמדינת ישראל אין לה חורבן, את המדינה הזו צריך לקדש כמה שיותר מהר, רק על ידי שיתרבו בחורים כמוך במדינת ישראל הגאולה תבוא יותר ומהר ויותר פחות ייסורים. זה ברור. כל השאר "בהדי כבשי דרחמנא למה לך". יש להרבות אור, להפיץ את האורות. הלוואי שאנחנו נגיע לאלו שמוכנים לשמוע, לאותו נוער שכן מוכן לשמוע. יש אלפים שמוכנים לשמוע. הקב"ה מנהל את העולם, אבל אנחנו צריכים לעשות את שלנו, אנו צריכים להרבות אור בעולם, להציל כמה שאפשר, מי שמוכן לשמוע. יש אלפים כאלה. היו שלום היו ברכה.

34 "אתה יודע מה זה השואה? אי אפשר לתאר את זה בכלל, שום ספר ושום סרט לא יכול לתאר את השואה. כשאתה לוקח רק את משפחת אשתי מה שהם עברו בשואה זה הרבה יותר מזעזע מהמספר הכללי, המוח והלב של אדם לא מסוגלים להתייחס למיליונים אך כשאתה לוקח משפחה, משפחה, זה הרבה יותר משפיע עליך.

35 "צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו". – "תכלית הבריאה ושלמותה היא שתהיה מדת הדין מסכימה לטוב, וזוהי הטובה הגמורה שהיא השלמות האמתית.... צדיק ד' בכל דרכיו, כל דרכיו הוא בבחינת צדיק שהוא מדת הדין, כדרך צדיק העושה מה שהדין נותן, וחסיד שהוא בחסד יותר משורת הדין הוא רק בכל מעשיו אבל כללות הדרך וטובתו השלמה היא שתהיה נודעת ומתגלה צדקת ד'." (עולת ראי"ה)

הרב אברהם וסרמן

האור יוצא ממזרח

”לא קאי איניש אדעתא דרביה עד ארבעין שנין“: בחלוף השנים הולכים היסודות שהרב נטע בתלמידו, בשלים יותר, מובנים יותר, ורלוונטיים יותר. לרגל שנת השלשים לפטירתו של מו”ר הרצי”ה, מוקדשות השורות הבאות, בהן סקירה על סוגיה אחת מני-רבות, המבטאת מקוריות חשיבה, חתירה נגד הזרם, וצפיית פני-עתיד.

א. האור יוצא ממזרח

הרצי”ה קוק זצ”ל היה מתבטא פעמים רבות נגד הניסיונות לשאוב השראה ותרבות מאירופה. פעמים רבות אמר בשיעוריו ”אנחנו אסיאתיים“, כאן מקור התרבות העולמית. הדברים היו חדשים – שלא לומר זרים – לאזנינו. האוירה במדינת ישראל דחפה כל העת לכיוון מערב. אירופה הקלאסית על רוחב הדעת היצירה והאמנות שהציעה, השמות הגדולים של דורות-תרבות אשר ראשיתם בפילוסופיה היוונית הקדומה, המקבילה לתקופת סוף בית ראשון, זו שהשפיעה כל כך על הרמב”ם ורבים נוספים, כמו גם ממשיכיהם הרומאים. כך גם גדולי ההוגים שבדורות המאוחרים יותר, הרנסנס, ההשכלה ואף אלו של ראשית המאה העשרים. עם כל אלה היה לתרבות הישראלית המתהווה שיג ושיח. דיאלוג של קבלה ודחייה, ובעיקר השפעה של התבטלות עצמית, עד כדי מחיקת הזהות היהודית. הברק הנוצץ של ההדר האירופאי ‘סינוור את עיניה של מדינת ישראל החפצה להיות ככל העמים’, כהגדרת מובילי התנועה הציונית. המדינה השקיעה מאמצים רבים כדי לחבור לגוש המדינות האירופי בספורט שבראשו הכדורסל, ובזמר שבראשו האירוויזיון, ולא היה קץ לאשרה כשזכתה במקום ראשון בזה ובזה.

והיתה כמובן גם אמריקה. ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות, הקידמה הטכנולוגית הנוצצת, תעשיית הסרטים העשירה, המתמצים במשפט הפרובינציאלי ”ממש כמו אמריקה“, שהיה נאמר על הישג נאה או על מוצר מוצלח. בשנים ההן הגיעה לשיאים גבוהים במיוחד ההתפשטות הפילוסופית של האקזיסטנציאליזם, שבא כריאקציה לפשיזם, לסוציאליזם, ולקומוניזם, אותם ענקי-חברה אשר בלעו אל קירבם את הפרט ורגשותיו, את מאווייו ורצונותיו. קראנו בשקיקה את ”האדם המורד“ ו”המיתוס של סזיפוס“ שתורגמו בשנות

1 עבודה זרה ה', ב.

השבעים, ואחר כך את "הדבר" בראשית שנות השמונים. השיטפון של זכויות הפרט, שהלך וגבר בציבוריות הישראלית, השפעתה של איין ראנד והזרם הסוחר שיצרה, עד כדי הקצנה של אנוכיות ברמות שלא היכרנו. משה קרוי – המעריץ של איין ראנד – איתגר אותנו בספרו "חיים על פי השכל", כשמצאנו עצמנו נאבקים בתיאוריה ההפוכה לחלוטין מעיקרה של תורת ישראל העומדת על הכלל הגדול "ואהבת לרעך כמוך".

כך, כשמצד אחד ניצבת המורשת רבת השנים של הלאומיות היהודית, הקולקטיב והמסירות לכלל, הבנויים על מטען הדורות המצטבר, ומן הצד האחר כל התיאוריות החדשות הללו, הרי שהבלבול היה תוצאה בלתי נמנעת. והנה לפתע נשמעות זמירות אחרות מפיו של המורה הגדול, בנו ונאמן רוחו של מרן הרב זצ"ל. מילים כמעט בלתי נקלטות, כמעט "דבר שאינו נשמע".

פעמים רבות, ביחוד בשיחות פרשת שבוע על ספר בראשית; היה חוזר על הביטוי בלטינית *ex orient lux* אשר משמעותו: "האור יוצא ממזרח". כפארפראזה לכך שהאור בא מהמזרח התיכון, שהיה קורא לו "המזרח הפנימי [=תיכון]", שעל כן נקרא אברהם אבינו "מי העיר ממזרח צדק יקראוהו לרגלו" (ישעיהו מ"א) – "אברהם המזרחי" הביא את אור ה' לעולם.

כיון שידע עם מי הוא מדבר, היה נוהג להוסיף "מה זאת אירופה, כבר טעמנו על בשרנו"...

זכר השואה, שעדיין היה טרי באותם הימים, היה בו כדי לצנן את הבעירה וההשתוקקות לאירופאיות ונושאי דגלה.

יחד עם זאת היה מוסיף כי "יש מקום לפגישה" בין המדעיות האירופית, החכמה והכישרון, לבין היהדות, שעל זה דרשו חכמים "יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם – יפיפותו של יפת באהלי שם".² אבל – היה מדגיש – כטפל ולא כעיקר. כדי לחזק דבריו, הביא בשם אביו הראי"ה זצ"ל שאיש מדע גדול שחקר מחלות יהודיות מובהקות טען באזניו שהן נוצרו בגלל האקלים האירופי שאינו מתאים למוצא האסיאתי שלנו!

עוד היה מוסיף ומספר על ר' שמואל סלנט שעלה ארצה, כיוון שהרופאים אמרו לו שאת מחלת השחפת שלו לא יוכל לרפא באירופה הקרה והלחה אלא באקלים המזרח החם והיבש. כידוע, הוא האריך ימים עד למעלה מתשעים שנה! מתוכם למעלה מארבעים שנה על כס הרבנות הראשית בירושלים.

2 שיחות הרצ"ה לספר בראשית, פרשת נח, עמ' 102-103, הציטוטים בהמשך – גם הם מאותה שיחה.

3 מגילה ט

ב. "התרבות הישראלית"

עיון בכתביו המוקדמים של הרצל"ה – קובץ "התרבות הישראלית" שהוציא לאור בשנת תרע"ג – מראה שנושא זה היה מרכזי ביותר לגביו. במאמר "התרבות הישראלית", הוא דן בשאלת הגדרת התרבות בכלל ויחד איתה בשאלת ה"קולטורה" שרבים התפלמסו עליה, ולדעתו אין בשום אופן אפשרות להתחמק ממנה. הצעת הפשרה האומרת כביכול לדחות את שאלת הקולטורה ולהקים בית לאומי נטול תרבות, גרועה לא פחות מהצעות אחרות של אימוץ תרבות אחרת הזרה לתורת ישראל. זאת כיוון שאין אפשרות להקים עם בכלל, ואת העם היהודי בפרט, על יסוד חומרי בלבד. העדרה של תרבות, הרי זה עצמו חטא לאנושיות וחטא ליהדות.

התרבות הגויית מוגדרת על ידו כ"שוכחת את ה-לוהים", גם אם שם שמים מוזכר בניהם באופן חלקי. פסגת ההכרה הגויית היא "די מדריה עם בשרא לא איתוהי" (דניאל, ב'), "אבל הם לא זכרוהו ולא דבקו בו ולא שמו את דרכי חיי האדם על פיהו. בכל משך החיים דבק האדם על פיהן רק באיזה חלק ופרט מהחיים וההווה... ושכח את המהלך הכללי הא-לוהי של כל החיים... שכחי אלהים היו הגויים ההם וגם בני ישראל בשפלים ובלכתם בחוקותיהם".

כל תרבות השוכחת את העיקר ומתמקדת ב"שכלול החיים והתפתחותם ברבוי הגוונים והצורות הפרטיים של החיים כשלעצמם" הרי היא תרבות שלילית, וזו הגדרתה של התרבות האירופאית. "אור הגלות המטומטם הממולא בזוהמת השפעתן של התרבויות האחרות, הזרות, עוצר בעד מהלך חיננו ואידיאליהם. שם באור הגלות אפשר שיתגלה לנו רק ראשית פרכוסים של תנועות רוח... ולעולם לא יוכל להיות להן ערך וקיום וכח תחיה לישראל". רק לאחר שנשוב לארצנו ונחיה חיים מלאים של תרבותנו המקורית "יבואו לידי תיקונם והשלמתם כל אותם הניצוצות של תחילת התנערות העז והתחיה..." (שם). כלומר, אין בתרבות של הגויים יותר מאשר ניצוצות היכולים להצטרף לאור הגדול של תורת ישראל. הא ותו לא.

במאמר נוסף באותו קובץ – "על הפרק" – מבדיל הרצל"ה בין הלאומיות הישראלית לבין לאומיות גויית. זאת, למרות שהלאומיות שלנו התעוררה בעיקר

4 מתוך הקובץ הנ"ל, פורסם בספרו לנתיבות ישראל, א, עמ' ה-יא, הציטוטים בהמשך – מתוך אותו מאמר.

5 בקונגרס הציוני החמישי (1901) עלתה שאלת הקולטורה בעצמה רבה, כלומר – מה התרבות שהעם היהודי השב לארצו ינהג על פיה? המזרחי התנגד לעיסוק בנושא זה שכן סביבו היה נוצר קרע בין הדתיים לחילוניים. התפיסה היתה שיש לדחות עניין זה למועד מאוחר יותר, ולאחד את הכוחות כולם לבניין החומרי של האומה בארצה. אלא שבקונגרסים הבאים כבר נכנסה ה"קולטורה" כחלק מסדר היום הציוני, תוך שהמזרחי מתפשר ומסכים לכך עבור קבלת האחריות על החינוך הדתי.

מתוך רדיפת הגויים, האכזבה מהאפשרות לשוויון אמיתי, וההתעוררות הלאומית הכללית באירופה. הדוגמא של העם הבולגרי שהצליח לפרוק את עול העותמנים ולקבל עצמאות, היוותה מודל-חיקוי וציון-דרך בדרישה לעצמאות מדינית יהודית.⁶ ובכן, אף שהסיבות להתעוררות הלאומית לא היו מתוכה של היהדות האמונית וערכיה, הרי שיש להתקדם ולפתח אותה ולהביאה לגובה הרוחני המתאים. זאת תוך שהוא מצביע על כך שאפילו הדורשים רק "מקלט בטוח" אינם מתעלמים מ"געגועי החיים הישראליים הפנימיים". כראיה לדבר הוא מביא את ביטולה של תכנית אוגנדה ופרישתם של ה"טריטוריאליסטיים" מהתנועה הציונית.

ג. הראי"ה ואירופה

אביו של הרצי"ה, מרן הרב זצ"ל, הירבה לבקר את אירופה למרות עושרה התרבותי. תרבותה הנוצרית בעיקרה, סימלה עבורו את היריבות הגדולה שבין החיקוי למקור, בין הגנב לבעלים המקוריים, בין רומא לירושלים. מלחמת העולם שהחלה כשנה לאחר פרסום קובץ התרבות הישראלית, הגבירה וחיידה את הכרתו כי אירופה מיצתה את שיירי הזכות המוסרית שלה להתקיים. התרבות האירופאית אינה יכולה לעמוד מן הצד ולפטור עצמה מאחריות, אדרבא – היא האשמה בתוצאה הנוראה של שפיכות דמים בהיקפים בלתי נתפסים, קרוב לעשרים מיליון בני-אדם.

לכן כתב: "נכתם עוון שופכי הדמים, מלכי אדמה הזדים וכל מרגיזי ארץ. לא יכופר לארץ לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו, והכפרה מוכרחת לבא: בטול כללי לכל מכוונות התרבות של עכשיו, עם כל שקרן ותרמיתן, עם כל זוהמתן הרעה וארסן הצפעוני. כל התרבות, המתהללת בצלצלי שקרים, מוכרחת להיכחד מן העולם, ותחתיה תקום מלכות עליונית קדישין. אורם של ישראל יופיע, לכוונן עולם בעמים בעלי רוח חדשה, בלאומים אשר לא יהגו ריק ולא ירגזו עוד על ד' ועל משיחו, על אור חיי העולם ועל התום והאמונה אשר לברית עולמים. וישראל יראה בעיניו שלומת רשעים, יצעד על חרבנם של המתהללים באלילים החדשים כאשר צעד על חרבות בבל ואשור העתיקות...**אם עוד תתאמץ אירופא וכל גוייה להחזיק מעמד בצביונה**...מצב זה הוא רגעיי ברגעי התולדה. אור התשובה יופיע בהכרח וישליך איש את אלילי כספו ואת אלילי זהבו, וישוב הכל אל טוב ד'. אז תכחד התרבות ההווית בכל יסודותיה, ספריותיה תיאטריה וכל מכוונותיה, וכל החוקים אשר בהבל ועול יסודם וכל נימוסי החיים הרעים והחטאים כליל יחלפו. ונשגב ד' לבדו ביום ההוא. הארג הרוחני והמעשי, אשר

6 על ההשוואה בין דרישת-ציון שלנו לעצמאות הבולגרית מסופר, שפעם אחת ראה החפץ חיים בעיתון ציוני שבו באה הדרישה לעצמאות ליהודים כמו בולגריה, ותמה "האם כל סבל הדורות היה רק כדי שנקבל מדינה כמו בולגריה"?

בצבינו ההווי לא היה יכול לעצור, עם כל תפארת חכמתו, בעד שפך דמים רבים ובעד חרבנו של עולם בצורה איומה כזאת, הרי הוא מוכיח על עצמו, שהוא פסול מעיקרו... על כן חרב תחרב כל התרבות ההווי, ועל משואותיה יתכונן בנין העולם באמת ובדעת ד'... (אורות המלחמה, ח').

דברים ברורים אלו מציבים לכאורה סתירה למה שהרב עצמו כותב במקומות רבים, ובהם אורות-הקודש, כשהוא משתמש במושגים ובשיטות של התרבות האירופית, החל מאימוץ המושג "אידיאה" שהוא אפלטוני, ועד ראיית החיוב בשיטה האבולוציונית, בדברי ברגסון "המעפיל המודרני", ועוד.

אלא שבחינה עמוקה יותר של העניין תגלה שאין זו סתירה כלל.

הרב רואה תמיד את ניצוצות הקדושה המפוזרים בעולם, וגם בעולם האירופאי לדורותיו. אך זאת הוא עושה מתוך עולם הקודש, מתוך מלאות של תורה ויראת-שמים, והבנה חודרת של תורת הנסתר. הרב סבור שאת מקורו של כל דבר טוב בעולם יש למצוא בתורה, וכשהוא מגיע לפנינו לבוש לבושים של חולין – וקל-וחומר של טומאה – יש להפשיטו מהם ולהעמידו על טהרתו, ורק כך נוכל לקחת גם ממנו "לזבוח לא-לקינו".

את ההגות האירופאית, או כל הגות אחרת, הרב רואה כ"יפפות של יפת באהלי שם", אך בשום אופן לא כמקור השראה או לימוד. לכן כשר' שמואל אלכסנדרוב כתב אליו בהתפעלות אודות עמנואל קנט ההוגה הגרמני הגדול, ענה לו הרב את המשפט המפורסם: "לא לקנט נשוב, כי אם לים סוף, לסיני, ולירושלים, לאברהם, למשה, לדוד, לרבי עקיבא ולר"ש בן יוחאי, ולכל אהובינו שהם חיינו ומשוש לבנו עדי עד ... כל מה שהיותר חכמים והיותר מעולים יכולים הם לחשוב, כבר נמצא באוצרנו בצורה יותר שלמה, יותר עליונה, והעיקר יותר א-לקית, זה הוא ההבדל שבין האפס - והכל. עכשיו ב"ה הננו עומדים קרוב אל החוף. הננו יכולים לשאת את דגלנו ברמה. הרוח הטהור והקדוש, הנובע מתוך מקורנו, הכניע כבר תחתיו בכוח את כל העולם המוסרי והמדעי, עד שאין אנחנו צריכים עכשיו להתעלם מלהכריז את ניצחוננו. אמנם כמובן הכרוז הזה לא ישמע בעולם כי אם ממקום שהתחיל להיות נשמע, ממקום שיצאה האורה, מהר ציון" (אגרות ראי"ה, א', מד).

7 אורות הקדש ב', עמ' תקלז.

8 שם, עמ' תקלג.

9 לכך יש להוסיף גם את הגילויים הרוחניים שזכה להם כפי שהוא עצמו מתאר בכמה מקומות, ואת הצהרתו שהוא מבין היטב ויודע להבחין בין הטומאה לקודש המוסתר בה. זאת בצד אזהרה שלא כל אדם מסוגל ללכת בעקבותיו ולפעול כמפעלו. ראה איגרת תקנ"ה.

ד. לאומיות ישראלית

הרב היה ער להשפעה העצומה של התרבות האירופאית על התנועה הציונית, שלמעשה חיקתה את הלאומיות האירופאית, לכן טרח הרבה לפרסם דעתו על ההבדל היסודי שבין ישראל לעמים בנושא הלאומי. יש מי שלא הבינו על מה יצא קצפו של הרב כשהרצל הכריז כי "התנועה הציונית אין לה דבר עם הדת". משפט זה בא דווקא כדי לבשר על הפרדה מתוך שלום בין גורמים שאינם אמורים להתחבר או להפריע. כלומר: היתה זו הכרזה על ניטרליות, ומה רע בכך? כל אלה לא ירדו לעומק דעתו – המובעת במפורש באותם פרסומים – כי לא כללאומיות הגויים היא לאומיות יהודית. אין אפשרות להיות ניטראלי כלפי המקור הרוחני של הלאומיות היהודית, ניסיון כזה אינו אלא התכחשות לעיקר מהותה של כנסת ישראל ותפקידה בעולם. לכן הדגיש את ההבדל שבין הלאומיות שלנו לזו שממנה כביכול למדו מנהיגי הציונות:

הדת בישראל. אור ד' שבנשמתו, הבעת החיים היותר עצמיים והיותר פנימיים שלו, מה שנתן ונותן לו את הכל...מורה האנושיות כולה אי אפשר שתנועת-החיים שלו תהיה פרודה ונעקרת ממקור-חיוו זה. תקות-תחייתנו היא הרבה יותר עליונה מלהיות **תלמידים קטנים או גדולים לאירופא הקולטורית**, שאשרה מוטל בספק גדול. והציוניות מוכרחת היא לשוב אל מקור החיים של האומה מראש-צורים ואי-אפשר שדבר לא יהיה לה עם הדת. זהו חיקוי שפל... (אגרת תקע"א, עמ' רט, שנת תרע"ג).
משראה שהתנועה הציונית אינה מוכנה להכריז על קדושתה ומקורה הא-לוהי – בשלה אצלו המסקנה כי יש להקים תנועה מקבילה שהתשתית שלה הוא הקודש, על מנת "לזרוק נשמה" בגופה של הציונות.¹⁰
כשהוא קורא להקמתה של דגל-ירושלים, שב הרב ומתעמת עם המורשת האירופאית:

וכי לא הגיע הזמן שתתנער כבר תנועת התחיה מרסיסי טל הילדות שלה, שאינה יכולה על ידה להגיד בהתגלות לב את אמרתה הגדולה, אמרת דעת ה' אלהי ישראל...וגם כעת בעת אשר זרע ד' נגלתה לעין כל גוים, עדיין נחבוש את פנינו בטמון ונרטן את הלחישות האירופאיות שהן דוחקות את אויר החיים של נשמתנו. תאוות ההתדמות אל

10 לא יכלו ה"מודרניים" שלנו להבין אחרת כ"א שהציונות היא הכנסת זרם לאומי אירופי בכנסת ישראל, והמודרניות האירופית הלא היא רואה בכל עוז לקרוע את הציבוריות החברתית מן הדת, ע"כ גם בציוניות צריך להיות כך לפי דעתם. אבל הלב הישראלי החסון יודע הוא שלא לצורנו צורם, ואם כל העמים ילכו איש בשם אלהיו, או בלא שום שם של איזה אלוה, לעולם אנחנו נלך בשם ד', עומד הוא ברתת לעומת תנועה ישראלית לאומית שאין אור הקודש מתנוצץ בגאון עולמים על ראשה. (אגרות הרא"ה ג', אגרת תתפ"ב, עמ' קעב, שנת תרע"ח).

אותם העמים המכוסים בחושך, אשר אכלנו בל פה, התקום ותחיה עוד להיכנס כמו ארס בתוכה של תנועת תחיתנו? היעמד לבנו אם תהיה הציוניות נערכת גם כעת, בעת אשר אור גואל ישראל ומושיעו הופיע עליה, רק בערכה של איזה תנועה מודרנית אשר הלב מהסס על קיומה, ובטחון עמדתה?...חבה וכבוד אני רוחש להמזרחי, בכל לב הנני שואף לפתוחו והתרחבותו, אבל אל יאמרו שכורי הנכריות הנה המוהיקנים האחרונים, נגררים הם אחרינו, ירעו עד שיסתאבו, ודור חי יקום ויאמר בגאון: **השלכתי את כל סבל הירושה ולאום אירופאי חדש נוצרתי. והאמרה הזאת מלאתי צחנת רקבון, היא עולה מכל התכונה העכשווית, בארץ ובחו"ל. אוי לנו כי שודדנו...**

דגל ירושלים, יינשא בידי שומרי אמונים, נוטרי כרם ד' בחיים ברגש ובפועל, על ידו תחדור התנועה של תחיית האומה ובנין הארץ לכל השדרות אשר שמה לא תוכל להגיע ההתנוצצות המודרנית, שאינה שווה לכל נפש ... כ"ז שרק הציוניות, שלבשה בגדי אירופה עד כדי היכסות הפנים הישראליים, לבדה תהיה האורגניות הכללית, יעמוד העם מרחוק, מצד חסרון כח קודש רשמי, וכבודה לא יוכל להתעלות עד כדי כבוד של נשמת חיים לאומה. אבל מיד שתדע האומה, שלתחיה הלאומית ישנם שני עמודים ושניהם חזקים, עמוד הקודש ועמוד החול, אז שניהם יחד יתקדשו, והמונים המונים יאספו אל הדגלים, שהם באמת דגל אחד, בעל דו פרצופים (אגרות ג', אגרת תתק"ה, עמ' רטז) החיקוי של הלאומיות האירופית הביא עימו סוגיה חמורה ביחס שבין מוסר ולאומיות, עד כדי דחיקת המוסר מפני הצרכים הלאומיים. לימים, הפכה שאלת המוסר והלאומיות לאבן-נגף מרכזית בדרכה של הלאומיות החילונית. זו לא יכלה, וגם לא רצתה, להשליך מאחרי-גווה את המטען המוסרי רב השנים של היהדות, ומאיך לא מצאה את הדרך

לקיים לאומיות אגוצנטרית בלא לעבור על כללי-המוסר. אירופה העדיפה את הקיום הלאומי על המוסר, לכן הטילה ספק בתקפותו של המוסר הנוצרי שמקורו היהודי נתפס בעיניה כ"מוסר עבדים", ועל כן השתלח ניטשה במוסר זה ובכבלים שהוא שם על האדם והעם. הגותו שימשה תשתית לנאציזם, אף שהוא עצמו הביע את אהבתו לעם היהודי ולתורתו. הראי"ה הבחין בין

11 "בברית הישנה היהודית, זה ספר הצדק האלוהי, מצויים אנשים, דברים ונאומים, בסגנון גדול כל כך, שאין כלום בספרות יון והודו שיוכל להידמות אליו. אתה ניצב באימה וביראת כבוד בפני שרידים אדירים אלה של מה שהאדם היווה פעם, ואתה מהרהר את הרהוריך הנוגים על אסיה הזקנה ועל אותו חצי-אי המשתרע ממנה, זו אירופה, הרוצה, ויהי מה, להיראות לגבי אסיה להתקדמות האדם". אכן: מי אשר הוא עצמו אינו אלא חיה מבויתת, בהמה דקה, ואין לו בעולם אלא צרכיה של בהמת בית כנועה (בדומה למשכילים של ימינו,

לאומיות נוצרית ללאומיות יהודית שאינה זקוקה להתמודד עם שאלת המוסר הכובל כביכול – כיון שהלאומיות היהודית היא אוניברסאלית. דברים ברוח זו כותב הרב במקומות רבים נוספים, וביחוד באורות התחיה:

... **אירופה נתיאשה בצדק מאלהים, אשר לא ידעתו מעולם.** יחידי האנושיות הסתגלו אל הטוב העליון, אבל לא אומה שלמה. איך עורגים אל הטוב אל הכל לא תוכל כל אומה ולשון להבין, וקל וחומר שלא תוכל להטביע בזה את החותם של יסוד קיומה. ע"כ כשגברה בימינו הלאומיות וחדרה אל תוך מערכת הפילוסופיה, הוכרחה האחרונה להעמיד סימן שאלה גדול על כל התוכן של המוסר המוחלט, הבא באמת לאירופא רק בשאלה מאת היהדות, וככל זמורת זר לא יוכל עדיין להיקלט ברוחה. אותנו, אם נהיה מה שהננו, **אם לא נתגבר להתעטף בשמלת זרים,** אין שאלת המוסר דוקרת כלל. הננו חשים בקרבנו כולנו, כללות אומתנו, שהטוב המוחלט, הטוב אל הכול, לזאת ראוי לכסוף, ועל יסוד זה ראוי לייסד ממלכה ולהנהיג פוליטיקה, ואנו רואים מברשנו שהטוב המוחלט הוא הטוב האלוהי הנצחי שבמציאות כולה, והננו שואפים תמיד לצאת בעקבותיו במובן לאומי וכללי. על כן האהבה האלוהית והדבקות באלוהים היא לנו דבר עצמי אשר לא יוכל להימחק ולהשתנות. לא היינו יכולים לעמוד נגד הזרמים הכלליים של העולם, שאין להם ביסודם כ"א האהבה העצמית הגסה, וכאשר התהלכנו עם הלאומים שכנינו קלטנו אל קרבנו את רוחם הזר, אשר לא היה יכול להמזג בנו והיה בעוכרינו. והנה נצטרפנו בכור עוני, עברו עלינו שנות אלפים שלא היה לנו מצד כללות האומה עסק עם דברים חומריים, היינו אומה פורחת באוויר וחלמנו רק על דבר מלכות שמים, ע"ד הטוב האלוהי המוחלט. מצב משונה זה היה לנו לרפואה יפה: הוקלטה בקרבנו פנימה השאיפה הטבעית לנו ע"ד הטוב האלוהי הכללי. אבל עכשיו שוב אנו קרואים לגשמה בחיים, זהו דבר התחיה" (אורות התחיה ג').¹²

כולל הנוצרים של 'הנצרות המשכלת'), אינו צריך להתמלא לא פליאה ולא עצבות בעמדו בין חורבות אלה - הטעם שאתה טועם בה, בברית הישנה, הוא אבן הבוחן ל'גדולות' ו'קטנות': אולי רק זאת, ייתכן שימצא כי קרובה יותר לטעמו הברית החדשה, זה ספר החסד (שעומד בו הרבה מאוד ריח ניחוח חסוד ודחוס של צליינים וענווי נפש). הצמדת "הברית החדשה", שהיא מכל הבחינות מין רוקוקו של הטעם, ל"ברית הישנה", להיותם ספר אחד, "ביבליה", "ספר הספרים", ייתכן וזהו מעשה החוצפה הגדול ביותר ו"חטא כלפי הרוח" הכבד ביותר מכל מה שמעיק על מצפונה של אירופה הספרותית ("מעבר לטוב ולרוע", ניטשה).

12 ראה עוד אורות התחיה פסקאות: י, יב.

הרב תפס את מה שראשי הציונות לא רצו, או לא יכלו, לתפוס – שיבת ציון אינה עניין לאומי פרטי אלא תקוות העולם כולו להתחדשות אמונתה וטהרתה, המשפיעה על המעשים כולם.

לייסד בתי מדרש גדולים לחקרה של תורה... לייסד בית דין גדול כללי... לכלכלת כל עניני הדת והחיים המעשיים בהתחברותם... על ההשפעה המיוחדת של הזיקוק של הדעה האמונית הכללית בעולם שתיוולד לידה חדשה ע"י הופעת אורן של ישראל... לטהר את הרוח הדתי שבכל מלא העולם (אגרות ראייה, ג', תתע"ה, אדר תרע"ח).

ה. בניין המקדש ועבודת הקרבנות¹³

נושא אחר שאף בו הירבה הרב לעסוק הוא הציפייה לחידוש עבודת ה' בבית המקדש, הכוללת קרבנות וסגנון פעילות שאינו מתאים כלל ועיקר להלך-הרוח האירופאי. אחת מאבני-הנגף הבולטות בהגות הדתית אודות שיבת ציון הינה חידוש העבודה. אף שהרב קלישר, שהיה ממבשרי שיבת ציון, השתית אותה על חידוש הקרבנות – הרי שהבאים אחריו ראו בכך פרימיטיביות. מבחינה מסוימת אפשר לומר שגם לציונים הדתיים היה נוח להצטרף לציונות החילונית שפטרה אותם מהצורך לדבר על בניין המקדש כמטרת-על של התהליך. הציונות עצרה בשערי הר-הבית, וכך גם החלק הדתי שבה. הרב התעמת בגלוי עם גישות אלו, והתייחס לביקורת הנשמעת מחוגים האמונים על החשיבה האירופאית, תוך שהוא מנמיך את ערכם:

המקדש, זהו המכון של הקולטוס הדתי, העתיק אשר יהיה חדש לעד, אשר הכה חרם את האליליות עם תועבותיה ונתן לאנושיות בסיס טהור ונשגב לחייה הרוחניים, אשר ממנו יצאה אורה וחופשה ההולכות ומתפתחות בתולדה האנושית, ומתרשלות במהלכן כפי רחוקן ממקור מוצאן, והן אמנם עתידות להתגבר לפי הזרתן אל מקור מבוטן. **האנושיות הבריא**, כשהיא מכרת את הוד האלהות, תשאר נכחו כגמול עלי אמו, תשכח מפני גבהו, אורו ועזו, את כל התחכמויותיה, ותדע שיקר לה רגשה הטבעי המחכימה יותר מכל חכמה... במקום אחד במלא התבל כדאי לה לאנושיות לראות את עצמה בתומת ילדותה, בחוסן גבורת הנער ובזיו עדן של עלית הנשמה הכללית, החתומה בחותם עם פלאות זה העתיק, ישראל השב. אין קץ לעונג השירה אשר תתחולל בכל העולם הנעור לרגלי המחזה הנשגב הזה, של התחדשות העתיקות המקורית של מקור השירה האלהית אשר בישראל במרום עזו. רק שכל ואין לב, אשר לא יוכל קולו להיות נשמע בעת תחית האורה,

13 ראה בהרחבה מאמרי "ציונות של מקדש" בתוך קובץ "מורשתנו", תש"ס, עמ' 183-194

יוכל לחפוף לתן כחל ושרק של התרבות החדשה הלקויה בחסר ויתיר, באיבה ותחרות ובכל חלי וקצף, על גלי ים החיים הבריאים ועתיקים הללו, המתנשאים בגאונם למרומי שמים. הכל ישמח דוקא במחזה הנאור הטבעי כמו שהוא עם כל תמימות עתיקותו, שהוא מנהיר דוקא אז את כל שלל צבעי אורותיו ומפזרם בישראל ועל אדם רב (שם ה').

כך כתב גם לר' חיים הירשנזון: "ובעניין הקרבנות...לא נתפעל ביותר מהרעיונות אשר לתרבות האירופית, כי דבר-ה' אשר עמנו הוא עתיד לרומם את יסודי התרבות כולם למדרגה יותר עליונה ממה שיוכל שיקול דעת אנושי לעשות" (אגרות, ד', תתקצד).

היסודות עליהם בנה הרב את תנועת דגל-ירושלים, אותה ייסד מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה, משלבים את התפיסה הלאומית-אוניברסלית ושאיפת בניין המקדש ליחידה אחת. מגמתה של דגל-ירושלים נובעת מתפיסה של מקדש. בית-המקדש "בית תפילה לכל העמים" מגדיר את השאיפות הלאומיות שלנו, לא כדאגה לקבוצת אנשים בעלי גורמים משותפים, אלא דאגה לכל העולם. במקומות רבים מדגיש הרב את מרכזיותו של המקדש והתכנים אותם הוא מייצג באידיאולוגיה של דגל ירושלים: "ציון תפדה בעת אשר אור ירושלים יופיע, שאיפת הממלכה בהדר ואון תגלה בעולם בעת אשר עריגת בית קדשנו ותפארתנו תצא ממחבואי הלב" (אגרות רא"ה, ג', איגרת תתק"ה). הרב אינו עוסק בבית-המקדש כמשאת-נפש לעתיד בלבד, אלא כמקור השפעה רוחנית המרוממת גם את העשייה בהווה "רבה עלי תכונת העבודה ביסוד הסתדרותנו הקדושה, הקשורה בקשר אמיץ ביסוד אור ישראל, המתנוצץ ממקום מה נורא מרום מראשון מקום מקדשנו" (שם, תתק"ט). מדברים אלו עולה שהרב ראה בתנועה שהקים את תחילת ההתגשמות של חזון ישעיהו, בדבר תפקידו הקוסמופוליטי של עם ישראל בתקופתו של משיח.

דברים אלו משתלבים יפה במהלך-חייו של הרב הרצופים געגועים לחידוש העבודה, כפי שמתואר בספרי הביוגרפיה על חייו, ובייחוד ברצונו ללמוד הלכות קרבנות למעשה בחבורה מיוחדת ביוזמתו של החפץ-חיים. בסופו של דבר, לא הצטרף לחבורה זו כיוון שקיבל על עצמו את עול הרבנות. אך שאיפתו החזקה – הבאה לידי ביטוי בכל כתביו – היתה לחידוש העבודה, גם אם התרבות העכשווית אינה מסוגלת להשלים עימה.¹⁴

14 בהמשכה של אגרת זו כותב הרב כי מסכים הוא שלא ניתן לחדש את עבודת הקרבנות בלא הופעה של רה"ק גלויה! מעין זה כתב בשו"ת משפט-כהן, שכדי לחדש את עבודת הקרבנות תבוא התערבות אלוקית מיוחדת שתשרה רוח חדשה על העם, כך שיסכים ואף ישתוקק לשוב ולהקריב.

מיקום הציווי של בניית מזבח הזהב בתורה

לאור ביאור הרצי"ה

פתיחה

בגליון כ"ח של "צהר" התפרסם מאמרי "התמודדות עם ביקורת המקרא בשיחות הרצי"ה" (עמ' 51-60). הטענה המרכזית של המאמר הייתה, ששיטת הלימוד המיוחדת של פרשיות השבוע בשיחותיו של הרצי"ה קוק, הייתה, בין השאר, מכוונת גם כנגד "ביקורת המקרא". המאמר עסק בעיקר בביסוס טענה זו, תוך כדי הסבר מקוצר של שיטת הרצי"ה קוק, אשר מתמקדת בכללים וממנה פונה אל הפרטים.

בסיום המאמר הובאו שתי דוגמאות מתוך שיחות הרצי"ה עצמן, אולם נראה שבתחום זה יש עוד מקום רב לעיון וללימוד בעקבות דברי הרצי"ה. במאמר זה, ברצוני לקחת פרשיה ספציפית, היא פרשיית הציווי על בניית מזבח הזהב (שמות ל', א'-י'), ובעקבות פרשנותו של הספורנו לפרשיה זו, להראות איך היא משתלבת היטב בשיטתו הכללית של הרצי"ה זצ"ל בנוגע לתפקידי החומשים¹, וכמענה ל"הסבר" שהוצע על ידי "ביקורת המקרא".

הצגת הקושיא - מיקומו של הציווי

הציווי על בניית המשכן וכליו, המופיע בספר שמות פרשת תרומה, מסודר באופן כללי בצורה הגיונית: בתחילה כלי המשכן, החל מהארון והכרובים הנמצאים בקדש הקדשים (שמות, כ"ה, י - כב) ועבור לכלים הנמצאים בתוך הקודש: השולחן (שם, שם, כג - ל) והמנורה (שם, שם, לא - מ). לאחר מכן בניית המשכן עצמו (לו מוקדש פרק כ"ו), ובסוף החצר, כאשר קודם כל הכלי המרכזי שלה - מזבח הנחושת (שם, כ"ז, א-ח', ולאחר מכן פירוט עשיית החצר עצמה (שם, שם, ט-יט). גם העובדה שהציווי על הכיור מופיע בשלב מאוחר יותר, בפרשת כי תשא (שם, ל', יז - כא) אינה מעוררת תמיהה גדולה, שכן תפקידו שונה לגמרי מהכלים האחרים והוא יותר כלי עזר שנועד להכשיר את הכהנים לעבודה, מאשר כלי אינטגראלי של המשכן.

לעומת הציוויים הללו, מיקומו של הציווי על בניית מזבח הזהב מעלה בנו קושיא גדולה - מדוע הוא מוזכר רק בסוף פרשת תצווה, לאחר הציוויים על בגדי הכהונה (שם, כ"ח, א-מג) ולאחר הציווי על ימי המילואים (שם פרק כ"ט).

1 ראה מאמרנו הנ"ל וכן בהמשך מאמר זה.

יתירה מכך – כשאנו משווים את התיאור של מזבח הזהב לתיאורו של מזבח הנחושת אנו רואים הבדל בציוויים השונים:

מזבח הנחושת

- (א) ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רבוע יהיה המזבח ושלוש אמות קמתו:
- (ב) ועשית קרנתיו על ארבע פנתיו ממנו תהיין קרנתיו וצפית אתו נחשת:
- (ג) ועשית סירתיו לדשנו ונעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו תעשה נחשת:
- (ד) ועשית לו מכפר מעשה רשת נחשת ועשית על הרשת ארבע טבעות נחשת על ארבע קצותיו:
- (ה) ונתתה אתה תחת פרכב המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח:
- (ו) ועשית בדים למזבח בדי עצי שטים וצפית אתם נחשת:
- (ז) והיבא את בדיו בטבעת והיו הבדים על שתי צלעות המזבח בשאת אתו:
- (ח) נבוב לחת תעשה אתו באשר הראה אתך בהר בן יעשו: ס

מזבח הזהב

- (א) ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו:
- (ב) אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קמתו ממנו קרנתיו:
- (ג) וצפית אתו זזה טהור את גגו ואת קירתיו סביב ואת קרנתיו ועשית לו זר זזה סביב:
- (ד) ושתי טבעות זזה תעשה לו מתחת לזרו על שתי צלעותיו תעשה על שני צדיו והיה לבתים לבדים לשאת אתו בהמה:
- (ה) ועשית את הבדים עצי שטים וצפית אתם זזה:
- (ו) ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארץ העדת לפני הכפרת אשר על העדת אשר אנועד לך שמה:
- (ז) והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הגרת וקטירנה:
- (ח) ובהעלת אהרן את הגרת בין הערבים וקטירנה קטרת תמיד לפני ה' לדרתיכם:
- (ט) לא תעלו עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסף לא תסכו עליו:
- (י) וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה וכפר עליו לדרתיכם קדש קדשים הוא לה':

כפי שאנו רואים, ההתחלה מאוד דומה – תיאור מידות ואביזרים נוספים, כולל הבדים, אך לאחר מכן ישנן בציווי על מזבח הזהב שתי תוספות שאינן נמצאות כדוגמתן בציווי על מזבח הנחושת: א. מיקומו של המזבח² ב. תפקידו – הקטרת הקטורת.

עניין זה של מיקום פרשיית מזבח הזהב בתורה כה בולט עד כדי כך שיש מאנשי "ביקורת המקרא" שהציעו, שמדובר בפרשייה "מושלת", המרמזת לנו שבמקור מזבח זה לא היה קיים והוא תוספת מאוחרת, ולכן לא נקבעה פרשייה זו יחד עם יתר הפרשיות של הציווי על בניית המשכן וכליו.

אולם מעבר לעצם העובדה שאנו כאנשים מאמינים לא יכולים לחלוטין לקבל קביעה שכזו, הרי שטענה כזו גם אין לה סימוכין נוספים שהרי בכל שאר המקומות בתורה אנו מוצאים את מזבח הזהב כחלק אינטגרלי של המשכן. מזבח הזהב נזכר בתורה במקומות אחרים במקומו הטבעי לאחר השולחן והמנורה וקודם מזבח הנחושת³.

תירוצו של הספורנו

כפי שהבהרתי בפתיחת המאמר, ברצוני ללכת בפתרון שאלה זו (של מיקום הפרשייה) בכיוונו של הספורנו, ולפתח אותו על פי שיטתו של הרצי"ה קוק. לאחר מכן ברצוני לענות גם על השאלה בדבר איזכור תפקידו של המזבח. הספורנו (ל', א) פותח בשאלה מדוע "לא הוזכר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה", ועונה מיד:

כי לא היתה הכוונה בו להשכין הא-ל יתברך בתוכנו כמו שהיה העניין בשאר הכלים, כאמרו 'ושכנתי בתוכם...ואת תבנית כל כליו', גם לא היה ענינו להוריד מראה כבודו בבית כענין מעשה הקרבנות...אבל היה עניין זה במזבח לכבד את הא-ל יתברך אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבוקר והערב ולשחר פניו במנחת קטורת על דרך 'הבו לה' כבוד שמו, שאו מנחה ובאו לפניו'.

2 תוספת שלא קשה במיוחד להסבירה, מכיוון שמיקום פרשיית מזבח הנחושת מרמז גם על מיקומו הפיזי – לאחר הציווי על בניית המשכן עצמו ושימת הכלים בתוכו וקודם הציווי על בניית החצר. אך במזבח הזהב, שלא הוזכר כחלק מבניית המשכן, יש צורך להגדיר מיקום בפרשייה עצמה.

3 ראה למשל את רשימת סיכום המשכן וכליו בפרשת כי תשא (שמות, ל"א, ז – יא); בבית המשכן בפרשת ויקהל (רשימת הבניה שם, לה, י"א – י"ט, וכן הבניה עצמה בפרק ל"ז); הקמת המשכן בפרשת פקודי (שם מ', ג - יא); החילוק בפרשיות קרבן החטאת בין "מזבח קטורת הסמים... אשר באוהל מועד" לבין "מזבח העולה אשר פתח אוהל מועד" (ויקרא ד', ז ועוד שם בפרק); הציון לשני המזבחות במשמרתם של בני קהת (במדבר ג', ל"א וכן שם, ד', יא – יד) ועוד.

הסבר הדברים לאור שיטת הרצ"ה

נראה לבאר את כוונת רבינו הספורנו, שבעוד שכלי המשכן נועדו להביא את השראת השכינה בעם ישראל, מהלך שכיוונו מגיע ממעלה כלפי מטה, הרי שמזבח הזהב שהוא עבודה טהורה של עם ישראל לה', עניינו הוא ממטה כלפי מעלה. נכון אמנם שעיקר העבודה במשכן היא עבודת הקרבנות הנעשית מעל המזבח החיצון, וכיוונה הוא גם כן ממטה כלפי מעלה, אך הספורנו מחדש לנו חידוש גדול, שגם עבודת הקרבנות שנעשית מצידנו, עניינה הוא הורדת השכינה באמצעות עבודה זו. ממילא לשיטתו היעוד העיקרי של מזבח הנחושת הוא הבאה ממעלה כלפי מטה. לעומת זאת, להקטרת הקטורת אין שום מטרה כזו וכל יעודו של מזבח הזהב הוא אך ורק עבודה ממטה כלפי מעלה.

ממילא מובן למה הציווי על בניית מזבח הזהב מובא רק לאחר הציווי על כל ענייני המשכן, כיוון שעניינו של מזבח הזהב מנוגד למהלך הרגיל של המשכן. כאשר נתבונן בשיטתו של הרצ"ה קוק, נראה כיצד מתאימים הדברים לכל המהלך הכללי של ספר שמות מול המהלך הכללי של ספר ויקרא.

הרצ"ה קוק הדגיש פעמים רבות, שעניינו של ספר שמות הוא הקדושה המשולשת המגיעה עלינו מהקב"ה, ואשר התבטאה בשלושת המאורעות המשמעותיים של ספר שמות: יציאת מצרים, מתן תורה, והקמת המשכן שעניינה השראת השכינה בקביעות בעם ישראל. לאחר ספר שמות, בו מגיעים הדברים ממעלה כלפי מטה, מגיע תורו של ספר ויקרא, שהוא המשך ישיר לספר שמות. אולם בו מגיעה עבודת הקרבנות, שהיא מצידנו כלפי הקב"ה, כלומר מלמטה כלפי מעלה, ובלשונו של הרצ"ה עצמו (פרשת ויקרא סדרה א' עמ' 16): "תורת ד' תמימה", לכן **לאחר הסידור השמימי של המקדש שנמצא בספר שמות, בפרשיות "ויקרא – צו" מתפרטים כל סדרי העבודה מצידנו. מן התורה השמימית נמשכים ארצה סדרי חיים, מכוח החיוניות היסודית של התורה, אשר "בשמים היא"**.

לאור הדברים הנ"ל מובנים עוד יותר דבריו של הספורנו, שכן כל כלי המשכן שייכים למהלך הכללי של הציווי על המשכן שמובא בספר שמות, כולם למעט אחד, הוא מזבח הזהב אשר עניינו מנוגד למהלך הכללי הזה. מצד אחד רצתה התורה להדגיש את העובדה שעניינו של מזבח הזהב מנוגד למהלך הכללי של המשכן, אך מאידך הקב"ה ציווה לבנות גם את מזבח הזהב כיתר הכלים. זוהי הסיבה למיקומו של הציווי – מצד אחד במנותק מהציווי על שאר כלי המשכן, אך מאידך עדיין בתוך תחום פרשיות הציווי על המשכן.

בכך ניתן גם להסביר מדוע בציווי על בניית מזבח הזהב מזכירה התורה גם

4 עיין במאמרינו הנ"ל בהערה 11, שם הובאו עוד כ-20 הפניות למקומות בהם הרצ"ה מתחס לקשר בין ספרי "שמות" ו"ויקרא" ולמיוחד שבכל ספר.

את תפקידו, ואילו בציווי על מזבח הנחושת לא מוזכר התפקיד, שכן תפקידו השונה של מזבח הזהב מהווה את הסיבה למיקומו של הציווי. אולם יתירה מכך – התפקיד המעשי של מזבח הנחושת, הקרבת הקרבנות, מפורט בהרחבה בספר ויקרא. שם מקומה של העבודה ממטה כלפי מעלה, כפי שנתבאר לעיל, ואילו עניינו של הציווי על בניית מזבח הנחושת הוא כמו כל שאר הכלים: השראת השכינה בעם ישראל, שבאה ממעלה כלפי מטה.

על פי דברים אלו ניתן גם להבין מדוע הציווי על מזבח הזהב מופיע לא רק לאחר הציוויים על המשכן, אלא גם לאחר הציווי על ימי המילואים. זאת כיוון שימי המילואים מהווים הכנה לקראת השראת השכינה במשכן, ואילו עבודת הקטורת אינה קשורה להשראת השכינה. עוד ניתן על פי הדברים הללו להסביר את מאמר חז"ל על הקטרת הקטורת (יומא כ"ו, א):

תנא: מעולם לא שנה אדם בה. מאי טעמא? - אמר רבי חנינא: מפני שמעשרת" (רש"י: לפיכך לא היו מניחין אותו לשנות).

ניתן לומר, שדווקא עבודת הקטורת שעל פי דברי הספורנו הינה שונה משאר העבודות שבמשכן, בכך שאין עניינה השכנת השכינה. מהותה היא מעשה נטול כל פנייה חיצונית, שמטרתו אך ורק לכבד את הקב"ה. כשהיא נעשית בכוונה הראויה של עבודה טהורה לה', היא יכולה לגרור אחריה את הבאת העושר.

סיכום

במאמר זה ניסינו להראות איך ניתן באמצעות שיטתו הכללית של הרצ"ה קוק זצ"ל, להסביר פרשיה פרטית כלפיה כוונת חיציה של "ביקורת המקרא". ראינו את עניין מיקומו של הציווי על בניית מזבח הזהב, לאור דברי ה"ספורנו" אשר חידש לנו שעניינו של מזבח הזהב שונה מעניינם של שאר כלי המשכן בכך שאין מטרתו להביא להשראת השכינה מאת הקב"ה, אלא נתינת כבוד מאיתנו כלפי הקב"ה. דברים אלו פותחו והורחבו לאור דברי הרצ"ה קוק, אשר חזר והדגיש פעמים רבות שספרי שמות וויקרא הינם שני פנים של עניין אחד. ספר שמות מדגיש את הפן של הבאת הדברים מאת הקב"ה כלפי עם ישראל, ואילו ספר ויקרא מדגיש את הפן של עבודת עם ישראל כלפי הקב"ה.

מיקום הציווי על בניית מזבח הזהב (וכן העובדה שהתורה הדגישה בציווי על בנייתו גם כן את תפקידו) מלמד אותנו על כך שמצד אחד, כלי זה נבנה עם יתר הכלים בעת הקמת המשכן, אך מצד אחד תפקידו שונה מתפקידי שאר הכלים, והוא שייך במהותו לספר ויקרא.

נראה שכמעשינו בפרשיה זו, ניתן לנסות ולעשות בעוד פרשיות רבות בתורה, ובכך להשלים את דרך הפרשנות המיוחדת הזו.

תושב"ע
ובירורי
הלכה

הרב יהודה זולדן

עוסק במצווה פטור מהמצווה

אמוראים חלקו על מעמדו של שומר אבידה: "רבה אמר: כשומר חנם דמי, רב יוסף אמר: כשומר שכר דמי".
אחד הנימוקים לדברי רב יוסף הוא: "בההיא הנאה דלא בעיא למיתבי ליה ריפתא לעניא, הוי כשומר שכר" (בבא קמא נ"ו, ב). שומר האבידה עוסק במצוות "ואספתו אל תוך ביתך" (דברים כ"ב, ב), ובשל כך הוא פטור מלתת פת לעני, מאחר שעוסק במצווה פטור מן המצווה. כיון שכך מחויבותו כשומר גבוהה יותר כשומר שכר. בדברים הבאים נבקש לעמוד על המקורות מהם למדים על כלל הלכתי זה והשלכותיו. מאחר שבשנה זו לומדים במסגרת החמ"ד את מסכת בבא קמא פתחנו בדיון בסוגיה זו.

עוסק במצווה פטור מהמצווה - המקורות מהפסוקים בשבתך בביתך ובלכתך בדרך

רש"י (בבא קמא נ"ו, ב) כותב בד"ה דלא בעי למיתב רפתא לעניא – "דהעוסק במצווה פטור מן המצווה מ"ובלכתך בדרך" נפקא לן במס' סוכה (כ"ה, א)".
במשנה בסוכה שם נאמר: "שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה". בגמרא שם נאמר: מנא הני מילי? דתנו רבנן: "בשבתך בביתך" (דברים ו', ז) - פרט לעוסק במצווה, "ובלכתך בדרך" - פרט לחתן. מכאן אמרו: הכונס את הבתולה - פטור, ואת האלמנה - חייב.

דברי הגמרא הללו מיוסדים על דברי התוספתא בברכות (א, ג):
החתנים וכל העוסקין במצוות פטורין מן קרית שמע ומן התפלה, שנאמר: "בשבתך בביתך" פרט לעוסקים במצוות, "ובלכתך בדרך" פרט לחתנים.¹
במשנה בברכות (ט"ז, א) מופיעה ההלכה שחתן פטור מקריאת שמע, אך

1 דרשת הפסוקים מופיעה גם בגמרא בברכות יא ע"א; ברכות טז ע"א; ירושלמי ברכות א, ג. תוספות בסוכה כה ע"א (ד"ה ובלכתך) כתב שגירסת הגמרא היא אחרת: "ברכות (דף יא.) הגירסא להפך. דגרס התם "בשבתך" פרט לחתן, "ובלכתך בדרך" פרט לעוסק במצווה. וגירסא זו נראה, דהכי משמע קרא בשבת דידך הוא דמיחייבת בקריאת שמע ולא בשבת דמצווה שאתה יושב ומחשב בבעילת מצווה. "ובלכתך" ממעט עוסק במצווה דמשמע בלכת דידך ולא בלכת מצווה. ומחתן לא הוה ידעינן שאר עוסק במצווה דדלמא שאני חתן שאין נקל לו כל כך להסיר הטירדא מלבו אע"פ שבטירדא דרשות מיבעי ליה ליתוביה דעתיה ולהסיר מחשבת טרדתו". ברוב כתבי היד על הגמרא, הגירסה היא כמו שמופיע בדפוס. בכת"י פריז 671, הגירסה היא כפי שמופיע בתוספתא.

מותר לו לקרוא אם הוא מעוניין בכך:

חתן פטור מקריאת שמע לילה הראשונה, ועד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה. ומעשה ברכן גמליאל שנשא אשה וקרא לילה הראשונה. אמרו לו תלמידיו: לימדתנו רבינו שחתן פטור מקריאת שמע! אמר להם: איני שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו שעה אחת.

כך מופיע גם במשנה אחרת בברכות (ט"ז, ב):

חתן אם רוצה לקרות קריאת שמע לילה הראשון - קורא. רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל הרוצה ליטול את השם יטול.

רשב"ג לא שלל לחלוטין את האפשרות שחתן יקרא קריאת שמע, אך לדבריו לא כל חתן רשאי לעשות כן, מפני ש"אנן סהדי דלא מצי לכווני דעתיה" ויש לחשוש ליוהרא (ברכות י"ז, ב). ע"פ הירושלמי (ברכות ב', ה; שבת א', ב), ניתן לפרש שהרישא של המשנה לפיה חתן שרוצה לקרוא קריאת שמע יכול לקרוא היא ע"פ רבן גמליאל, ורשב"ג חולק על ההיתר לכל חתן.

רש"י בסוכה (כ"ה, א ד"ה ובלכתך), ובברכות (י"א, א ד"ה ובלכתך) מסביר מדוע היה צורך ללמד באופן מיוחד על חתן שפטור מקריאת שמע:

ובלכתך בדרך פרט לחתן - ואף על גב דהוא נמי במצוה טריד, איצטריכי להו תרי קראי. דאי הוה כתיב חד, כיון דחתן לאו בהדיא כתיב בקרא, הוה אמינא לא פטר הכתוב אלא טורח ועושה מלאכת מצוה בידיים או מהלך למצוה. אבל חתן שהוא יושב ובטל ואינו עוסק אלא טריד במחשבת בעילה, לא פטר הכתוב. הלכך מקרא יתירא אשמעינן דפטור מקריאת שמע, דטריד במחשבת בעילה.

החידוש בחתן הוא שגם מי שלא עוסק ממש במצווה, או פועל פיזית לשם קיומה כגון שהוא הולך לבצעה, אלא רק מוטרד מעצם היכולת שלו לקיימה, גם כן יהיה פטור ממצווה. רש"י מציין שהפסוק לא עוסק ישירות בחיובו של חתן בקריאת שמע, והלימוד לגביו הוא "מקרא יתירה". לא ברור אם הלימוד הוא נקודתי וייחודי לחתן הטרוד בבעילת מצווה, או לכל אדם שטרוד מקיומה של מצווה אותה הוא הולך לקיים.

ר' יוסי הגלילי- טמאי מת פטורים מקרבן פסח

בגמרא במסכת סוכה (כ"ה, א) נאמר עוד:

והעוסק במצוה פטור מן המצוה מהכא נפקא? מהתם נפקא, דתניא: "ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח ביום ההוא" (במדבר ט, ו). אותם אנשים מי היו? נושאי ארונו של יוסף היו, דברי רבי יוסי הגלילי.² רבי עקיבא אומר: מישאל ואלצפן היו שהיו עוסקין בנדב ואביהוא.

2 בספרי במדבר פסקא סח, מופיעה עמדה זו בשמו של ר' ישמעאל.

רבי יצחק אומר: אם נושאי ארונו של יוסף היו - כבר היו יכולין ליטהר, אם מישאל ואלצפן היו - יכולין היו ליטהר. אלא עוסקין במת מצוה היו, שחל שביעי שלהן להיות בערב פסח. שנאמר "ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא" (במדבר שם), ביום ההוא אין יכולין לעשות, הא למחר - יכולין לעשות. התנאים עסקו בשאלה מי היו אותם אנשים טמאים שלא יכלו לעשות פסח. הגמרא היא זו שלמדה מכאן שמי שעסק במצוות קבורת מת מצווה פטור מלאכול קרבן פסח. בהקשר זה בלבד חידשה תורה שהטמאים שלא עשו פסח במועד יעשו פסח שני. אדם שעסק במצווה אחת ובגלל זה לא יכל לעשות מצווה אחרת, אינו יכול להשלימה במועד אחר. הגמרא מסבירה בהמשך מדוע היה צורך למוד גם מהפסוק בקריאת שמע, וגם מהפסוק העוסק בפסח שני, על כך שעוסק במצווה פטור ממצווה:

צריכא, דאי אשמעינן התם משום דלא מטא זמן חיובא דפסח, אבל הכא דמטא זמן קריאת שמע אימא לא, צריכא. ואי אשמעינן הכא משום דליכא כרת, אבל התם דאיכא כרת אימא לא, צריכא.

הפסוק מפסח שני בא ללמד שעוסק במצווה פטור מהמצווה, מאחר שבזמן שהוא נטמא בשל טיפולו בקבורת מת המצווה עדיין לא הגיע זמן אכילת הפסח. יתכן מצב בו חתן יתחייב בקריאת שמע לפני שהוא מתחייב בבעילת מצווה, והיה מקום לומר שהוא יהיה חייב בקריאת שמע, ולכן הלימוד מהפסוק מגלה שהוא פטור. מאידך, הפסוק בקריאת שמע מלמד שחתן אכן פטור מקריאת שמע, אך היה מקום לטעון שמאחר שמי שלא עושה קרבן פסח חייב כרת, אולי יהיה עליו איסור להיטמא למת מצווה במשך שבעת הימים שלפני הפסח, כדי שלא יימנע מלאכול קרבן פסח. כיוון שכך נלמד מהפסוק לגבי קרבן פסח, העוסק במצוות קבורת מת מצווה הפטור מפסח ראשון ונדחה לפסח שני.

ב. ר' שילא: האם חולק על העיקרון של עוסק במצוה פטור מהמצוה?
בגמ' בסוכה כה ע"ב מופיעה דעתו של ר' שילא, ורש"י לומד מדבריו שהוא חולק על העיקרון שעוסק במצוה פטור מהמצווה.

תנו רבנן: חתן והשושבינין וכל בני חופה פטורין מן התפילה ומן התפילין, וחייבין בקריאת שמע. משום רבי שילא אמרו: חתן פטור, והשושבינין וכל בני החופה חייבין.

רש"י מסביר שהסיבה בגללה החתן והשושבינין וכל בני החופה פטורים מסוכה הוא מצד שכיחות לשכרות וקלות ראש. הם חייבים בקריאת שמע מאחר ש"מצות כוונתה אינו אלא פסוק ראשון, ויכולים ליישב דעתן שעה קטנה כדי לקרוא פסוק ראשון". בשמו של ר' שילא אמרו שחתן פטור "מקריאת שמע דטריד, ושאר בני חופה חייבין. ולית להו להני תנאי העוסק במצוה פטור

מן המצוה". פרשני רש"י דנים בשאלה האם רק ר' שילא סובר שאין להחיל את הכלל שעוסק במצווה פטור מהמצווה, או שגם תנא קמא סובר כן, מאחר שנימוקי הפטור מתפילה ותפילין הם בשל חשש לשכרות וקלות ראש ולא בשל עוסק במצווה פטור מהמצווה.

הרא"ש (סוכה ב, ח) וראשונים נוספים חולקים על פירוש רש"י. הרא"ש מסביר את דברי תנא קמא ור' שילא באופן הבא:

הני תנאי אית להו דהעוסק במצווה פטור מן המצווה. אלא תנא קמא מחייב להו בקריאת שמע משום דעיקר כוונת קריאה היא בפסוק ראשון, ובקל יוכל לכוין וליישב דעתו בפסוק ראשון. ורבי שילא סבר דחתן אי אפשר לו לכוין דעתו כלל. רבי שילא לא קאמר דשושבינן ובני חופה חייבין אלא בקריאת שמע אבל בתפלה ותפילין מודה דפטורין ולא משום דעסיקי במצות ניהו דאם כן אפילו מקריאת שמע נמי נפטרי. אלא ודאי לא מיקרו עוסקים במצות והא דפטרי מתפלה (לפי שמתוך שמחתן אי אפשר להם לכוין להתפלל) משום דשכיחי בחופה שמחה וקלות ראש. כאמור, רש"י טוען שיש החולק על הכלל עוסק במצווה פטור מהמצווה במישור העקרוני.

ג. העוסקים במצווה - באלו מצוות?

באלו מצוות עוסקים אותם הפטורים לדוגמא ממצוות סוכה? רש"י בסוכה (כ"ה, א ד"ה שלוחי מצוה) כתב: "הולכי בדרך מצוה, כגון ללמוד תורה ולהקביל פני רבו, ולפדות שבויים". ההולכים ללמוד תורה ולהקביל פני רבם נזכרים בסוגיית הגמרא בסוכה (כ"ו, א):

הולכין לדבר מצוה - פטורין בין ביום ובין בלילה. כי הא דרב חסדא ורבה בר רב הונא, כי הוו עיילי בשבתא דרגלא לבי ריש גלותא, הוו גנו ארקתא דסורא. אמרי: אנן שלוחי מצוה אנן, ופטורין.

על אותם אמוראים מסופר גם סיפור אחר בגמ' בסוכה (י', ב):

אתמר, נויי סוכה המופלגין ממנה ארבעה. רב נחמן אמר: כשרה. רב חסדא ורבה בר רב הונא איקלעו לבי ריש גלותא, אגנינהו רב נחמן בסוכה שנוייה מופלגין ממנה ארבעה טפחים, אשתיקו ולא אמרו ליה ולא מידי. אמר להו: הדור בהו רבנן משמעתייהו? - אמרו ליה: אנן שלוחי מצוה אנן ופטורין מן הסוכה.

האמוראים הללו ישנו על שפת הנהר או בסוכה שהיא פסולה לדעתם. הנימוק הוא ששלוחי מצווה פטורים מהסוכה.³ באשר להולכים לפדות שבויים, אין

3 במקום אחר יש ביקורת על חכמים שעוזבים את בני משפחתם והולכים להקביל פני רבם ברגל: בתוספתא סוכה (ליברמן) ב', א המובאת בגמ' בסוכה כ"ז, ב נאמר: "שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה. אע"פ שאמרו, אין שבחו של אדם להניח את ביתו ברגל. מעשה בר'

מקור לכך בגמרא. אמנם בירושלמי מועד קטן א, ב נאמר: ועושין כל צורכי הרבים (=בחול המועד). אילו הן צורכי הרבים: דנין דיני ממונות, ודיני נפשות, דיני מכות, ופודין את השבויין...⁴ אך לא נזכר דבר באשר לפטור הפודים מסוכה. בפשטות רש"י ציין דוגמאות, וייתכנו דוגמאות נוספות. המכנה המשותף הוא שמדובר בכאלו ההולכים להשיג מטרה שהיא מצווה, אם כי הם עדיין לא יישמו את המטרה ובכל זאת הם פטורים ממצוות סוכה.

ד. היקף הפטור של העוסקים במצווה

רש"י והר"ן - גם בזמן החניה, כשלא עוסקים ממש במצווה
רש"י בסוכה (כ"ה, א) כותב: "פטורין מן הסוכה - ואפילו בשעת חנייתן". הפטור הוא מוחלט, גם כשההולכים אינם פעילים לשם השגת המצווה. הפטור הוא גורף. כך אכן נראה מהמסופר בגמרא על רב חסדא ורבה בר רב הונא שישנו מחוץ לסוכה בעת שעלו להקביל פני רבם. אמנם לא כתוב בגמרא אם היה ביכולתם לישון בסוכה ללא טרחה, אך מעצם העובדה שהם נימקו את הפטור מלשבת בסוכה בשל היותם שלוחי מצווה, ניכר שהפטור הוא גם בשעת החניה כשהם לא פעילים לשם השגת המצווה המיועדת. הראב"ה (סימן תקלה) כתב כי הטעם לפטור הגורף הוא: "דכשנחים בלילה וישנים יכולין לעסוק למחר טפי והוי הכל עוסק במצווה". המנוחה היא חלק מהפעילות לשם השגת המצווה, ולכן גם זמן המנוחה הוא עיסוק במצווה ולכן פטורים מהסוכה. הר"ן בסוכה (י"א, א מדפי הר"ף) הסביר את שיטת רש"י על בסיס הפטור של חתן מקריאת שמע:

נראה לי דהעוסק במצווה פטור מן המצווה אף על פי שיכול לקיים את שתיהן. ...והיינו טעמא, דמדפטור רחמנא חתן אף על גב דאפשר ליה ליתובי דעתיה ולקיים את שתיהן וכדכתיבנא, ילפינן כל שהוא עוסק במלאכתו של מקום לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצות אחרות, אף על פי שאפשר. ומיהו מודינא ודאי שכל שאינו צריך לטרוח כלל אלא כדרכו במצווה ראשונה יכול לצאת ידי שניהם, דבכי האי גוונא ודאי יצא ידי שתיהן "ומהיות טוב אל יקרא רע" (בבא קמא פ"א, ב). לדברי הר"ן גם אם העוסקים במצווה יכולים לקיים את שתי המצוות, בכל זאת העיקרון הוא שהתורה לא חייבה את העוסק במצווה לטרוח ולקיים מצווה

אלעאי שהלך אצל ר' ליעזר ללוד אמ' לו מה זה אלעאי אי אתה משובתי הרגל? לא אמרו אין שבחו של אדם להניח את ביתו ברגל, משם שנאמר: "ושמחת בחגך"
4 כך פסק הרמב"ם בהל' יום טוב ז,יא. אמנם, במקורות המקבילים, בתוספתא מועד קטן [ליברמן] ב, יא, ובירושלמי שקלים א, א, לא נזכר פדיון שבויים.

נוספת. אמנם הוא כותב שאם ניתן לקיים את המצווה האחרת ללא טירחה כלל ובאופן רגיל, אזי הוא יכול לצאת ידי חובת שניהם. הוא אינו כותב שהוא חייב לקיים את המצווה האחרת, אלא כאפשרות. ניתן להוכיח כדברי הר"ן מהעובדה שרבן גמליאל קרא קריאת שמע למרות שהוא היה חתן (ברכות ט"ז, א).

תוס' - כשניתן לקיים את שניהם לא חל הכלל עוסק במצווה פטור מהמצווה

תוספות סוכה כ"ה, א (ד"ה שלוחי) מביא את דברי רש"י וכתב על כך ש: כן משמע בגמרא דקאמר הולכי לדבר מצוה פטורין מן הסוכה בין ביום ובין בלילה, ומשמע אע"פ שאין הולכין אלא ביום, דאי דאזלי ביממא ובלילה אפילו לדבר הרשות נמי פטירי כדקתני בברייתא. ועוד עובדא דרב חסדא ורבה בר רב הונא דגנו ארקתא דסורא.

תוס' מודה שפשט דברי הברייתא מורים על כך ששלוחי מצווה פטורים ממצווה גם בעת חנייתם, וכך גם נלמד מהמסופר על רב חסדא ורבה בר רב הונא שלנו בשפת הנהר ולא בסוכה. התוספות מקשה על הבנה זו:

ותימה אם יכולין לקיים שניהם אמאי פטורין? דאטו אדם שיש לו ציצית בבגדו ותפילין בראשו, מי מיפטר בכך משאר מצות? שאלת תוס' מבוססת על ההנחה שיש מצבים בהם גם מי שעוסק במצווה מסוימת יכול לקיים מצווה נוספת ללא טירחה וללא הפרעה. הוא מצביע על דוגמאות: אדם לבוש בציצית או עטור בתפילין, האם הוא פטור ממצוות אחרות? ומכיון שכך מדוע יש לפטור את ההולכים לדבר מצווה מסוכה בעת חנייתם? על כך השיב התוס':

וצריך לומר דהכא נמי איירי בכי האי גוונא דאי מיטרדי בקיום מצות סוכה הוּו מבטלי ממצות.

יש להניח שמדובר במצבים בהם עיסוק במצווה נוספת כמו סוכה, יגרום להם להתבטל או להימנע מקיום המצווה הראשונה שלשמה הם הולכים. דברים דומים כתבו התוס' (סוכה י', ב ד"ה שלוחי) ביחס לכך שרב חסדא ורבה בר רב הונא ישנו בסוכה שהיא פסולה לדעתם: "וכגון שהיו מתבטלים מן המצות אם היו מחזרין אחר סוכה אחרת".

באופן רחב יותר הסביר זאת התוספות בבבא קמא (נ"ו, ב ד"ה בהיא): דוקא בשעה דמתעסק בה [=באבידה] כגון שוטח לצורכה או משום עסק צריך לה לאבידה, אבל בשביל שאבידה בביתו לא יפטר מלמיתב ריפתא לעניא, כיון שיכול לקיים שתיהם כדמוכח בסוכה (כ"ה, א). דלא נפקא לן מקרא דעוסק במצווה פטור מן המצוה אלא דוקא היכא שאינו יכול לקיים שתיהם. וסברא הוא דאטו אדם שיש לו תפילין בראשו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו, יפטר מן המצות?

תוס' כותב שעוסק במצווה פטור מהמצווה כשלא ניתן לקיים את שתי המצוות. קיום שתי מצוות בו זמנית יפגע בקיומה של אחת מהן. אך אם ניתן לקיים ללא הפרעה את שתי המצוות יש לקיים את שתיהן, ועל כך לא נאמר כלל זה. לדברי רש"י ועל פי הר"ן, העיקרון בכלל שהעוסק במצווה פטור מהמצווה הוא שהתורה לא חייבה את העוסק במצווה לטרוח ולקיים מצווה נוספת. אמנם הוא כותב שאם ניתן לקיים את המצווה האחרת ללא טירחה כלל ובאופן רגיל, אזי הוא יכול לצאת ידי חובת שתיהן.

אחרונים הציגו את מחלוקת רש"י והר"ן למול התוס' באופן הבא. כך כתב הרב אלחנן וסרמן, קובץ שיעורים בבא בתרא (אות מח):

גדר עוסק במצווה פטור מהמצווה אם הוא פטור בלבד וכעין דין אונס דרחמנא פטריה, או שמא מופקע הוא לגמרי מן המצווה וכאילו אינו בר חיובא, ואפילו אם קיימה לא יצא ידי חובתה.

דברים דומים ובהרחבה כתב הרב יעקב ישראל קנייבסקי (הסטייפלר) בקהילות יעקב (מסכת ברכות סימן טז; מהדורה ישנה - סימן כה):

והנה בענין עוסק במצווה פטור ממצווה איכא פלוגתא אי פטור גם היכא דאפשר לקיים שניהם... ונראה דדעת התוס' הוא דעוסק במצווה פטור ממצווה השנית מטעם אונס, שאנוס הוא מלעשות מצווה השנייה מחמת טרדת העסק במצווה ראשונה. ואע"פ שאינו אנוס גמור, שווייה רחמנא להאי טרדה בגדר אנוס. ולכן כשאפשר לקיים שניהם חייב. ודעת הר"ן ז"ל הוא דעוסק במצווה הוא פטור גמור, דרחמנא פטריה משאר מצוות בעידנא דעסוק בראשונה. ולכן פטור אפילו באפשר לקיים שניהם בלא גרעון.

המחלוקת היא האם הפטור נובע מאונס ועל כן כשיש אפשרות לקיים את שתי המצוות עליו לקיים, או שזהו פטור מוחלט.⁵

הרב אשר וייס (מנחת אשר לספר דברים עמ' סח-ע), דוחה את דברי האחרונים הללו בטיעון שהדברים לא תואמים לדברי הריטב"א (סוכה כ"ה, א) שמחד כתב כדברי התוס', ומאידך ניתן להבין מדבריו שהפטור הוא מוחלט. על כן הוא מציע הבנה אחרת:

נראה דיסוד גדר הלכה זו היא כעין ביזוי מצווה דאין זה כבוד להניחה ולקיים אחרת. ואף שעוסק במצווה הוא ולא בצרכי עצמו, מ"מ אין זה דרך כבוד לדלג ממצווה למצווה וכעין הלכתא דאין מעבירין על המצוות. דלדעת תוס' אין פגם אלא במניח מצווה זו כדי לקיים אחרת, אבל במקיים שניהם אין כל פגם וביזיון. ולדעת הר"ן אף ביכול לקיים שניהם אין ראוי לעוסק במצווה לעסוק באחרת, אלא יש לרכז כל

5 ראה עוד: הרב יצחק אדלר, עיון בלומדות, עמ' קנד-קנו.

פועלו ומחשבתו לקיום המצוה שהוא עוסק בה. השאלה היא עקרונית. כשאדם מקיים מצווה מסוימת ויש לפניו מצווה נוספת לקיים, האם עליו לעשות מאמץ ולקיים את שתי המצוות, או שאין לא חובה כזו. איסוף מצוות, או התמקדות במצווה. רש"י והר"ן יסברו שעל אדם להתמקד במצווה אותה הוא החל לעשות, ולא נדרש ממנו לקיים מצווה נוספת. הפטור הוא מוחלט, כל עוד הוא שקוע במצווה או אף במימוש המצווה באופן סופי. כיוון כזה לפיו נדרש מאדם להתמקד במצווה נלמד מדברי המדרש בבמדבר רבה (וילנא) פרשה ט"ז: את מוצא בסוכה ששנינו ששלוחי מצוה פטורין מן הסוכה. שאין לך חביב לפני הקב"ה כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כדי שיצלה בשליחתו. כשמקיימים מצווה צריך לתת את הנפש, את כולך לשם קיומה והצלחתה. על כן העוסק במצווה פטור ממצוות אחרות באופן גורף. אמירה חינוכית – רוחנית כזו כותב הרא"ה קוק במוסר אביך, פרק ב', ב (עמ' לט-מ), כהדרכה כוללת בקיום מצוות: "בכל דרכיך דעהו" (משלי ג', ו), צריך לבקש את הקב"ה בתוך הדרכים שהוא מתנהג בהם:

◆ כשהוא עוסק בתפלה, אז יבקש את הקב"ה בהבנת עניני תפלתו וכונה רצויה באמונת הלב באותם הענינים של תפלתו, ולא יבקש את הידיעה בשעה ההיא בענינים אחרים, כי כיון שהוא עוסק בעבודה זו, הקב"ה כביכול שׁוֹרֵה מצדו בזו העבודה דוקא, ובה ימצאנה ולא במקום אחר.

◆ וכשהוא עוסק בתורה, ידע שימצא את הקב"ה בהיותו מעמיק ומעיין להבין דבר על בוריו ולזכור ולשנן היטיב, ובזה הוא יודע אותו יתברך בתורתו ולא באופן אחר, כי בשעה זו הוא מתגלה בעבודה זו.

◆ וכן בהיותו עוסק בגמ"ח להיטיב לחברו, אז יבקש את הקב"ה רק בהעמקת עצה איך להיטיב לו טובה גדולה הגונה וקימת. ...כשאדם פועל איזה דבר של שלימות, בין במחשבה בין במעשה, צריך לשמח בחלקו ולא ירדוף אז אחר דבר אחר, כי כל העולם כולו מתקפל לפניו אז דוקא בפרט זה.

לפי דברי התוס', אם ניתן לקיים מספר מצוות בו זמנית ואין בכך פגיעה וביזוי לאף מצווה, כאן אין להחיל את הכלל הגורף שהעוסק במצווה פטור מהמצווה. לפי הר"ן גם רש"י יסכים שבמצב שכזה, בו הוא אינו צריך לטרוח כלל "אלא כדרכו במצווה ראשונה יכול לצאת ידי שניהם, דבכי האי גוונא ודאי יצא ידי שתיהן" ומהיות טוב אל יקרא רע' (בבא קמא פ"א, ב). האדם יכול או רשאי, כהנהגה טובה, אך הוא אינו חייב.

ה. מחלוקת הראשונים מבוססת על המקורות מהפסוקים השונים
יתכן שהמחלוקת בין רש"י והר"ן לבין התוס' תלויה בלימוד הפסוקים מהם למדה הגמרא שהעוסק במצווה פטור מהמצווה.
המקור הראשון הינו מפסוקי קריאת שמע, מהם למדו: "בשבתך בביתך" (דברים ו', ז) - פרט לעוסק במצוה, "ובלכתך בדרך" - פרט לחתן. החידוש הוא בכך שגם חתן שכבר התחייב במצוות קריאת שמע, ויכול לעשות מאמץ ולהתרכז זמן מה באמירת פרשה ראשונה של קריאת שמע ולכוון בה, בכל זאת פטור מלומר קריאת שמע מפני שהוא טרוד מקיום בעילת מצווה. הפטור הוא לא גורף, ורבן גמליאל נשא אשה וקרא קריאת שמע ולדעתו כל חתן יכול אם ירצה, לקרוא קריאת שמע (ברכות ט"ז א-ב). העיקרון הוא שאם הוא מרגיש שהוא יכול לקיים את שתי המצוות, אז אין להחיל את הכלל שהעוסק במצווה פטור מהמצווה. דרך זו מתאימה לשיטת תוס' לפיה הפטור הוא כשאי אפשר לקיים את שתי המצוות באופן שלם וטוב, אך אם אפשר ואין כל עיכוב ומניעה אזי יקיים שניהם.

הפסוק הנוסף ממנו למדה הגמ' שעוסק במצווה פטור ממצווה הוא מפסח שני, שם הפטור הוא גורף. אותם שעסקו בקבורת מת המצווה ונטמאו, היו פטורים מלהקריב את קרבן הפסח. אסור להם לאכול את הקרבן כל עוד הם טמאים, אלא שכאן חידשה תורה שמי שהיה פטור מלקיים את הפסח במועדו, יעשה זאת בפסח שני. אמנם אין דבר דומה במצוות אחרות, לפיו אם אדם היה מנוע מלקיים מצווה מסוימת כי הוא היה עסוק במצווה אחרת, אזי הוא יוכל לקיים את המצווה שהפסיד במועד אחר. אך באותה העת שהוא לא יכול לקיים את המצווה הנוספת כי הוא כבר עסוק במצווה קודמת, הפטור הוא מוחלט.
ר' חנניא בן עקביא הרחיב את הפטור הגורף, גם לאישים נוספים המקיימים את המצווה. כך נאמר בגמ' בסוכה (כ"ו, א):

תניא, אמר רבי חנניא בן עקביא: כותבי ספרים תפילין ומזוזות, הן ותגריהן ותגרי תגריהן, וכל העוסקין במלאכת שמים, לאתווי מוכרי תכלת, פטורין מקריאת שמע, ומן התפילה, ומן התפילין, ומכל מצות האמורות בתורה. לקיים דברי רבי יוסי הגלילי. שהיה רבי יוסי הגלילי אומר: העוסק במצווה פטור מן המצווה.

כל מי שעוסק במכירת ספרי תורה תפילין ומזוזות, פטורים מקיומה, בשל העיקרון לפיו עוסק במצווה פטור מהמצווה. את הפטור הרחבי הגורף תולה ר' חנניא בן עקביא בדברי ר' יוסי הגלילי: "לקיים דברי רבי יוסי הגלילי. שהיה רבי יוסי הגלילי אומר: העוסק במצווה פטור מן המצווה". אין בידינו מקור ברור ששם אומר ר' יוסי הגלילי את העיקרון של עוסק במצווה פטור מהמצווה, ואין בידינו מקור שהוא מחיל את הפטור באופן רחבי על כל העוסקים בעקיפין במצווה. יתכן ובפני ר' חנניא בן עקביא היתה מסורת כזו. אך יתכן שר' חנניא בן עקביא הסיק

את המסקנה הגורפת הזו מכך שמדברי ר' יוסי הגלילי אודות טמא מת שנדחה לפסח שני ניתן להבין שהפטור הוא גורף, שהרי הם נדחים לפסח שני, וחיידושו הוא שלא רק אותם המתעסקים ישירות במצווה פטורים מטעם זה אלא גם העוסקים בעקיפין במצווה. מסקנה כזו מדברי ר' יוסי הגלילי היא מרחיקת לכת, ולא בטוח שר' יוסי הגלילי יסכים למסקנה זו, אך כך הסיק ר' חנניא בן עקביא מדבריו, וזה אולי משמעות הביטוי: "לקיים דברי ר' יוסי הגלילי".
 ר' חנניא בן עקביא עצמו סבר שכותבי תפילין ומזוזות חייבים במצוות. כך נאמר בתוספתא בברכות (ליברמן ב', ו):

כותבי ספרים תפילין ומזוזות מפסיקים לקרית שמע ואין מפסיקין לתפלה.
 רבי אומר כשם שאין מפסיקין לתפילה כך אין מפסיקין לקרית שמע.
 ר' חנניה בן עקביא אומר כשם שמפסיקין לקרית שמע כך מפסיקין לתפלה.
 אמר ר' אלעזר בר' צדוק: כשהיה רבן גמליאל ובית דינו ביבנה והיו עסוקין בצרכי צבור לא היו מפסיקין שלא להסיע מלבו.

דברי ר' חנניא בן עקביא הללו מופיעים גם בירושלמי שבת (א', ב) שם נאמר שר' יוחנן תומך בדבריו.⁶
 מכל מקום, לדברי ר' חנניה בן עקביא, ר' יוסי הגלילי סבר שהפטור הוא גורף- לעוסק במצווה וגם לעוסקים בעקיפין במצווה. נראה שרש"י שאב את העיקרון לפיו פטור העוסק במצווה מלקיים מצווה אחרת, הוא לאור הלימוד מקרבן פסח. הפטור הוא מוחלט, וגם אם יש אפשרות מעשית שהעוסק במצווה אחת יקיים גם מצווה אחרת.⁷

סיכום

הגישות השונות באשר להיקף הפטור של עוסק במצווה מלקיים מצווה אחרת, פטור מוחלט, או פטור כאונס כשלא ניתן לקיים את שתי המצוות, בולטים בשני הפסוקים מהם למדו את העיקרון של עוסק במצווה פטור מהמצווה. הפטור של חתן מלקרוא קריאת שמע הוא נקודתי, ואם הוא רוצה הוא רשאי לקרוא קריאת שמע, וכך הבין תוס' את היקפו של הכלל העוסק במצווה פטור מהמצווה. לדרך זו תואמים דברי התוס'. בעוד שהלימוד מפסח שני הוא גורף.

6 מפרשי הירושלמי שם, וכן המהר"ץ חיות סוכה כ"ה, א מעירים שדברי ר' חנניה בן עקביא בבבלי בסוכה, סותרים את דבריו בתלמוד הירושלמי. אך התשובה פשוטה. ר' חנניא בן עקביא אינו סובר כר' יוסי הגלילי. כל מה שאמר הוא ע"פ ר' יוסי הגלילי, "לקיים דברי ר' יוסי הגלילי" אך הוא אינו סובר כך.

7 יש לציין שרש"י מזכיר בשני מקומות דווקא את הלימוד מחתן כמקור לדין עוסק במצווה פטור מהמצווה. רש"י ברכות י"ד, ב ד"ה פטור; בבא קמא נ"ו, ב ד"ה דלא.

פטרם של אותם שנטמאו למת מצווה הוא מוחלט. הם לא רשאים לעשות את המצווה, ורק בקרבן פסח חידשה התורה שעליהם לקיים את הפסח במועד אחר, בי"ד בחודש אייר. לדרך זו תואמים דברי רש"י שכתב ששלוחי מצווה פטורים ממצווה אחרת גם בעת חנייתם.

שיטה מחודשת בהוראת גמרא - על שלושה ספרים חדשים בהוראת הגמרא

פתיחה

כותרת מאמר זה משלבת את שמותיהם של שלושה ספרים שהתפרסמו בשנים האחרונות, שעניינם הוא הצעת דרך בלימוד ובהוראת גמרא¹. ספר אחד מציע דרך שיטתית ושמרנית להנחיית המורים להוראת גמרא (פרופ' יצחק שלזינגר וחבריו). שני ספרים אחרים מציעים הצעות מהפכניות ושבירת כלים (הרב שג"ר וד"ר גבריאל חזות). בספר אחד המלצה על עבודה יסודית בהדרכת לומדי הגמרא, אריח על גבי לבינה. בשני הספרים האחרים – מעוף, תעוזה, טלטלה אידיאולוגית, רעמים וברקים. הרקע לכתיבת הספרים הוא אחד:

השיטה הרווחת כיום (בלימוד גמרא) לא משיגה את מטרותיה.... המשנה והתלמוד נראים בעיני רבים כל כך: אנכרוניסטיים, לא רלוונטיים, לא ברורים ומיותרים לחלוטין². הציבור הדתי הלאומי שרוי במצוקה ביחס ללימוד הגמרא. המצוקה הולידה תלי תלים של מאמרים, כנסים ושבתות עיון, שנועדו להביא מזור לבעיה.... מניין הרתיעה, ולעיתים אפילו הסלידה, מפני לימוד גמרא בקרב תלמידי השיבות התיכוניות³. ואילו בימינו... לימוד הגמרא בבית הספר עשוי לעורר בתלמיד תהיות... מעידים על כך גם מחקרים שנעשו, המציגים תמונה עגומה למדי באשר

1 רזנברג שמעון גרשון – שג"ר: בתורתו יהגה – לימוד גמרא כבקשת אלוקים, בהוצאת מכון כתבי הרב שג"ר, אפרתה, תשס"ט.

שלזינגר יצחק, מלמד יוסף, ריבלין שלמה: דרכים בהוראת גמרא, בהוצאת מכון מופת, תל אביב, תשע"א.

חזות גבריאל: שיטה מחודשת – הצעה לשיטת לימוד והוראה של המשנה והתלמוד בעידן המחשב, הוצאת תם, כפר חסידים, תשע"ב.

הערות הבהרה: מאמר זה נכתב לפני פרסום גליון "זשל כתב העת "נטועים". גליון זה הוקדש ברובו לספרו של הרב שג"ר. שנים עשר כותבים נכבדים מאירים זוויות שונות של הספר. לאחר פרסום הגליון יש משנה חשיבות בהתייחסות לספרו של הרב שג"ר, מתוך פרספקטיבה השוואתית. ראוי להתבונן בספר תוך התייחסות לשני חיבורים אחרים שפורסמו לאחרונה ושעניינם גם הוא הוראת הגמרא.

2 חזות: פרספקט נילוה לספר עמ' 1.

3 שג"ר: עמ' 13.

ליחסם של תלמידים לגמרא⁴.

הצד השווה בדברי מחברי שלושת הספרים הוא כי מצוקת לימוד הגמרא בחינוך הדתי גדולה, ויש לעשות מעשה ולהציע דרכים מתוקנות להוראת גמרא, המתאימות לעת הזאת.

עניינה של הסקירה הנוכחית הוא להציג באופן טיפולוגי⁵ את שלוש ההצעות, לאפיין את המיוחד בכל אחד מן החיבורים, ולקיים דיון ראשוני על השאלה מה עשויה להיות התרומה של כל חיבור להוראת גמרא, ומהו האופן בו יוכלו מורים לתורה שבעל פה להשתמש בהצעות ולצאת נשכרים.

הרעיון המרכזי של כל ספר

נציג תחילה את הרעיון המרכזי של כל ספר, כדי שהקורא יוכל להתרשם מהכיוונים המוצעים.

הרב שג"ר מציג דרך חדשה שתכלול מרכיבים גם מדרך הלימוד הישיבתית המסורתית, וגם מדרך הלימוד המחקרית, והיא תאפשר ללומד להכיר גם במשמעות הקיומית של הנלמד - לעולמו ולמסכת חייו.

כל דרך לימוד היא חלק ממכלול שלם שמרכיביו אינם ניתנים להפרדה זה מזה: אידיאולוגיה, מתודה, מוטיבציה⁶.

הצעד הראשוני והבסיסי בדרך לגאולת לימוד התורה הוא הכנסת המשמעות לחזית הלימוד⁷.

אני סבור ששילוב המחקר בעולם הישיבתי הוא משימה חיונית... על השילוב להתבצע במגרש הביתי הישיבתי⁸.

דמות הלומד העולה מספר זה היא דמות חסידית המחפשת את הדבקות ואת המפגש עם האלוקי. יש בה גם מן החוקר המודרני בביקורתיותו, אולם הלימוד המסורתי הוא חומר הגלם שלה. העולם התרבותי אשר

4 שלזינגר: עמ' 12.

5 עניינן של טיפולוגיות הוא בניסוח מושגים מגובשים העולים מניתוח של דעות, תנועות, או תהליכים. הן מאפשרות לבנות קונסטרוקציות הגיוניות בדבר תאור או הבנת נושא נדון. יש בהן כדי לבנות דגם מושגי המסייע להבין את הנושא המורכב, אשר מתרוצצים בתוכו רעיונות שונים. כוחה של הטיפולוגיה הוא בכך שהיא יכולה לאחד גוונים ורמזים שונים תחת כותרת אחת. עיי' עוד ב: שורץ יהודה: הוראת תורה שבעל פה – הוראת משנה ותלמוד בחינוך הישראלי. באספקלריא של תוכניות הלימודים והספרות הדידקטית, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשס"ב, עמ' 16 והערות שוליים שם.

6 שג"ר: עמ' 19.

7 שם: עמ' 198.

8 שם: עמ' 201 – 206.

בו היא חיה מספק לה שאלות חדשות, המאפשרות לה לראות את הגמרא ואת פרשניה באור חדש⁹.

השילוב והאיזון העדין בין סגנון הלימוד הישיבתי המסורתי, התובנות של המחקר האקדמי, וחשיפת המשמעות הקיומית של דברי הגמרא - הוא הוא הפתרון לדעת הרב שג"ר למצוקת לימוד הגמרא בימינו.

פרופ' שלזינגר וחבריו מבקשים לסייע למורים להתמודד עם הבעיות הייחודיות של הוראת הגמרא. הם מנתחים את הקשיים העומדים בפני הלומד הצעיר, ומציעים דרכי הוראה והכוונה כדי להתגבר עליהם. מדובר על קשיים בתחום הטכניקה, בתחום המוטיבציה ובתחום ההכרה.

התלמיד נדרש להתגבר על קשיים משני סוגים לפני שיתמודד עם הבנת הטקסט: קשיים טכניים הנובעים מלשון הגמרא ומצורת ההדפסה... קשיי הבנה ראשוניים הנובעים מן הסגנון המיוחד של הגמרא... התגברות על קשיים אלה היא תנאי מוקדם להתגברות על קשיי החשיבה הקיימים בלימוד גמרא¹⁰.

פרופ' שלזינגר וחבריו מציעים הדרכה שיטתית לכל קושי וסיבוכ הצפויים בלימוד הגמרא. לדעת מחברי הספר "דרכים בהוראת גמרא", ניתן לפרק את הקשיים בלימוד גמרא לפרטי פרטים, וניתן להציע פתרונות הגיוניים ומקצועיים למורים, כדי שיצליחו להפגיש את התלמידים עם הגמרא באופן ידידותי ומאתגר.

גבריאאל חזות מבקש לתת משקל עיקרי ללימוד המשנה קודם העיון בגמרא. בשיטה מחודשת משמשת המשנה כמקור הלימוד העיקרי טרם שניגשים ללימוד הסוגיא התלמודית הרלוונטית. המורה מחזיר את התלמידים לאחור בציר הזמן, אל כותלי בית המדרש התנאי והאמוראי. בשיטה מחודשת רוכש התלמיד מיומנויות יסוד וטכניקות חקר מודרניות ומדעיות, ככלים לניתוח המשנה, בכדי להשיג סימולציה שלימה ככל שניתן לדיון שהתרחש בבית המדרש התנאי והאמוראי. החזרה בציר הזמן והשימוש בכלים עדכניים לחקר הטקסט התנאי מהווה אתגר אינטלקטואלי לתלמיד בכל הרמות¹¹.

9 שם: עמ' 256.

10 שלזינגר: עמ' 49.

11 חזות: פרוספקט נלווה לספר עמ' 2.

חזות מציע להשקיע מאמץ בלימוד המשנה, כדי לשחזר את הדיון האמוראי. בבית מדרשם של האמוראים פורשו המשניות, שכן המשנה היא החיבור העיקרי שעמד בפניהם. ובכן, טוען חזות, שיחזור דרך הלימוד האמוראית עשוי לקרב את תלמידים ל"ראש" של חכמי התלמוד, ולהקנות להם סיפוק רב כאשר הם יגלו כי הגמרא, שילמדו אותה בהמשך, מתארת את אותו התהליך שהתלמידים חוו בלימודם המוקדם את המשנה. לדעת חזות, יש לנתח את המשנה ניתוח מעמיק ורגיש, ולהראות לתלמידים את הקשיים ואת התובנות המצויים במשנה. בדרך זאת התלמידים "יכתבו" את הגמרא, עוד לפני שהם מעיינים בה. בדרך זאת כרוכים יחד פיתוח אינטלקטואלי, חיזוק המוטיבציה, ומפגש חיוני יותר של התלמידים עם הסוגיה התלמודית.

הרקע והנסיבות לכתיבתו של כל ספר

בהקדמה לספרו "בתורתו יהגה - לימוד גמרא כבקשת אלוקים" כותב הרב שג"ר:

חיבור זה - בתורתו יהגה לימוד גמרא כבקשת אלוקים - מיוסד על שיעורים והרצאות שנאמרו לפני חמש עשרה שנה (בשנים תשנ"ג - תשנ"ד, י"ש) בבית מדרש נעלה ובבית מורשה, בהם כיהנתי כראש בית המדרש. ד"ר זוהר מאור ערך אותם וצירף אליהם חלקים ממאמרים והרצאות שיש להם נגיעה לנושא ונכתבו מאוחר יותר¹².

ועוד מוסיף הרב שג"ר שם:

ראשיתו של החיבור נעוצה בנקודת זמן קודמת בהרבה. תחושות של מועקה וחוסר סיפוק ליוו אותי ואת רבים מחבריי עוד כתלמידים ולאחר מכן כאברכים בישיבות ההסדר (מדובר על השנים תשכ"ה - תש"ל, י"ש)¹³.

ספרו של הרב שג"ר מסכם תהליך ארוך של מתח והתלבטות, ושל ניסיונות מגוונים בלימוד ובהוראת גמרא. חברו של הרב שג"ר, הרב יאיר דרייפוס שיבלטו"א, כתב ב"סוף דבר" של הספר:

ספר זה הוא בעצמו תורה. הרב שג"ר עצמו היה תורה. כל דבריו וכתיבתו הרבה בקעו מנהמת ליבו. הוא כאב את כאב התורה, את צער השכינה, ובעיקר את המצוקה האישית האנושית שלו במגע הכאוב והלא פתור שבין האדם בן זמננו לבין התורה¹⁴.

12 שג"ר: עמ' 11.

13 שם.

14 דרייפוס יאיר: בסוף הספר של הרב שג"ר עמ' 288.

ובסיום דבריו כותב הרב דרייפוס:

בכה' בסיוון התשנ"ז הלך הרב שג"ר לעולמו בגיל 58 לאחר מחלה קשה. ספר זה הוא היצירה האחרונה שעליה שקד. בשבועות האחרונים לחייו נשא ונתן עם העורך על עניינים שונים וניסוחים שונים, ואף שקד, תוך כדי ייסורים קשים, על כתיבת דברי פתיחה משלו לספר¹⁵. בספר זה משוקעת במידה משמעותית תורתו של הרב שג"ר, תורה שהתגבשה במהלך כל חייו. תורה הנוגעת להבנת בקשת האלוקים של האדם, ותורה הנוגעת להנחלת דבר ה' לתלמידים. על עבודת העריכה של הספר כתב הרב שג"ר בסוף ההקדמה:

תרומתו של ד"ר זוהר מאור אינה רק בהמרת לשון על פה של הרצאות ושיעורים ללשון הכתיבה, אלא גם בהבאת הדברים לכלל משנה שיטתית וביקורתית המנוסחת בבהירות וזמינה לקורא התורני המשכיל¹⁶.

מתברר כי ספרו של הרב שג"ר הוא לא רק ספר העוסק בהצעת דרך ללימוד גמרא, אלא הוא ספר המשקף השקפת עולם כוללת, הנוגעת בעיצוב דמות האדם עובד ה', ובחזון החינוכי של הציונות הדתית.

מכון מופ"ת הוא מוסד הפועל בחסות האגף להכשרת עובדי הוראה במשרד החינוך. במכון פועלת הוצאת ספרים שעניינה פרסום מחקרים וחיבורים העוסקים בהוראה בכלל, ובהכשרת מורים בפרט. מחברי "דרכים בהוראת גמרא" כותבים בהקדמה לספרם כי פנו אליהם בבקשה: "שנחבר מדריך פדגוגי להוראת הגמרא, ובעיקר לשלבים הראשונים של הלימוד, לטובת הסטודנטים במכללות למורים דתיים"¹⁷.

המחברים הם חברי סגל במכללת ליפשיץ בירושלים, וניסיונם רב בהכשרת מורים לגמרא, ובהדרכה פדגוגית וליווי פרחי הוראה בהתנסותם בהוראת גמרא. הספר אמור לשמש כספר הדרכה לתלמידים הלומדים במכללה, והוא נותן סקירה על מכלול הנושאים הקשורים להוראת הגמרא. הספר מתאים לשמש כספר מלווה לקורסים בדיקטיקה של הוראת הגמרא. הוא כולל גם מטלות לעבודה עצמית של פרחי ההוראה. בספר מוצגות סוגיות רבות הכלולות בתוכנית הלימודים בגמרא, ומוצעות דרכים להוראתן.

15 שם.

16 שג"ר: עמ' 12.

17 שלזינגר: עמ' 9.

הספר "שיטה מחודשת" נכתב על ידי גבריאל חזות, מהנדס במקצועו ומנהל חברת הייטק. המחבר הוא המייסד של עמותת "מידה טובה לחקר ההיגיון היהודי", יחד עם הרב ד"ר מיכאל אברהם. בצד עיסוקיו האחרים, עוסק המחבר בהוראת גמרא ובמחקר תורני. כתיבת הספר באה מתוך מוטיבציה לאפשר לתלמידים במסגרות שונות ללמוד משנה וגמרא מתוך עניין וסיפוק.

המוני בית ישראל מבקשים להתחבר לנכסי הרוח של עמנו, אולם אין בידיהם כלים מתאימים. השפה במשמעותה הרחבה והצרה – קשה, לא מובנת, ומהווה מחסום כמעט בלתי עביר לנכסי צאן ברזל אלו. האדם המודרני אמון על שפה, תבניות חשיבה, וצורות היסק רחוקים לכאורה מאלו המוצגים בתלמודים שלנו¹⁸.

גבריאל חזות רואה בהצעתו:

הצעה מהפכנית ומחודשת להוראת המשנה והתלמוד. מחודשת על שום מה? משום שהיסודות המתודולוגיים והדידקטיים המשוקעים בבסיס ההצעה אינם חדשים! על בסיס חלקי או מלא של יסודות אלו לימדו, נתחו ודנו במקורות התנאיים, בעבר הקרוב ועוד יותר בעבר הרחוק¹⁹.

חזות מבקש לשנות את שיטת ההוראה של מקצועות המשנה והתלמוד באופן מהותי. הוא מציע ללמוד את המשנה באופן מודרך ואינטנסיבי כהכנה עיקרית ללימוד הגמרא.

התוכן של כל חיבור ורעיונות מרכזיים בכל הצעה

בספרו של הרב שג"ר שלשה חלקים עיקריים. בחלק הראשון מטפל הרב שג"ר במושגי היסוד – אידיאולוגיה, מתודה ומוטיבציה; הוא מבהיר את הקשר בין לימוד התורה וכינון הברית שבין האדם לקב"ה במסגרת לימוד התורה. בחלק השני סוקר הרב שג"ר את דרך הלימוד בישיבות מסוף המאה השמונה עשרה ועד ימינו; מהגר"א, דרך הנצי"ב מוולוז'ין ר' חיים מבריסק ור' שמעון שקופ ועד לראי"ה קוק ולגר"ד סולוביצ'יק. בחלק השלישי מציע הרב שג"ר את הצעותיו המעשיות בלימוד גמרא: שילוב של למדנות ישיבתית עם מחקר תלמודי, וחשיפת המשמעות הטמונה בסוגיה התלמודית.

הספר של פרופ' שלזינגר מחולק באופן פורמלי לשלושה חלקים. החלק הראשון עוסק במטרות של הוראת הגמרא. בחלק זה מצטטים המחברים את המטרות הרשמיות של תוכנית הלימודים בגמרא והם דנים בגישות שונות

18 חזות: עמ' 13.

19 חזות: בפרוספקט הנלווה לספר עמ' 2.

שהוצעו להוראת גמרא כדי להשיג את אותן המטרות. בחלק השני עוסקים המחברים בבעיות ובקשיים בלימוד הגמרא והוראתה. הם סוקרים את הקשיים בפירוט: הן בתחום השפה, הן בתחום הקוגניטיבי והן בתחום ההנעה של התלמידים. בצד כל קושי מציעים המחברים דרכי התמודדות מתאימים. החלק השלישי מטפל במתודולוגיה של הוראת הגמרא. בחלק זה עוברים המחברים מן התיאוריה אל המעשה, ומציעים שלבי הוראה מובנים באופן שיטתי: הכנת השיעור, דרכי ההוראה והפעלת התלמידים, והקניית מיומנויות היסוד הנחוצות ללימוד עצמי בגמרא.

בספר של ד"ר גבריאאל חזות שלשה חלקים מובחנים. בחלק הראשון (פרק א') מפרט המחבר את עשרת נושאי הליבה של השיטה. הכוונה היא לנושאים מרכזיים החשובים לניתוח המשנה ולהבנת מרכיביה. בפרק זה (נושא 6) מציע המחבר גם את הדרכים לשימוש במאגרי מידע ממוחשבים לטובת הבירור הנחוץ להבנת המשנה.

בחלק השני (פרקים ב' – ו') מציע המחבר התייחסות לרכיבים המאפיינים את העיון במשנה כמו: שמות המוסרים, המקרה מול הדין והנימוק והמקורות התנאיים המקבילים. בחלק השלישי (פרק ז') מפרט המחבר את שלבי הלימוד על פי שיטתו המיוחדת, ומביא דוגמאות ממשניות ומקטעי גמרא מתאימים.

לא לו תלמידים מיועד כל חיבור?

לקראת חתימת ספרו מודה הרב שג"ר כי השיטה שהוא מציע אינה מתאימה לתלמידים מתחילים או צעירים:

ברמה המעשית אני נוטה לקבל את דברי חלק מן המבקרים שיעה ביישום השיטה כשלב ראשון בלימוד הגמרא. ספק אם תלמידים צעירים יכולים לתפוס את סוג האמונה המורכב הנדרש לשילוב תפיסה זו עם התפיסות הדתיות הרווחות. מסיבה זו ייתכן כי לא כדאי לשלבה בישיבות תיכוניות. ואולם באשר לישיבות הסדר וישיבות גבוהות – היחס אליה אמור להיות מורכב יותר²⁰.

יש אכן מקום רב להסתפק בשאלה האם ניתן ללמוד מתוך תפיסה כזאת כבר בגיל צעיר. יש פנים לסברה שעדיף להתחיל בעמדה מסורתית יותר...²¹

הרב שג"ר מודה כי הגישה הדיאלקטית והמורכבת שהוא מציע, עלולה להיות

20 שג"ר: עמ' 224.

21 שם: עמ' 233.

גישה בעייתית לתלמידים מתחילים, ואף לתלמידי הישיבה התיכונית. מצד שני הרב שג"ר ממליץ כי כל מורה לגמרא ילמד בעצמו בדרך כזאת. המורה עצמו עשוי להיות עשיר יותר בדעת, ובעל יכולת להנחיל לתלמידים תובנות המתאימות לעולמם, גם אם הם לא ישתתפו באופן פעיל בדרך הלימוד המוצעת.

פרופ' שלזינגר וחבריו מציעים את ספרם כספר הדרכה לראשית הוראת הגמרא. כל מורה המלמד תלמידים מתחילים צריך להיות מצויד בכל התובנות הנוגעות לקשיי הלומד המתחיל בלימוד גמרא. עם זאת, לדעתם הדרכה כזאת צריכה להיות נחלת כל המורים לגמרא, לרבות הרמ"ם המלמדים תלמידים מתקדמים. זאת, משום שמי שאינו מודע לקשייו של הלומד המתחיל עלול לאבד תלמידים רבים גם בשלבים מתקדמים. כך כותבים המחברים במבוא:

חלק ניכר מדברינו מכוון לשלבים הראשונים של לימוד הגמרא, אולם גם מורה בכתה מתקדמת חייב להכיר את הבעיות שאנו מעלים. חלקן עשויות להתגלות בשלבי לימוד מתקדמים יותר, במיוחד אם לא הוקדשה להן תשומת לב מתאימה בשלבי הלימוד הראשונים. כללו של דבר, הבנת הבעיות חשובה למורה בכתות הגבוהות כשם שהיא חשובה למלמד תלמידים מתחילים, גם אם לא תמיד ימצא צורך להזדקק לדרכי ההוראה המוצעות²².

מחברי "דרכים בהוראת גמרא", סבורים שהתשתית הלשונית והקוגניטיבית הכרחית לכל לומד גמרא. זכו תלמידים וקיבלו הדרכה ראויה בשנות הלימודים הראשונות שלהם - הרי יפה וטוב. אולם אם לא זכו, על המורים בשלבים המתקדמים לחזור ולטפל בתשתית, ויפה שעה אחת קודם. תלמידים לא יצמחו להיות למדנים ואוהבי גמרא בלא שיש בידם את מיומנויות היסוד שהמחברים מפרטים בספרם.

ד"ר גבריאל חזות עונה במבוא חיבורו על השאלה למי מיועדת השיטה המחודשת:

העקרונות של השיטה יכולים להיות מיושמים ברמות שונות, גם הנמוכות, תוך ויתור במודע על חלק מן השלבים הקשים לדעת המורה. השיטה המחודשת מוצעת לכל מאן דבעי גם למיומנים ובקיאים. מומלצת היא בכמה מסגרות – קבוצות לומדים בוגרות ומשכילות בעלות מוטיבציה, מורים לעתיד בתחום ספרות חז"ל, השתלמויות מורים למשנה ותלמוד, תלמידי ישיבות ואולפנות בכל הכתות ובכל

22 שלזינגר: עמ' 13.

הרמות (הלימודים במעבדת המחשב), תלמידי יא' – יב' במסגרות ממלכתיות במכינות ובמדרשות²³.

גבריא חזות רואה בשיטה המחודשת עיקרון המבריא את הוראת הגמרא מן הקצה אל הקצה. לדעתו כבר בראשית הוראת הגמרא יש לשקוד על עיון מדוקדק במשנה.

על התלמידים להתרגל לגלות בעצמם את הקשיים במשנה שהגמרא עתידה להעלות ואת הדיוקים בלשונה של המשנה שיעסיקו את חכמי התלמוד. עם תלמידים מנוסים יותר יש להעצים את תפקיד התלמידים כמפענחים את סודות המשנה. גם אצל תלמידי חכמים מיומנים יש מקום לשיטה כחלק מן ההתבוננות המוקדמת בסוגיא התלמודית.

חקירת המשנה בדרך סימולטיבית ראויה, כמוה כניסיון לשחזר פרוטוקולים (של האמוראים י"ש)...חשיפת גרעין הסוגיא התלמודית עצמה מלווה לרוב בחוויית גילוי מדהימה. כל לומד חש סיפוק עצום, ביוצרו באופן עצמאי פרשנות (למשנה - י"ש) שנראית כלקוחה מפרשנותם של חכמינו²⁴.

העולה מהשוואת שלושת החיבורים בפרק זה הוא כדלקמן: הספר "דרכים בהוראת גמרא" מציע הקניית מיומנויות יסוד המתאימות לראשית הוראת הגמרא. אם תלמיד לא זכה לרכוש מיומנויות אלה בצעירותו, או אז על המורים לחזור ולהקנות אותן בכל שלב של לימוד גמרא. גם בשלבים מתקדמים ביותר אפילו בישיבה גבוהה, על הרב לוודא את שליטת התלמידים במיומנויות אלה, ואם הן חסרות יכוון הרב את תלמידו לרוכשן ללא היסוס.

הספר "שיטה מחודשת" פונה ללומדים בכל שלב. השיטה ראויה לדעת מחברה, הן למתחילים והן למתקדמים מאד. כל לומד בהתאם לרמתו, יכול לעסוק בהתבוננות במשנה תוך מגמה לגלות בה את היסודות של הדין האמוראי.

הספר "בתורתו יהגה" מתאים לדעת מחברו ללומדים ברמה מתקדמת, דהיינו בכיתות הגבוהות של הישיבה התיכונית או ללומדים בישיבה גבוהה. עם זאת, הספר מציע השקפה מקורית ונועזת שעל המורים לאמץ. השקפה זאת תשפיע על הוראתם בכל שלב. גם מורים לתלמידים מתחילים ראוי להם ללמוד את הגישה של הרב שג"ר. הגישה תעשיר אותם ותפתח בפניהם אופקים, אשר יאפשרו להם לחנך את תלמידיהם בכיוון מעצים ומרומם.

כיצד ניתן לשלב תובנות מכל החיבורים למסכת פדגוגית אחת?

23 חזות: עמ' 16.

24 חזות: עמ' 13.

המעייין בסקירתנו על שלושת הספרים יכול להתרשם כי לפנינו הצעות שונות, המובחנות זו מזו באופן חד. עם זאת, ניתן ליישם רעיונות מהספרים באופן קוהרנטי בלא שהצעה אחת תשלול את רעותה. הבנת המטרות ודרכי ההוראה הכלולות בכל הצעה, חשובים לכל מורה לצורך העשרת הוראתו. חשיבות מיוחדת קיימת בתיאור כזה למתכשרים להוראה. חשיפת פרחי ההוראה להצעות השונות, ולמגוון שיטות ההוראה היא פעולה מומלצת בתהליך ההכשרה, והיא עשויה לפתח מורים שיהיו צרכנים נבונים של תוכניות לימודים, ושיהיו מסוגלים להתאים את דרך עבודתם למסגרות השונות שיתבקשו ללמד בהן בעתיד²⁵.

דומה כי המורה לגמרא ניצב על פרשת דרכים ופתוחים בפניו מסלולים אחדים בעלי יעד משותף. בחירת המסלול המועדף תלויה בהשקפת עולמו של המורה ובידע שלו, תלויה גם בתלמידים, בגילם וברקע שלהם, ותלויה גם בסביבה של המסגרת החינוכית (הורים, קהילה). היכרות של המורה עם הדרכים המוצעות בחיבורים שנסקרו במאמר זה, היא רבת ערך. הבחירה של המורה אשר למד על אפשרויות מגוונות, תהיה מושכלת וחכמה יותר אם אכן ידע על האופציות השונות, ויבחר במודע באחת או באחרת. כאשר המורה מזהה היטב את המעלות והחסרונות של כל הצעה, הוא מסוגל גם לנמק את בחירתו ולהצדיק אותה.

ההצעות שניתן ללמוד מ"דרכים בהוראת גמרא", הן הצעות תשתית, אשר באות לפתח מיומנויות יסוד. יש מורים אשר קצרה דעתם מלעסוק בפרטים היבשים, לכאורה, הנוגעים למיומנויות היסוד. נפשם עורגת לחידושים, לברק, ולריגוש האינטלקטואלי. מורים כאלה ראוי להם שילמדו בסבלנות ובמשמעת עצמית, את ההצעות בספר של פרופ' שלזינגר וחבריו. ההצעות הללו יתרמו תרומה חשובה ביותר לתלמידים המתחילים. גם מורים המלמדים תלמידים מתקדמים, ראוי להם לבחון בחינת אמת כל תלמיד ותלמיד: האמנם שולט הוא במיומנויות היסוד? אם התשובה שלילית, יש למצוא עבור אותו תלמיד את הדרך להשלמת החסר.

ההצעות שניתן ללמוד מ"שיטה מחודשת" הן הצעות ראויות ללימוד משנה כמקצוע עצמאי. כמובן, יש מקום לשקול את ההצעות גם בנוגע ללימוד גמרא. המבט של "שיטה מחודשת" מופנה בעיקר ללימוד המשנה, ולכן אין הדברים סותרים את ההצעות של "דרכים בהוראת גמרא", אלא מקבילים אליהם. גם מי שיאמץ את "שיטה מחודשת" בלימוד גמרא, לא יהיה פטור מלהקנות לתלמידיו את מיומנויות היסוד אשר מוצעות ב"דרכים".

25 ראה שורץ יהודה: "גישות ודרכים בהוראת משנה", בתוך: מכילין – אסופת מאמרים בנושאי יהדות וחינוך, בהוצאת מכללת הרצוג אלון שבות, תשנ"ח, עמ' 299.

ניתן גם ללמד לסירוגין פעם ב"שיטה מחודשת", ופעם על פי ההצעות שב"דרכים".

יהיה בכך משום גיוון, העשרה והרחבת הדעת של התלמידים. הצעת "בתורתנו יהגה", היא הצעה מקיפה מבחינה רוחנית ואידיאולוגית. הצעה זאת לא שוללת את ההצעות של שני החיבורים האחרים, אם כי היא מעמידה תשתית רוחנית עמוקה וכוללת יותר, למאמץ של עיצוב תלמידי חכמים וגיבוש חברה ציונית דתית תורנית. כפי שניסח זאת הרב שג"ר בעצמו, נראה כי אין אפשרות לאמץ את השיטה שלו בהוראת תלמידים מתחילים. ברם, יש בהחלט מקום וצורך שמורים יכירו את השיטה, ויאמצו רכיבים ממנה, הן בעיצוב השקפת עולמם והן בהוראתם, אפילו לתלמידים מתחילים. למשל, ההצעה לחפש משמעות ורלוונטיות בלימוד, היא הצעה שניתן לאמץ גם בהוראת מתחילים ובודאי בהוראה בישיבה תיכונית. הצעתו של הרב שג"ר היא כעין מטריה רוחנית גדולה, אשר מתחתיה יכולות להתקיים שיטות מגוונות ומתאימות, הן למתחילים והן למתקדמים, כאשר השיטות משלימות זו את זו, ותורמות למלמד וללומדים.

זכר
להולכים

ד"ר יהושע מנחם רוזנברג

דברים לזכרו של פרופ' יונה פרנקל ע"ה

פרופ' יונה פרנקל זכה להיות 'מורה המורים', מגדולי חוקרי המדרש והאגדה התלמודית בדורנו, חתן פרס ישראל, חתן "פרס ביאליק לחכמת ישראל". פרופ' פרנקל נפטר בירושלים ביום ט"ו באלול והוא בן 84.

הוא נולד במינכן, בשנת 1928, חמש שנים לפני עלות היטלר לשלטון, וזכה בילדותו לראות את יהדות אשכנז בתפארתה. משפחת אביו (משפחת פרנקל-אויערבך) הייתה מן המשפחות הוותיקות בגרמניה ומן הנכבדות בקהילה. אמו, ברכה ברטה, הייתה ביתו של הרב ד"ר חנוך ארנטרוי שבא מהונגריה (מישיבתו של הכתב סופר) ועמד בראש הקהילה האורתודוקסית במינכן (הרב ד"ר חנוך ארנטרוי שהיה רב הקהילה עסק גם במחקר תלמוד מודרני). כבר בשנת 1933 ערכו הוריו של יונה פרנקל סיור היכרות ראשון בארץ ישראל, ובשנת 1937 מימשו את התכנית והתיישבו בחיפה. האב המשיך לעסוק בעסקי יבוא צמר.

בשנים 1945-1944 למד הנער יונה בישיבת "בני עקיבא" בכפר הרא"ה, בהדרכתו של הרב משה צבי נריה זצ"ל. את שנות לימודיו בישיבת "בני עקיבא" בכפר הרא"ה ראה מן החשובות בחייו. הוא התרשם מאווירת החופש המוחלט בה יכל להקדיש את כל זמנו ללימוד התלמוד ומפרשיו. בשנת 1946 עלה לירושלים ללמוד בסמינר למדריכים דתיים של "עליית הנוער". מוריו בסמינר היו, בין השאר, נחמה ליבוביץ, ישעיהו ליבוביץ, ארנסט עקיבא סימון, ברוך קורצווייל והמורה הגדול חיים צבי אנוך שעסק בתורת ההוראה.

פרופ' פרנקל המשיך את דרכו של מורו ח"צ אנוך, ותרם את תרומתו הייחודית לחקר המתודיקה והמתודולוגיה של הוראת ספרות חז"ל. הוא עצמו לימד במשך שנים רבות בבתי מדרש למורים, במכונים להוראה שליד ישיבות ההסדר וכן הורה מתודיקה של הוראת התלמוד במסגרת בית הספר לחינוך. בעת שהכשרתי עצמי להוראת התלמוד בבית הספר לחינוך באוניברסיטה העברית זכיתי להיות תלמידו בקורס של מתודיקה ודידקטיקה של הוראת התלמוד. הייתי היחיד שהכשיר עצמו להוראת התלמוד באותה השנה. את השיעור קיימנו בביתו כשחווה רעייתו מכבדת אותנו בכוס תה ועוגיות. פרופ' פרנקל הכין עצמו לשיעורים כאילו כיתה מלאה לפניו, דרש ממני למלא את כל חובותיי ולא ויתר, לא לי ולא לעצמו, כמלוא הנימה. שנה זו עיצבה את דרכי בהוראה. בספרו: "פרק 'אילו מציאות', הצעות לטבלאות ולתרשימים",

השתמשתי, כמו מורים רבים, בשעה שלימדתי את תלמידי את הפרק. (הספר אז מכבר ואני קורא להוציאו מחדש).

פרופ' פרנקל פרסם מחקרים חשובים בתחום הוראת התלמוד. בהוראתו בכל שלבי מערכת החינוך (בית הספר לדוגמא עוזאל, בסימינר ליפשיץ באוניברסיטה ובמוסדות חינוך אחרים) ראה שליחות חינוכית ממדרגה ראשונה.

בשנת 1947, הלך פרנקל, עם מורו ח"צ אנוך מן הסמינר למדריכים בירושלים לכפר בתיה, מוסד הילדים הדתי של "עליית הנוער", להיות מדריך חינוכי ומורה לילדים עולים (פליטי שואת אירופה ועולי תימן). בשנת 1952 נקרא ללמד בבית הספר הדתי "לדוגמא" בירושלים ולהשתתף בהדרכת פרחי הוראה, תלמידי בית המדרש למורים ע"ש הרא"ם ליפשיץ. (לימים מכללת ליפשיץ). בשנת 1956 החל את לימודיו הסדירים באוניברסיטה העברית מבלי לזנוח את עבודת החינוך בבית הספר "לדוגמא" ובבית המדרש למורים שבו לימד תלמוד והוראת תלמוד עד שפרש לגמלאות.

בעבודת הדוקטור שהגיש בשנת 1968, ובספר שיצא בעקבותיה: "דרכו של רש"י בפירושו לתלמוד הבבלי", (תשל"ה ומהדורה שנייה בתש"ם) צירף חלק גדול מאהבותיו: דרכי החשיבה התלמודית, דרכי הוראת התלמוד והיסודות הפדגוגיים בלימוד המשנה והתלמוד. ספרו משמש עד היום ספר יסוד בחקר פרשנות התלמוד.

בשנה שבה הגיש את עבודת הדוקטור שלו נתקבל כמרצה במדור לאגדה ולספרות עממית בחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית בירושלים. בשנים 1956-1992 לימד הוראת תלמוד ודרכי הוראת התלמוד בבית המדרש למורים (שהפך למכללה הדתית למורים) ע"ש הרא"ם ליפשיץ בירושלים. בשנים 1982-1983 הרצה ב"בית המדרש לרבנים ע"ש שכטר" בניו יורק ובשנת 1998 באוניברסיטאות של ברן ולוצרן בשוויצריה.

פרופ' יונה פרנקל עשה מהפכה בלימוד האגדה. בסיפור האגדה ראה הפרופ' יונה פרנקל יצירה ספרותית-אמנותית, והשאלה העיקרית ששאל כשבא לדון בכל סיפור הייתה 'מה הייתה כוונתו של המספר'. פרופ' פרנקל סבר שהסיפור התלמודי הוא יצירה ספרותית אמנותית מוחלטת כל כך, ולכן מובן שאין הוא נאמן, ואינו יכול להיות נאמן, לאמת ההיסטורית. לדעתו סיפור האגדה אינו מקור היסטורי מובהק, שניתן להסיק ממנו מסקנות החלטיות לגבי אנשים ומאורעות, אלא קודם כול מקור להשקפת עולם ולתפיסה דתית. במאמריו ובספריו ניתח למעלה ממאה ועשרים סיפורי אגדה. בניתוח הלשוני-ספרותי של יצירות האגדה חשף לא רק את האמת הנפשית של גיבוריהן ואת הכוח האינטלקטואלי של יוצריהן אלא גם את היסודות החשובים ביותר של מחשבת חז"ל על האדם, על האל ועל העולם.

בין שאר מחקריו בתחום האגדה: "עיונים בעולמו הרוחני של סיפור האגדה" (תורגם ויצא לאור גם בצרפתית ובאיטלקית), "דרכי האגדה והמדרש" ו"מדרש

ואגדה" (3 כרכים בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה). לבקשת הוצאת "מסדה", סיכם פרופ' פרנקל את שיטתו על כל צדדיה בספרו הגדול "דרכי האגדה והמדרש" (בשני כרכים) עבור הסדרה "יד התלמוד", והוא זכה בגינו ב"פרס ביאליק לחכמת ישראל" של עיריית תל אביב.

בשנותיו האחרונות חזר פרופ' יונה פרנקל לעסוק במחקר הפיוט שהיה חביב עליו מאז ומתמיד.

על פי הזמנת "מכון ליאו בק" בניו יורק ובביצוע הוצאת "קורן" בירושלים התחיל חותנו, חוקר התפילה והפיוט ד"ר דניאל גולדשמידט ז"ל, במפעל הענק של הוצאת מהדורות ביקורתיות-מדעיות למחזורי המועדים של בני אשכנז לכל ענפיהם. בעשר שנותיו האחרונות הוא הקדיש את זמנו לחקר תולדות התפילה באשכנז. גם בעת מחלתו, כשידו האחת משותקת, המשיך בעבודתו, כשהוא מקליד בידו השמאלית. יונה לא זכה להשלים את המלאכה.

פרופ' יונה פרנקל הניח אחריו שתי בנות שלושה בנים, נכדות, נכדים ונינים.

יונה, המורה הגדול, זכה להעמיד תלמידים-מורים רבים. מאות מתלמידיו מלמדים תלמוד, מדרש ואגדה על פי שיטתו בבתי ספר יסודיים ותיכונים, ויש שנעשו חוקרים בזכות עצמם ומלמדים מדרש ואגדה במכללות ובאוניברסיטאות בארץ ואף בחו"ל.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

בשדה
ספר

הרב מנחם מקובר

אלי מקרא - עיון וחקר בסוגיות מקראיות

לד"ר יהושפט נבו

ד"ר יהושפט נבו הינו כותב ותיק בכתב העת שמעתין, כשמאמריו הרבים עוסקים בסוגיות שונות מתחום התנ"ך ומפרשיו. המחבר כבר הוציא בעבר ספרים בנושא, ביניהם את "פירושי רבי יוסף בכור שור על התורה" (בהוצאת מוסד הרב קוק).

ד"ר נבו מלמד זה קרוב לארבעה עשורים במכללות להכשרת מורים וכן בבתי ספר תיכוניים, והאופן בו הוא מבאר את הסוגיות המקראיות לאור דברי חז"ל הינו בהיר ומקיף.

הספר שלפנינו הינו אסופת מאמרים שפורסמו בגליונות שמעתין, וכן בכתב העת סיני ובשנתוני המכללות שאנן ומורשת יעקב (כיום: מכללת אורות). בספר שלושה מדורים: א. אישי המקרא. ב. פרשני המקרא. ג. הגות במקרא. במדור "אישי המקרא" עוסק המחבר בתקופת השופטים והמלכים, תוך שילוב הפרשנות המסורתית בשילוב הידע הקיים בתחומי ההיסטוריה, הארכיאולוגיה והספרות. בין המאמרים: פרשת השופט גדעון – ספור אמונה ותעוזה, יהושפט איש המשפט, אחאב מלך ישראל – מלך מול יוצרו, ועוד.

במדור "פרשני המקרא" המחבר עוסק בדרך הפרשנות של חכמי ימי הביניים. בספר מאמר מקיף על פרשנותו של ר' שמואל בן חפני גאון, על פירושו של רבינו אברהם בן הרמב"ם לתורה על גלות וגאולה בהגותו של דון יצחק אברבנאל ועוד. מדור "הגות במקרא" עוסק בנושאים מגוונים כגון גבולות הארץ, מבנה וסדר בפרשיות התורה ועוד. בין יתר המאמרים: עיון מקיף בפרשת יהודה ותמר, גבולות ארץ ישראל לפי התורה, חג הפסח במקורות המרא ועוד.

הספר שלפנינו פותח צוהר לעולם הפרשני ולדברי חז"ל בהתייחסותם לסוגיות המקראיות, תוך שילוב הידע הכללי - דבר שמעמיק ומרחיב את דברי חז"ל והמפרשים.

נברך את המחבר שיזכה להגדיל תורה ולהאדירה, מתוך רוב בריאות ונחת, וימשיך לזכות הן את קהל תלמידיו והן את קהל הקוראים בעוד ספרים ומאמרים מאלפים מפרי עטו.

"אלי מקרא - עיון וחקר בסוגיות מקראיות" – המחבר ד"ר יהושפט נבו, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשס"ז, 254 עמ', בכריכה קשה.

מסורת התורה שבעל-פה

לפרופ' הרב שלמה זלמן הבלין שליט"א

המכללה האקדמית לחינוך "אורות ישראל" זיכתה אותנו בספרו החדש והחשוב של מורנו הדגול הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין שליט"א "מסורת התורה שבעל-פה, יסודותיה, עקרונותיה והגדרותיה".

המכללה - מייסודן של מכללות מורשת יעקב ואורות ישראל, עוסקת שנים רבות בהכשרת מורים למגוון בתי הספר והישיבות התיכוניות, שבמערכת החינוך בישראל. הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין, נמנה בין בכירי המרצים של המכללה ועוסק בהכשרת המורים עשרות בשנים, הן במכללה והן בהיותו מראשי המחלקות לתלמוד, חינוך והוראה, באוניברסיטאות ירושלים ובר-אילן. כמו כן, הרב פרופ' ש.ז. הבלין שימש במשך שנים רבות יו"ר וועדת המקצוע להוראת תלמוד ותושבע"פ, במשרד החינוך. הכיר מקרוב את המערכת החינוכית על כל קשייה, הן של אוכלוסיות התלמידים השונות והן את הבעייתיות של דרכי הוראת המקצוע.

מתוך ניסיונו העשיר בהכשרת מורים, ראה לנכון להוציא לאור חלק מכתביו העוסקים במבוא לתושבע"פ, בנושאים העוסקים בענייני יסוד של עיקרי התורה שבע"פ, הבנתם והגדרתם. בהקדמתו לספרו נימק את הטעם להוצאת ספרו החשוב בכך, שמצא מושגים ומונחים יסודיים שאינם מבוררים די צרכם, מהם כאלה שההגדרות הן גופי תורה והן מבהירות את מהותן, טיבן ואופיין. בין הנושאים שראה צורך לעסוק בהם היו: תורה שבכתב ותורה שבעל-פה בפי חז"ל ואצל חכמי ישראל המאוחרים יותר. סוגיה וחלקיה של התושבע"פ, היקפה וגבולותיה, חתימת המשנה וחתימת התלמוד – סמכות החכמים בתושבע"פ, התושבע"פ שנמסרה בע"פ והפיכתה לתורה כתובה, מיון הלכות ומצוות ופירוש מונחים שמשמשים בהם שנים ופעמים שאין עומדים על מקורם, פירושם ומשמעותם, כגון: משנה, תלמוד, גמרא, הלכה, אגדה, שמועה, מימרא, סוגיא וכו'.

כידוע לקוראינו, הרב הבלין שליט"א, בין שאר עיסוקיו הרבים בתחום חקר והוראת התלמוד, שימש גם שנים רבות כעורך וחבר מערכת של כתבי עת שונים, כגון: "עלי ספר" לביבליוגרפיה וחקר הספר של האוניברסיטה, "סדרא" - כתב עת לחקר תושבע"פ, ואף שימש כראש המכון לחקר הספרות הבתר תלמודית באוניברסיטת בר-אילן.

הרב המחבר הוציא לאור ספרים, פרסומים ומאמרים רבים שאין כאן המקום

לפורטס, אולם, מכל אלה נבחרו המאמרים היסודיים והעיקריים לספר החדש שהוציא לאור, לתועלת הלומדים.

בין פרקי הספר נמצא נושאים רבים וחשובים ללומדי התורה ולמלמדיה, כגון: הגדרה כללית ל"תורה" ו"תורה שבע"פ" במקרא ובלשון חז"ל, והגדרת הכינויים לחכמי התורה שבעל פה, כגון: זקנים, נביאים, סופרים וחכמים. רעיון התושבע"פ, מקורה וסמכותה, היקפה והגדרתה, משמעות ה"חתימה" וסמכות הקדמונים כלפי המאוחרים, עקרונות בקביעת כללים בתלמוד ובהלכה, הבנת יסודות בדרכי הלימוד של חז"ל, חוקים ומשפטים – בתורה, בחז"ל ובמשנת הרמב"ם, היחס ל"שאלות נוסח" בספרי חז"ל, בין ראשונים לאחרונים בענייני נוסח, תרגום ספר רות, החלוקה לתקופות בהלכה, שמות התקופות, מונחי סידור, עריכה וחתימה, התלמוד הבבלי- תוכן, צורה, ההתהוות והעריכה, התלמוד בחינוך, וכו'.

הרב המחבר יזם בזמנו את מפעל אוסף צילומי כתבי היד של המחלקה לתלמוד באוניברסיטת בר-אילן וכך זכינו גם שבסוף הספר הובא אוסף צילומים של כתבי יד וקטעי גניזה שנמצאו במהלך השנים.

מלבד לביאורים שהביא המחבר בכל הנושאים בהם הוא עוסק, מביא גם ציוני מקורות מחז"ל וכן הפניות לספרים ומאמרים נוספים העוסקים באותו נושא. במקום מפתחות לספר צורף דיסק לספר ובו הנוסח המלא של הספר, המאפשר לערוך חיפושים מפורטים ככל הצורך.

לדברי הרב המחבר, עיקרו של הספר מבוסס על כמה ממאמריו שפורסמו במקומות שונים. למאמרים אלו נוספו פרקים הבאים להשלים דברים שנראו לו כחסרים, כדי להקיף עיקרים ויסודות שחשוב מאד לכלול אותם במסגרת התמונה הכוללת והיסודית של התורה שבעל-פה. המחבר מסכם את הקדמתו לספר בכתובת מטרתו העיקרית להוצאת הספר לאור, למען "ישוטטו רבים ותרבה הדעת, ויהי נועם ה' עלינו... ומעשה ידינו כוננהו".

ישר כוחם של חברי הנהלת מכללת אורות ישראל ועובדיה, על היזמה הברוכה בהוצאת הספר החשוב הזה לתועלת הרבים. אכן הספר יצא בכלי נאה ומהודר ערוך בטוב טעם ודעת. כה לחי!

הברכה והתודה מעומק הלב, למכובדנו הרב פרופ' ש.ז. הבלין שליט"א, על שנים רבות של הליכה משותפת בשדה החינוך בהוראת התורה לילדי ישראל. על הוצאת הספר הזה בעתו ובזמנו, המשמש כמים הבאים להחיות את הצמא לדברי תורה, דווקא בעת הזאת שמורי התושבע"פ ושאר העוסקים בחינוך בנינו, כה זקוקים לספר עזר כזה, ללימוד ולעיון בדברים שלא הובנו בעבר, כהלכה. נאחל לרב פרופ' שלמה זלמן הבלין הי"ו, אריכות ימים ושנים מתוך בריות

גופא ונהורא מעליא. יזכה להוציא לאור את שאר כתביו הרבים ובכך יוסיף להפיץ תורה ולהאדירה, עמ"ו.
יבורכו, כל העוסקים במלאכת הקודש הזאת, מפי עליון, ויזכו לראות פירות מבורכים בעמלם בחינוך ילדי ישראל לתורה ולהוראה.

"מסורת התורה שבעל-פה" - יסודותיה, עקרונותיה והגדרותיה, המחבר הרב פרופ' ש.ז. הבלין, הוצאת מכללת אורות ישראל, ירושלים, תשע"ב, 632 עמ', בכריכה קשה.

הרב א"ש

נתיבי מאיר לרב ד"ר מאיר רפלד

ידידנו ומכובדנו, הרב ד"ר מאיר רפלד הי"ו, מוותיקי קוראי ביטאוננו "שמעתין", זכה עתה, בע"ה, להוציא לאור אסופת מאמרים שלו וקרא לספרו הנאה "נתיבי מאיר".

הספר חולק לארבעה נתיבים עיקריים: נתיב פרשנות המקרא, נתיב תפילה ומועדים, נתיב פולין וחכמיה ונתיב סופרים וספרים.

אכן נתיבים אלו מאפיינים את אישיותו ואופיו של הכותב הנכבד. בנתיבים אלו הוא עוסק במשך שנים רבות. שיעוריו בבית הכנסת, במחלקות האוניברסיטה, במסעות ובטיולים, ריתקו את הלומדים תורה מפיו, וממשיכים גם כיום לרתק כל ציבור שומעים בהרביצו תורה לרבים.

הרב המחבר, עסק רבות בחקר מנהגי ישראל ובנוסחי התפילה השונים ובמאמרו המרתקים, האיר עיני חכמים רבים כאשר ביטא את ידיעותיו הרבות בתחומים אלו, ובנושאים מגוונים אחרים העוסקים בתולדות עמנו בעבר ובהווה ובמיוחד, בכל הקשור לספרות הרבנית.

הספר מכיל מאמרים המסכמים מחקרים ושיעורים בהם עסק המחבר במשך השנים, ועוסקים בעולמה הרחב של היצירה היהודית לדורותיה. בין המאמרים נמצא מחקרים העוסקים בספרות ההלכה והמנהג, בהשתלשלות מנהגי התפילה בפזרות ספרד, אשכנז ואיטליה. כמו כן, נמצא מאמרים העוסקים בספרות הרבנית בפולין ובאשכנז במאות ה"ט"ו-ט"ז, במחקרים ביבליוגרפים בתחומי הספר העברי ובתולדות הדפסתו ובעיון משווה בפרשנות המקרא. חלקם של המאמרים הללו פורסמו בכתבי עת שונים. עתה לוקטו, וחלקם אף תוקנו, כונסו לספר מהודר, הערוך בטוב טעם ודעת בכלי נאה ומשובח.

לא נותר לנו, אלא לברך את המחבר הרב ד"ר מאיר רפלד נ"י, שיזכה עוד שנים רבות להרביץ תורה, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, להמשיך ולהוציא ספרים נוספים מדברי תורתו, להגדיל תורה ולהאדירה.

לכל העוסקים במלאכת הקודש בהוצאת הספר הזה – יישר כח וכה לחי!
לרכישת הספר ולפרטים נוספים, ניתן לפנות לכתובת המחבר:

הרב מאיר רפלד, מרכז שפירא 08-8582802, או לכתובת ההפצה: 02-5380195

"נתיבי מאיר" - אסופת מאמרים, בהוצאת המחבר הרב ד"ר מאיר רפלד, ירושלים, תשע"ג, 456 עמ' בכריכה קשה.

✿ המהר"ל המבואר "נצח ישראל" ✿

לרב אביגדור שילה

ספרי המהר"ל, הם מספרי היסוד של תלמיד הישיבה העוסק בתורה ומבקש להעמיק הבנתו במהותה של תורה.

לאחר שמכובדנו הרב אביגדור שילה שליט"א הוציא לאור את ספרו הקודם המהר"ל המבואר על "תפארת ישראל", שעוסק במהותה של תורה שבכתב, וזכה להצלחה, בכך, שהתקבל באהדה רבה בעולם הישיבות ובבתי מדרש בקהילות ישראל כספר לימוד ועיון, זכינו עתה, להוצאת ספרו החדש - המהר"ל המבואר על "נצח ישראל". הספר הזה עוסק בעיקרו בגלות ובגאולה, שהיא הגאולה האחרונה. עם ישראל הוא עם הנצח ולמרות מצבו הירוד הוא עתיד להיגאל ולחזור לארצו. הספר מכיל בתוכו שני עניינים עיקריים, האחד, נצחיותו של עם ישראל, לאמור, אף שגלו ישראל מארצם, אין גלותם מהווה סיום לקיומה של האומה, והעניין השני, נצחוננו של הקב"ה גואל ישראל, מעול מלכויות הגויים, והמביא לתקומת האומה הישראלית ומעלה אותה לרמתה העליונה הראויה לה.

קודמו, גם ספר זה כולל את ביאור "קול ח"י". ביאור, המשכתב ומפרש את דברי המהר"ל, בשפה ברורה ונעימה השווה לכל נפש. הספר, יצא לאור במהדורה נאה ומסודרת להפליא, ערוך בטוב טעם ודעת, מנוקד, מפוסק ומחולק אף הוא לפסקאות עם כותרות. בסוף כל פרק כתב הרב שילה שליט"א סיכום לפרק ובו הרעיון המרכזי של המהר"ל. בדרך כלל, הסיכום נוגע בנושא של העניין הקודם ומשמש כשלב לקראת הנושא הבא.

בנספחים שמביא הרב המחבר בסוף הספר, נמצא השוואות בין דברי המהר"ל ובין חכמי ישראל אחרים שקדמו לו ועסקו אף הם באותו נושא שבו דן המהר"ל.

לביאורו, קרא המחבר "קול ח"י" ובהקדמתו לספר הסביר, כי קרא כך לפירושו, לבטא בכך שהמהר"ל הוא הארי החי, וגם בימינו, ארבע מאות שנה לאחר פטירתו, דבריו הינם תורת חיים. באמצעות שכתוב דבריו, יוכלו רעיונותיו להיות חיים גם אצל בני דורנו. כמו כן, ביקש המחבר בשם זה להנציח את זכר הוריו, ר' יהושע ז"ל ואמו חוה ע"ה שחינכו את בניהם לאהבת התורה, העם והארץ. יהי זכרם ברוך.

התודה והברכה לידידנו ומכובדנו, הרב אביגדור שילה שליט"א, תלמיד חכם מופלג בתורה ובחכמת ישראל, מבכירי הר"מים של ישיבת ההסדר "אור עציון",

אשר במרכז שפירא, על תרומתו הגדולה והעצומה לכלל ציבור הלומדים בכתבי המהר"ל, בכך שאפשר להם להעמיק ולהבין את רעיונותיו הנשגבים והעמוקים של המהר"ל בצורה מדויקת ואמיתית.

בהזדמנות זו, נאחל ברכה מיוחדת, מעומקא דליבא, לרב שילה שליט"א, שנתמנה לקראת שנת הלימודים החדשה לכהן כיושב ראש וועדת המקצוע לתלמוד ולתושבע"פ. בשם ציבור המורים נאחל לו את ברכת הדרך, להצלחה במשימות החינוך ובהפצת התורה בקרב תלמידי ישראל, על פי משנת החמ"ד: אהבת התורה, העם והארץ.

יזכה להמשיך ולבאר את כל תורת המהר"ל, לתועלת הרבים, והקב"ה יזכה לרוות נחת מצאצאיו ומתלמידיו הרבים מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, בכל מילי דמיטב. יהי רצון, שיפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, עמ"ו.

ישר כוח להנהלת ההוצאה לאור "המכון התורני אור עציון" שליד ישיבת ההסדר, לראשיה ולעובדיה, על עבודתם המסורה והנאמנה בהוצאת כלי נאה ומפואר שכזה. נאחל להם שיזכו להמשיך ולהוציא לאור עוד ספרים רבים ולהפיץ תורה לרבים.

לרכישת הספר יש לפנות להוצאה לאור: המכון התורני אור עציון, מרכז שפירא, טל' 08-8502822.

המהר"ל המבואר - נצח ישראל עם ביאור קול חי, מאת הרב אביגדור שילה, בהוצאת המכון התורני אור עציון, מרכז שפירא, תשע"ב, 745 עמ' בכריכה קשה.

❁ "הלכה לתלמיד" לרב עמוס מימון ❁

מיודענו, הרב עמוס מימון הי"ו, זיכנו בחוברות עבודה חדשות ללימוד הדינים בכיתות ביה"ס היסודי, ערוכות לפי ספר קיצור שולחן ערוך "מקור- חיים" מאת הרב חיים דוד הלוי זצ"ל, המותאם למנהגי העדות השונות.

החוברות החדשות "הלכה לתלמיד" שראו אור לאחרונה, ערוכות על פי תוכנית הלימודים החדשה של משרד החינוך (תשע"ב) ומיועדות לכתות ד', ה', ו'. בכתה ה', בה מתקיים מידי שנה המבחן הארצי בדינים, הוסיף המחבר לחוברת של כתה זו, פרק מיוחד, העוסק במבוא ל"תורה שבעל-פה", בנושא: השתלשלות התורה שבכתב והתורה שבעל פה, ובסיומו, טבלה המתארת את השתלשלות הלכה.

לכל כיתה ערוכה החוברת על פי התוכנית החדשה וכוללת את פרקי המבוא המתאימים לנושא החוברת. החוברת עשירה בידע רלוונטי הקשור לפרקי ההלכה הנלמדים ועשיר בתרגול התלמידים במיומנויות להשגת המטרות בהוראת ההלכה, ממקורה וטעמה.

החוברות כוללות התייחסות מיוחדת לתלמידים מתקדמים. בכל הפרקים נמצא שאלות המכוונות לרמת תלמידים זו והמסומנות בכוכבית, או המוגדרות כעבודות למתקדמים.

החוברת כוללת סיפורים רלוונטיים לנושא הלמידה, על מנת לאפשר לתלמידים לערוך דיונים על הנושא הנלמד. בכל חוברת נמצא סיכום ושכתוב ההלכות הנצרכות לפרק הלימוד בקיצור שולחן ערוך, פרקי מבואות והעשרה, שאלות באמצעות אירועים הממחישים את יישום ההלכה, שאלות חזרה מגוונות לכל נושא ותרמילון להשלמה בשאלות, טבלאות או בתשבצים, שאלות חקר וחיבה והפניות לעיון בספרי מקורות נוספים, כגון: תלמוד וספרי פוסקים, התנ"ך, סידור וכו'. לכל כיתה, יש גם חוברת "מדריך למורה" שבה ניתן למצוא גם את תוכנית הלימודים החדשה בדינים, מושגים ביהדות הנלמדים בכל כיתה, פירוט מטרות לימודיות וחינוכיות, מיומנויות, הצעות דידקטיות, מקורות העשרה והרחבה לכל פרק מפרקי הלימוד.

הרב עמוס מימון הי"ו, ערך את החוברות שלו בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו, החוברות ערוכות בצורה מהודרת הכוללת תרשימים, טבלאות צבע ואיורים מתאימים ההופכים את הלימוד בחוברות לחוויה לימודית מהנה ומעשירה.

לא נותר לנו, אלא להצטרף למברכים את המחבר על עבודתו המסורה. יזכה המחבר שיפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, עמ"ו.

לביורורים ולרכישת הספרים ניתן לפנות לכתובת המחבר:
הרב עמוס מימון, רחוב שחף 58, ת.ד. 625, יד בנימין. טל' - 052-7994208

"הלכה לתלמיד" – חוברת עבודה ללימוד הלכה ממקורה וטעמה לכיתות ד',ה',ו' מאת הרב עמוס מימון, ע"פ תוכנית הלימודים החדשה של משרד החינוך, תשע"ב, בכריכה רכה, החוברת לכיתה ד' - 151 עמ' חוברות לכיתה ה' - 200 עמ' חוברות לכיתה ו' - 176 עמ'.

